

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень

**ТРАНСКОРДОННЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

*За загальною редакцією
кандидата історичних наук І.В. Артёмова*

Ужгород
2012

ББК 67.5 (4Укр)+66.011.3
УДК 341 (477): 327
Т 65

У колективній монографії досліджуються нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва як напряду євроінтеграційних процесів в Україні, а також важливого чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності. Розкрито механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у прикордонних регіонах України в умовах реалізації її євроінтеграційних прагнень, проблеми оцінювання ефективності цих зв'язків і багато інших питань, пов'язаних із досліджуваною тематикою.

Видання здійснено в рамках виконання НН Інститутом євроінтеграційних досліджень ЗабДУ науково-дослідної роботи «Концептуальні та інституціональні засади євро регіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

Авторський колектив:

Артёмов І.В., Варналії З.С., Гоблик В.В., Динис Г.Г., Діус Н.О., Євтух М.Б., Кампов Л.В., Кіш Є.Б., Ковач В.І., Лендъел М.О., Луговий В.І., Олексик Х.М., Офіцинський Р.А., Положин М.М., Приходько В.П., Пугачевська К.С., П'ясецька-Устич С.В., Ровт О.С., Роман С.П., Руденко О.М., Таланова Ж.В., Терентьєва Н.О., Устич С.І.

Рецензенти:

Майборода О.М. – доктор історичних наук, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса Національної академії наук України.

Руденко О.М. – доктор наук з державного управління, директор Інституту глобальних стратегій управління Національного університету «Острозька академія»

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 9 від 7 червня 2012 р.)*

ISBN 978-966-176-118-5

© Колектив авторів, 2012
© МПП «Гражда», 2012

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TRANSCARPATHIAN STATE UNIVERSITY
Educational and Research Institute
of Eurointegration Research

**CROSS-BORDER
COOPERATION OF UKRAINE:
STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS**

Monograph

*Edited by
I.V.Artyomov, PhD in History*

Uzhhorod
2012

ББК 67.5 (4Укр)+66.011.3
УДК 341 (477): 327
Т 65

The monograph examines the legal and methodological framework of cross-border cooperation as the direction of the European integration process in Ukraine, as well as an important factor for enhancing the regional competitiveness. The mechanisms of the development of foreign economic relations in the border regions of Ukraine are revealed in terms of implementing its European aspirations, the problems of evaluating the effectiveness of these relationship and many other issues related to the investigated topic.

The publication is accomplished in the framework of the research «Conceptual and institutional foundations of the Euro-regional cooperation of Ukraine in terms of integration and globalization of today» of the Educational and Research Institute of European integration studies TSU.

Authors:

Artyomov I.V., Varnaliy Z.S., Hoblyk V.V., Dynys G.G., Dius N.O., Yevtuh M.B., Kampov L.V., Kish Y.B., Kovach V.I., Lendjel M.O., Lugovyy V.I., Oleksyk H.M., Ofitsynskyy R.A., Poliuzhyn M.M., Prykhodko V.P., Puhachevska K.S., Pyasetska-Ustych S.V., Rost O.S., Roman S.P., Rudenko O.M., Talanova Z.V., Terentyeva N.O., Ustych S.I.

Reviewers:

Mayboroda O.M. – ScD in History, deputy director of I.F.Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

Rudenko O.M. – ScD in Public Administration, director of Institute of Global Strategies in Management, National University «Ostroh Academy»

*Recommended for publication by the Academic Council
Transcarpathian State University
(protocol № 9 from July 7, 2012)*

ISBN 978-966-176-118-5

© Authors, 2012
© SPC «Grazhda», 2012

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва	9
§1. Основні засади нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України (<i>Артьомов І.В.</i>).....	10
§2. Методологія створення концепції розвитку транскордонного співробітництва (<i>П'ясецька-Устич С.В.</i>)	22
§3. Концептуальні основи гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин (<i>Динис Г.Г.</i>)	40
§4. Методологічні аспекти дослідження транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС (<i>Роман С.П.</i>).....	56
§5. Рівні аналізу транскордонного співробітництва як соціального інституту на східних кордонах Європейського Союзу (<i>Лендъел М.О., Кіш Є.Б.</i>)	64
РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах	71
§1. Ефективне транскордонне співробітництво – необхідна умова розвитку прикордонних територій (<i>Артьомов І.В.</i>)	72
§2. Прикордонні регіони як партнери реалізації міжнародних проектів (<i>Гоблик В.В.</i>)	89
§3. Проблеми оцінки ефективності прикордонної торгівлі на кордоні України з Європейським Союзом (<i>Гоблик В.В.</i>).....	99
§4. Сутність територіально-виробничого комплексу як об'єкта економічного аналізу (<i>Приходько В.П.</i>).....	106
§5. Транскордонна статистика і соціологічний моніторинг проблем прикордонних територій (<i>Артьомов І.В.</i>)	126
§6. Транскордонна статистика як необхідний елемент для аналізу конкурентоздатності західних прикордонних областей України (<i>П'ясецька-Устич С.В.</i>).....	138
§7. Системне моделювання управління транскордонним співробітництвом (<i>Ровт О.С.</i>).....	158
§8. Національні інтереси сучасної України у прикордонні, пов'язаному із Закарпаттям (<i>Офіцинський Р.А.</i>).....	164
РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку	173
§1. Особливості регіональної політики України після розширення Євросоюзу (<i>Варналій З.С.</i>)	174
§2. Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики (<i>Артьомов І.В., Діус Н.О.</i>).....	192
§3. Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності (<i>Артьомов І.В.</i>)	210

§4. Сучасні моделі регіонального співробітництва та розвитку (<i>Артьомов І.В., Діус Н.О.</i>)	233
§5. Формування системи транскордонного співробітництва України (<i>Кіш Є.Б., Ковач В.І.</i>)	238
§6. Пріоритети місцевої влади в залученні іноземних інвестицій через транскордонний регіон (<i>Гоблик В.В.</i>)	246

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України	265
§1. Транскордонне співробітництво – авангардна форма новітніх відносин Сходу та Заходу (<i>Устич С.І.</i>)	266
§2. Транскордонне співробітництво як напрям євроінтеграційних процесів в Україні (<i>Пугачевська К.С.</i>)	282
§3. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України (<i>Артьомов І.В., Діус Н.О.</i>)	290
§4. Ініціатива «Східне партнерство» як інструмент підвищення ефективності транскордонного співробітництва України з ЄС (<i>Кампов Л.В.</i>)	308
§5. Єврорегіон – основна інституційно-організаційна форма транскордонного співробітництва (<i>Артьомов І.В.</i>)	322
§6. Лібералізація візового режиму Європейським Союзом – необхідна передумова ефективного транскордонного співробітництва (<i>Артьомов І.В., Діус Н.О.</i>)	242

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти	357
§1. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні (<i>Олексик Х.М.</i>)	358
§2. Транскордонне співробітництво України у сфері університетської освіти: правові аспекти та тенденції розвитку (<i>Євтух М.Б., Терентьєва Н.О.</i>)	368
§3. Шляхи модернізації національної вищої школи в контексті Болонського процесу (<i>Луговий В.І., Таланова Ж.В.</i>)	380
§4. Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення зони європейської вищої освіти (<i>Артьомов І.В., Діус Н.О.</i>)	392
§5. Знання іноземних мов як важливий чинник конкурентоспроможності випускників ВНЗ України (<i>Полужин М.М.</i>)	406
§6. Методологія формування стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти (<i>Руденко О.М.</i>)	428

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	444
ДОДАТКИ	483
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	515

CONTENT

SECTION 1. Legal and methodological principles of cross-border cooperation	9
§ 1. Basic principles of the legal security of cross-border cooperation of Ukraine (<i>Artyomov I.V.</i>).....	10
§ 2. Methodology developing the concept of cross-border cooperation (<i>Pyasetska-Ustych S.V.</i>).....	22
§ 3. Conceptual Foundations of harmonization of the national legislation with the international legal mechanism of regulation cross-border relations (<i>Dynys G.G.</i>).....	40
§ 4. Methodological aspects of the study of cross-border cooperation under the EU enlargement (<i>Roman S.P.</i>)	56
§ 5. Levels of analysis of cross-border cooperation as the social institution on the eastern borders of the European Union (<i>Lendjel M.O., Kish E.B.</i>)	64
SECTION 2. Role of border areas in the integration processes	71
§ 1. Effective cross-border cooperation - a necessary condition for the development of border areas (<i>Artyomov I.V.</i>)	72
§ 2. Border regions as the partners in realization of international projects (<i>Hoblyk V.V.</i>)	89
§ 3. The problems of evaluating the effectiveness of cross-border trade on the border of Ukraine and the European Union (<i>Hoblyk V.V.</i>).....	99
§ 4. The essence of the territorial-production complex as an object of economic analysis (<i>Prykhodko V.P.</i>)	106
§ 5. Transborder statistics and sociological monitoring of the problems of border areas (<i>Artyomov I.V.</i>)	126
§ 6. Cross-border statistics as a necessary element for the analysis of the competitiveness of the western border regions of Ukraine (<i>Pyasetska-Ustych S.V.</i>).....	138
§ 7. System modeling of cross-border cooperation management (<i>Rovt O.S.</i>)	158
§ 8. The national interests of Ukraine in modern border-zone connected to Transcarpathia (<i>Ofitsynskyy R.A.</i>).....	164
SECTION 3. Cross-border cooperation in the system of regional development	173
§ 1. Features of the Regional policy of Ukraine after the EU enlargement (<i>Varnaliy Z.S.</i>)	174
§ 2. The main objectives and basic principles of state regional policy (<i>Artyomov I.V., Dius N.O.</i>)	192
§ 3. Cross-border cooperation as an important factor in enhancing the regional competitiveness (<i>Artjomov I.V.</i>).....	210

§ 4. Current models of regional cooperation and development (<i>Artyomov I.V., Dius N.O.</i>)	233
§ 5. The formation of the system of cross-border cooperation of Ukraine (<i>Kish E.B., Kovach V.I.</i>)	238
§ 6. The priorities of the local government in attracting the foreign investment through cross-border region (<i>Hoblyk V.V.</i>)	246

SECTION 4. Cross-border cooperation in the European integration strategy of Ukraine

§ 1. Cross-border cooperation - the avant-garde form of the newest relations between the East and the West (<i>Ustykh S.I.</i>)	266
§ 2. Cross-border cooperation as the direction of the European integration processes in Ukraine (<i>Puhachevska K.S.</i>)	282
§ 3. Regional policy of Visegrad countries: the experience of Ukraine (<i>Artyomov I.V., Dius N.O.</i>)	290
§ 4. The initiative the «Eastern Partnership» as a tool for improving the efficiency of cross-border cooperation between Ukraine and the EU (<i>Kampov L.V.</i>)	308
§ 5. Euroregion - the main institutional and organizational form of cross-border cooperation (<i>Artyomov I.V.</i>)	322
§ 6. The EU liberalization of the visa regime - the necessary prerequisite of effective cross-border cooperation (<i>Artyomov I.V., Dius N.O.</i>)	342

SECTION 5. Actual problems of cross-border cooperation in higher education

§ 1. Evolution of the Bologna process and its legal system in Ukraine (<i>Oleksyk H.M.</i>)	358
§ 2. Ukraine border cooperation in the university education: legal aspects and trends of development (<i>Yevtuh M.B., Terentyeva N.O.</i>)	368
§ 3. The ways of modernization of the national higher education in the context of the Bologna process (<i>Lugovyy V.I., Talanova Z.V.</i>)	380
§ 4. Mutual recognition of diplomas - a necessary condition for the creation of the European Higher Education Area (<i>Artyomov I.V., Dius N.O.</i>)	392
§ 5. Knowledge of foreign languages as an important factor of competitiveness of universities in Ukraine (<i>Poliuzhyn M.M.</i>)	406
§ 6. The methodology of forming the strategy of innovative development in higher education (<i>Rudenko O.M.</i>)	428

REFERENCES	444
APPLICATIONS	483
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	517

РОЗДІЛ 1
***Нормативно-правові
та методологічні засади
транскордонного співробітництва***

*Артёмов І.В.
П'ясецька-Устич С.В.
Динис Г.Г.
Роман С.П.
Лендъел М.О., Кіш Є.Б.*

§1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Стан і динаміка євроінтеграційного поступу України свідчать, що транскордонне співробітництво в державі стає одним із важливих напрямів реалізації інтеграційної стратегії на регіональному рівні і посідає провідне місце у процесі формування і становлення нової системи взаємовідносин із сусідніми державами в умовах формування і функціонування українсько-євросоюзівського комплексу прикордонної співпраці.

Така система нових взаємовідносин вимагає від України адаптації законодавства до вимог Євросоюзу і його зміни відповідно до нових геополітичних реалій. В першу чергу це врахування базового положення про те, що наша держава взаємодіє по кордонах не просто із одним із сусідів, коли діє двостороння договірна нормативно-правова основа взаємовідносин, а із сусідньою державою-членом Євросоюзу, що вимагає відпрацювання нового блоку нормативного забезпечення взаємин з урахуванням нормативних положень не лише одного нашого сусіда, а всього євросоюзівського об'єднання.

Саме це положення і є основним критерієм для внесення відповідних змін у законодавство України, які б регулювали і узгоджували транскордонне співробітництво України в нових умовах.

Слід відмітити, що транскордонне співробітництво України із східними сусідами, зокрема із Росією та Бі-

лоруссю, в основному є логічним продовженням напрацьованих після отримання незалежності форм і методів. Але з урахуванням геополітичних змін в Європі, особливо після великих розширень ЄС в 2004-2007 рр., євроінтеграційний фактор ТКС став більш акцентований.

В Україні нормативні акти, що регулюють будь-які відносини, поділяються за певною класифікацією, яка визначає місце норми в механізмі правового регулювання, тобто створено певну структуру юридичної значимості цих актів. На сьогодні система юридичних норм, тобто визначені джерела, що регулюють правове поле, зокрема у галузі транскордонного співробітництва, виглядає таким чином:

- Міжнародно-правові акти і угоди, підписані і ратифіковані в установленому порядку в Україні.
- Закони України.
- Підзаконні нормативно-правові акти. до яких належать нормативно-правові акти, підписані президентом та затверджені урядом України тощо.
- Підзаконні акти місцевого рівня.

Національне законодавство України щодо транскордонного співробітництва включає насамперед Закон України «Про транскордонне співробітництво» [1], міжнародні угоди, конвенції, хартії, ратифіковані Україною, двосторонні та багатосторонні угоди, підписані Україною з сусідніми державами.

Розглянемо основні аспекти базового закону, який регулює транскордонне співробітництво України. Так, Закон України «Про транскордонне співробітництво» (№1861-IV) був ухвалений Верховною Радою України

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

24 червня 2004 року. Він був прийнятий з метою регулювання процесів укладання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади угод про транскордонне співробітництво і їх практичної реалізації. Положення цього закону визначають основний зміст транскордонного співробітництва України.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» поняття «транскордонне співробітництво» визначено як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Саме цим законом врегульовано правові, організаційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва, а також питання його державної фінансової підтримки [2].

Особливість Закону України «Про транскордонне співробітництво» полягає у тому, що він визначає завдання, принципи державної політики, права й обов'язки суб'єктів у сфері транскордонного співробітництва, принципи й форми державної підтримки, фінансові ресурси для транскордонної співпраці.

Надзвичайно важливим є той факт, що подібного закону, який би регулював транскордонне співробітництво, не має жодна з країн Європи, які, в свою чергу,

керуються в цьому питанні положеннями Мадридської конвенції 1980 р.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» також враховані геополітичні зміни, які відбулися внаслідок розширення ЄС на Схід в 2004 році.

Проте не можна оминати і негативні аспекти закону. По-перше, цей документ не розглядає транскордонне співробітництво як складову регіональної політики України. Іншим негативним фактором є те, що він не враховує зміну механізмів підтримки транскордонного співробітництва з боку ЄС, особливо нові інструменти партнерства і програми (FARE, TACIS, INTERREG). По-друге, він містить суперечливі правові норми в частині, що регулює різні питання участі місцевих органів влади у міжрегіональному та транскордонному співробітництві [3].

Оцінюючи місце Закону «Про транскордонне співробітництво» у розбудові політики регіонального розвитку в Україні, варто звернути увагу на його неоднозначну оцінку експертами [4].

По-перше, розробникам закону не вдалося подолати погляд на транскордонне співробітництво як інструмент переважно економічної співпраці. Зокрема, загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики. При розробленні закону не було враховано того факту, що транскордонне співробітництво є більш широким поняттям, яке охоплює не лише економічну

співпрацю, а й багато інших аспектів життєдіяльності мешканців прикордоння.

По-друге, зазначений закон законсервував існуючі форми державної фінансової підтримки транскордонного співробітництва, а точніше її відсутність. У ньому не визначаються джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави. Слід зазначити, що сьогодні проекти і програми транскордонного співробітництва, які здійснюються у прикордонних регіонах України, фінансуються здебільшого міжнародними донорами.

На сучасному етапі Верховною Радою України були зроблені деякі позитивні кроки у напрямі вдосконалення базового закону про транскордонне співробітництво. Нагадаємо, що 21.01.2010 р. був ухвалений закон «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» [5].

Законом вносяться зміни до низки статей, де визначаються повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики (Міністерства регіональної політики та будівництва), спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики та Міністерства закордонних справ України у питаннях транскордонного співробітництва.

Під час обговорення народні депутати підтримали поправку, згідно з якою «для фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кре-

дитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України» [6].

Наступним кроком у цьому напрямі, проте вже на міжнародному рівні, було проведення 7-8.04.2010 р. у Києві міжнародної конференції на тему «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва». Учасниками конференції стали провідні фахівці та експерти країн ЄС, а саме Нідерландів, Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, а також Молдови та України.

Підсумком конференції було оприлюднення рекомендацій Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, народним депутатам, органам місцевої влади, міжнародним та громадським організаціям [7], зокрема:

1. Регулярно та з певною періодичністю проводити заходи з вирішення проблем транскордонного співробітництва в Україні. Зокрема, щорічно на базі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, за участю представників уряду, міжнародних організацій та громадськості.

2. Громадським організаціям, експертам та фахівцям-практикам подавати свої пропозиції щодо внесення змін та доповнень до тих чи інших нормативно-правових документів, не очікуючи проведення конференційних чи семінарських заходів, а в міру виникнення проблем та ідей щодо шляхів їх розв'язання.

3. Кабінету Міністрів України здійснювати координаційні, планувальні та організаційні заходи через

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

відповідний підрозділ Міністерства економіки, у тому числі щодо діяльності інших структур центральних органів виконавчої влади.

4. Органам місцевого та регіонального самоврядування рішеннями рад запроваджувати програми розвитку транскордонного співробітництва і підтримки ініціатив самостійно та автономно.

5. Міністерству закордонних справ України провести переговори про можливі розширення прикордонних зон на території України для збільшення територіальної дії малого прикордонного руху для зменшення впливу візового режиму на розвиток транскордонної співпраці.

6. Ініціювати парламентські слухання з транскордонного співробітництва з вироблення програми на 2011-2015 роки та підведення підсумків діючої програми, термін дії якої закінчується цього року.

Крім Закону України «Про транскордонне співробітництво», чільне місце посідають і інші важливі документи. Зокрема, 15 вересня 2010 р. Кабінетом Міністрів України видано розпорядження №1838-р *«Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 рр.»*, згідно з яким Міністерством економіки була розроблена *Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки* [8].

Метою Програми є активізація розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культур-

них та інших зв'язків між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Практична цінність названого документа обумовлена напрацюванням можливих варіантів розв'язання актуальних проблем розвитку транскордонного співробітництва. Нею також визначені можливі джерела фінансування транскордонного співробітництва.

Не менш важливими у регулюванні транскордонного співробітництва України з державами-членами ЄС є стратегічні документи, які визначають основні аспекти євроінтеграційного курсу України. В першу чергу – це Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, Національна програма інтеграції України до Європейського Союзу, План дій Україна-ЄС, рішення і резолюції щорічних самітів Україна-ЄС та інші документи.

Важливо підкреслити, що після розширення ЄС у 2004 році Європейський Союз працює із сусідніми країнами (включно і з Україною) в рамках нового напрямку зовнішньої політики – Європейської політики сусідства (ЄПС), яка не надає і не визначає навіть майбутнє членство країни в ЄС, проте саме на регіональному та міжрегіональному рівнях пропонує сусіднім країнам привілейовані відносини з ЄС. А вже починаючи з 2007 р., відповідно до Європейської політики сусідства, Європейська Комісія змінила підходи щодо надання фінансової і технічної допомоги країнам-сусідам ЄС. Для України це означає, що замість попередньої програми ТАСІС вона отримує від ЄС допомогу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. В цьому контексті питання фінансової

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

допомоги сконцентровані у рапортах Європейської Комісії, опрацювання яких дає можливість з'ясувати, наскільки регіональна політика і, зокрема, транскордонне співробітництво фінансуються через цільові програми розвитку в країнах Центральної та Східної Європи [9].

Поряд із розглянутими базовими нормативно-правовими документами заслуговує на увагу комплекс нормативно-правових актів, які регулюють питання ТКС на рівні органів місцевої влади та самоврядування. Це закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 24.06.1997 р.), «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999 р.), «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 08.09.2005 р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (від 21.07.2006 р.), у яких визначені загальні правові підстави для участі у транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей.

На сучасному етапі транскордонне співробітництво стає потужним інструментом забезпечення сталого розвитку Закарпатської області через зміцнення міжрегіональних та транскордонних зв'язків, залучення додаткових коштів у розвиток області в формі міжнародної технічної допомоги та інвестицій країн-сусідів, а також стає найважливішою складовою формування позитивного інвестиційного іміджу регіону. Окреме місце необхідно приділити міжрегіональним двостороннім угодам, які були підписані між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії [10].

Частиною законодавчої бази України, що також регламентує транскордонне співробітництво з країнами ЄС, є низка двосторонніх угод. Зокрема це *Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною* [11] від 18.05.1992 р., *Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою* [12] від 6.12.1991 р., *Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою* [13] від 29.06.1993 р., а також *Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією* [14] від 2.06.1997 р. та ін.

У грудні 2010 р. була схвалена Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 – 2015 рр. Беручи до уваги розташування останньої, можна визначити головне завдання, яке стоїть сьогодні перед обласною державною адміністрацією та обласною радою, – ефективне використання геополітичних та гео економічних переваг Закарпатської області як «зовнішнього» регіону ЄС з метою прискорення економічного та соціального розвитку регіону.

Зокрема, Закарпатська область чітко визначила пріоритетні напрями і завдання транскордонного співробітництва [15]:

- сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних територій та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на обласному та місцевому рівнях;

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

- забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних територій Закарпаття;
- поглиблення співпраці в рамках Карпатського єврорегіону;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності;
- створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- розвиток природної інфраструктури і створення умов для залучення інвестицій.

Висновки. Таким чином, діяльність прикордонних регіонів України базується на основних законах, європейських конвенціях, хартіях, ратифікованих Україною, дво-та багатосторонніх угодах, підписаних між Україною та державами-членами ЄС.

Розглянувши їх мету та зміст, можна констатувати, що чинна законодавча база забезпечує можливість використання потенціалу ТКС для вирішення основоположних проблем прикордонних регіонів України. Проте необхідно зазначити, що існуючі законодавчі акти України, що забезпечують транскордонне співробітництво, потребують адаптації їх до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, включаючи подальше нормативно-правове врегулювання повноважень місцевих органів влади і надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних з прикордонними регіонами

країн-членів ЄС питань стосовно прикордонного співробітництва.

Приєднання до європейських законодавчих актів у сфері ТКС розширює правове поле транскордонного співробітництва, дає можливість передбачити нормами законодавства України встановлення відповідальності регіональних органів влади за спільно прийняті рішення, здійснення контролю за виконанням заходів, що впливають з угод про транскордонне співробітництво, а також поширює правові норми Європейської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями на транскордонне співробітництво.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів, які регламентують міжрегіональну співпрацю, в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція транскордонного співробітництва, яка б пропонувала методологічні підходи до розвитку процесів з урахуванням не лише окремого регіону, а й загальнонаціональних інтересів.

Все це зумовлює необхідність розроблення такої концепції, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, враховувала б як загальноєвропейські, так і національні пріоритети.

§2. МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

З точки зору європейської стратегії України актуальність проблематики транскордонного співробітництва (ТКС) як у теоретико-методологічному, так і в організаційно-прикладному плані не викликає жодних сумнівів. Підтвердженням цього є дослідження і публікації за останні роки, в яких частково започатковано виокремлення проблемних питань ТКС, що засвідчують таке: питання сучасних кордонів з ЄС, а також ТКС є одними з найбільш пріоритетних для вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів, численних дослідницьких центрів, політичної еліти тощо.

Підтвердженням актуальності цієї тези може слугувати і той факт, що сьогоднішня об'єднана Європа започаткувала себе в цій якості близько 60 років тому, розпочавши те, чим вона нині заслужено може гордитися. Вона створила модель успішної реалізації глибокої економічної і політичної інтеграції, яка розпочалася, по суті, саме з транскордонного співробітництва. Адже Європейське об'єднання вугілля і сталі, з якого, власне, і розпочалося формування організаційно-правового та економічного механізму інтеграційних процесів у Західній Європі, є, в той же час, зразком ефективного єврорегіонального співробітництва.

Важливість ролі й місця транскордонного співробітництва в розвитку євроінтеграційних процесів підтверджує позиція президента Франції Шарля де Голля, який бачив майбутню Європу в ідеалі як Європу

еврорегіонів. Пізніше сформовані еврорегіональні об'єднання у Західній Європі здійснили суттєвий позитивний вплив на прискорення її об'єднання, знявши або ж значно пом'якшивши низку суперечностей соціально-економічного плану, територіальних претензій, міжнаціональної напруги тощо, які мали місце в прикордонних регіонах багатьох європейських країн.

На початку 50-х років були створені не тільки об'єктивні передумови для формування нової Європи. Їй особливо пощастило на той час і з особистим фактором. Мова йде про плеяду особистостей у середовищі тодішньої політичної еліти провідних європейських країн, які чітко усвідомлювали, з чого потрібно розпочинати розбудову нової Європи. А для транскордонного співробітництва особистий фактор відіграє винятково важливу роль. Це пояснюється надто слабкою його захищеністю на організаційно-правовому рівні, особливо в перші десятиліття його становлення і розвитку, та практично відсутністю стабільного власного механізму функціонування. Тому доля ТКС у кожному конкретному випадку значною, а нерідко і вирішальною мірою, і це підтверджує історія, залежить від суб'єктивного фактора.

Було б неправильно стверджувати, що на українсько-евросоюзівському кордоні транскордонне співробітництво сьогодні розпочинається з чистого аркуша. Історією зафіксовано кілька десятків років прикордонної співпраці між СРСР, з одного боку, та Румунією, Угорщиною, Чехословаччиною і Польщею – з іншого. Але в тих умовах співробітництво було настільки заполітизованим, що говорити про якусь відчутну економічну

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

ефективність або навіть економічну доцільність некоректно. Це обумовлено, головним чином, максимальною зацентралізованістю управління зовнішньоекономічними зносинами в умовах тодішньої системи організації планової економіки та відсутністю ринкового механізму саморегуляції. Можливості здійснення транскордонного співробітництва в такому середовищі обмежувалися обміном досвідом між окремими колективами без жодної змоги використання інтеграційних форм співпраці. Особливо це стосується безпосередньо кооперативних зв'язків, формування спільних підприємств тощо.

Новий реальний імпульс транскордонне співробітництво отримало на початку 90-х років. Слід наголосити, що біля його витоків, і це специфіка та особливості цього процесу на зазначеному етапі, стояли прикордонні регіони та їх уряди. Стосовно цього, як і на початку 50-х років, транскордонному співробітництву знову пощастило із суб'єктивним фактором. У його становлення, яке реалізовувалося на принципово іншій соціально-економічній основі, активно включились представники нової влади прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії й України – професійні, амбітні, енергійні, з бажанням зробити значну для соціально-економічного розвитку регіонів справу, якою є транскордонне співробітництво. Нерідко це робилося навіть всупереч центральним органам державної влади, які безпідставно, значно перебільшуючи небезпеку відцентрових, сепаратистських тенденцій регіонів, далеко не завжди підтримували транскордонні ініціативи регіональних органів влади у прикордонні. Більше того, швидше можна говорити про те, що з їхнього боку це була переважно політика «перепон».

Результатом регіональних ініціатив прикордонних областей країн Карпатського регіону в 1993 році став, зокрема, і Карпатський єврорегіон – перша міжнародна організація з членством України. Але подальші процеси, які відбувалися на теренах України, а також зовнішні фактори, в тому числі розширення ЄС до кордонів з Україною, не стимулювали розвиток транскордонного співробітництва. Така ситуація обумовлена тим, що новий східний кордон ЄС формується на нових геополітичних кордонах – східних рубежах простору Центральної Європи як сфери реалізації, значною мірою, політичних інтересів Європейського Союзу з чітко вираженою тенденцією посилення його бар'єрної функції, становлення його в першу чергу як захисного рубежу з боку ЄС з довгостроковим характером. Така тенденція обумовлюється, перш за все, впровадженням шенгенських угод, які забезпечують вільне пересування людей, капіталів, товарів і послуг у рамках шенгенського простору. Таким чином, фактична ліквідація внутрішніх кордонів ЄС логічно привела до зміцнення його зовнішніх кордонів. Як підсумок вищенаведеного, сьогодні можна без перебільшення констатувати, що транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотично-випадковий характер.

У той же час комплексний аналіз існуючих непростих умов транскордонної співпраці на східних кордонах ЄС дає підставу зробити такий висновок: у регіоні держав Центрально-Східної Європи, і особливо держав Карпатського регіону, існують фактори, що за певних обставин можуть стати початком якісно нового етапу в розвитку ТКС. Це аргументується у такий спосіб.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

По-перше, на сьогодні сформований мінімально достатній, але цілком стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах Ради Європи. Головним із документів, який легалізує ці відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень владними структурами прикордонних регіонів, є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS №106) – Мадрид, 21 травня 1980 р., а також два додаткових протоколи – 09.11.95 та 05.05.98 рр., що надають значно більших компетенцій регіонам у зовнішньоекономічних та політичних питаннях, сприяють міжнародній активізації регіонів [1].

Внаслідок ратифікації Мадридської конвенції Польщею, Угорщиною, Україною, Румунією та Словаччиною її положення стали частиною національного законодавства цих країн і мають пріоритет над внутрішнім правом.

По-друге, нинішня готовність до співпраці прикордонних регіонів ЦСЄ підтверджується і забезпечується і низкою дво- та багатосторонніх угод.

По-третє, економічне середовище, яке сформувалося в країнах ЦСЄ внаслідок ринкових трансформацій, сприяє активізації транскордонного співробітництва. Особливо це стосується його мікрорівня, на якому через механізм ринкового саморегулювання відбувається своєрідний відбір найбільш раціональних форм та методів транскордонної співпраці на принципах економічної доцільності.

По-четверте, мова знову йде про суб'єктивний фактор у ТКС. Значна частина тих, хто нині причетний до цієї проблематики як у науковому, науково-прикладному, так і в практичному плані, мають чималий досвід у цій сфері. Крім професійних навичок, вони стали значно прагматичніші в наукових дослідженнях, а регіональні уряди мають більше можливостей у практичній реалізації ідей, концепцій та конкретних програм, які сьогодні пропонуються наукою.

На сьогодні першочерговими проблемами економічної сфери ТКС, які потрібно вирішити на теоретико-методологічному та науково-прикладному рівні, на нашу думку, є такі. По-перше, як не дивно констатувати, але факт залишається фактом, що до теперішнього часу аналіз транскордонного співробітництва в економічній сфері базувався і продовжує базуватися в абсолютній більшості на статистичній інформації, яка не відображає реальний його стан. Зокрема, в дослідженнях щодо транскордонного співробітництва використовується статистика, яка характеризує в цілому зовнішньоекономічні зв'язки прикордонних регіонів як суб'єкта міжнародних економічних відносин. Цілком очевидно, що така статистична інформація як у кількісному, так і в якісному плані не відображає реальну картину безпосередньо транскордонного співробітництва, що є лише частиною зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів. Вибірковий аналіз показує, що на його частку припадає лише 5-7% від усього обсягу зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів. Причина такої підміни полягає у відсутності офіційної статистичної інформації, яка б відображала безпосередньо транскордонне економічне співробітництво –

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

рух капіталу, товарів, послуг, робочої сили. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним, на нашу думку, є вирішення проблеми формування системи статистичної інформації власне з транскордонного співробітництва в економічній сфері як у теоретико-методологічній, так і в організаційно-прикладній площині.

По-друге, з метою підвищення ефективності управління транскордонним співробітництвом в економічній сфері особливим, на нашу думку, є запровадження порівняльного аналізу конкурентоздатності прикордонних територій. Причому надзвичайно важливо, щоб такий аналіз проводився по обидві сторони кордону за спільною методикою.

Результати цього аналізу можуть стати хорошим відправним пунктом, науково-методичною базою для реалізації спільних програм у транскордонній співпраці. Це стосується в першу чергу коопераційних програм, формування міжнародних спеціальних економічних територій кластерного типу на прикордонних територіях двох або кількох суміжних країн тощо.

Для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів і визначення рівня їх маркетингової привабливості та конкурентоздатності доцільно використати регіональні індикатори соціально-економічної інтеграції, якими користуються в Комісії Європейських Спільнот. Вони є цілком доступними і використовуються при аналізі соціально-економічних процесів у кожній із країн ЄС та країн, що межують із Європейським Союзом на його східному кордоні. До таких показників належать такі:

- валовий регіональний продукт на 1 особу (ВРП ос.);
- роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТО ос.);
- експорт товарів і послуг (ЕТП) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- розподіл кількості суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) на 1 тисячу осіб економічно активного населення (ЕАН);
- наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами (НТР), у розрахунку на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- рівень зареєстрованого безробіття (РЗБ);
- середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (СНЗП);
- кількість студентів у вищих навчальних закладах на 10 тисяч населення;
- показник регіонального людського розвитку (РЛР);
- чистота навколишнього середовища, яка розраховується як одиниця, поділена на кількість викидів шкідливих речовин у повітря зі стаціонарних джерел, на 1 мешканця;
- доступність до житлових ресурсів, яка розраховується шляхом ділення обсягів житла на особу населення.

Порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів доцільно визначати на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів здійснюється шляхом зіставлення регіональних індикаторів окремо взятого прикордонного регіону до середнього показника у країні як еталонного.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

По-третє, не менш важливою проблемою є питання індексації та моніторингу процесів транскордонного співробітництва в економічній сфері і розроблення своєрідної карти конкурентоздатності прикордонних регіонів та стану транскордонного співробітництва по всьому кордону з Європейським Союзом. Нами запропонована структурно-аналітична схема індексації транскордонного співробітництва на кордоні Україна – ЄС. Її обґрунтування – окрема тема, що вимагає самостійного аналізу. Відмітимо лише дві, на нашу думку, найбільш важливі риси запропонованої структурно-аналітичної схеми. З одного боку, це групування сегментних індексів у два блоки. Перший – сукупність факторів, які характеризують існуючий рівень розвитку транскордонного співробітництва. Другий – включає фактори, які характеризують середовище, «клімат», умови реалізації транскордонного співробітництва. З іншого боку, у схемі реалізована спроба формування соціально-економічних факторів за принципом «зваженості», тобто рівності їх ваги в соціально-економічних процесах.

Перелічені вище проблеми в науково-теоретичному та науково-прикладному плані можуть бути вирішені уже в найближчі два-три роки. Для цього є всі підстави, у тому числі й організаційні. Зокрема, Інститутом транскордонного співробітництва в м. Ужгороді започаткована і реалізується програма досліджень, згідно з якою передбачається розроблення теоретико-методологічних та науково-прикладних проблем за вищепереліченими напрямками.

У цьому плані не є винятком й управління таким складним об'єктом, як сучасна транскордонна система

ТС. Синтетичний показник – індекс транскордонних потоків – це поняття, що характеризує відносну значимість, місце, вагу, позицію різних транскордонних потоків, а також співвідношення різних сегментів всередині цих потоків.

Алгоритм визначення індексів транскордонних потоків наступний.

1. Проведення на основі системної методології дослідження транскордонних потоків, створення моделі ТС.
2. Аналіз основних параметрів моделі, формулювання їхніх показників.
3. Кількісна та якісна оцінка показників.
4. Визначення синтетичних індексів (наприклад, індексів відкритості кордонів та їхньої безпеки).

Основними параметрами й індексами моделі ТС, на думку автора, є:

- I. Географічне та соціальне середовище:
 - 1) характеристика географічного розташування та населення;
 - 2) обтяженість історичними конфліктами;
 - 3) ступінь мікросоціальної спільності (економічної, політичної, етнічної, конфесійної);
 - 4) рівень відповідних мікросоціальних відмінностей.
- II. Особливості потреб та інтересів:
 - 1) об'єктивна спільність та відмінність проблем розвитку;
 - 2) глобалізаційні виклики.
- III. Політико-правові основи:
 - 1) урегульованість політичного й правового статусу кордонів;

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

- 2) характеристики військово-політичних відносин;
 - 3) рівень нормативно-правового оформлення транскордонної взаємодії;
 - 4) ступінь інституційного забезпечення транскордонних потоків.
- IV. Інфраструктурні та організаційні сторони:
- 1) кількість контрольно-пропускних пунктів;
 - 2) ступінь інженерного облаштування кордону;
 - 3) рівень прикордонного менеджменту.
- V. Міжлюдські відносини:
- 1) інтенсивність особистих контактів;
 - 2) рівень культурних, етнічних, конфесійних зв'язків жителів прикордонних територій.
- VI. Соціально-економічні детермінанти:
- 1) рівень прикордонної торгівлі;
 - 2) обсяги інвестицій;
 - 3) кількість спільних підприємств.
- VII. Криміногенні явища:
- 1) рівень нелегальної міграції та реадмісії;
 - 2) інтенсивність контрабандних потоків товарів, наркотиків, зброї;
 - 3) ефективність боротьби з кримінальними явищами.
- VIII. Екологічні та техногенні умови:
- 1) кількість і масштаб інтернаціональних екологічних і техногенних аварій, що мали місце за певний період;
 - 2) рівень потенційних екологічних і техногенних загроз на прикордонних територіях.
- IX. Соціологічний вимір системи:
- 1) рівень і характер оцінок кордону громадянами;
 - 2) рівень і характер експертних оцінок транскордонних потоків.

Системна методологія неминуче «замикається» на регулятивних, управлінських аспектах розвитку об'єкта. Адже очевидно, що в процесі зворотного зв'язку, як і інформаційного обміну в цілому, реалізується насамперед потреба системи в регуляції, упорядкованості. Реалізується ця потреба в процесі обміну інформацією (зокрема зворотного зв'язку) між компонентами системи, а також гнучкого реагування її на дестабілізуючий вплив середовища.

Управління підпорядковане досягненню мети системи. У біологічних системах ця мета виступає у формі природних доцільностей. У системах соціального плану мета є продуктом специфічної духовно-орієнтаційної діяльності людини – ціле покладання. Цим пояснюється якісна різноплановість управління у природі і суспільстві.

Під соціальним управлінням, як правило, розуміють цілеспрямовану діяльність суб'єктів по регуляції, оптимізації соціальної системи у рамках досягнутої нею якості. За своєю природою соціальне управління може бути стихійним або свідомим. Можна сказати, що функціонування механізму стихійного управління суспільним організмом ґрунтується на діалектиці «свідомого одиничного» і «стихійного загального». Що стосується загального управління соціальними процесами, то воно пов'язане, за словами К.Маркса, з «відносною емансипацією від простого випадку і просто сваволі».

Оптимізувати соціальну систему з допомогою управління – значить домагатися того, щоб проблеми, які

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

перед нею постають, вирішувалися у стислі строки і з найменшими витратами ресурсів – людських, матеріальних, енергетичних. Основна рекомендація системно-прикладної методології у зв'язку з цим – зменшення ентропії соціальної системи, тобто її невпорядкованості, що має тенденцію до зростання разом з ускладненням суспільного життя. Добиватися такого зменшення можна двома шляхами: 1) *через розширення і поглиблення об'єктивної інформації про соціальну систему і 2) через удосконалення структури останньої.*

Соціальна інформація – це відомості (зокрема знання) про навколишній світ, що передаються людьми одне від другого. Розширення і поглиблення соціальної інформації забезпечується розвитком інформаційного виробництва. Неухильне зростання виробництва інформації є однією з найхарактерніших рис сучасних науково-технічних змін. І це зовсім не випадкове явище. Воно виражає загальноісторичну тенденцію зростання ролі людини як об'єкта соціальної системи в цілому і її техніко-економічної підсистеми зокрема. Ця проблема в останні десятиліття привертає значну увагу.

Ще в 60-ті роки минулого століття Г. Багатурія дійшов висновку про історичний характер визначальної ролі матеріального виробництва, виробництва життєвих засобів. Пізніше, в середині 70-х років, Кузьмін конкретизував цю цікаву ідею, визначивши, що в процесі історичного розвитку соціального організму роль матеріального виробництва знижується, а духовного і сфери громадського обслуговування неухильно зростає; іншими словами, глобальна структура діяльності людини (на відміну від тварини) не є постійною.

В узагальненому вигляді ідея про зміну структурної домінанти виробництва представлена в колективній праці «Виробництво як суспільний процес». Автори цієї книжки в кожній з історичних систем суспільного виробництва виділяють домінанту (домінуючу сферу), що детермінує розвиток усіх інших видів виробництва. Загальна закономірність зміни домінант макроструктури суспільного виробництва життя формується в такий спосіб: «Із часом домінуючою стає та сфера виробництва, екстенсивний розвиток якої в кінцевому рахунку найбільшою мірою забезпечується інтенсифікацією сфери, що домінує у цей період».

Виходячи з цієї закономірності, той чи інший вид виробництва може стати домінуючим тоді і постільки, коли і поскільки витрати праці в цьому виробництві дають такі продукти, використання яких має наслідком домінуючу економію витрат праці в інших видах виробництва, передусім в уже домінуючому.

У ролі ресурсів інтенсивного розвитку домінуючого споживчого виробництва уже виступали продукти сільського господарства (перш за все харчові продукти), а також продукти промисловості (машини, енергоносії, добрива). Останні у вигляді техніки для автоматичної обробки інформації (комп'ютери та їхні системи) поки що є основним фактором інтенсифікації сучасного виробництва. Але поступово під впливом науково-технічного прогресу основними ресурсами інтенсифікації економіки стають продукти інформаційного виробництва, зокрема соціально-організаційна і науково-технічна (науково-технологічна, технолого-програмуюча)

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

інформація*, ресурси «універсальної доповнюваності й універсальної замінюваності».

Сучасні науково-технічні зміни викликали справжній інформаційний вибух. У літературі наводиться багато фактів, що засвідчують драматизм ситуації, в яку потрапило людство перед небезпекою «тотальної інформаційної експансії».

В умовах стрімкого нагромадження соціальної інформації велике значення має ефективна організація її зберігання, нагромадження, передачі, прийому і використання. Інформаційними системами, які включають усі ланки проходження інформації від виробника до споживача, нині займається спеціальна системно-прикладна наука – інформатика, її роль в інформаційному забезпеченні суспільства неухильно зростає.

Як уже зазначалося, на функціонування кордонів впливають різномірні фактори. Частина з них має кількісний (квантитативний) вимір (наприклад, кількість громадян і товарів, що перетинають кордон). Інша частина піддається тільки якісним (квалітативним) оцінкам (скажімо, політичні, етнічні, правові відносини тощо).

Можна виділити два рівні інформаційної обробки та прийняття рішень з проблем ТС:

* Утвердження продуктів сільського господарства, продуктів промисловості, продуктів інформаційного виробництва в ролі ресурсів інтенсивного розвитку домінуючого споживчого виробництва людей становить суть трьох основних революцій у сукупності продуктивних сил. Змістом прогнозованої четвертої революції подібного типу стане утвердження освітнього виробництва – тобто «виробництва» всебічно розвинутих людей, яким притаманна високоефективна творча діяльність.

1. Отримання первинної інформації про фактори відкритості і безпеки ТС, її аналіз та прийняття оперативних управлінських рішень. Ці функції виконуються спеціалізованими державними інститутами (прикордонна, митна служби, міністерства внутрішніх справ, економіки тощо).

2. Синтез інформації, прийняття політичних рішень (як правило, середньо- та довгострокових). Суб'єктами цього рівня є вищі державні органи (наприклад, уряд).

Для забезпечення ефективного управління ТС однаково важливі як функція аналізу, так і функція синтезу. Без систематичної, надійної достовірної, об'єктивної, максимально повної інформації і факторних прогнозів неможливе коректне їх препарування (обробка). Якщо ж синтезуючі рішення будуть невірними чи матимуть значні відхилення від реальної дійсності, це може серйозно ускладнити практичну діяльність суб'єктів ТС.

Все ж варто підкреслити особливу роль органів прийняття синтезуючих, як правило, політичних рішень. Саме вони, володіючи найбільш повною та різнобічною інформацією про фактори ТС, можуть зробити висновки про реальне співвідношення останніх в конкретних обставинах. Без належного володіння наукою та мистецтвом прийняття складних рішень, що торкаються комплексів різнорідних факторів, це зробити неможливо. Тому викладені вище підходи повинні бути адресовані найперше цим органам.

Нарешті, системна методологія також дозволяє повніше й точніше відповісти на ключові питання функціонування та розвитку кордонів, війни та миру, наведені нижче [2].

1. Як і чому виникли кордони?

Проведений аналіз засвідчує, що кордони – це продукт історичний. Вони з’явилися на тому етапі розвитку суспільства, коли виникла необхідність регламентації просторового існування інститутів приватної власності та держави. Зі зміною потреб у розвитку цих інститутів в просторі відбуваються і відповідні транскордонні процеси. Тому незмінних кордонів не буває.

2. Яким є їхнє майбутнє, чи є вони вічними?

Як впливає з відповіді на перше питання, кордони не вічні, вони виникли за певних соціальних умов. Отже, у випадку відмирання цих умов, зокрема припинення дії мотиваційного механізму боротьби за просторовий ресурс, транскордонні процеси як соціальне та просторове явище також повинні зникнути.

3. Чи бувають кордони «поганими» та «добрими»?

Самі по собі кордони «поганими» чи «добрими» не бувають, природа всіх кордонів, як ми переконалися, однакова. Але є просторові розмежування між народами та державами, які під впливом тих чи інших соціальних та географічних обставин (що були ідентифіковані вище): а) опиняються в епіцентрі нескінченних територіальних «спорів» аж до застосування збройного насилля та пов’язаних з ним численних жертв; б) перебувають у зоні відносного транскордонного затишку, далеко від військових конфліктів, спустошень та людських трагедій. Одні мають погану геополітичну легенду, стосовно інших закріпилася репутація відносно справедливих та моральних.

4. Чи є підстави розділяти народи за ознакою їхньої агресивності чи миролюбності?

Соціальна суть всіх суб'єктів транскордонних процесів однакова. Просторові потреби їхнього існування породжували різноманітні форми транскордонної активності. В історичному плані апріорі важко уявити собі ту чи іншу етнічну спільноту, яка б не брала участі в боротьбі за територіальний ресурс як у ролі захисника свого багатства, так і у ролі загарбника чужого. Але відзначені вище соціальні і географічні фактори зумовлюють неоднакову ступінь їхньої участі в транскордонних процесах. Одні народи постійно стають активними суб'єктами геополітичних змін та пов'язаних з ними військових конфліктів, не розлучаючись з рушницею значну частину часу. Інші дізнаються про геополітичні змагання з третіх уст. В одних з часом формується відповідне військово-вміння та відбуваються певні ментальні зміни, в інших практичний досвід та інтерес до військової справи мінімальний. Отже, первісно агресивних чи первісно миролюбних народів немає. Є різні обставини, за яких формується їхня транскордонна поведінка.

5. Чи можливо уникнути насильницької зміни кордонів, зокрема шляхом війни?

Уникнути насилля при вирішенні просторових, територіальних спорів, у принципі можливо. Ця можливість може бути реалізована в двох випадках.

У першому – якщо зникне сам інститут кордонів (умови цього зникнення були визначені), тобто перестане існувати об'єкт протистояння.

У другому – якщо буде радикальним чином змінено мотиваційний механізм функціонування та розвитку суспільства.

§3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З МЕХАНІЗМОМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИН

Проблематиці транскордонних (прикордонних) відносин України з сусідніми європейськими державами властива своя історія, філософія, економіка і право. Міжнародні європейські транскордонні відносини та співробітництво між місцевими та регіональними владами є актуальною тематикою і предметом широких міжнародних дискусій у науці та на практиці [1].

Вагомими є наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики міжнародного транскордонного співробітництва європейських держав – Німеччини, Швейцарії, Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини та Росії [2].

Разом з тим, проблема формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва через реформування органів місцевого самоврядування та перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих властей, на наш погляд, є визначальним сегментом у дослідженні аналізованого питання [3].

По аналогії, адміністративно-територіальні одиниці – прикордонні кантони Швейцарії, землі ФРГ наділені правами в межах національного законодавства укладати міжнародні договори з питань розвитку регіону,

прикордонної торгівлі, туризму, культурних зв'язків, екології та інше. Але цей статус є результатом історичних процесів державотворення протягом століть.

Створення єврорегіонів у європейській практиці в якості міжнародних інституційних структур (утворень) засноване на прикордонному співробітництві адміністративно-територіальних одиниць на рівні кантонів, земель або територіальних общин сусідніх європейських держав, які мають спільні кордони. Предмет правового регулювання традиційно охоплює прикордонну торгівлю, охорону здоров'я, освіту, охорону навколишнього середовища, туризм, рекреацію, а також бізнес на територіях, що прилягають до кордонів. За свідченням дослідників, підписання договорів про співробітництво прикордонних регіонів має тривалу історію.

Утворення єврорегіонів у Європі, за свідченням дослідника цих питань Маркуса Перкмана, було започатковано на початку 50-х років, коли муніципальні асоціації створили міжмуніципальні асоціації з метою регіонального співробітництва на прикордонних територіях [4]. Katri-Liis Lepik вважає, що "перший єврорегіон був створений у 1958р. на прикордонних територіях Енщеде (Данія) і Гронау (Німеччина). Інші міждержавні багатосторонні та двосторонні договори про транскордонне співробітництво, наприклад німецько-датське, яке було підписане 23 травня 1991р., та договір Карлсруе про транскордонне співробітництво між територіальними властями та місцевими органами влади, підписаний 23 січня 1996р., створили рамкові юридичні основи для більш складних форм

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

транскордонного співробітництва на основі публічного права” [5]. Підписання Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами створило регіональні основи міжнародно-правових механізмів для розвитку транскордонного співробітництва європейських держав (Мадрид, 1980р.) [6]. Характерної новизни набувають дискусії з питань майбутнього європейських транскордонних відносин, включаючи Україну, у взаємозв’язку з глобалізаційними процесами в системі міжнародних відносин, викликами та ризиками, які є природними супутниками формування нового світопорядку, включаючи і європейський. Глобалізація супроводжується поглибленою взаємозалежністю основних акторів міжнародних відносин у економічній, соціальній та політичній сферах. В умовах глобально залежного світу держава не володіє виключною суверенною юрисдикцією у сучасному світі глобального правового порядку. Як наслідок універсалізації процесів глобалізації відбувається поглиблення впливу недержавних приватних акторів (приватних компаній) на процеси універсалізації національних законодавчих процесів, наприклад, діяльність транснаціональних компаній (ТНК) у сфері інвестиційної політики держав. Відбувається трансформація суверенітету, але це не ерозія в результаті впливу глобального права. Дані трансформації свідчать про співробітництво між національними регуляторними інститутами та приватними акторами з метою забезпечити відповідність міжнародним стандартам [7]. Аргументом на користь цього твердження є практика проникнення ТНК на нові ринки не членів ЄС із Східної Європи.

Це свідчить про переваги саме прикордонних територій для розміщення виробництва на афілійованих підприємствах іноземних інвесторів. Наприклад, на транскордонних територіях України, Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії здійснюють виробничу діяльність афілійовані компанії “ЯдзакіКорп. Україна”, ДжейбілСьоркітУкраїнЛімітед“, таких відомих ТНК, як “Ядзакі Корп.” (Японія) та компанія “Джейбіл Корп.” (США). Юридичний статус названих компаній (правосуб’єктність підприємств тощо) визначається особистим законом юридичної особи (lex societatis) місця реєстрації компанії. Особистим законом юридичної особи є право держави, де особа інкорпорована. Місцем знаходження юридичної особи вважається місцезнаходження постійно діючого органу юридичної особи (ст. 30 Цивільного кодексу України). В цілому наявність різних критеріїв для визначення “національності” юридичної особи обумовлена тим, що юридична процедура утворення, реєстрації установчих документів, визначення статусу перебування органів правління, здійснення діяльності можуть бути в різних країнах. Наведені приклади свідчать про те, що у цьому випадку національні регуляторні інститути України адекватно реагують на потреби ТНК з метою забезпечення відповідності прийнятих міжнародних стандартів. Але це стосується в першу чергу правових умов інвестиційної привабливості транскордонних територій сусідніх держав. У дійсності пріоритетними умовами для розміщення нових виробництв на прикордонних територіях є наявність відносно дешевої робочої сили, розвиток виробничої та фінансової інфраструктури, податки, державні гарантії для інвестиційного капіталу, умови репатріації капіталу.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

Достатньо чітко визначена політична позиція Європейського Союзу – недопущення проведення нових розмежувальних кордонів, що розділяють Європу, проведення політики стабільності та процвітання в межах нових кордонів, а також поза кордонами ЄС, - свідчить про наявність політичної волі, що є критичною умовою майбутніх міжнародно-правових домовленостей у сфері транскордонних відносин. Підкреслюється, що розширення ЄС буде служити зміцненню відносин з Росією, а також їх розвитку з Україною, Молдовою, Білорусією та південно-середземноморськими країнами на основі довготермінових підходів до впровадження реформ, сталого розвитку та зміцнення торгових зв'язків [8]. У цьому контексті особливого значення набуває задекларований Асоціацією європейських прикордонних регіонів (AEBR) Маніфест прикордонного співробітництва. Рекомендації національним та європейським владам з метою наближення Європи до громадян: «Прикордонні території – це простір для проектів, які навіть у випадку, якщо будуть конституюваними, не ставлять перед собою мети для адміністративного функціонування, а в більшій мірі створені для координації політики місцевих, національних та європейських властей з метою розвитку програм, які відповідають потребам населення, що проживає на прикордонних територіях».

Статус сучасного транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з сусідніми прикордонними державами з точки зору міжнародного права визначається на основі сформованих міжнародно-правових механізмів у рамках Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між тери-

торіальними общинами або властями (Madrid, May 1, 1980 р.), Додаткового Протоколу (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) та Другого Протоколу № 2 (ETS No 169, Strasbourg, May, 1998), ратифікованих двосторонніх договорів про державні кордони з Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною, а також двосторонніх міжнародних договорів у сферах економічних, екологічних, гуманітарних спільних проєктів, які є реальними юридичними механізмами у процесі європейської інтеграції [9].

Практичне значення вищезгаданих міжнародних договорів полягає в тому, що вони формують основу міжнародно-правового механізму регулювання міжнародних відносин на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Предмет правового регулювання – транскордонне і міжрегіональне співробітництво різного ієрархічного рівня акторів, включаючи як юридичні, так і фізичні особи.. Транскордонне співробітництво, засноване на таких угодах, може здійснюватися також між громадськими організаціями на різних рівнях (наприклад, державами і регіонами, регіонами і провінціями, регіонами і муніципалітетами, місцевими властями і міжнародними організаціями), і відповідно може стосуватись різних сфер співробітництва: політичні, економічні, торговельні, культурні та наукові.

Таким чином, у цілому є підстави констатувати наявність сформованої міжнародно-правової основи здійснення транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з прикордонними державами-членами ЄС.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

Разом з тим необхідно враховувати міжнародно-правовий статус європейських прикордонних держав, які виступають акторами права Європейського Союзу, а саме: міжнародні права та зобов'язання, в першу чергу членів ЄС, обумовлюють обсяг міжнародних прав та зобов'язань щодо відносин з прикордонного співробітництва, відповідно з Україною. Міжнародні права і зобов'язання держав Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини в якості суб'єктів права ЄС та НАТО визначають системний правовий утворюючий алгоритм та обмежену юрисдикцію зазначених держав-членів щодо будь-яких преференцій у сфері регіонального та прикордонного співробітництва. Практично ніяких винятків із загального юридичного режиму європейського права, наприклад, у сфері торгівлі, інвестиційної діяльності, експортно-імпортних операцій, митних процедур, екології та ін. немає.

Сформульована правова позиція, а саме *specifica differentia* юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання (надалі МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною обумовлена змістом міжнародних правовідносин країн-членів Європейського Союзу.

Теоретично механізм міжнародно-правового регулювання (надалі МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною включає сукупність міжнародно-правових засобів та методів впливу на міждержавні правовідносини [10].

Суттєвою складовою механізму міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин прикордонних держав є Європейська хартія місцевого самоврядування, яка після ратифікації (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.) стала частиною внутрішньодержавного права. Україна прийняла законодавчі акти *lex special* [11]. Аналіз Закону України “Про транскордонне співробітництво” з точки зору рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами свідчить в цілому про характер *delegata* цього законодавчого акта стосовно реальних процесів сьогодення, які розвиваються на рівні місцевої та регіональної влади. Механізм правового регулювання відсутній, як і відсутні юридичні зобов’язання. Ігор Студенніков, відомий український вчений-експерт з питань транскордонного співробітництва, також сформулював юридичну оцінку того, що, по суті, має місце абсолютна централізація прийняття управлінських рішень, коли загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики [12]. За умови відсутності державної фінансової підтримки програм транскордонного співробітництва це означає, що закон є лише декларативними намірами, а не юридичним алгоритмом регулювання відносин.

Дослідження практики здійснення транскордонного співробітництва свідчить про нові виклики та загрози національним інтересам на державних кордонах України, а саме: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї. У цьому

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

зв'язку ефективне транскордонне та міжтериторіальне співробітництво потребує прогнозованої державної політики щодо викликів та загроз глобального характеру, а також високого рівня координацій програм спільних дій з сусідніми державами.

Саме транскордонне співробітництво держав, які мають спільні кордони, є можливим єдиним механізмом ефективною міждержавної політики сусідніх держав щодо вирішення проблем нелегальної міграції, торгівлі людьми, контрабанди, перевезення наркотиків і зброї. Такий підхід потребує концептуальних рішень.

У цілому створення сприятливих умов для ефективною та взаємовигідної співпраці суб'єктів транскордонного співробітництва [13] може бути досягнуто тільки за умови проведення системних реформ у сфері внутрішньої регіональної політики та наявності політичної волі з боку Договірних Сторін Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.

Відповідно до положень Мадридської конвенції щодо транскордонного співробітництва між територіальними владами від 1980 р. сторони взяли на себе такі зобов'язання: в межах національного законодавства вирішувати правові, адміністративні та технічні проблеми транскордонного співробітництва (стаття 4); розглянути можливості забезпечення регіональних і локальних властей спеціальними умовами для полегшення транскордонного співробітництва (стаття 5); надавати необхідну інформацію іншим сторонам, які підписали Конвенцію (стаття 6), своїм регі-

ональним і локальним владам (стаття 7) і Раді Європи (стаття 8).

Нормативні положення Додаткового Протоколу (ETS № 159, Strasbourg, November, 1995) до Рамкової конвенції пропонують моделі угод/договорів про транскордонне співробітництво, які пристосовані до потреб регіональних і місцевих властей. У наявності є п'ять типових моделей міждержавних угод та шість типових моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь централізації і відмінності в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва [14].

Вищезазначений Протокол, який набрав чинності 1 грудня 1998 р., регулює створення постійних інституцій з транскордонного співробітництва публічно-правового чи приватно-правового характеру з органом, що приймає рішення. Ці постійні інституції мають ініціювати адміністративно-територіальні одиниці і власті до: а) укладання угод із транскордонного співробітництва з територіальними одиницями і властями інших країн; б) встановлення постійних органів співробітництва. Прийняті цим органом рішення були б обов'язкові для територіальних одиниць і властей, які уклали угоду.

Спеціальної уваги заслуговує Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), прийнятий в Утрехті 16 листопада 2009 р. [15]. Метою зазначеного Протоколу № 3 є доповнення законодавчих рамок підтримки та розвитку в

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва, передбачених Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями й Протоколами до неї від 9 листопада 1995 року (ETS № 159) та 5 травня 1998 року (ETS № 169). Проект Протоколу був заслуханий у Парламентській Асамблеї, яка надала свій висновок про те, що єврорегіональному співробітництву надається велике політичне значення, а також зазначила, що Протокол № 3 формулює процедури створення юридичних рамоквих основ для встановлення міжтериторіального та транскордонного співробітництва місцевих і регіональних властей [16].

Основні юридичні характеристики Протоколу № 3 містять такі положення :

- територіальні общини або власті й інші органи можуть утворити орган транскордонного співробітництва у формі об'єднання єврорегіонального співробітництва (надалі – ОЕС) на території держав-членів Ради Європи, які є Сторонами цього Протоколу, відповідно до умов, передбачених ним (п.1,ст.1);
- визначається правосуб'єктність та право- і дієздатність, а також застосоване законодавство до об'єднання єврорегіонального співробітництва, а саме ОЕС є юридичною особою, що підпадає під дію законодавства Сторони, яка є державою-членом Ради Європи й у якій знаходиться його штаб-квартира;
- ОЕС має найширшу правоздатність, що надається юридичним особам відповідно до національного законодавства тієї держави;

- законодавство, яке застосовується до типу корпоративного суб'єкта, обраного для ОЕС членами, обумовлюється в угоді про заснування ОЕС без обмеження положень цього Протоколу чи будь-яких інших окремих положень, прийнятих Стороною відповідно до статті 13;
- ОЕС має право на власний бюджет і повноваження його виконувати;
- ОЕС може укладати контракти, наймати персонал, придбавати рухоме та нерухоме майно й здійснювати процесуальні дії (стаття 2);
- членами ОЕС є територіальні общини або власті Сторін-держав, а також можуть бути відповідні заінтересовані держави-члени Ради Європи; фізичні особи не можуть бути членами ОЕС;
- ОЕС засновується шляхом укладання письмової угоди між її членами-засновниками(стаття 4);
- статут ОЕС є складовою частиною угоди про його заснування (стаття 5);
- ОЕС виконує завдання, що їх доручають йому члени об'єднання. Сфера діяльності та завдання повинні відповідати компетенції членів об'єднання відповідно до їх національного законодавства, а також бути переліченими в угоді й статутах (стаття 7);
- ОЕС ухвалює рішення та забезпечує їхнє виконання стосовно та в інтересах фізичних та юридичних осіб відповідно до юрисдикції держав, до яких належать його члени. Члени вживають усіх необхідних заходів, які підпадають під їхню компетенцію, для забезпечення виконання рішень ОЕС (п.2.,стаття 7);
- завдання, визначені перед ОЕС, не повинні стосуватися здійснення розпорядчих повноважень. ОЕС

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

не є уповноваженим уживати заходів, які можуть зачіпати права та свободи фізичних осіб чи обкладати зборами фіскального характеру (п.3.стаття 7);

- ОЕС не має права здійснювати повноваження, які належать територіальним общинам або властям як представникам держав, до яких вони належать, за винятком випадків, коли це належним чином дозволено. Воно може здійснювати повноваження, які надають йому держави-члени ОЕС (п.4.,стаття 7);
- ОЕС засновується на обмежений або необмежений строк, який повинен визначатись в угоді й статутах (стаття 8);
- ОЕС (або, — якщо його активів недостатньо, — його члени спільно) несе відповідальність перед третіми сторонами за свої дії, у тому числі за борги будь-якого характеру, навіть тоді, якщо ті дії входять за межі його завдань (стаття 9);
- ОЕС несе відповідальність перед своїми членами за будь-яке порушення законодавства, під яке воно може підпадати; органи ОЕС несуть відповідальність стосовно ОЕС за будь-яке порушення законодавства, яке вони вчинили під час виконання своїх функцій; держава, на території якої планується заснування штаб-квартири ОЕС, може заборонити реєстрацію або опублікування повідомлення про ОЕС, якщо один чи більше його потенційних членів мають обмежену відповідальність — у разі виникнення спору між ОЕС та його членами компетентними судами є суди держави, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (стаття 10);
- рішення та дії ОЕС підлягають такому самому наглядові й адміністративній та юридичній пере-

вірці законності дій територіальних общин або властей, що вимагаються в державі, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (стаття 11);

- у випадках, коли ОЕС здійснює будь-яку діяльність з порушенням норм державної політики, державної безпеки, охорони здоров'я або суспільної моралі держав, до яких належать його члени, або з порушенням державного інтересу зазначених держав, компетентний орган чи установа цих держав може заборонити цю діяльність на своїй території чи вимагати від членів, які підпадають під його (її) юрисдикцію, вийти з ОЕС, якщо останнє не припиняє відповідної діяльності;
- менеджмент і виконання бюджету ОЕС підлягають фінансовому аудиту відповідно до національного законодавства Сторони, де знаходиться його штаб-квартира (стаття 12).

Таким чином, аналіз Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) дозволяє сформулювати висновок про те, що формування ОЕС на транскордонних територіях може слугувати подальшому розвитку організаційно-правового механізму транскордонного співробітництва за умови його ратифікації парламентом та гармонізації з національним законодавством України.

Головними перепонами на шляху практичного впровадження Мадридської конвенції державами-акторами міжнародного права та додаткових Протоколів є відмінності у національних правопорядках та відсутність

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

виразних соціально-економічних та політичних передумов. Ці розбіжності прямо перешкоджають застосуванню систем і моделей Рамкової конвенції. Юридична характеристика Конвенції та додаткових Протоколів свідчить про те, що Конвенція і додаткові Протоколи - це багатосторонні міжнародні договори, які створюють правові рамки міжнародно-правового регулювання транскордонного співробітництва. На підставі цих положень держави зобов'язані створити концептуально оновлені ефективні організаційно-правові та інституційні механізми для здійснення транскордонного співробітництва.

Таким чином, виходячи з визначальної тези про те, що міжнародне право – це є міжнародна політика, було б логічним поглибити зазначену тезу, а саме: в основі створення та подальшого розвитку міжнародно-правового механізму регулювання транскордонних відносин європейських сусідніх держав є політична воля учасників цього процесу.

Ця реальна обставина претендує на роль системної утворюючої умови концептуальних основ гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародно-правового регулювання транскордонних, а також між-територіальних відносин європейських прикордонних держав у взаємозв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами.

Прагматично, в якості подальших перспектив ефективного розвитку транскордонного співробітництва, а також міжтериторіального співробітництва країн – членів ЄС та України і, відповідно, механізму між-

народно-правового регулювання міждержавних транскордонних відносин пріоритетним напрямом, на наш погляд, вважаємо:

- а) створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів для здійснення транскордонного співробітництва на основі імплементації у національне законодавство положень Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), прийнятого в Утрехті 16 листопада 2009 р.;
- б) перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих властей, що створить юридичні основи для ефективного транскордонного та міжтериторіального співробітництва. Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей встановлюють Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.), Протоколи № 2 та № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами.

§4. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ ЄС

Сучасний етап розвитку української держави нероздільно пов'язаний із глобалізаційними процесами, які стають каталізаторами міжрегіонального та транскордонного співробітництва між країнами. Регіони, які беруть участь у транскордонному співробітництві, без сумніву, отримують ряд переваг у соціальній та економічній сферах. Такі регіони не тільки мають можливість вирішувати спільні територіальні проблеми із прикордонними областями сусідніх держав, залучати іноземний капітал, стимулювати створення нових робочих місць, але й використовувати транскордонне співробітництво як інструмент для вирівнювання територіальних диспропорцій розвитку, які присутні у всіх регіонах України.

Завдяки транскордонній співпраці країн суттєво інтенсифікуються фінансові, матеріальні та людські потоки, значно слабшає бар'єрна функція державних кордонів, що в результаті сприяє формуванню мереж формальної та неформальної взаємодії суб'єктів сусідніх прикордонних регіонів. Горизонтальні зв'язки формують базис для створення нових просторових форм інтеграції – єврорегіонів, коридорів розвитку, технопарків, промислових кластерів, тим самим надаючи можливість максимально підвищити ефективність використання ресурсів як за рахунок узгодження стратегічних напрямів розвитку окремих регіонів, так і за допомогою створення спільної стратегії дій.

Але будь-який процес, пов'язаний із соціально-економічним розвитком, який впливає на функціонування регіону, потребує певного методологічного апарату для дослідження, адже якісна та відпрацьована система методів дозволяє більш об'єктивно і точно аналізувати різні аспекти транскордонного співробітництва.

Неабиякий внесок у розвиток теорії та методології дослідження транскордонного співробітництва зробили західні вчені та науковці СНД. Визначення поняття «транскордонний регіон» і «транскордонний регіоналізм» міститься в працях В.С.Більчака [1, с. 29], Н.М. Межевича, М.Ю. Шінковського, Б. Ван дер Вельде, Д. Скотта, Д. Хаклі. Дослідженням концепції «нові просторові форми міжнародної економічної інтеграції» займалися Н.В.Каледін, В.А.Колосов, Ю.А.Коржі, Л.Ларуш, М.Перкман та інші.

Але особливу актуальність становлять праці українських науковців, що займалися дослідженням різних аспектів співпраці прикордонних регіонів України. Неабияка увага методологічному апарату дослідження транскордонного співробітництва приділена у роботах Н.А.Мікули, О.С.Передрія, Ю.М.Пахомова, С.І.Устича, І.В.Артюмова, Н.Носи, М.М.Товта, М.А.Лендела, П.Ю.Студеняка, А.В.Балян, Ю.В.Височанського, Є.Б.Кіш, І.І.Устича та інших.

Наприклад, Є.Б. Кіш, працюючи на проблемами лімології [4], довела, що кожен процес, що відбувається між сусідніми країнами, потребує більш широких методологічних підходів та комплексного аналізу всіх елементів цілісної системи транскордонного співробіт-

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

ництва. З точки зору методології в цьому ключі важливим є дослідження питання дихотомії – залежності та автономності існування різних сфер життя власне на прикордонних територіях.

Феномен транскордонної регіоналізації в контексті інноваційного розвитку розглянуто також І.І.Устичем [11, с. 303] з позицій концепції глобалізації та пов'язаного з нею поняття «транспарентності кордонів». Історичний та логічний підходи, запропоновані науковцем, дозволяють більш об'єктивно оцінити сучасний стан прикордонних західних територій України.

Фактори, що характеризують сучасний стан та потенціал транскордонної співпраці, мають багаторівневу природу і формуються на трьох рівнях – регіональному, національному та глобальному. Саме тому, щоб об'єктивно та ґрунтовно досліджувати особливості транскордонного співробітництва, необхідно використовувати цілий комплекс методів наукового пізнання, зокрема синергетичного методу, системного аналізу з використанням положень та теорій факторного аналізу. Поєднання цих методів дає можливість зрозуміти на глибинному рівні ієрархічність явищ, які відбуваються в регіональному середовищі, яке в свою чергу завжди знаходиться у взаємодії із системами вищого порядку, які теж завжди визначають перспективи розвитку регіону [7, с. 44].

Для того, щоб зрозуміти сутність, роль та місце транскордонного співробітництва на регіональному рівні, пропонується також використання логічного синтезу та структурного аналізу, також за допомогою цих ме-

тодів можливе дослідження системи факторів, що формують внутрішнє середовище розвитку регіону.

Для вивчення загальних положень розвитку та функціонування транскордонного співробітництва, його категоріального апарату, джерел формування та напрямів розвитку доцільним вважаємо використання діалектичного методу, методу причинно-наслідкових зв'язків та ретроспективного аналізу.

Впровадження будь-яких міждержавних програм, стратегій співробітництва та спільних проектів вимагає застосування статистично-аналітичних та математично-статистичних методів, тому що саме вони необхідні для коректних розрахунків потенціалу, резервів, недоліків та переваг, прогнозування, розробки рекомендацій та пропозицій.

Для поглиблення методичної бази дослідження транскордонного співробітництва в окремо взятому регіоні, для забезпечення його інституціональних основ, формування нових концептуальних положень, групування та класифікації процесів та явищ найбільш прийнятним вважаємо метод наукової абстракції. Названий метод також дає можливість досліджувати регіональні явища в контексті загального державного розвитку та розробляти окремі пропозиції по вдосконаленню транскордонної співпраці.

Можна керуватися підходом Т.В. Терещенко [12, с.9], яка вважає доцільним враховувати при дослідженні транскордонного співробітництва такі принципи: комплексності, багаторівневості, цільової направленос-

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

ті та ефективності. Але, якщо потрібно оцінити не тільки результати транскордонного співробітництва, але й динаміку та тенденції його розвитку, то тут ми погоджуємося із думкою М.І. Михайлової та О.М. Замори, які пропонують дотримуватися таких принципів дослідження транскордонної співпраці [9, с. 36 - 37]:

- комплексності та всебічності. Тобто транскордонне співробітництво розглядається як система, що пов'язана із внутрішніми та зовнішніми факторами середовища розвитку. Концепції системного дослідження внутрішніх та зовнішніх процесів розробила Є.Б. Кіш, яка дійшла висновків, що дослідження транскордонного співробітництва неможливе без урахування комплексності явищ, що відбуваються у прикордонних регіонах;
- історичної ретроспективи. Динаміка розвитку транскордонного співробітництва розглядається обов'язково на основі обставин та подій минулого. Цієї ж думки дотримується і І.І. Устич [13, с. 234] при дослідженні особливостей розвитку транскордонного співробітництва в Закарпатському регіоні. Він вважає, що об'єктивна оцінка потенціалу та тенденцій транскордонної співпраці сусідніх регіонів неможлива без урахування подій минулого та історичних передумов соціально-економічного розвитку прикордонних територій;
- збалансованості розвитку регіону на основі максимальної реалізації його потенціалу. Згідно з цим принципом, транскордонне співробітництво досліджується з урахуванням усіх ресурсів, резервів,

диспропорцій та можливостей їх вирівнювання з метою стабілізації соціально-економічного розвитку прикордонних територій;

- відповідності розвитку регіону завданням програми розширення ЄС. Тобто, згідно з цим принципом, необхідно проаналізувати, наскільки цілі та реальні досягнення транскордонного співробітництва відповідають цілям та завданням, поставленим у рамках тих чи інших спільних програм та проектів ЄС;
- обов'язкового врахування постійних змін. Оскільки прикордонним територіям притаманна особлива динаміка розвитку, то транскордонне співробітництво теж не є сталою системою – воно постійно змінюється під впливом різноманітних економічних, політичних та соціальних факторів, і тому потрібен постійний моніторинг змін для того, щоб своєчасно виявляти нові перепони чи можливості такої співпраці;
- узгодженості розвитку. Цей принцип передбачає відповідність транскордонного співробітництва національним програмам та загальнодержавній стратегії розвитку.

Також у власному дослідженні ми дотримуємося думки, що для формування реальної оцінки регіональних масштабів та прогнозування розвитку в розрізі окремо взятого регіону найбільш прийнятною є практика кластерного аналізу. Ми вважаємо, що ця методика дає можливість для найбільш широкого виявлення

інноваційного потенціалу прикордонних територій та формування комплексного «портфоліо» регіону.

Кластерне моделювання дає змогу створити єдиний інформаційний та економічний простір, який дозволяє забезпечити високий рівень привабливості регіону для інвестицій та відкриває нові горизонти для участі у спільних проектах ЄС. Метод кластерного моделювання дає змогу втілити у реальне життя нові форми транскордонного співробітництва.

Якщо розглядати практичне втілення кластерної моделі для України, то, згідно з Концепцією створення в Україні кластерів, можна виділити такі їх види:

- виробничі кластери;
- інноваційно-технологічні кластери;
- туристичні кластери;
- транспортно-логістичні кластери.

Пріоритетними для України було визначено створення транспортно-логістичних кластерів. Ефективне формування транспортно-логістичного кластеру відбувається за умов сприятливих ринкових ініціатив і високоякісної транспортної інфраструктури.

Аналіз основних елементів стосовно формування регіонального транспортно-логістичного кластеру Закарпаття дозволяє виокремити головні складові регіонального транспортно-логістичного кластеру Закарпатської області:

- логістичний центр та інноваційні технології;
- міжнародний транспортний коридор;
- регіональна влада;
- науково-дослідні, освітні заклади.

Він об'єднує регіональні автотранспортні підприємства, ліцензійні склади, органи місцевої влади та науково-дослідні інститути, мережу комунікаційних зв'язків, які посилюють взаємодію та конкурентні переваги транспортного коридору. Транскордонні транспортно-логістичні центри, які використовують кластерну модель управління в Закарпатській області, стають об'єднаними органами керування інтермодальними перевезеннями на західному кордоні України.

Таким чином, транскордонне співробітництво – це багаторівневе та динамічне явище, яке потребує широкого методологічного апарату дослідження. Розвиток транскордонного співробітництва на прикордонних територіях України вимагає пильної уваги вчених та широкого спектру наукових інструментів пізнання для максимально ефективного врахування особливостей розвитку окремого регіону. З урахуванням концепцій та принципів, розроблених вченими, можна виокремити загальні принципи дослідження транскордонного співробітництва, які будуть враховувати умови та динаміку внутрішнього і зовнішнього середовища співпраці між країнами-сусідами.

Також з метою об'єктивної оцінки та практичного впровадження спільних проектів та програм нами пропонується використання кластерної моделі побудови регіональної економіки прикордонних територій. Нами розроблено основні концепції кластерного моделювання, згідно з Концепцією створення в Україні кластерів. Це дозволить змоделювати забезпечення розвитку транскордонних регіонів у інноваційно-інвестиційний спосіб, зокрема з використанням можливостей кластерів.

§5. РІВНІ АНАЛІЗУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ НА СХІДНИХ КОРДОНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Незважаючи на великий масив досліджень і підпорядкованих їм публікацій щодо практики і теорії транскордонного співробітництва на кордонах України та в Європі загалом, перелічувати які немає сенсу, недостатньо концептуалізованим є питання про його рівні, визначені за об'єктною ознакою, тобто за критерієм спрямування спільних «через-кордонних» дій. Саме тому визначаємо *метою нашого аналізу* формулювання переліку об'єктних рівнів транскордонного співробітництва, включно визначення організацій та соціально-демографічних груп прикордоння Центральної і Східної Європи, у середовищі яких необхідно провести соціологічні та інші види польових досліджень.

Серед управлінців та експертів прийнято використовувати для визначення транскордонного співробітництва дефініцію, запропоновану Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (від 21 травня 1980 року), а саме, що це «будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [1], тобто об'єктом цієї взаємодії визначена *діяльність, метою якої є налагодження партнерства, що є достатнім у контексті змісту міжнародно-правового*

документа. Водночас теоретики явища транскордонного співробітництва спробували більш сфокусовано виділити завдання (*об'єктні рівні*), заради реалізації яких потрібно налагоджувати «добросусідські стосунки», використовуючи для конструювання концепції практичний досвід післявоєнної Європи.

Перший підхід можна визначити як *соціально-економічний*, і відповідно до нього, основною метою транскордонної співпраці є створення якісних умов проживання громадян по обидва боки кордону. Життєвий простір громадян, які проживають у прикордонних регіонах, не обмежується національною територією, але й забезпечується транскордонними ринками товарів і послуг, транскордонними контактами [4, с. 63].

Інший ракурс взаємодії пропонує соціокультурний підхід, за яким транскордонний регіон є складним багатошаровим соціокультурним простором з особливостями і закономірностями свого розвитку всередині національної культурної сфери. У транскордонному просторі є можливим діалог культур, результатом якого є стирання меж між ними, навіть культурна асиміляція, водночас негативним наслідком цієї взаємодії може бути «розчинення», зникнення певної культури [2].

Політичний підхід сприймає згадану форму міжнародного спілкування як прояв транскордонного регіоналізму, під яким потрібно розуміти «просторово інтегровану форму політичного співробітництва і розв'язання проблем, яка перетинає кордони національних адміністративних практик і намагається

сформувані, всупереч цим кордонам, усвідомлення зв'язаності, взаємозалежності та спільних інтересів» [7].

Нарешті, вартим уваги є соціологічний підхід, у рамках якого робиться наголос на сприйнятті транскордонної взаємодії як соціального інституту; суб'єктами соціальної взаємодії є місцеві спільноти, які, у такий спосіб, бажають задовольнити спільні потреби у безпеці та комфортному середовищі проживання. Щодо розуміння сутності поняття «інститути» скористаємося визначенням Д. Норта, який сприймав їх як правила гри в суспільстві, точніше придумані людьми обмеження, що можуть бути формальними (організації) та неформальними, до яких належать традиції, звичаї, моральні цінності чи взаємні угоди. Якщо формальні правила можуть бути змінені швидко шляхом ухвалення юридичних чи політичних рішень, то звичаї, традиції, кодекси поведінки еволюціонують у процесі інституціоналізації як такі, що зумовлені попереднім розвитком [5, с. 11, 15].

Слід вказати, що всі згадані вище підходи є взаємодоповнюючими і такими, що лише у комплексі формують матрицю узагальненого досвіду транскордонного співробітництва та потенційних напрямів його розвитку. Однак для полегшення формування інструментарію соціологічних досліджень цього феномену варто чітко вказати, який рівень взаємодії є предметом уваги.

Саме такої вихідної методологічної позиції дотримуються дослідники з різних європейських країн, які упродовж останніх років здійснювали польові дослі-

дження транскордонної взаємодії на східних кордонах Європейського Союзу, що можна вважати прецедентами для побудови інструментарію проекту, який реалізовується Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна). Так, А. Слонімський, А. Поболь, досліджуючи тенденції транскордонного співробітництва західних регіонів Білорусі із партнерами «по інший бік» кордону Європейського Союзу у сфері підприємництва (економічний підхід), включили у вибірку для проведення соціологічного опитування представників:

- 1) місцевих органів влади;
- 2) торгово-промислових палат та інших організацій сприяння бізнесу;
- 3) неурядових організацій;
- 4) експертного середовища, які безпосередньо брали участь у транскордонних контактах, або ж були проінформовані про існуючу практику взаємодії через кордон.

Дослідження здійснювалося у формі інтерв'ю, які були лише частково структурованими, оскільки метою було визначено отримання насамперед якісної, а не кількісної інформації. Одночасно вивчався соціально-економічний стан домогосподарств, члени яких брали участь у транскордонному бізнесі, в першу чергу «човниковій» торгівлі, або ж у транскордонному спілкуванні на рівні родинних, дружніх чи інших соціогуманітарних зв'язків.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва

Таким чином, рівнями аналізу транскордонного співробітництва виявилися:

- 1) домогосподарства як первинний суб'єкт накопичення капіталу та набуття компетенції у транскордонних соціальних зв'язках (подібну позицію поділяє вже цитована Н. Мікула) [4, с. 78];
- 2) малі і середні підприємства;
- 3) спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва (торгово-промислові організації, бізнес-інкубатори, інші) [6].

Водночас міжнародний дослідницький проект «Взаємодія європейської, національної і регіональної ідентичностей: нації між державами вздовж нових кордонів Європейського Союзу», який реалізовувався консорціумом організацій з різних країн Центральної і Східної Європи у 2008-2011 роках, мав на меті збір *соціологічних даних* про 8-12 етнічних груп у Східній Європі, які після Другої світової війни чи раніше виявилися розділеними кордонами (*соціокультурний підхід*).

У рамках крос-національних формалізованих досліджень було проведено опитування близько 8 тис. респондентів-представників етнічних груп; їх інструментарій був узгоджений із стандартизованими міжнародними опитуваннями (ISSP, ESS, Євробарометр), що дозволило здійснити розгорнуті крос-національні порівняння.

Окрім того, було запропоновано серію якісних досліджень, метою яких був збір нестатистичних даних, які допомогли з'ясувати політичний, соціальний, економічний і культурний контексти життя етнічних меншин Східної Європи, основні способи їх соціалізації,

історичної та соціальної пам'яті їх членів. У рамках якісних досліджень був запропонований інструментарій глибинних інтерв'ю (з представниками етнічних меншин); експертних інтерв'ю (з посадовими особами місцевих та регіональних органів влади, лідерами неурядових організацій); аналізу творів школярів; контент-аналізу місцевої і регіональної преси [3].

Отже, рівнями аналізу транскордонної взаємодії було визначено представників:

- 1) етнічних меншин дорослого віку, що проживають по інший бік кордону від материнської держави, та етнічної більшості;
- 2) дітей та юнацтва, що репрезентують етнічну більшість і меншини;
- 3) лідерів національно-культурних товариств;
- 4) органів влади, що діють на прикордонних територіях з багатоетнічним населенням.

Дослідження транскордонного співробітництва на східних кордонах Європейського Союзу через призму політичного та соціологічного підходів ще лише очікує на своїх авторів. Роблячи внесок у цю ініціативу, пропонуємо зведену таблицю рівнів та об'єктів аналізу транскордонного співробітництва, яка сформована на основі узагальнення методології вказаних вище дослідницьких проектів та власного бачення дизайну аналізу політичного і соціального аспектів взаємодії «через кордон» на межі Східної і Центральної Європи.

РОЗДІЛ 1. Нормативно-правові та методологічні засади
транскордонного співробітництва

Таблиця 1.1

**Рівні і об'єкти аналізу
транскордонного співробітництва**

Підхід до трактування мети транскордонного співробітництва	Об'єкти аналізу	Організації чи соціальні групи, позиції яких вивчаються
Соціально-економічний	Домогосподарства	Місцеві органи влади
	Малі і середні підприємства	Торгово-промислові палати, бізнес-інкубатори
	Спеціалізовані інститути транскордонного підприємництва	Неурядові організації
Етнічні меншини		Етнічні меншини (дорослі)
Соціокультурний	Етнічна більшість	Етнічна більшість (діти та юнацтво)
		Національно-культурні товариства
		Регіональні та місцеві органи влади, що діють в багатоетнічних регіонах та громадах
Політичний	Міжнародні організації	Міжнародні організації
	Національний рівень влади	Національний рівень влади
	Регіональний та місцевий рівні влади	Регіональний та місцевий рівні влади
	Етнічні меншини	Лідери партій, створених за етнічною ознакою, чи національно-культурних товариств
Експерти		
Соціологічний	Місцеві спільноти, що живуть у прикордонні	Основні соціально-демографічні групи, які проживають на прикордонних територіях
		Регіональний та місцевий органи влади
		Експерти

РОЗДІЛ 2
*Роль прикордонних територій
в інтеграційних процесах*

*Артёмов І.В.
Гоблик В.В.
Приходько В.П.
П'ясецька-Устич С.В.
Ровт О.С.
Офіцинський Р.А.*

§1. ЕФЕКТИВНЕ ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Характеризуючи сутність сучасної епохи, академік Ю.Н.Пахомов підкреслював, що наша епоха «визначається головним чином глобалізаційними процесами, які формують середовище зростаючої в геометричній прогресії взаємозалежності країн, народів, окремих регіонів і субрегіонів. Але далеко не завжди, всупереч очікуванням, ними породжуються конвергентні процеси, тобто зростаюча схожість, зближення, переплетення, зрощення економічних і соціальних процесів, які притаманні окремим країнам і народам. Це й обумовлює існування в сучасних реаліях однієї з найактуальніших глобальних проблем наукового і прикладного характеру — формування планетарної інтеграції з акцентом на успішний розвиток усіх країн, на гуманізацію і гармонізацію соціально-економічних відносин» [1].

Географічне розташування України, її економіко-ресурсний потенціал, геостратегічні і транзитні переваги, наявність трудових ресурсів та інші фактори національно-культурного і освітнього потенціалу нації – ідеальні складові для здійснення прагматичної політики регіонального розвитку через дійовий механізм транскордонного співробітництва.

Враховуючи, що 19 з 24 регіонів України межують з прикордонними регіонами інших країн, існують об'єктивні передумови для постійної транскордонної співпраці.

Транскордонні регіони за участю України:

1. Українсько-російський, площа – 385.1 тис. км², до його складу входять 10 областей – Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України та Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська та Ростовська області Росії.

2. Українсько-білоруський, включає 7 областей: з українського боку – Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області, з білоруського – Берестейська та Гомельська області.

3. Українсько-румунський, площа становить 100 872 км², населення – 8,3 млн осіб, охоплює 4 області України (Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Одеську) та 5 повітів (жудеців) Румунії (Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань, Тулча).

4. Українсько-молдовський утворюють 5 районів Молдови – Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагуд, 2 молдовських автономних утворення – Придністровська республіка та Гагаузія, та 3 області України: Чернівецька, Вінницька та Одеська.

5. Українсько-угорський, площа – 26 тис. км², складають 2 області (медье) Угорщини (Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен) та Закарпатська область України.

6. Українсько-словацький утворюють Закарпатська область України та Кошицький, Пряшівський краї Словаччини.

7. Українсько-польський охоплює Зкарпатську, Волинську та Львівську області України та Люблінське, Підкарпатське воєводства Польщі [2].

Об'єктивні умови географічного розташування України зумовили активну і плідну співпрацю в транскордонних регіонах на взаємовигідних міждержавних умовах.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями так визначає поняття транскордонного співробітництва: «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або кількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [3].

Оцінюючи роль та місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку, український вчений-регіоналіст З.Варналій акцентує увагу на тому, що необхідність вирішення спільних проблем, які виникають у транскордонному регіоні — суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, а саме: територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо розширює сферу державної регіональної політики на міжнародний рівень і потребує врахування стратегій розвитку сусідніх територій. В цьому контексті важливим чинником економічного розвитку цих регіонів є транскордонне співробітництво (ТКС), яке в останні роки активізується, особливо в економічній сфері [4].

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі з урахуванням пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні, потребує узгоджених взаємовигідних та скоординованих дій. Поряд з цим, вдосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори диктують необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

Відомо, що більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ національної стратегії. Враховуючи, що транскордонне співробітництво є основною рушійною силою і важливим механізмом регіональної політики, Україна приймає адаптовані до умов ЄС державні нормативні акти, на підставі яких і розвивається транскордонна співпраця.

У вересні 2005 року було ухвалено **Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»** [6]. Це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. Закон набрав чинності 1 січня 2006 року. На підставі цього закону в липні 2006 року було затверджено **Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року** [7]. Важливими нормативно-правовими актами, що стимулюють транскордонну співпрацю, є також **Закон України «Про транскордонне співробітництво»** [8] та **Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007-2010 рр** [9].

Слід виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

- *міжнародний рівень*: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
- *державний рівень*: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- *регіональний рівень*: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація дій між регіонами сусідніх країн;
- *місцевий рівень*: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Отже, транскордонне співробітництво — спеціальна система взаємодії між регіонами суміжних держав, пов'язаних спільним відрізком міждержавного кордону, спрямована на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру або співпрацю в окремій галузі, де характер взаємодії в межах національних законодавств і міждержавних угод визначається відповідно до Мадридської конвенції спільними рішеннями регіональної і місцевої влад.

Для успішної реалізації програм регіонального, транскордонного співробітництва поряд з багатьма факторами особливе місце займає координація зусиль усіх учасників співробітництва з метою формування сприятливого середовища, яке повинно виконувати низку умов, зокрема:

- існування швидкої комунікаційної інфраструктури, такої, як аеропорти, мережі автострад, доступ до інтернету із швидкісною передачею даних і т.п., які полегшать мобільність людей і товарів;
- наявність специфічних ресурсів, які відрізняють ці регіони і становлять їх відмінність; такими факторами може бути поява транснаціональних підприємств, які володіють престижною торговою маркою, розміщення яких притягує інші фірми та викликає кумуляційний ефект; концентрація таких підприємств розвиває певну промислову культуру, підвищує кваліфікацію працівників, якість виробів, сприяє співробітництву, приводить у дію механізми навчання; істотним елементом тут є позиція транснаціональних фірм і ступінь їх територіалізації, оскільки ці фірми можуть значно полегшити локальним підприємствам входження до глобальних мереж;

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

- наявність певної кількості інституцій і організацій, які займаються наданням послуг у міжнародній сфері, тут мається на увазі діяльність підприємств характеру експорт-імпорт, діяльність різноманітних навчальних центрів у сфері міжнародного розвитку та управління;
- існування публічних та приватних організацій, які полегшують міжнародну торгівлю, як, наприклад, клуби експортерів, міжнародні сервіси торгово-промислових палат тощо [10].

Транскордонне співробітництво сприяє:

- зміцненню взаємної довіри та безпеки;
- активізації торговельно-економічного співробітництва;
- залученню іноземних інвестицій для реалізації спільних проектів;
- спільному використанню енергетичних ресурсів;
- виробленню спільної стратегії охорони довкілля;
- розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури;
- взаємодії у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю;
- ефективному використанню людських ресурсів шляхом створення спільного ринку праці;
- поглибленню культурних та комунікаційних зв'язків;
- розвитку туризму;
- боротьбі з наслідками стихійних лих та екологічних катастроф (паводки, землетруси та ін).

У процесі транскордонного співробітництва вирішуються такі завдання:

- не допускається перетворення нових східних кордонів ЄС у жорсткі розподільчі лінії, які відмежовують Україну від Європи, та перетворення регіонів з обох боків нових східних кордонів ЄС і України в периферійні і тупикові;
- координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;
- поступово формуються інтегровані, насамперед у господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України з центральноєвропейськими державами;
- створюється єдина і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура;
- складається система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо.

Нинішній етап функціонування системи транскордонних відносин в умовах поглиблення інтеграційних процесів дозволяє зробити висновок, що транскордонне співробітництво в Європі знаходиться на етапі системних якісних змін.

З одного боку, в рамках Європейського Союзу транскордонне співробітництво знаходиться в стадії активного розвитку, адже суттєво понижено внутрішні для ЄС державні кордони і бар'єри, успішно реалізуються спільні регіональні принципи субсидіарності, децентралізації влади, а в ширшому розумінні – відбувається побудова цілісної «Європи регіонів» [5].

З іншого – на нових зовнішніх кордонах ЄС ТКС перетворюється на дійовий інструмент формуван-

ня розширенням Євросоюзом смуги добросусідства та інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма розташованими по периметру ЄС прикордонними державами.

Разом з тим для значної частини країн-нечленів ЄС, до яких відноситься і Україна, транскордонне співробітництво з межуючими державами-членами ЄС в нових умовах являє собою надзвичайно важливий, а в деяких випадках на цьому етапі єдино можливий та винятково ефективний шлях практичного приєднання до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

Після вступу групи країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу суттєво змінився статус транскордонного співробітництва між Україною та цими центральноєвропейськими державами – новими членами ЄС.

По-перше – транскордонне співробітництво України із західними сусідами – Республікою Польща, Словацькою Республікою і Угорщиною з травня 2004 року здійснюється безпосередньо на нових спільних східних кордонах ЄС. Внаслідок цього відносини в рамках транскордонного співробітництва центральноєвропейських країн з Україною перетворилися із стосунків країн «другого ешелону» у взаємини ЄС з Україною як безпосереднім сусідом першого порядку.

По-друге – якщо раніше транскордонне співробітництво України з РП, СР та УР було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи, то зараз воно вийшло

за цей дещо звужений регіональний формат і перетворилося на форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ, ЄС чи їх об'єднаннями, але і з Євросоюзом у цілому.

По-третє – транскордонне співробітництво центральноєвропейських держав з Україною стало невід'ємною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу [11].

Отже, геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими державами піднявся на якісно вищій щабель, що слід вважати беззаперечним позитивом. **На транскордонному, міжрегіональному рівні стосунки України з ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру.**

Актуальним для транскордонного співробітництва України є необхідність:

✓ забезпечити встановлення і результативність важливих ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями – Палатою регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;

✓ здійснити заходи з адаптації вже існуючих законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво, до стандартів ЄС та здійснити заходи для вдосконалення договірно-правової бази, а також інституційного забезпечення транскордонного співробітництва;

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

- ✓ удосконалити механізм державної фінансової підтримки програм і проектів ТКС та розвитку єврорегіонів;
- ✓ розробити конкретні проекти у сфері транскордонного співробітництва, забезпечити їх подальше просування у структури ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту, на етапі реалізації цих проектів забезпечити їх кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів;
- ✓ підвищити рівень інформаційного забезпечення ТКС достовірною та порівняльною транскордонною статистичною інформацією.

Основні форми і механізми реалізації транскордонного співробітництва

1. Єврорегіон як інституціональна форма транскордонного співробітництва

Єврорегіони виступають основною організаційною формою транскордонного співробітництва, а практика їх функціонування в останні роки довела свою ефективність у питаннях ліквідації бар'єрів для вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів.

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем

і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону [13].

Сьогодні в Європі налічується понад 50 єврорегіонів, і їх кількість продовжує зростати. В Україні діють 10 єврорегіонів: «Бут» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), Чорноморський єврорегіон (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) та «Дністер» (Україна, Молдова).

Слід підкреслити, що 19 регіонів України є прикордонними, їх площа становить близько 77 % від всієї держави. Усі області України уклали угоди про співробітництво з сусідніми територіями суміжних країн, більшість областей мають також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу. Кількість таких угод коливається від 1 (Херсонська область) до 49 (Харківська область) [14].

2. Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку

Важливим механізмом реалізації завдань транскордонного співробітництва є спеціальні економічні зони й території пріоритетного розвитку з пільговим режимом інвестиційної діяльності як каталізatori соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Характеризуючи цю складову транскордонного співробітництва в системі міжрегіональної співпраці, З.С.Варналій розглядає їх особливості. Так, з метою стимулювання нових форм господарювання, промислового виробництва, зовнішньоекономічних відносин та реалізації переваг транспортно-географічного розташування України і потенціалу її прикордонних територій з 1990 року в Україні розпочалися процеси щодо створення спільних економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР), основним інструментом яких були податкові і митні пільги.

В Україні були створені і функціонували 11 СЕЗ: «Азов», «Миколаїв», «Курорттополіс Трускавець», «Донецьк», «Порто-франко», «Яворів». «Закарпаття», «Порт Крим», «Славутич», «Інтерпорт Ковель», «Рені».

Спеціальний режим інвестиційної діяльності був введений на 9 територіях пріоритетного розвитку, а саме: в Автономній Республіці Крим; Волинській, Донецькій, Закарпатській, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях; у м. Харків, м. Шостка Сумської області.

Загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ і ТПР, становить 6360 тис. га або 10,5 % від території України.

Особливі умови, при яких інвестор одержує право на пільги в СЕЗ і ТПР, такі:

- ✓ реалізація інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності, які визначаються Кабінетом Міністрів України;
- ✓ реалізація інвестиційних проектів кошторисною вартістю не менше установлені мінімальної межі (від

200 тис. дол. США до 3 млн дол. США) залежно від галузі виробництва;

- ✓ затвердження інвестиційних проєктів відповідним органом керування СЕЗ або ТПР;
- ✓ розташування і державна реєстрація на території СЕЗ та ін. [15]

3. Транскордонні кластери

Автори науково-практичного посібника «Конкурен-тоспроможність територій» [14], характеризуючи тран-скордонне співробітництво як чинник підвищення ре-гіональної конкурентоспроможності, значну увагу при-ділили транскордонним кластерам.

Кластерами можуть бути невеликі мережі малого та середнього бізнесу на мікротериторії (менше ніж 50 підприємств). Існують також мегакластери, що охо-плюють велику частку економіки на національному та регіональному рівнях.

Найбільш узагальнено кластери можна визначати як групу незалежних компаній та асоційованих інсти-туцій, які:

- ✓ співпрацюють та конкурують;
- ✓ географічно зосереджені в одному чи сусідніх регі-онах (навіть якщо кластер охоплює кілька країн);
- ✓ спеціалізуються в конкретній сфері діяльності, пов'язані спільними технологіями та навичками;
- ✓ традиційні або інноваційні, більшість кластерів базуються на традиційних заходах;
- ✓ інституціоналізовані (є підрозділ з управління кластерами) або неінституціоналізовані.

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначати як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у *транскордонному регіоні*.

Потужний потенціал у сфері стимулювання регіонального розвитку та активізації міжрегіонального, транскордонного співробітництва має *розвиток регіональних кластерів*, які довели свою високу перспективність як форма економічної взаємодії суб'єктів господарювання на регіональному та міжрегіональному рівнях, – відмічається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради.

Упродовж 2012 року системно проводилася робота із формування транскордонних кластерів на межі Сумської області України та Курської області Російської Федерації (РФ), на межі Донецької області України та Ростовської області РФ, на межі Харківської області України та Белгородської області РФ, на межах Чернігівської області України та Брянської області РФ та Гомельської області Республіки Білорусь.

Станом на 2012 рік в Україні успішно функціонують такі регіональні кластери:

- науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» (Тернопільська обл.);
- інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» (Полтавська обл.);
- кластери сільського туризму, бджільництва та сільськогосподарського машинобудування (м.Мелітополь);

- «Інноваційно-технологічний кластер малого та середнього машинобудівного бізнесу (Запорізька обл.);
- кластер народних промислів «Сузір'я» (Івано-Франківська обл.);
- кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини»;
- інноваційний кластер «Впровадження» (Рівненська обл.);
- транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» та швейний кластер (Херсонська обл.);
- асоціація «Поділля Перший», що об'єднує будівельні й туристичні кластери (Хмельницька обл.);
- асоціація сталого розвитку «Аура». До неї входять також пілотні кластери «Еко-енерго», «Байдари-тур», «Водні ресурси», «Здоров'я» та ін. (м.Севастополь).

4. Промислово-індустріальні парки

Вагому роль у стимулюванні структурно-інноваційних зрушень на регіональному рівні відіграють **індустріальні парки** – територія, виділена при плануванні місця для промислового розвитку. Метою створення таких парків є забезпечення підприємств розвинутою інфраструктурою та забезпечення контролю над виробництвом та впливом на навколишнє середовище. Завдяки ухваленню законів «Про наукові парки» та «Про індустріальні парки» сьогодні в Україні діють:

- ✓ 11 наукових парків;
- ✓ 57 бізнес-інкубаторів (більшість яких зосереджена в Харківській, Донецькій, Київській, Миколаївській та Одеській областях);
- ✓ 27 регіональних кластерів з інвестицій та розвитку;

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

- ✓ 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації (у м. Київ, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів, Полтава, Рівне, Хмельницький, Черкаси та Чернігів).

Подальший розвиток інноваційних кластерних об'єднань, наукових та індустриальних парків, спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх функціональних одиниць, що діють в Україні (у т.ч. спеціальних економічних зон, технологічних і наукових парків), потребує відповідального інституційного забезпечення, у т.ч. удосконалення чинного законодавства.

Стимулювання регіонального розвитку, реалізація в регіонах національних проєктів, формування регіональних і міжрегіональних кластерів, інтенсифікація міжрегіонального співробітництва в Україні уповільнюються внаслідок недосконалості інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, низької ефективності залучення механізму державно-приватного партнерства, недооцінки можливостей і потенціалу державного замовлення та державних контрактів для стимулювання проєктів міжрегіонального співробітництва, відсутності розвиненої регіональної інформаційної інфраструктури, сучасної регіональної та загальнонаціональної мережі інформаційного забезпечення регіональних інвестиційних проєктів, недосконалості наявної бази даних стосовно потенційних контрагентів у виробничій і збутовій діяльності, що звужує можливості залучення ресурсів (насамперед із вітчизняних небюджетних джерел).

§2. ПРИКОРДОННІ РЕГІОНИ ЯК ПАРТНЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТІВ

У Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владними структурами поняття «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії, спрямовані на зміцнення і поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або більше сторін, і укладення в цих цілях будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей.

Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями уточнює поняття «між-регіональне співробітництво», тому що на практиці в Європі налагоджені взаємини не тільки в прикордонних районах, але також між територіальними утвореннями всередині держав. Тому виникла необхідність юридичного уточнення низки понять.

«Міжрегіональне співробітництво» означає будь-яку спільну діяльність, спрямовану на формування відносин двох або більше договірних сторін, територіальних громад або органів самоврядування в доповнення до відносин міжкордонного співробітництва суміжних держав. Таким чином, транскордонне співробітництво здійснюється між суміжними прикордонними територіями двох або більше держав. Міжрегіональне співробітництво є невід'ємною компонентою стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року як одна з форм інтеграції України до Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Загальна довжина державного кордону України в Закарпатській області становить 467,2 км, з яких українсько-польський державний кордон становить 32,6 км, українсько-словацький – 97,6 км, українсько-угорський 133,1 км і українсько-румунський 203,9 км. Після того, як зовнішні кордони ЄС істотно розширилися, ідентифікувалися з кордонами Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії, Болгарії, Литви, Латвії, Естонії, України, Білорусь і Росія одержали спільні кордони з ЄС.

Довжина нового східного сухопутного кордону ЄС становить 3000 км, в тому числі з Україною 1014 км, вздовж якого здійснюється транскордонне співробітництво.

Концептуальним документом щодо розвитку транскордонного співробітництва є «Стратегія розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії в Карпатах у 2004 – 2011 роках». Він відбиває прагнення прикордонних регіонів п'яти держав - членів ЄС і України з метою спільного вирішення транскордонних проблем.

У рамках стратегічної програми співробітництво між Закарпатською областю та прикордонними районами Угорщини здійснюється за такими напрямками:

- розвиток людських ресурсів;
- економічне співробітництво;
- розвиток прикордонної інфраструктури;
- співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища.

Угорщина відіграє особливу роль у розвитку прикордонних зв'язків Закарпатської області, а її частка

у зовнішньоторговельному обороті області є найбільшою.

У 2010 році зовнішньоторговельний оборот Закарпатської області з Угорщиною склав 719 400 000 доларів США і збільшився, порівняно з 2009 роком, на 35,6%. Питома вага Угорщини в загальному обсязі товарообігу з Закарпатською областю становить 28,7%.

Основний обсяг експортованих областю товарів спрямовується до Угорщини. Питома вага Угорщини в загальному обсязі експорту продукції області складає 46,5%. Експорт у цю державу зріс у порівнянні з 2009 роком на 26,8% і становив 538 млн доларів США.

Основні статті експорту товарів до Угорщини в 2010 році:

- електричні та механічні машини та устаткування – 89,2% від загального обсягу експорту товарів із Закарпатської області до Угорщини;
- трикотажний одяг та текстиль – 2,7%;
- взуття – 2,2%.

Обсяг імпорту в 2010 році склав 181,4 млн доларів США, що в порівнянні із 2009 роком більше на 70,8%.

Основні групи товарів, що імпортуються Закарпатською областю з Угорщини в 2010 році:

- електричні і механічні машини і устаткування – 66,8% від загального обсягу імпорту областю товарів з Угорщини;
- плодоовочева продукція – 4,2%;
- полімерні матеріали, пластмаси – 2,9%;

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

- папір і картон – 3,0%;
- взуття – 2,5% .

Позитивний баланс сальдо зовнішньої торгівлі Закарпатської області з Угорщиною становив 356,6 млн доларів США.

За даними Закарпатського обласного управління статистики загальний обсяг іноземних інвестицій в економіку області за весь період іноземних інвестицій до 1 січня 2011 складав 362,6 млн доларів США. В даний час в області функціонують 876 підприємств з іноземними інвестиціями. У 2010 році обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку області складав 17,4 млн доларів США. Інвестиції в економіку області надходили з 51 країни світу.

З точки зору прямих іноземних інвестицій, що спрямовуються в економіку Закарпаття, Угорщина займає шосте місце. В області функціонують 302 підприємства з угорськими інвестиціями. Загальний обсяг інвестицій, спрямованих з Угорщини в Закарпатську область протягом усього періоду інвестиційної діяльності, становить 31,7 млн доларів США (8,7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, враховуючи продажі, за весь період інвестування).

За видами економічної діяльності угорські інвестиції в економіку області здійснювались у:

- **промисловість – 87,7%, в тому числі:**
- виробництво продуктів харчування - 59,6%;
- виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 15,0%;

- виробництво машин і устаткування – 26,7%;
- легка промисловість – 5,3%;
- виробництво і розподіл електроенергії, газу та води – 18,1%;
- торгівля – 7,2%;
- будівництво – 3,1%;
- сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 2,5%;
- операції з нерухомістю, лізинг, інжиніринг і послуги для юридичних осіб – 2,6%;
- діяльність готелів і ресторанів – 2,3%;
- діяльність транспорту і зв'язку – 2%.

Співпраця між областю і прикордонними районами Угорщини здійснюється на основі угоди між Закарпатською обласною адміністрацією і державною владою Угорщини. Відповідно до угоди розроблені та затверджені щорічні плани конкретних заходів. Крім того, між прикордонними районами Закарпатської області та Угорщини також підписані такі домовленості:

- Концепція спільного розвитку прикордонних регіонів України і Угорщини;
- Концепція взаємного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії «INTERREGIO»;
- Стратегія прикордонного співробітництва «Карпати 2004–2011 рр.»;
- 8 лютого 2011 року в Ужгороді ратифікована Програма розвитку транскордонного економічного і культурного співробітництва для поглиблення добросусідських відносин між Закарпатською областю України і областю Саболч – Сотмар – Берег Угорщини на 2011–2012 роки.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

За підтримки Європейського Союзу було реалізовано спільний транскордонний проект на тему: «Транскордонні туристичні маршрути та пам'ятки архітектури». В рамках проекту видано англійською та угорською мовами путівники «Розширення транскордонних професійних зв'язків»; «Створення регіональних туристичних інформаційних центрів у Закарпатській області» (створений Турінформцентр у місті Берегово).

Стратегічний напрям міжнародної взаємодії, в якій зацікавлені як Україна, так і Угорщина – ініціатива Європейської Комісії під назвою «Програма сусідства «Угорщина - Словаччина - Румунія - Україна». У рамках цієї програми Європейська Комісія виділила фінансування, за підтримки якого сторони повинні підготувати некомерційні проекти. Угорська сторона зацікавлена в написанні спільного з Україною проекту, оскільки це єдиний спосіб залучення коштів з європейських структурних фондів.

Закарпатська обласна державна адміністрація бере активну участь у розробці програм сусідства. Забезпечено представництво інтересів області в комітетах з оцінки та моніторингу. Здійснюється активна підготовка потенційних реципієнтів і бенефіціарів для участі в Програмі сусідства за допомоги інформування, надання консультативної допомоги та реалізації навчальних програм з проектного менеджменту. У рамках Програми сусідства реалізуються такі проекти транскордонного співробітництва: «Розвиток Берегівської прикордонної польдерної системи в басейні річки Тиса», «Чиста вода», «Можливості розвитку транскордонної транспортної логістики», «Поліпшення транскордон-

ного автомобільного руху шляхом будівництва об'їзної дороги навколо Берегово».

На українсько-угорському кордоні функціонують 7 пунктів пропуску:

Автомобільні: Лужанка – Берегшурань, Косино – Барабаш, Чоп – Захонь (Тиса), Дзвінкове – Лоня, Вилоч – Тисобеч і два пункти залізничного переїзду: Чоп і Салівка.

У перспективі передбачено будівництво ще двох пунктів пропуску: Велика Паладь – Кішпаладь, Дийда (Дідово) – Берегдород. Таким чином, кількість переходів на кордоні відповідатиме стандартам ЄС.

Закарпатська обласна адміністрація пропонує повну перебудову пункту пропуску «Лужанка» (а також Дякове та Ужгород) за рахунок коштів програми ENPI «Угорщина - Словаччина - Румунія - Україна 2007–2013 рр.». У той же час необхідно провести реконструкцію і будівництво під'їзних шляхів для вантажного транспорту.

У 2018 році автомагістраль «Критський коридор» підійде впритул до кордону України, тому необхідно розпочати виготовлення документації для будівництва нового пункту переходу через кордон.

Організації водного господарства Закарпатської області України і район Саболч-Сотмар-Берег Угорщини здійснюють співробітництво на прикордонних водах у межах двосторонньої угоди між урядами України та

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Угорщини, підписаної в Будапешті 11 листопада 1997 року, положення якої визначають перспективні напрями співробітництва сторін:

- протиаводковий захист населення у прикордонних районах;
- гідрометеорологічне спостереження за ситуацією на кордоні і взаємний обмін гідрометеорологічними даними;
- моніторинг і оцінка якості прикордонних вод;
- проведення гідрологічних спостережень на прикордонних водах.

Для забезпечення надійного протиаводкового захисту на українсько-угорському кордоні затверджена «Програма комплексного протиаводкового захисту в басейні річки Тиса у Закарпатській області на період 2006–2015 років» та в Угорщині «план Вашаргелі». Відповідно до згаданої програми комплексного протиаводкового захисту в 2008 році для українсько-угорських прикордонних районів були виконані будівельні та ремонтні роботи з технічного обслуговування прикордонних з Угорщиною вод на суму 39600,3 тис. гривень.

Українська сторона також приступила до розробки плану управління басейном з прісною водою в руслі річки Тиса відповідно до вимог Рамкової водної директиви ЄС, міжнародної Комісії з захисту ріки Дунай і складання кадастрових планів гідротехнічних споруд в галузях, що становлять спільний інтерес у цифровому форматі.

З тим, щоб забезпечити більш якісне прогнозування повеней в басейні річки Тиса, облводгоспом був розроблений стратегічний план для розвитку спільної ав-

томатизованої інформаційно-вимірювальної системи (AIBS – «Тиса»).

Українська та угорська сторони також розглядають шляхи координації розвитку протипаводкового захисту та використання енергетичних ресурсів на прикордонних водах, оскільки тут існують сприятливі умови для реалізації спільних інтересів.

Окремим напрямом взаємодії фахівців облводгоспом Закарпатської області й Верхнетяньського департаменту навколишнього середовища та водних ресурсів є активна співпраця з питань розробки та здійснення спільних міжнародних проєктів. У рамках транскордонного співробітництва в 2005 році ними реалізовані такі проєкти:

- Проєкт TACIS SVS SPF «Підвищення готовності регіональних організацій, що здійснюють протипаводковий захист в регіоні Березький».
- Проєкт програми INTERREG IIIA/TACIS «Розробка українсько-угорських комплексних планів протипаводкового захисту, розробка управління водними ресурсами і оновлення заплави в регіоні Березький і басейні річки Боржава».
- У липні 2008 року Облводгосп Закарпатської області підписав Грантову угоду з Європейською Комісією із здійснення нової програми прикордонного сусідства Угорщина-Словаччина-Україна «Розвиток Березької прикордонної польдерної системи в руслі річки Тиса», спрямованої на поліпшення протипаводкового захисту, водної та екологічної ситуації в Березькій прикордонній меліоративній зоні.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Цей проект відрізняється від цілої низки інших цілісним підходом до вирішення проблем води, що є необхідною умовою для ефективного розвитку Берегівської польдерної системи в басейні річки Тиса.

Один із головних напрямів українсько-угорського співробітництва в рамках реалізації «Програми протипаводкового захисту в басейні річки Тиса у Закарпатській області на 2006–2015 роки» – управління паводками шляхом створення акумулюючих ємностей у гірській частині (42 ємності) і протипаводкових польдерів (24 польдера) в низинній частині Закарпаття. Будівництво цих споруд на території України значно знизить паводкові рівні води на річках і зменшить навантаження на протипаводковий комплекс не тільки в Україні, але на території Угорщини та інших країн, які розташовуються в басейні річки Тиса вниз за течією: Словаччини, Румунії, Сербії і Чорногорії. Попередні узгоджені розрахунки показують, що реалізація цієї програми знизить рівень паводкових вод на кордоні з Угорщиною на 1,0–1,5 м.

Використання показників «Програми протипаводкового захисту в басейні річки Тиса Закарпатської області на 2006–2015 роки» зробить значний позитивний вплив на протипаводковий захист країн-членів Європейського Союзу, що розташовуються в цьому басейні.

§3. ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИКОРДОННОЇ ТОРГІВЛІ НА КОРДОНІ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Проблематика регіонального розвитку в Україні сьогодні дедалі частіше пов'язується з активізацією транскордонного співробітництва. Адже переважна частина українських областей межують з прикордонними регіонами інших держав, що робить транскордонну співпрацю дієвим важелем стимулювання регіонального розвитку нашої держави в умовах глобалізації. Насамперед це стосується тих адміністративно-територіальних одиниць, територія яких дотична до зовнішнього кордону України з ЄС, оскільки прикордонне розташування обумовлює активне налагодження транскордонних торговельних зв'язків як один з факторів адаптації на вітчизняному ґрунті європейського досвіду ведення бізнесу, управлінських технологій, ділової етики, суспільної культури та стандартів формування громадянського суспільства.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних основ дослідження прикордонної торгівлі зробили вітчизняні науковці: М.І.Долішній, В.С.Будкін, В.В.Борщевський, О.М.Іщенко, І.Р.Михасюк, Н.А.Мікула, С.М.Писаренко, І.Р.Тимечко, Т.М.Циганкова та ін. Проте аналіз економічної літератури свідчить про недостатнє дослідження теоретичних засад процесів активізації прикордонної торгівлі, її особливостей, відсутність як методичного забезпечення оцінки результатів транскордонної співпраці, так і транскордонної статистики.

З огляду на це важливим є висвітлення специфіки прикордонної торгівлі та її розвиток у транскордонно-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

му просторі України з ЄС, окреслення проблем оцінки її ефективності, узагальнення результатів досліджень обсягів прикордонної торгівлі органами статистики Польщі.

Прикордонну торгівлю визначають як зовнішню торгівлю, яка здійснюється юридичними чи фізичними особами, що проживають (zareєстровані) на прикордонній території країни з метою задоволення власних потреб чи потреб населення прикордонних територій через транскордонні ринки на основі міждержавних угод чи відповідних документів [1]. Економічний ефект цієї моделі пов'язаний із розширенням ринку збуту для одних та отриманням дешевших товарів і послуг – для інших. І те, й інше лежить в основі отримуваних по обидва боки кордону доходів та здійснюваних заощаджень.

Торговельні зв'язки в межах транскордонних регіонів в умовах євроінтеграції є потужним чинником для розвитку місцевої економіки та покращення якості життя їх мешканців.

Проведене науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України дослідження показує, що 90% мешканців прикордонних територій Західної України відвідують сусідні держави ЄС. Дві третини з них здійснюють там закупівлю товарів. Половина цих товарів закуповується з метою подальшого здійснення торгівлі на українському ринку [2].

Для прикладу розглянемо специфіку прикордонної торгівлі в українсько-польському транскордонному просторі. Довжина польсько-українського кордону становить 535 км, на ньому розміщено 11 пунктів автомобільного та залізничного перетину кордону.

У 2011 році у порівнянні з 2009 роком українців та іноземців перетнуло кордон на 19,7% більше осіб, а поляків на 21,7% менше [3]. При цьому українці перетнули кордон 10,6 млн. разів, що на 20% більше, ніж у 2010 році і вдвічі більше, ніж у 2008 році, який став першим роком членства Польщі в Шенгенській зоні. Цьому сприяло також підписання та ратифікація Угоди про малий прикордонний рух між Польською Республікою та Україною. Основною метою Угоди між урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України на основі місцевого прикордонного руху є сприяння перетину польсько-українського кордону мешканцями прикордонних територій, а також для полегшення контактів між ними і розвитку різних сфер співпраці в українсько-польському транскордонному регіоні.

У 2011 році українсько-польський кордон перетнули 5,0 млн. осіб у рамках місцевого прикордонного руху, що на 40,2% більше, ніж в 2010 році і становить 36,3% від загального руху. Для більшості осіб МПР (74,5%) частота перетину кордону становила один раз на тиждень; більше, ніж кілька разів на місяць – 16,4%, добова частота перетину кордону – 8,2%, а кілька разів на рік або рідше – 0,9% [4].

Обсяг витрат українців у Польщі, що перетнули польсько-український кордон в рамках місцевого прикордонного руху, в 2011 році сягнув 1,2 млрд. злотих, що на 69,3% більше, ніж у 2010 р.

У 2009 та 2011 роках як українці, так і поляки перетнули польсько-український кордон головним чином для того, щоб здійснити закупівлю товарів та отримати послуги. Ця мета була задекларована більш ніж 3/4 українців та 90% поляків при перетині кордону [5].

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Відмінності у рівнях та співвідношенні цін на товари та послуги на суміжних прикордонних територіях ЄС та України є вагомим чинником для розвитку прикордонної торгівлі.

Пасажиропотік у наземних пунктах пропуску на кордоні України з Польщею за перші шість місяців 2012 року зріс до 6,970 млн. перетинів, що на майже 500 тис., або на 7,6% більше, ніж за першу половину минулого року [6]. За даними Польської прикордонної служби зростання пасажиропотоку досягнуто за рахунок частішого перетину кордону українцями в той час, як поляки стали ще рідше їздити в Україну.

Прикордонна торгівля відіграє важливу роль у життєдіяльності жителів прикордонних територій, а також зміцнює комерційні зв'язки, просуваючи культурне порозуміння, та поглиблює дружні взаємовідносини між сусідніми територіями. Унікальна особливість прикордонної торгівлі полягає в географічній близькості, що робить транспортні витрати майже неполітичними, таким чином дає змогу торговцям користуватись відмінностями у постачанні, попиті та цінах на різні товари і послуги, що доступні з обох боків кордону або лише на одній з прикордонних територій [7].

На жаль, в Україні відсутня офіційна статистика обсягів прикордонної торгівлі, хоча сусідні країни розробляють методики для цього. Наприклад, спеціальна методика оцінки обсягів прикордонної торгівлі розроблена Держкомстатом Росії та Центральним банком Російської Федерації. Вона ґрунтується на припущенні, що суб'єкти прикордонної торгівлі є основними поста-

чальниками тих товарів, які продаються на численних оптових та дрібно-гуртових речових ринках [8].

Обсяг прикордонної торгівлі систематично досліджується Центральним статистичним управлінням Польщі. Результати дослідження: у 1-3 кварталі 2012 року, українці та іноземці, що відвідали Польщу, залишили в магазинах більше 5 мільярдів злотих, це майже на 45 відсотків більше, ніж у цей ж період у 2011 році. Центральне статистичне управління Польщі розраховує на те, що до 7,7 млрд. злотих офіційної торгівлі з Україною може бути додано 1,6 млрд. злотих прикордонної торгівлі [9].

Головне статистичне управління Польщі констатує: після введення в дію угоди про малий прикордонний рух між Україною та Республікою Польща найбільша інтенсивність прикордонної торгівлі є на прикордонній території до 50 км уздовж кордону, що забезпечує високий потік людей, які перетинають кордон та несуть витрати за кордоном. Прикордонна торгівля, що пов'язана з рухом через кордон, має велике значення для соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів, особливо для мешканців села, розташованого на прикордонній території.

Важливо, що обсяги прикордонної торгівлі значні порівняно з зовнішньоторговельним оборотом Польщі та України, зокрема у 2011 році вони становили 3,215 млрд. злотих, з яких витрати українців – 2,9 млрд. злотих, витрати поляків 315 млн. злотих. Для порівняння зазначимо, що офіційні дані щодо зовнішньої торгівлі Польщі з Україною за 2011 рік складає: експорт товарів в Україну – 13,9 млрд. злотих, а імпорт з України – 8,3 млрд. злотих [10], сальдо – 22, 2 млрд. злотих.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Країни ЄС, що межують з Україною, зацікавлені у подальшому удосконаленні концепції прикордонної торгівлі, а також у максимізації вигод від неї, тому погоджуються на участь у дослідженні прикордонної торгівлі (наприклад, Республіка Польща) й готові подати пропозиції щодо загальних підходів сприяння її розвитку в транскордонному просторі України з країнами ЄС. Успішна прикордонна торгівля потребує прозорих відносин між Україною та країнами ЄС, відкритого потоку інформації, а також ефективних систем платежів для її організації. Прикро, але показники прикордонної торгівлі окремо не обліковуються вітчизняним статистичним відомством та головними управліннями статистики у прикордонних регіонах України, що ускладнює можливості дослідження його розвитку в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з країнами ЄС. Проте з огляду на статистичні дані сусідніх країн, насамперед Польщі, можна зробити висновок про значну роль прикордонної торгівлі у розвитку ділових контактів і зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Насамперед це стосується удосконалення інфраструктури зовнішньої торгівлі, яка сприяє зниженню трансакційних витрат учасників транскордонного співробітництва, розвитку мережі ділових комунікацій у транскордонному просторі, обміну досвідом і конвергенції ділової культури в межах транскордонних ринків тощо.

Специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є транскордонний регіон, тобто спільна територія прилеглих до кордону сусідніх адміністративно-територіальних одиниць щонайменше двох держав, кожна з яких підпо-

рядковується національному законодавству і потребує уніфікації статистичної інформації всіх учасників транскордонного співробітництва.

В Україні відсутня методика дослідження прикордонної торгівлі та офіційна статистика. Йдеться про кількість суб'єктів прикордонної торгівлі, мету перетину кордону, мотиви здійснення прикордонної торгівлі та оцінювання складу, структури, динаміки прикордонної торгівлі регіонів за певний період.

Відсутність статистичних даних щодо обсягів зовнішньоекономічного обороту, експорту та імпорту товарів і послуг регіону з прикордонними торговими партнерами, темпів росту та приросту даних показників, їх питомої ваги, частки прикордонної торгівлі в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту між країнами не дає можливості науковцям, керівникам і працівникам державних органів влади та органів місцевого самоврядування, фахівцям з проблем транскордонного співробітництва зробити висновки про стан прикордонної торгівлі в регіоні, оцінити ефективність та визначити перспективи її розвитку.

Впровадження постійного моніторингу прикордонної торгівлі надзвичайно актуально, тому що вона є значно більш чутливою до наявних візових та інших бар'єрів, пов'язаних із процедурою перетину кордону, ніж інші форми зовнішньоекономічної активності у транскордонних регіонах. Це підвищує вимоги до якості регуляторної політики у межах транскордонних регіонів і вимагає формування відповідного інституційного середовища для розвитку прикордонної торгівлі.

§4. СУТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНО- ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин економіка України відзначається дефіцитом фінансових коштів та відсутністю стабільності при ухваленні рішень у сфері управління державним бюджетом. У таких умовах виробничий комплекс, що найбільш гостро відчуває негативні прояви подібних явищ, опинився в кризовому стані. Проблеми розвитку реального сектора економіки протягом усього періоду незалежності України, їх загострення та регіональному рівні через неврахування регіональних особливостей, вплив наслідків фінансово-економічної кризи спричинили поглиблення деформації структури виробництва та порушення комплексного розвитку територіально-виробничих комплексів. Такі процеси спричинили падіння конкурентоспроможності українських товаровиробників, погіршення економічної ситуації та соціальну деградацію в країні.

Ключовим фактором у розв'язанні означених проблем на сучасному етапі розвитку регіональних економічних систем має бути відтворення та розвиток територіально-виробничих комплексів. Такий процес в умовах структурних зрушень у країні потребує нових підходів до розуміння, формування, управління та розвитку територіально-виробничих комплексів у регіональній економіці. Тому для розв'язання проблем у територіально-виробничих комплексах регіонів України необхідним є проведення комплексного теоретико-методологічного дослідження щодо обґрунтування

нового підходу до розвитку територіально-виробничих комплексів у регіональній економіці.

Перш за все необхідно уточнити сутність поняття «територіально-виробничий комплекс», чітке розуміння якого сприятиме подальшому дослідженню. В наукових працях наводяться різні тлумачення такого поняття, проте однозначної думки щодо його визначення на сьогодні немає.

Аналіз наукової літератури дає змогу зазначити, що підвалини теорії територіально-виробничих комплексів заклали такі зарубіжні вчені, як А.Маршал, Ф.Перру, Е.Дахмен, Д.Дарвент, Й.Шумпетер, А.Вебер, І.Толенадо, Д.Сольє та інші. Найбільш вагомий внесок щодо засад цієї теорії зробив М. Портер, який популяризував цей феномен. Його послідовниками були М.Сторпер, М.Енрайт, а також науковці з різних країн, які продовжують, поглиблюють, розширюють таку концепцію.

Дослідження теорії виробничих комплексів в Україні були розпочаті з реалізації процесів районування колишнього СРСР на відповідні територіальні утворення – економічні райони для підвищення ефективності системи управління господарським комплексом країни. Такий підхід забезпечував: по-перше, більш ефективне використання територіальних ресурсів; по-друге, вирішення питань раціонального розміщення продуктивних сил. Економічний район являє собою цілісну територіальну частину народного господарства країни зі своєю спеціалізацією та особливою структурою виробництва, міжрайонних та внутрішніх зв'язків [1].

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Економічний район розглядався як утворення, що характеризується господарською єдністю та цілісністю, із відповідною спеціалізацією та комплексністю. Таку єдність можна розглядати як джерело раціонального використання суспільної праці та матеріально-господарської основи економічного району. Економічне районування передбачає формування територіально-виробничих комплексів різного масштабу і структури [2]. В науковій літературі територіально-виробничий комплекс представлено як стійке та динамічне поєднання підприємств, що планомірно складається та призводить до зростання продуктивності суспільної праці, покращення життя населення за рахунок використання ресурсів та умов відповідної території. Разом з цим у теорії зустрічається такий термін, як виробничо-територіальні комплекси. На думку цих авторів, термін *територіально-виробничі комплекси* включає інтегральні виробничі поєднання на певній території. У свою чергу, виробничо-територіальні комплекси являють собою сукупність територіально-виробничих комплексів, міжгалузевих, галузевих територіальних комплексів [3]. Таким чином, у першому випадку акцент робиться на те, що до складу входять виробничі об'єкти, які розташовані в межах його поширення, а в другому – відповідною слід вважати територіальну ознаку.

Під виробничо-територіальним комплексом розумілася також територіальна взаємодія та взаємопов'язаність виробничих підприємств, що безпосередньо беруть участь у територіальному розподілі праці. Тобто в основі такого утворення були покладені взаємозв'язки між окремими виробничими підприємствами. Крім того, виробничо-територіальний

комплекс розглядався як територіальне поєднання промислових вузлів з єдиною спеціалізацією певного «генералізованого» – технологічного циклу [4]. Тобто в подібних поєднаннях основою слід вважати саме промисловий вузол, що складається з групи промислових підприємств, розташованих поблизу один від одного на компактній території разом з населеним пунктом, що обслуговуються загальними допоміжними виробництвами та інженерними спорудами і мережами, комунально-побутовим господарством та єдиною системою культурно-лікувальних установ, інженерних споруд та транспорту. Зазначені підходи вказують на промисловий вузол як складне утворення з кількох промислових центрів.

Аналіз категорій «виробничо-територіальний комплекс» та «територіально-виробничий комплекс» дає змогу дійти наступного висновку. Стосовно першого із зазначених поєднань, то в його основі знаходяться виробничі підприємства, які технологічно між собою не пов'язані, а технологічні взаємозв'язки виробничих підприємств виступають основою для інших поєднань. Із зазначеного стає очевидним, що протягом періоду розвитку територіальної організації виробництва теоретично обґрунтовано низку категорій, зокрема «виробничо-територіальний комплекс», «територіально-виробничий комплекс», у тонкощах відмінностей між якими іноді досить складно розібратись. Проте виробничі комплекси як форма територіально-виробничого поєднання виступає основою процесу економічного районуотворення. До ієрархічних рівнів системи районування входять: райони, вузли, центри, пункти. Крім того, в окремих працях з цієї проблематики розробля-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

лися наукові підходи стосовно територіально-виробничих комплексів кожного з вказаного ієрархічного рівня.

Значна увага приділялася ефективності просторового об'єднання виробництва. При цьому таке поєднання декількох виробничих підприємств певного географічного пункту або центру дає змогу підвищити продуктивність суспільної праці та оптимізувати капітальні витрати. Крім того, територіальні поєднання мали додатковий економічний ефект [5]. По-перше, має місце раціональне розташування та поєднання в одному географічному центрі різних підприємств, які пов'язані між собою технологічною послідовністю виконання виробничих процесів. По-друге, поєднання в одному географічному пункті декількох споріднених підприємств сприяє розвитку їх спеціалізації та кооперування. По-третє, поєднання в одному географічному пункті виробничих підприємств, які використовують різні співвідношення видів енергії. По-четверте, при такому поєднанні забезпечується базис для більш ефективного використання виробничих відходів. По-п'яте, раціональне поєднання в одному географічному центрі різних, проте взаємодоповнюючих підприємств дає змогу ефективніше використовувати місцеві трудові ресурси.

Таким чином, теоретичні та прикладні розробки щодо комплексного та раціонального розміщення продуктивних сил, територіальної організації виробництва здійснили суттєвий внесок у доробок економічної науки, який продовжує розвиватися на сучасному етапі ринкових відносин.

Повертаючись до аналізу терміна «територіально-виробничий комплекс», на нашу думку, доцільно з'ясувати значення категорії «комплекс». Комплекс (від лат. *complexus*– зв'язок, поєднання), за енциклопедичним визначенням означає сукупність, поєднання об'єктів, предметів, дій, тісно пов'язаних і взаємодіючих між собою, що утворюють єдину цілісність [6]. Кожний елемент цілого, виконуючи свою функцію, гармонійно доповнює інші та має єдність зв'язків. Тобто загалом під комплексом розуміють структурну визначеність, що фіксує зв'язки у сукупність елементів, які складають одне ціле [7]. В літературних джерелах також має місце підхід, що пов'язує категорію «комплекс» з тлумаченням поняття «система» без визначення різниці між ними. Така позиція обґрунтовується тим, що основою будь-якої системи є сукупність взаємопов'язаних елементів. Така сукупність має якості, які не властиві її елементам, що доповнює та конкретизує основне поняття, тому комплекс також є системним об'єктом, що дає змогу застосовувати до нього підходи загальної теорії систем. Основну відмінність між категоріями «комплекс» та «система» дослідники вбачають у ступені взаємозалежності частин та взаємообумовленості внутрішніх зв'язків. Тобто в системі як сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих об'єктів такий рівень є вищим, що призводить до припинення функціонування системи у разі вилучення принаймні одного елемента. Щодо комплексу, на відміну від системи, при зміні складу об'єктів він зберігає своє існування з можливим погіршенням ефективності функціонування. Таким чином, сутність поняття «комплекс» залишається незмінною, незважаючи на різноманітність понять, до складу яких входить категорія «комплекс», зокрема

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

виробничий, територіально-виробничий, промисловий, господарський, інвестиційний, агропромисловий тощо. Тобто поняття «виробничий комплекс» має відображати всі вказані ознаки. Категорія «комплекс» часто надто широко та багатогранно застосовується в багатьох сферах суспільної діяльності. У поданому дослідженні розглядається саме територіально-виробничий комплекс, що має характер просторового формування та поєднує виробничу та пов'язану з нею невиробничу сфери конкретної території.

Узагальнення існуючих наукових підходів щодо визначення сутності територіально-виробничого комплексу дало змогу виділити три основні підходи до його розуміння, в основу яких покладено утворюючі елементи системи – це підприємства, галузі, окремі види діяльності [6].

Представниками першого напряму (М.М. Коловський, Н.І. Шраг, А.Є. Пробст, М.Г. Чумаченко, А.М.Алимов та інші) територіально-виробничий комплекс розглядається як об'єднання (система), метою якого є досягнення економічного ефекту. Найбільш об'ємним за своєю сутністю є визначення М.М. Коловського, що розглядає територіально-виробничий комплекс як взаємообумовлене поєднання органічно пов'язаних між собою галузей на певній території, з урахуванням особливостей її економічних та природних ресурсів. У цілому визначення в межах першого підходу розглядають територіально-виробничий комплекс як сукупність галузей в економічних районах [7], як сукупність галузей та виробництв в економічних районах або промислових вузлах та центрах [8], як су-

купність підприємств у межах міст або майданчиків у їх межах. Останнє визначення належить А.Є. Пробсту, який ввів назву «територіально-промислові комплекси центру», якою він позначив промислові комплекси в межах міст або навіть майданчиків у їх межах.

У працях М.Г. Чумаченка, А.Т. Хрущова окремо зазначені цілі, які можна реалізувати через досягнення економічного ефекту внаслідок поєднання органічно пов'язаних між собою підприємств на певній території у відповідності з особливостями їх економічних і природних умов та транспортно-географічного положення або взаємопов'язаним розвитком галузей промислового регіону, що дає змогу з максимальною ефективністю використовувати природні та трудові ресурси регіону. На думку А.Т. Хрущова, це передбачає отримання заданого обсягу продукції за мінімальних витрат. М.Г. Чумаченко, у свою чергу, зазначає, що таким чином забезпечується скорочення нераціональних перевезень та створення умов для розвитку соціальної сфери. На думку С.І. Іщука, територіально-виробничий комплекс необхідно розглядати як розміщення на певній території групи підприємств, пов'язаних між собою виробничими зв'язками на основі використання єдиної сировинної бази та єдиною програмою розвитку [9]. При цьому автор окремо зазначає про необхідність урахування управлінського аспекту.

Більш широке розуміння територіально-виробничого комплексу наводиться в працях О.М. Алімова та М.М. Паламарчука. На думку М.М. Паламарчука, територіально-виробничий комплекс являє собою групу виробництв, що спеціалізуються на використанні наяв-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

них природних ресурсів або привізної сировини та матеріалів, а також обслуговуючих їх виробництв. У свою чергу, О.М. Алимов надає визначення як сукупності зосереджених у межах відповідної території пов'язаних між собою об'єктів виробництва та інших сфер трудової діяльності. Важливий момент цього визначення відзначив С.Ф. Покропивний, який під територіально-виробничим комплексом розуміє своєрідне за структурою та спеціалізацією, взаємообумовлене поєднання підприємств на певній території у відповідності з особливостями її природних та економічних умов, що забезпечує досягнення максимального економічного ефекту. При цьому автор звертає увагу на внутрішню сутність територіально-виробничого комплексу, що дає змогу виділити його розуміння серед інших підходів у цьому напрямі.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що залежно від осяжності території представники цього напрямку виділяють різні елементи територіально-виробничого комплексу, з урахуванням ефективного розміщення виробництва. Проте недоліком такого підходу вважаємо недостатню увагу саме до внутрішньої структури комплексу та взаємозв'язків його складових.

За другим підходом територіально-виробничий комплекс розглядається як такий, що розміщений на компактній території, ресурси якої комплексно використовують підприємства цієї території на основі взаємозв'язків, визначених економікою та технологією виробництва. Наприклад, П.М.Алампієв розглядає територіально-виробничий комплекс як сукупність однорідних тісно пов'язаних між собою елементарних

техніко-економічних комплексів, які розташовані на компактній території. При цьому елементарні техніко-економічні комплекси передбачають стійкі поєднання взаємопов'язаних підприємств різних галузей виробництва.

Виходячи з того, що територіально-виробничий комплекс має поєднувати галузевий аспект із територіальним, тому наведене визначення є неповним, оскільки виробничий комплекс при цьому ототожнюється з певною сукупністю підприємств, які кооперують свою діяльність або пов'язані за системою постачання сировини, усувають будь-яку невизначеність до розуміння агломерації галузей та виробництв комплексу. У свою чергу, П.М. Аламп'єв [10] розглядає підприємства та їх сукупність взагалі без віднесення їх до певної галузі, що призводить до ігнорування галузевого характеру виробничого комплексу. Крім того, щодо неповноти зазначеного підходу, то, розглядаючи взаємообумовленість підприємств як одну з ключових характеристик територіально-виробничого комплексу, автор не враховує територіального характеру зазначеної категорії.

Також необхідно відзначити третій напрям, який за своєю сутністю характеризується взаємопов'язаністю. Цей напрям включає наукові праці американського економіста У. Ізарда, який розглядає територіально-виробничий комплекс як сукупність видів діяльності, що здійснюються в певному місці та об'єднані в певну групу тісними виробничими, комерційними та іншими зв'язками [11]. При цьому таке вивчення має більш пізнавальний характер, а його аналіз, перш за все, спрямований на вивчення регіональної специфіки структури

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

та розвитку груп, які поєднують різні види діяльності за ознаками наявності виробничих (технологічних), торгових та інших взаємодій. Таким чином, узагальнюючи ці положення, можемо зазначити, що У. Ізард підходить до розуміння територіально-виробничого комплексу як до агломерації (територіальної групи) виробничих підприємств, що відзначаються різними видами взаємодій, певною структурою та особливостями розвитку. Також представником такого напрямку є Е.Д. Сілаєв, на думку якого, територіально-виробничий комплекс являє собою органічну доцільність поєднання виробничо-технологічних та інших економічних зв'язків на певній території. На нашу думку, перевагою такого підходу є те, що в ньому враховано поєднання складових виробничого комплексу для отримання ефекту, взаємодію всередині комплексу, а також наявність певної структури, що визначає необхідність здійснення управління.

Узагальнюючи вищезазначені положення, можемо вказати на основні відмінності цих підходів щодо сутності та структури територіально-виробничих комплексів. Це пояснюється тим, що кожен науковець у своєму дослідженні виокремлював та розкривав, на його думку, найбільш суттєву ознаку територіально-виробничого комплексу. Виходячи з цього, у свою чергу, також вважаємо за необхідне визначити сутність ключових аспектів у цих підходах. Зокрема, в одних наголошується на поєднанні різних елементів територіально-виробничого комплексу з певною метою, в інших – на структурній визначеності, взаємопов'язаності та взаємодії, в третіх – на взаємообумовленості таких підприємств.

На нашу думку, уточнення категорії «територіально-виробничий комплекс» стосовно інших категорій потребує виокремлення його ознак: по-перше, це складність економічної системи, із наявністю зв'язків з її складовими; по-друге, взаємозалежність підприємств, виробництв, галузей, що входять до складу комплексу, по-третє, характерність територіальної належності групи підприємств; по-четверте, використання ресурсів, природних умов та сприятливих економічних можливостей відповідної території; по-п'яте, отримання максимального ефекту на основі формування раціональної структури комплексу; по-шосте, спільна інфраструктура [11].

Виходячи з проведеного вище аналізу теоретичних підходів, означених характеристик та зважаючи на спрямованість цього дослідження, нами обґрунтовано авторське визначення територіально-виробничого комплексу, що являє собою поєднання виробничих підприємств, розташованих на певній території та відзначається структурною організацією, наявністю економічних зв'язків, що реалізуються з метою отримання максимального економічного та соціального ефектів у процесі використання ресурсів даної території та забезпечення раціональної взаємодії із зовнішнім середовищем.

Одними з перших ґрунтовних робіт з проблем формування та розвитку територіально-виробничих комплексів є наукові праці М.М. Колосовського, в яких при дослідженні структурного різноманіття господарських комплексів у різних виробничих процесах різних галузях та регіонах, проте однотипних поєднаннях виробництв виявлено схожі комбінації та обґрунтовано понят-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

тя енерговиробничих циклів. Цим було надано імпульс для розроблення концепції територіально-виробничих комплексів, в якій було продовжено поглиблене теоретичне обґрунтування та поширене її практичне застосування як форми територіальної організації виробництва та планування. Управління територіально-виробничими комплексами в період планово-адміністративної господарської системи набуло позитивного досвіду щодо формування та розвитку взаємозв'язків, комплексного використання сировини, освоєння нових територій, переваги якого визначались мінімізацією витрат та окупністю капітальних вкладень. При цьому найбільш ефективною формою територіально-виробничих комплексів з економічної точки зору вважались промислові комплекси. Тому саме цим проблемам присвячені численні наукові праці. На думку А.Т. Хрущова, формування територіально-виробничих комплексів відбувалося на базі виробництва, що історично склалося або складання наново. Розвиток територіально-виробничих комплексів розглядався за певними стадіями та передбачав з часом зміну його структури.

Підходячи до аналізу територіально-виробничого комплексу з позиції системного підходу, можна визначити наступні положення. По-перше, територіально-виробничий комплекс є складовою виробничого комплексу країни, тобто системи з вищим рівнем складності. По-друге, в межах виробничого комплексу країни йому притаманна певна відносна відособленість та функціонування як відносно самостійного територіального формування. Маючи відособленість у виробничому комплексі країни, територіально-виробничий комплекс набуває ознак специфічної цілісності. Таким чином, тери-

територіально-виробничий комплекс являє собою складну економічну систему з властивими закономірностями розвитку та функціонування. Відмежування його у функціонуванні виробничого комплексу країни та його цілісність визначається рядом ознак, таких як спільність території, природних ресурсів та інфраструктури.

З позиції системного підходу, при формуванні ознак відособленості територіально-виробничого комплексу основним виступає взаємозв'язок процесів комплексу, а саме: істотність та велика інтенсивність внутрішніх зв'язків, які відображають місцеві відмінності, які відображають місцеві відмінності в економічних та природних умовах, особливості структури виробництва. Цим визначаються специфічні риси, характерні тільки для територіально-виробничого комплексу, що виокремлюють його як певну цілісність зі стійкою якісною визначеністю в умовах зміни зовнішнього середовища. Таким чином, при формуванні цілісності, якісної визначеності та відносної відособленості комплексу визначальну роль відіграють інтенсивність та істотність взаємозв'язків його складових компонентів, до яких відносяться: галузі спеціалізації та обслуговуючі галузі, ресурси (у тому силі, природні, трудові). Такі ресурси використовують всі підприємства територіально-виробничого комплексу, що обумовлює цілісність всіх його компонентів та виокремлює його у виробничому комплексі країни як відносно самостійну систему зі специфічними властивостями.

При ухваленні управлінських рішень щодо розвитку територіально-виробничого комплексу необхідно зважати на його подвійну сутність. По-перше, відносно

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

самостійну цілісність як частини виробничого комплексу країни. По-друге, недооцінка відносної відокремленості територіально-виробничого комплексу знижує ефективність використання ресурсів даної території, спричиняє диспропорції та ускладнює реалізацію завдань регіонального розвитку і, навпаки. Переоцінка призводить до замкнутості та автаркійності, що може посилити негативні тенденції.

Територіально-виробничий комплекс як система характеризується певними властивостями, які мають бути враховані в процесі його розвитку. По-перше, цілісність, тобто наявність певної сукупності елементів, що утворюють територіально-виробничий комплекс, взаємодія яких формує синергетичний ефект, а також залежність кожного елемента від його місця та функцій усередині цілого. По-друге, структурованість, що передбачає встановлення структури територіально-виробничого комплексу на основі визначення сукупності зв'язків та відносин, які забезпечують цілісність та єдність. По-третє, внутрішня організація, сутність якої полягає у взаємодії елементів, які утворюють територіально-виробничий комплекс. По-четверте, ієрархічність, тобто кожний елемент територіально-виробничого комплексу, можна розглядати як систему. При цьому такий комплекс є одним із компонентів системи більш високого рівня. По-п'яте, взаємозв'язок та взаємозалежність територіально-виробничого комплексу, населення та навколишнього середовища. Територіально-виробничий комплекс формується, розвивається та проявляє свої функції у всій багатогранності зв'язків та відносин із середовищем та залежно від його географічного положення.

Важливим аспектом дослідження будь-якої системи, зокрема територіально-виробничого комплексу, є вивчення його структури. Під структурою в загальному вигляді розуміють стійку впорядкованість у просторі та часі елементів та зв'язків системи, що визначає її цілісність, будову, функції та відношення [12]. Складність структури територіально-виробничого комплексу визначається чисельністю його складових, багатofункціональністю, різноманітністю їх взаємодії, а також закономірностями функціонування та формування різних структурних ланок.

Узагальнення наукових праць дає змогу скласти уявлення про структуру територіально-виробничого комплексу. В теорії прийнято виділяти три підходи щодо визначення його структури: галузевий, функціональний, територіальний [12]. При цьому аналіз структури комплексу здійснюється в організаційному, часовому та інших напрямках. Склад елементів, рівнів, тенденцій та перспектив розвитку галузей та функцій, які реалізують певні виробництва та трудові ресурси регіону, утворюють галузево-функціональну структуру. В територіальному розділі вивчення структури полягає у виявленні просторового розміщення територіально-виробничого комплексу в межах країни та пошуку найбільш раціонального розміщення його складових на певній території. Це дає змогу забезпечити близьке розташування пов'язаних між собою об'єктів, що призведе до більш ефективного використання обслуговуючих компонентів комплексу та раціонального використання праці. Вивчення структури територіально-виробничого комплексу пов'язане з визначенням зв'язків між його складовими. Такі зв'язки мають назву внутрішніх, для них характерна багатогранність та розгалуженість, зокрема можна виділити наступні: виробничі, виробничо-техно-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

логічні, матеріально-технічні, технологічні тощо. Крім того, зв'язки поділяються на «вертикальні» – послідовно пов'язують всі стадії виробництва: від обробки сировини до виготовлення готової продукції, та «горизонтальні» – поєднують між собою виробництва, утворені вертикальними зв'язкам. Крім внутрішніх зв'язків, суттєве значення для визначення спеціалізації територіально-виробничих комплексів мають зовнішні зв'язки.

Таким чином, до складових територіально-виробничого комплексу, як правило, входять не лише підприємства різних галузей, які включають виробництво готового продукту, обслуговуючі виробництва, виробництво побічної продукції, а також постачальники факторів виробництва та послуг, канали збуту, фінансові інститути, інфраструктура (дослідні організації, установи освіти тощо). Визначаючи склад та структуру територіально-виробничого комплексу, ми виділили три основні категорії діючих сегментів комплексу, серед яких: підприємства, органи влади, інститути взаємодії.

Також необхідно зазначити, що для формування та подальшого розвитку територіально-виробничого комплексу визначальними чинниками є сукупність місцевих природних ресурсів, а також населення регіону. Визначаючи структуру територіально-виробничого комплексу, до неї слід віднести наступні об'єкти: підприємства галузей спеціалізації та обслуговуючих галузей, інфраструктуру, місцеві природні умови та населення регіону. Зазначені складові не є сталими або універсальними, проте дають змогу визначити специфічний характер зовнішніх та внутрішніх зв'язків, що виникають при функціонуванні територіально-виробничого комплексу.

Місце територіально-виробничого комплексу в територіальному розподілі праці характеризують галузі спеціалізації, які можна вважати ядром комплексу. Галузі спеціалізації разом з обслуговуючими галузями утворюють виробничу структуру територіально-виробничого комплексу. Для нормального функціонування територіально-виробничого комплексу, включаючи працюючих у межах певної території, необхідна наявність й інших складових, зокрема об'єктів інфраструктури.

Наявність та особливості природних ресурсів певної території, зокрема мінеральних, водних, земельних, паливно-енергетичної бази можна вважати передумовою формування та розвитку територіально-виробничого комплексу. Групування природних ресурсів дає змогу визначити особливості їх використання в процесі виробництва, а також вирізнити групу ресурсів, оцінка яких має переважно якісний характер (рекреаційні, кліматичні та ін.).

Структура територіально-виробничого комплексу, масштаби та напрями розвитку його виробничих та інших зв'язків, галузева спеціалізація та кооперація визначаються на основі вирішення поставлених завдань та обумовлюються рівнем ефективності використання природних ресурсів відповідної території.

Аналіз формування та розвитку територіально-виробничого комплексу є динамічним та складним процесом, що обумовлено факторами впливу, які потребують врахування та вивчення. Перша за все це стосується факторів розміщення виробничих галузей, із зазначенням їх прояву при формуванні територіально-виробничого комплексу. Найбільш важливими при

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

цьому виступають чинники, що впливають на утворення взаємозв'язків між складовими комплексу та на їх посилення. Вивчення багатьох наукових праць дає змогу розкрити різноманіття факторів, які обумовлюють формування структури та організації територіально-виробничого комплексу, його функціонування та розвиток. При цьому через велику кількість розроблені різні підходи до їх виділення. Зокрема, пропонується поділяти на фактори: прямого та опосередкованого впливу; загальні та локальні; внутрішні та зовнішні; на групи з певною кількістю факторів.

За результатами аналізу та узагальнення існуючих підходів нами систематизовані такі фактори розвитку територіально-виробничого комплексу в регіональній економіці.

Всі фактори розвитку територіально-виробничого комплексу поділяються на загальні, які безпосередньо впливають на виробничий комплекс країни та опосередковано на територіально-виробничий комплекс (як складову частину виробничого комплексу країни), а також локальні, вплив яких посилюється загальними факторами. Вплив локальних факторів можна визначити як безпосередній, так й опосередкований. Локальні фактори знайшли відображення в двох групах: соціально-економічні та природні. Вплив природних факторів полягає у визначенні напрямів розвитку територіально-виробничого комплексу екстенсивним (розширення масштабів використання наявних та залучення нових джерел ресурсів) та інтенсивним шляхом (комплексне раціональне використання ресурсів). Соціально-економічні фактори здійснюють суттєвий вплив на визначне місце в процесі розвитку територіально-виробничого комплексу. Крім

того, такі фактори поділяють на внутрішні, що притаманні для національного та регіонального рівнів з урахуванням особливостей їх прояву на різних рівнях, та зовнішні, вплив яких відображає стан та зміни в зовнішньому середовищі в глобальному і регіональному розрізі.

Такий підхід щодо систематизації факторів розвитку територіально-виробничого комплексу дає змогу: по-перше, врахувати вплив зовнішнього середовища на виробничий комплекс у масштабах всієї країни та в розрізі окремого регіону як цілісної, відносно відособленої його частини, а також внутрішній прояв факторів; по-друге, найбільш повною мірою врахувати вплив на розвиток територіально-виробничого комплексу через виявлення факторів, які впливають насамперед на виробничий комплекс країни загалом (загальні) та на територіально-виробничий комплекс зокрема; по-третє, згрупувати локальні фактори із зазначенням їх інтенсивного або екстенсивного впливу; по-четверте, визначити прямий або опосередкований прояв зазначених факторів.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можемо зазначити, що дослідження теоретичних підходів щодо сутності категорії «територіально-виробничий комплекс», виявлення його характеристик та факторів розвитку мають важливе значення для забезпечення розвитку територіально-виробничих комплексів у регіональній економіці. Врахування зазначених аспектів дослідження дає змогу обґрунтувати теоретико-методологічні засади та практичні рекомендації щодо інвестиційного розвитку структурних елементів територіально-виробничого комплексу.

§5. ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА І СОЦІОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Обговорюючи проблематику ТКС, ми маємо, перш за все, спробувати визначити його місце і роль у сучасних умовах. Адже глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки від енергоносіїв обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, – зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради 2011 [1].

Інтеграцію національних економік у сучасні світогосподарські процеси в цілому та міжнародну торгівлю товарами та послугами зокрема сьогодні можна, без перебільшення, назвати ключовим чинником динамічного соціально-економічного розвитку кожної країни незалежно від масштабів її економічного потенціалу. Україна не є винятком. Сьогодні вже не треба нікому доводити той факт, що саме міжнародна торгівля створює практично необмежені можливості як для задоволення внутрішнього попиту за рахунок товарів і послуг іноземного походження, так і реалізації товарів та послуг національного виробництва на світових ринках,

що в кінцевому підсумку веде до зростання добробуту кожної країни. Підтвердженням цієї тези є результати аналізу економічних наслідків функціонування економіки України в останні роки [2].

Спрощене сприйняття ринково-суспільних відносин призводить до примітивних поглядів на світ загалом, як наслідок, піддається критиці так званий ринковий фундаменталізм, ідеологія панування світового ринку. Слід враховувати, що ринок не підкорюється ні державам, ні їх об'єднанням, ні наднаціональним органам. Водночас анархія ринку, виснажуючи ресурси, породжує конфлікти за їх володіння. Проте ринок не знищує держави. Тому ні концепція ринку, ні концепція сильної держави не повинні нав'язуватись сучасному світові [3].

Глобальні особливості сучасних торговельно-економічних відносин, в яких задіяна Україна, ще раз підтверджують актуальність проблематики соціологічних досліджень ТКС.

Відомий американський вчений Дж.Морено свого часу зазначав, що одним з найвизначніших досягнень суспільної думки ХІХ ст. є виникнення соціології як прикладної науки [4]. Відомо, що намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х рр. ХІХ ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів.

Термін «соціологія», як відомо, походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького

«logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х рр. ХІХ ст. французький філософ, соціолог Огюст Конт, який ототожнював соціологію з суспільствознавством, що охоплює всі галузі знань про суспільство [5].

Як відомо, предмет та об'єкт соціології нетотожні. *Об'єктом* є все, на що спрямоване дослідження. *Предмет* завжди чітко окреслює сферу і мету дослідження. Тому предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Таким чином, *соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів та механізми і принципи їх взаємодії.*

Зазначимо, що лише нещодавно в Україні було знято ідеологічні обмеження і з'явилася надія на повнокровний розвиток соціології як складової частини єдиної світової науки. *У 1990 році було засновано Інститут соціології НАН України. При Київському та Харківському університетах почали функціонувати факультети соціології, а при Львівському, Дніпропетровському та Одеському – відповідні соціологічні відділення, які готують професійні соціологічні кадри. Соціологію як навчальну дисципліну було введено в усіх вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.*

Місце соціології в системі соціальних, гуманітарних наук зумовлене тим, що вона є наукою про суспільство, його процеси та явища, і охоплює загальну соціологічну теорію, яка виступає як теорія та методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук. У системі суспіль-

них наук соціологія найтісніше взаємодіє з історією. Об'єктом і предметом досліджень історії і соціології є суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових вимірах.

Для дослідження проблематики методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва слід враховувати те, що соціологія «працює» на межі з економічною наукою, предметом якої є вивчення закономірностей і форм функціонування й розвитку відносин, що складаються в процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ. Це дає підстави зробити висновок, що соціологію економіки можна розглядати як систему наукового аналізу складних проблем, розв'язання яких потребує виходу за межі певної наукової дисципліни [6].

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому соціологічний аналіз складових транскордонного співробітництва є надзвичайно важливою методологічною складовою об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку.

Особливо важливим фактором об'єктивності соціологічних досліджень є аналіз зовнішніх багатогалузевих зв'язків України з прикордонними територіями регіонів сусідніх країн. Адже у прикордонних територіях, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Прикордонні території України, де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють 76,4% її території; на них проживає 71,4 % населення. 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами. Протяжність сухопутного кордону України – 5638,6 км, морського – 1050 км. Найдовші ділянки спільного кордону з Росією – 22,95 км, Молдовою – 12,92 км, Білорусією – 1084 км. З країнами ЄС прикордонні території сягають: з Румунією – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 136 км, Словаччиною – 98 км.

Україна у системі країн Центральної частини Євразії

Довідково:

1. *Українсько-польські прикордонні переходи:* Краківець – Корчова, Мостиська – Пшемисьль, Смільниця

– Кросьценко, Рава-Руська – Гребенне, Рава-Руська –
Верхрата, Устилуг – Зосін, Хирів – Кросьценко, Шегині
– Медика, Ягодин – Дорогуськ, Володимир Волинський
– Хрубешув, Лудин, Ізов.

2. Українсько-словацькі прикордонні переходи:
Ужгород – Вишне-Немецьке, Малий Березний – Убля,
Чоп (Страж) – Чіерна над Тисою, Малі Селменці – Русь-
ка, Павлове – Матьовце, Ужгород (пункт контролю).

3. Українсько-угорські прикордонні переходи: Ви-
лок – Тісабеч, Лужанка – Берегшурань, Косино – Ба-
рабаш, Дзвінкове – Лонья, Чоп (Тиса) – Захонь, Чоп
(Дружба) – Захонь, Батьово (пункт контролю), Солов-
ка-Еперешке.

4. Українсько-румунські прикордонні переходи: Дя-
кове – Хелмеу, Солотвино – Сігету Мармаціей, Тересва –
Кимпулунгла Тиса, Ділове – Валя Вишеулуй, Кілія – Кі-
лія Веке, Рені – Галац, Ізмаїл-Плаур, Вилкове-Переправа,
Руська – Улма, Біла Криниця – Клімоуці, Шепіт – Із-
воареле Сучевей, Порубне – (Сірет), Дяківці – Раковець,
Красноїльськ – Вікову де Сус, Вадул – Сірет (Вікшани).

Розширення ЄС у 2004 та 2007 р. і виникнення спіль-
ного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно
зумовили для України сприятливу ситуацію для вико-
ристання її геостратегічного положення, відкриваючи
додаткові інтеграційні можливості. У першу чергу це
стосується використання існуючих транскордон-
них газових, транспортних, енергетичних арте-
рій – газопроводи «Прогрес», «Уренгой – Помари –
Ужгород», нафтопровід – «Дружба», енергосистема

– «Мир», третій та п'ятий міжнародні Критські автотранспортні коридори та розгалужену прикордонну залізничну мережу та ін.

Виходячи з того, що транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у системі регіонального розвитку в умовах євроінтеграційних процесів України, соціологічний моніторинг проблем, що існують, є надзвичайно важливим і актуальним. Для того, щоб сформувати систему моніторингу стану транскордонного співробітництва, проект «Кордони очима людей» прагне використати існуючу методологію та інструментарій соціологічного аналізу цього напрямку складової зовнішньоекономічної політики держави.

Говорячи про особливості формування транскордонної статистики, український вчений-дослідник проблематики державної регіональної політики України З.Варналій зазначав, що **специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є суміжні території двох або кількох країн, кожна з яких підпорядковується національному законодавству, податковій, фінансовій та іншим системам і забезпечується національною статистичною інформацією. Крім того, транскордонні регіони на кордонах з Європейським Союзом вже послуговуються методологією Євростату [7, с.708].**

Тому важливо впровадити національні статистичні органи, збір та обробку транскордонної статистики відповідно до рекомендацій Євростату. У процесі формування системи регіональної статистики в Україні низка авторів вводить класифікацію регіонів на дві групи:

- ✓ регіони первинного (базового) територіального поділу;
- ✓ регіони вторинного територіального поділу. Цю класифікацію, на думку З.Варналія, слід розширити за рахунок введення у неї транскордонної статистики.

Враховуючи, що єврорегіональна співпраця є досить поширеним явищем, а транскордонна статистика формується переважно як дослідження та оцінки діяльності єврорегіонів, *у монографії «Державна регіональна політика України» пропонується збір та обробка транскордонної статистичної інформації проводити за такими групами [7, с.713-715]:*

1. Загальні статистичні дані. Основною є базова інформація транскордонного співробітництва, така, як площа, населення та зайнятість, разом з іншими специфічними даними щодо демографічних процесів, транспорту, прикордонної комунікаційної інфраструктури, довкілля, туризму та сільського господарства тощо. Такі загальні статистичні дані подаються в розрізі учасників єврорегіону та порівнюються за територією учасника і між учасниками.

2. Другу групу показників оцінки діяльності єврорегіонів можна отримати на базі статистичної інформації, яка стосується **соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону:** рівень доходу на душу населення (у євро) по території, середній у країні; рівень безробіття (%) по території, середній у країні; номінальна заробітна плата (у євро) по території, середня у країні; кількість суб'єктів підприємництва (за галузями); інвестиції на територію, у т.ч. від учасників єврорегіону, їх динаміка до утворення єврорегіону та після утворення, а також інвестиції з території за кордон, у т.ч. на терито-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

рії учасників єврорегіону; зовнішньоторговельний оборот території з суміжними країнами (товарами та послугами) та динаміка його до утворення єврорегіону і після; прикордонна торгівля, витрати іноземців в країні та витрати населення за кордоном, у т.ч. у суміжних державах; рівень забруднення території; природоохоронні заходи тощо.

3. Група **«Прикордонна інфраструктура»** охоплює такі показники: довжина спільного кордону, кількість пропускних пунктів через кордон (існуючі та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення (високий, середній, низький) з обох сторін; рівень розвитку під'їзних шляхів. Для оцінки діяльності пропускних пунктів через кордон щодо пасажирів та транспорту: кількість автобусів (рейсових чи туристичних), кількість вантажних та легкових автомобілів, кількість потягів (пасажирських та вантажних, електропотягів тощо); прикордонний рух пасажирів та вантажів за визначений період часу через усі існуючі пропускні пункти.

4. Група **«Заходи (проекти) у різних сферах співробітництва»** в рамках єврорегіону включає інформацію щодо заходів у сфері політичній: взаємні консультації органів влади та органів державного самоуправління, співпраця з іншими єврорегіонами, європейськими міжнародними, міжрегіональними організаціями тощо; в екологічній, економічній, туристичній, культурно-освітній сферах, у розбудові транспортної інфраструктури тощо.

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу передбачені заходи щодо адаптації законодавства Укра-

їни до законодавства ЄС, серед яких і необхідність: *узгодити з Євростатом методологію розрахунку показників, призначених для обміну статистичними даними, та продовжити роботу з впровадження уніфікованої статистичної методології та стандартів ЄС за окремими галузями статистики. Тому для розроблення методики збору та обробки транскордонної статистичної інформації розглянемо статистику, яку застосовує Євростат щодо прикордонних і транскордонних регіонів.*

Швидке розгортання транскордонного співробітництва на прикордонних територіях суміжних держав викликає суспільну і приватну зацікавленість з обох сторін кордону щодо представлення змісту та результатів такого співробітництва. *Тому в офіційних статистичних органах територіально-адміністративних одиниць різного рівня виникли нові специфічні потреби у транскордонній статистичній інформації, яка повинна базуватися на точних та інформативних спільних даних, щоб [7, с.708-709]:*

- достовірні та порівняльні транскордонні статистичні дані були доступні структурам прикордонних і транскордонних регіонів (еврорегіонів), регіональним та місцевим органам влади, органам самоврядування та бізнес-структурам;
- дослідники та планувальники, які займаються розвитком прикордонних та транскордонних регіонів, повинні володіти базою порівняльних статистичних даних для регіонального аналізу, прогнозу і розробки програм соціально-економічного розвитку.

Важливо враховувати, що порівняльні дані транскордонної статистики необхідні регіональним органам

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

влади для забезпечення управління в прикордонних та транскордонних регіонах, а саме:

- ✓ для аналізу, який проводиться муніципалітетами, районами та областями з обох сторін кордону;
- ✓ для облаштування території і планування розвитку регіону у всіх сферах, включаючи потреби первинних соціоекономічних утворень;
- ✓ для забезпечення регіональної науки.

Надзвичайно важливим інструментарієм об'єктивного соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, на нашу думку, є науково-практична розробка концепції підвищення ефективності транскордонного співробітництва, що її здійснює Інститут транскордонного співробітництва за підсумками виконання другого етапу проекту «Кордони для людей», який дозволяє використовувати методологію кількісної та якісної оцінки ТКС та на цій основі формувати систему індексації та моніторингу ТКС сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [8].

В рамках названого проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів. У дослідженні пропонуються такі особливі індекси [9]:

- географічні, природно-кліматичні;
- демографічні;
- історичні, політичні та духовні чинники;
- конфліктогенні: ризики і загрози;
- інфраструктурні та організаційні;
- контакти між людьми та інституційне партнерство;
- соціально-економічний потенціал і конкурентоспроможність регіону;

- криміногенні явища і боротьба з ними;
- стан та охорона навколишнього середовища.

Разом з тим, оцінюючи стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва загалом, хочемо привернути увагу на:

- *фактичну відсутність* налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування і представниками підприємницького та громадського середовища. Зокрема слід відзначити факти недостатнього розуміння одними учасниками транскордонного співробітництва тих проблем та мотивів, якими керуються інші його суб'єкти;

- *недосконалість інформаційної складової* системи транскордонного співробітництва українських регіонів, яка потребує організаційного посилення та оновлення системи інформаційно-технічного оснащення усіх суб'єктів, що задіяні у цій сфері, особливо у роботі з іноземними партнерами та представниками місцевих громад. Пріоритетним напрямом виходу з цієї ситуації є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та вирівнювання життєвих стандартів в Україні;

- *повільні темпи адаптування законодавства* України до законодавства Європейського Союзу та його інституцій в царині регіонального розвитку та транскордонного співробітництва.

Погоджуємось з фахівцями-дослідниками ТКС, які пропонують, щоб *транскордонне співробітництво* визначалось як особлива сфера міжнародної діяльності місцевих органів державної влади і регулювалося спеціальними нормативними актами. Особливо це актуально в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень України.

§6. ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЛЯ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЗАХІДНИХ ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Незважаючи на те, що на сьогодні уже сформований мінімально достатній, досить стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах Ради Європи*, та наявність низки дво- та багатосторонніх угод, можна констатувати, що транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС та України переживає далеко не найкращі часи. Такий стан обумовлений в першу чергу існуючими реаліями політичного та економічного характеру на європейському континенті та соціально-економічним станом країн-учасниць транскордонного співробітництва. Однак, на нашу думку, значна частина проблем, які не стимулюють динамічний розвиток транскордонного співробітництва, більше того, обумовлюють його стагнаційний стан, знаходяться у сфері його управління.

З метою підвищення ефективності управління транскордонним співробітництвом в економічній сфері важливим, на нашу думку, є запровадження порівняльного аналізу конкурентоспроможності прикордонних регіонів. Це обумовлено тим, що в нинішніх умовах відсутності інформації про рух товарів, капіталу, послуг,

* Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980

робочої сили традиційними методами дослідити стан і проблеми ТКС, визначити перспективи, а тим більше розробити обґрунтовані програми його динамізації практично неможливо. Результати цього аналізу можуть стати хорошим відправним пунктом, науково-методичною базою для реалізації спільних програм у транскордонній співпраці. Це стосується сучасних форм співробітництва, в першу чергу коопераційних програм, формування міжнародних спеціальних економічних територій кластерного типу на прикордонних територіях двох або кількох суміжних країн тощо.

В сучасній економічній літературі конкурентоспроможність окремих регіонів вимірюється, головним чином, за допомогою аналізу кількох її факторів, або застосовуються теоретичні моделі конкурентоспроможності. Ми в своєму дослідженні використали декілька основних регіональних індикаторів, які використовуються при визначенні економічної ефективності регіональних економік та аналізі міжрегіональної соціально-економічної інтеграції, прийнятих в Європейській Комісії.

Зокрема, для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, визначення рівня їх конкурентоспроможності та інтегративності використані регіональні індикатори соціально-економічної інтеграції, які є цілком доступними і застосовуються при аналізі соціально-економічних процесів у кожній з країн ЄС та країн, що межують із Європейським Союзом на його східному кордоні. До таких показників належать:

- валовий регіональний продукт на 1 особу (ВРП ос.);

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

- роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТО ос.);
- експорт товарів і послуг (ЕТП) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- розподіл кількості суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) на 1 тисячу осіб економічно активного населення (ЕАН);
- наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами (НТР), у розрахунку на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- рівень зареєстрованого безробіття (РЗБ);
- середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (СНЗП);
- кількість студентів у вищих навчальних закладах на 10 тисяч населення;
- показник регіонального людського розвитку (РЛР);
- стан навколишнього середовища, яка розраховується як одиниця, поділена на кількість викидів шкідливих речовин у повітря зі стаціонарних джерел, на 1 мешканця;
- доступність до житлових ресурсів, яка розраховується шляхом ділення обсягів житла на особу населення.

Порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів доцільно визначати на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів ми провели шляхом зіставлення регіональних індикаторів окремо взятого прикордонного регіону до середнього показника у країні як еталонного.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні}}$$

У випадку визначення конкурентоспроможності прикордонних регіонів на рівні двох і більше суміжних країн за еталонний (базовий) індикатор доцільно приймати відповідне його значення по одній із країн-учасниць транскордонного співробітництва із найвищим рейтингом конкурентоспроможності.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні з найвищим рейтингом конкурентоспроможності}}$$

У підсумку конкурентна позиція того чи іншого прикордонного регіону визначається як сума всіх розрахованих індексів зіставлення регіональних індикаторів до еталонного показника. Це стосується сукупного індексу конкурентоспроможності прикордонного регіону як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Сукупний індекс регіональної конкурентоспроможності (RCI) = ? індексів зіставлення.

Використовуючи наведену вище методику, ми провели аналіз конкурентоспроможності західних прикордонних областей України. Зокрема, у табл. 1 наведені статистичні дані про величину валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу в цілому по Україні та в прикордонних регіонах. Цей показник найбільшою мірою характеризує економічний розвиток регіону.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Таблиця 2.1

Динаміка обсягів ВРП (грн.) та індексів Іврп у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп
2000	2788	1.0	1677	0,602	2142	0,768	2159	0,774	1411	0,506	2077	0,745
2001	3766	1.0	2208	0,586	2756	0,732	2768	0,735	2015	0,535	2257	0,599
2002	4239	1.0	2557	0,603	3213	0,758	3277	0,773	2321	0,548	2671	0,630
2003	5114	1.0	3207	0,627	3958	0,774	4049	0,792	2771	0,542	3339	0,653
2004	7273	1.0	4238	0,583	5238	0,720	5396	0,742	3589	0,493	4771	0,656
2005	9372	1.0	5373	0,573	6916	0,738	6657	0,710	4654	0,497	6285	0,671
2006	11630	1.0	6576	0,565	8157	0,701	8351	0,718	5650	0,486	7397	0,636
2007	15496	1.0	8452	0,545	10055	0,649	10915	0,704	7369	0,476	9711	0,627
2008	20495	1.0	10626	0,518	12940	0,631	13902	0,678	9771	0,477	12340	0,602
2009	19832	1.0	10081	0,508	12485	0,630	14093	0,711	9383	0,473	11796	0,595
2010	23600	1.0	12278	0,520	14814	0,628	16353	0,693	10939	0,464	13916	0,590
2011	24598	1.0	12695	0,516	15984	0,650	18912	0,769	11300	0,459	14878	0,605

З наведених у таблиці 2.1 даних видно, що впродовж 2000-2011 рр. у всіх прикордонних регіонах відбувалося постійне зростання ВРП на душу населення. Однак зіставлення Іврп до середнього по Україні за цей період показало, що у прикордонних регіонах, як правило, значення показника знижувалися.

Взагалі у всіх прикордонних регіонах Іврп є невисокими і знаходяться в межах 0,459-0,792.

Ефективним механізмом для збільшення конкурентоспроможності регіону є створення сприятливих умов для реєстрації та функціонування суб'єктів господарювання, що також позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіону. У таблиці 2.2 наведені

статистичні дані про кількість суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) і кількість економічно-активного населення (ЕАН) по Україні та в прикордонних регіонах, а в таблиці 2.3 – кількість суб'єктів на 1000 осіб ЕАН та відповідні індекси зіставлення Іксед даних регіону до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей, які розраховано на основі статистичних даних, наведених у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка КСЕД (од.) та кількості ЕАН (тис. осіб)
у західних прикордонних регіонах України**

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН
2000	834886	22830,8	15572	569,6	19565	653,3	45085	1249,5	11338	354	17988	463,1
2001	889330	22426,5	16253	448,3	20567	670,2	47149	1205,6	11741	346,2	19566	465,8
2002	935578	22231,9	16728	483,9	20855	581,1	49470	1192,4	12012	331,6	18267	471,6
2003	981054	22171,3	16823	551,2	21372	537,8	51696	1192,4	12433	359,8	19112	457,6
2004	1023396	22202,4	17124	537,8	21714	571,9	53454	1174,5	12919	402,5	19369	440,4
2005	1070705	22280,8	17871	592,3	22469	572,8	55421	1167	13593	401,2	21698	436,6
2006	1133200	22245,9	18979	584,6	23331	569,3	58163	1166,9	14687	400,7	21561	438,1
2007	1187020	22322,3	19852	584,6	23775	582,5	60391	1167,7	15484	411,2	17965	438,7
2008	1228888	22397,4	20513	590	24055	588,4	62190	1182,2	16026	415,9	18558	441,4
2009	1286554	22150,3	20747	582,6	24969	578,1	62115	1090,5	17159	415,2	19163	436,3
2010	1314732	22051,6	21399	582,2	25314	577,8	63999	1100,5	17121	418	19812	435,7
2011	1326559	22056,9	21376	577,9	25637	580,2	65668	1104,2	17219	419,6	20480	440,4

Як свідчать дані табл. 2.2, у всіх прикордонних областях відбулося зростання кількості суб'єктів економічної діяльності. Якщо зіставити 2000 і 2011 роки, то найбільше зростання КСЕД відбулося в Чернівецькій (34,2%) та Львівській (31,3%) областях; дещо менше – в Закарпатській (27,1%), проте цей показник по Україні в ціло-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

му зростає швидше (36,2%). Кількість ЕАН зменшилася в Івано-Франківській (-12,6%) та Львівській областях (-13,2%), тоді як Чернівецькій (16%) та Закарпатській (1,4%) відбулось його зростання.

Важливим індикатором, що позитивно впливає на сукупний індикатор регіональної конкурентоспроможності, є обсяг продажу товарів (роздрібний товарообіг) у розрахунку на одну особу. Торгівля займає особливе місце в ринковій економічній системі. Як форма товарно-грошового обміну, вона опосередковує економічний оборот і забезпечує відтворювальний процес розширеного типу.

Таблиця 2.3

**Динаміка КСЕД (на 1 тис. осіб ЕАН)
та індексів Іксед у західних
прикордонних регіонах України**

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано- Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед
2000	36,6	1	27,3	0,748	29,9	0,819	36,1	0,987	32,0	0,876	38,843	1,062
2001	39,7	1	36,3	0,914	30,7	0,774	39,1	0,986	33,9	0,855	42,005	1,059
2002	42,1	1	34,6	0,821	35,9	0,853	41,5	0,986	36,2	0,861	38,734	0,920
2003	44,2	1	30,5	0,690	39,7	0,898	43,4	0,980	34,6	0,781	41,766	0,944
2004	46,1	1	31,8	0,691	38,0	0,824	45,5	0,987	32,1	0,696	43,980	0,954
2005	48,1	1	30,2	0,628	39,2	0,816	47,5	0,988	33,9	0,705	49,698	1,034
2006	50,9	1	32,5	0,637	41,0	0,805	49,8	0,978	36,7	0,720	49,215	0,966
2007	53,2	1	34,0	0,639	40,8	0,768	51,7	0,973	37,7	0,708	40,951	0,770
2008	54,9	1	34,8	0,634	40,9	0,745	52,6	0,959	38,5	0,702	42,043	0,766
2009	58,1	1	35,6	0,613	43,2	0,744	57,0	0,981	41,3	0,712	43,922	0,756
2010	59,6	1	36,8	0,616	43,8	0,735	58,2	0,975	41,0	0,687	45,472	0,763
2011	60,1	1	37,0	0,615	44,2	0,735	59,5	0,989	41,0	0,682	46,503	0,773

Таблиця 2.4

**Динаміка обсягів РТОос (грн.) та індексів Ірто
у західних прикордонних регіонах України**

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	РТО-ос	Ірто	РТО-ос	Ірто	РТО-ос	Ірто	РТО-ос	Ірто	РТО-ос	Ірто	РТО-ос	Ірто
2000	585	1	590	1,009	413	0,706	683	1,168	515	0,880	552	0,944
2001	707	1	720	1,018	466	0,659	779	1,102	607	0,859	657	0,929
2002	823	1	855	1,039	512	0,622	938	1,140	733	0,891	764	0,928
2003	1046	1	1164	1,113	615	0,588	1185	1,133	952	0,910	967	0,924
2004	1424	1	1655	1,162	793	0,557	1546	1,086	1208	0,848	1287	0,904
2005	2003	1	2139	1,068	1124	0,561	2141	1,069	1578	0,788	1764	0,881
2006	2777	1	2332	0,840	1636	0,589	2675	0,963	1991	0,717	2311	0,832
2007	3832	1	2949	0,770	2264	0,591	3694	0,964	2960	0,772	3014	0,787
2008	5338	1	4267	0,799	3270	0,613	5018	0,940	4052	0,759	4140	0,776
2009	5020,8	1	3932	0,783	3275	0,652	8270	1,647	3992	0,795	3740	0,745
2010	6106	1	4782	0,783	3521	0,577	9904	1,622	4578	0,750	4538	0,743
2011	7610	1	5990	0,787	4620	0,607	12304	1,617	5427	0,713	5680	0,746

Основним показником рівня торговельного обслуговування населення є продаж товарів на одну особу. В середньому по Україні в 2011 р. він становить 7610 грн. на рік. У таблиці 2.4 наведені статистичні дані про роздрібний товарооборот підприємств торгівлі на 1 особу (РТОос) у грн. та відповідні індекси зіставлення Ірто в прикордонних областях до середнього показника по Україні за 2000-2011 рр.

Важливим чинником підвищення рівня конкурентоздатності прикордонних регіонів є нарощування експорту товарів, робіт і послуг. Зазначене сприяє зростанню національного доходу, прискорює розвиток науково-технічного прогресу, підвищує рівень життя населення і, відповідно, рівень конкурентоспроможності

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

регіону. Тому нарощування експорту є запорукою того, що Україна та окремі її регіони швидше подолають системну економічну кризу, сприятимуть стабільному і швидкому розвитку продуктивних сил і зростанню на цій основі життєвого рівня населення.

У табл. 2.5 наведені статистичні дані про динаміку обсягів експорту товарів і послуг (ЕТП) та валового регіонального продукту, а в таблиці 6 подано співвідношення ЕТП до ВРП та відповідні індекси зіставлення Іетп до середнього по Україні в прикордонних областях, які розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка обсягів ЕТП та ВРП (млн. грн.) у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ЕТП	ВВП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ЕТП
2000	99116	137993	1243	2151	1117	3117	1720	5850	329	1313	591	2195
2001	106458	183296	1419	2781	1704	3901	1661	7305	339	1864	684	2895
2002	113954	204342	1569	3211	2129	4518	1932	8578	378	2135	592	3112
2003	141597	244497	2230	4016	3626	5544	2749	10547	379	2539	820	3512
2004	196790	345113	3257	5297	4573	7311	3542	13992	451	3277	1364	4994
2005	204016	441452	2949	6700	4176	9622	3429	17192	525	4234	1405	6553
2006	222798	544153	3422	8185	4383	11316	4262	21486	553	5126	1680	7687
2007	284937	720731	5801	10508	5014	13916	5523	27987	787	6672	2110	10072
2008	407306	948056	6650	13208	3871	17883	5838	35534	875	8833	2325	12784
2009	423564	913345	7830	12542	2688	17241	7111	35955	958	8484	2552	12225
2010	549365	1082569	9640	12990	4608	20446	8676	41655	832	9892	3472	14429
2011	657491	1126859	11724	13432	7536	22061	10885	40956	1093	10118	5168	13689

Але основним показником рівня експорту товарів, робіт і послуг є їх експорт у розрахунку на одну гривню ВРП (ВВП – для України). У середньому по Україні

в 2011 р. цей показник становить 0,583 грн. У Закарпатській області у 2008 р. ЕТП у розрахунку на одну гривню ВРП дорівнював 0,873 грн., що є найвищим показником серед прикордонних регіонів, а також вищим від середнього по Україні (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка ЕТП у розрахунку на одну гривню ВРП та індексів Іетп у західних прикордонних регіонах України, 2000-2012 рр.

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ЕТП/ВВП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	ЕТП/ВВП
2000	0,718	1	0,578	0,805	0,358	0,499	0,294	0,409	0,251	0,349	0,269	0,375
2001	0,581	1	0,510	0,879	0,437	0,752	0,227	0,391	0,182	0,313	0,236	0,407
2002	0,558	1	0,489	0,876	0,471	0,845	0,225	0,404	0,177	0,317	0,190	0,341
2003	0,579	1	0,555	0,959	0,654	1,129	0,261	0,450	0,149	0,258	0,233	0,403
2004	0,570	1	0,615	1,078	0,625	1,097	0,253	0,444	0,138	0,241	0,273	0,479
2005	0,462	1	0,440	0,952	0,434	0,939	0,199	0,432	0,124	0,268	0,214	0,464
2006	0,409	1	0,418	1,021	0,387	0,946	0,198	0,484	0,108	0,263	0,219	0,534
2007	0,395	1	0,552	1,396	0,360	0,911	0,197	0,499	0,118	0,298	0,209	0,530
2008	0,430	1	0,503	1,172	0,216	0,504	0,164	0,382	0,099	0,231	0,182	0,423
2009	0,464	1	0,624	1,346	0,156	0,336	0,198	0,426	0,113	0,243	0,209	0,450
2010	0,507	1	0,742	1,462	0,225	0,444	0,208	0,410	0,084	0,166	0,241	0,474
2011	0,583	1	0,873	1,496	0,342	0,585	0,266	0,456	0,108	0,185	0,378	0,647

Таблиця 2.7

Динаміка обсягів ПШ та ВРП (млн.грн.) у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ПШ	ВРП	ПШ	ВРП	ПШ	ВРП	ПШ	ВРП	ПШ	ВРП	ПШ	ВРП
2000	21220	137993	505	2151	220	3117	821	5850	49	1313	171	2195
2001	24492	183296	578	2781	249	3901	906	7305	54	1864	196	2895

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

2002	28343	204342	661	3211	362	4518	1141	8578	78	2135	195	3112
2003	35241	244497	942	4016	498	5544	1581	10547	107	2539	268	3512
2004	43262	345113	1265	5297	626	7311	1813	13992	126	3277	431,5	4994
2005	82693	441452	1320	6700	681	9622	1931	17192	151	4234	487	6553
2006	104882	544153	1432	8185	891	11316	2500	21486	179	5126	567	7687
2007	144127	720731	1688	10508	1882	13916	4112	27987	250	6672	1362	10072
2008	184884	948056	1841	13208	2488	13429	4817	35534	311	8833	1962	12784
2009	284931	913345	2846	12542	4003	17241	7663	35955	481	8484	2153	12225
2010	320424	1082569	2840	12990	5080	20446	9588	41655	495	9892	2659	14429
2011	358447	1126859	2901	13432	4100	22061	10036	40956	495	10118	1749	13689

У таблиці 2.7 наведені статистичні дані про обсяг ПШ та ВРП у прикордонних регіонах за 2000-2011 рр., а в таблиці 2.8 – показники співвідношення ПШ до ВРП та відповідні індекси зіставлення І_{пш} до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр., які автором розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 2.7.

Таблиця 2.8

Динаміка співвідношення ПШ до ВРП у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ПШ/ВВП	І _{пш}	ПШ/ВРП	І _{пш}	ПШ/ВРП	І _{пш}	ПШ/ВРП	І _{пш}	ПШ/ВРП	І _{пш}	ПШ/ВРП	І _{пш}
2000	0,154	1	0,235	1,527	0,071	0,459	0,140	0,913	0,037	0,243	0,078	0,507
2001	0,134	1	0,208	1,555	0,064	0,478	0,124	0,928	0,029	0,217	0,068	0,507
2002	0,139	1	0,206	1,484	0,080	0,578	0,133	0,959	0,037	0,263	0,063	0,452
2003	0,144	1	0,235	1,627	0,090	0,623	0,150	1,040	0,042	0,292	0,076	0,529
2004	0,125	1	0,239	1,905	0,086	0,683	0,130	1,034	0,038	0,307	0,086	0,689
2005	0,187	1	0,197	1,052	0,071	0,378	0,112	0,600	0,036	0,190	0,074	0,397
2006	0,193	1	0,175	0,908	0,079	0,409	0,116	0,604	0,035	0,181	0,074	0,383
2007	0,200	1	0,161	0,803	0,135	0,676	0,147	0,735	0,037	0,187	0,135	0,676
2008	0,195	1	0,139	0,715	0,185	0,950	0,136	0,695	0,035	0,181	0,153	0,787

**П'ясецька-Устич С.В. §6. ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК НЕОБХІДНИЙ
ЕЛЕМЕНТ ДЛЯ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЗАХІДНИХ
ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ**

2009	0,312	1	0,227	0,727	0,232	0,744	0,213	0,683	0,057	0,182	0,176	0,565
2010	0,296	1	0,219	0,739	0,248	0,839	0,230	0,778	0,050	0,169	0,184	0,623
2011	0,318	1	0,216	0,679	0,186	0,584	0,245	0,770	0,049	0,154	0,128	0,402

Наступним важливим фактором конкурентоспроможності прикордонних областей є результати наукових досліджень у регіонах.

У таблиці 2.9 наведені статистичні дані про динаміку обсягів наукових та науково-технічних робіт (НТР), виконаних власними силами, та ВРП прикордонних регіонах і в цілому по Україні за 2000-2011 рр.; а в таблиці 10 розраховано дані щодо динаміки співвідношення НТР до 100 грн. ВРП та відповідні індекси зіставлення Інтр до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр., які автором розраховано на основі статистичних даних, наведених у табл. 2.9.

З даних таблиці 2.9 видно, що рівень НТР на 100 грн. ВВП у цілому по Україні становив у 2011 році 0,918 грн. і порівняно з 2000 роком зменшився на 0,516 грн. Найвищий рівень НТР серед прикордонних регіонів у Львівській області, де їх обсяг у розрахунку на 100 грн. ВРП становив у 2011 році 0,753 грн. Найнижчим він є у Волинській області – 0,167 грн.

Таблиця 2.9
**Динаміка обсягів НТР та ВРП (млн. грн.)
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	НТР	ВВП	НТР	ВРП	НТР	ВРП	НТР	ВРП	НТР	ВРП	НТР	ВРП
2000	1978,4	137993	4,7	2151	11,5	3117	70	5850	5,9	1313	4,5	2195
2001	2275	183296	5,6	2781	13	3901	81	7305	6,5	1864	6,4	2895

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

2002	2496,8	204342	7	3211	14	4518	98,5	8578	8,2	2135	7,4	3112
2003	3319,8	244497	8,2	4016	18,6	5544	119,2	10547	12,5	2539	7,9	3512
2004	4112,4	345113	7,7	5297	23,8	7311	135,4	13992	11,5	3277	7,7	4994
2005	4818,6	441452	15	6700	31,1	9622	179,2	17192	14,9	4234	11,8	6553
2006	5354,6	544153	15,5	8185	36	11316	199,2	21486	19,6	5126	14	7687
2007	6700,7	720731	15,2	10508	44,7	13916	252,9	27987	24,5	6672	12,3	10072
2008	8538,9	948056	20,6	13208	50,9	13429	288,7	35534	29,8	8833	17,1	12784
2009	8653,7	913345	21,6	12542	53	17241	274,9	35955	36,4	8484	20,4	12225
2010	9867,1	1082569	25,7	12990	56,8	20446	299,6	41655	36,5	9892	20,6	14429
2011	10349,9	1126859	31,9	13432	65,4	22061	308,3	40956	41,1	10118	22,8	13689

Таблиця 2.10

Динаміка НТР у розрахунку на 100 грн. ВРП та індексів Інтр у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	НТР/ВВП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр
2000	1,434	1	0,219	0,152	0,369	0,257	1,197	0,835	0,449	0,313	0,205	0,143
2001	1,241	1	0,201	0,162	0,333	0,268	1,109	0,893	0,349	0,281	0,221	0,178
2002	1,222	1	0,218	0,178	0,310	0,254	1,148	0,940	0,384	0,314	0,238	0,195
2003	1,358	1	0,204	0,150	0,335	0,247	1,130	0,832	0,492	0,363	0,225	0,166
2004	1,192	1	0,145	0,122	0,326	0,273	0,968	0,812	0,351	0,295	0,154	0,129
2005	1,092	1	0,224	0,205	0,323	0,296	1,042	0,955	0,352	0,322	0,180	0,165
2006	0,984	1	0,189	0,192	0,318	0,323	0,927	0,942	0,382	0,389	0,182	0,185
2007	0,930	1	0,145	0,156	0,321	0,345	0,904	0,972	0,367	0,395	0,122	0,131
2008	0,901	1	0,156	0,173	0,379	0,421	0,812	0,902	0,337	0,375	0,134	0,149
2009	0,947	1	0,172	0,182	0,307	0,324	0,765	0,807	0,429	0,453	0,167	0,176
2010	0,911	1	0,198	0,217	0,278	0,305	0,719	0,789	0,369	0,405	0,143	0,157
2011	0,918	1	0,237	0,259	0,296	0,323	0,753	0,820	0,406	0,442	0,167	0,181

Як видно з таблиці 2.10, Закарпатська область протягом 2000-2011 рр. значно поступалася Львівській та Україні в цілому за рівнем наукових та науково-технічних робіт. Зокрема, такий висновок можна зробити, якщо поглянути на індекс Інтр, який у 2011 році стано-

вив 0,209, і це є найвищим показником у аналізованому періоді в Закарпатській області.

Конкурентоспроможність прикордонного регіону значною мірою визначається рівнем продуктивної зайнятості населення і ефективного розвитку ринку праці. Кризові явища в економіці неоднозначно вплинули на економічний розвиток прикордонних регіонів. Зазначена проблемна ситуація характеризується неефективним використанням людського ресурсу і його потенціалу в господарюючих суб'єктах, що призводить до низької ефективності роботи всіх ланок управління. Про неефективне використання людського ресурсу свідчать дані, наведені в табл. 2.11. Зокрема, це засвідчується рівнем зареєстрованих безробітних у відсотках від населення працездатного віку (Рзб) та відповідними індексами зіставлення Ізб до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр.

Таблиця 2.11

**Динаміка величин Рзб та індексів Ізб
у західних прикордонних регіонах України**

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб
2000	4,2	1	6	1,429	5,7	1,357	6	1,429	4,4	1,048	11,6	2,762
2001	3,8	1	5	1,316	4,8	1,263	4,1	1,079	4,1	1,079	10,5	2,763
2002	3,7	1	5,4	1,459	4,7	1,270	4	1,081	5,6	1,514	10,9	2,946
2003	3,6	1	4,4	1,222	4,2	1,167	3,9	1,083	6,2	1,722	13,2	3,667
2004	3,5	1	3,8	1,086	4,3	1,229	4	1,143	5,6	1,600	11,4	3,257
2005	3,2	1	3,5	1,094	4,1	1,281	3,4	1,063	5,2	1,625	9,6	3,000
2006	2,8	1	3,1	1,107	3,5	1,250	2,7	0,964	4,2	1,500	9,4	3,357
2007	2,4	1	2,5	1,042	3,1	1,292	2,1	0,875	3,1	1,292	8,8	3,667
2008	2,1	1	2,4	1,143	3,7	1,762	2,7	1,286	2,8	1,333	9	4,286

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

2009	2,5	1	2,4	0,960	2,9	1,160	1,7	0,680	2,5	1,000	10,2	4,080
2010	1,6	1	1,6	1,000	1,8	1,125	1,7	1,063	1,7	1,063	9,3	5,813
2011	1,8	1	1,9	1,056	2,1	1,167	1,5	0,833	1,9	1,056	9,1	5,056

З даних, наведених у таблиці 2.11 на 1 січня 2012 року, видно, що рівень зареєстрованих безробітних в цілому по Україні становив 1,8 %. Вище середнього по Україні Рзб в Івано-Франківській (2,1%) і Чернівецькій та Закарпатській областях (1,9%).

У всіх прикордонних регіонах індекси Ізб у 2011 році знаходяться у межах 0,90-1,23. Найвищий Ізб серед прикордонних областей протягом 2000-2011 рр. відмічено в Івано-Франківській області.

Важливе місце в оцінці регіональної конкурентоспроможності займає показник вартості праці. При оцінці вартості робочої сили враховують вартість виконаної роботи, витрати на оплачуваний (але не відпрацьований) робочий час, премії і разові виплати, розмір заробітної плати в натуральній формі, пільги, допомоги у натуральній та грошовій формах, витрати підприємців на оплату житла працюючих, їх соціальне забезпечення. За оцінками спеціалістів, в Україні за базовий рівень вартості робочої сили приймається безпосередньо вартість праці, в основі якої лежить рівень заробітної плати.

Таблиця 2.12

Динаміка величин Снзп (грн.) та індексів Існзп у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп
2000	230	1	172	0,748	188	0,817	196	0,852	157	0,683	150	0,652

**П'ясецька-Устич С.В. §6. ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК НЕОБХІДНИЙ
ЕЛЕМЕНТ ДЛЯ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЗАХІДНИХ
ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ**

2001	311	1	238	0,765	259	0,833	272	0,875	218	0,701	201	0,646
2002	376	1	295	0,785	318	0,846	339	0,902	271	0,721	253	0,673
2003	462	1	379	0,820	402	0,870	419	0,907	344	0,745	319	0,690
2004	590	1	479	0,812	510	0,864	523	0,886	438	0,742	412	0,698
2005	806	1	665	0,825	718	0,891	713	0,885	602	0,747	591	0,733
2006	1041	1	868	0,834	923	0,887	923	0,887	790	0,759	773	0,743
2007	1351	1	1091	0,808	1180	0,873	1183	0,876	1016	0,752	1013	0,750
2008	1806	1	1453	0,805	1543	0,854	1570	0,869	1402	0,776	1380	0,764
2009	1906	1	1562	0,820	1627	0,854	1667	0,875	1523	0,799	1427	0,749
2010	2239	1	1856	0,829	1927	0,861	1941	0,867	1772	0,791	1692	0,756
2011	2633	1	2080,6	0,790	2213	0,840	2244	0,852	1985	0,754	1994	0,757

У таблиці 2.12 наведено дані щодо динаміки величин середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників (Снзп) та відповідних індексів зіставлення Існзп до середнього по Україні в розрізі прикордонних регіонів за 2000-2011 рр. Ці дані показують, що середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників загалом по Україні у 2011 році становить 2633 грн., а в прикордонних регіонах вона є значно нижчою (від мінімальної її величини 1985 грн. у Чернівецькій області до максимальної величини 2244 грн. у Львівській).

Найвищий індекс Існзп серед прикордонних областей у 2011 році у Львівській області – 0,852, проте його рівень був найвищим у 2003 році і становив 0,907. Закарпатська область зайняла 3 місце за рівнем Снзп. Індокси Існзп у 2010 р. у всіх прикордонних регіонах були вищими порівняно з 2000 р., але у 2011 р. відбулося їх зниження, за винятком Волинської області.

Про якість людських ресурсів у регіонах свідчать дані, наведені в таблиці 2.13 – кількість осіб, які навчалися у

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

ВНЗ, у розрахунку на 10 000 населення на кінець року та відповідні індекси зіставлення Івнз до середнього по Україні в розрізі прикордонних регіонів за 2000-2011 рр.

Таблиця 2.13

Динаміка кількості осіб, які навчалися у ВНЗ, у розрахунку на 10 000 населення, та індекси Івнз у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз	Кількість осіб у ВНЗ	Івнз
2000	395	1	180	0,456	309	0,782	442	1,119	336	0,851	181	0,458
2001	436	1	194	0,445	346	0,794	476	1,092	377	0,865	189	0,433
2002	473	1	206	0,436	380	0,803	507	1,072	402	0,850	191	0,404
2003	512	1	216	0,422	408	0,797	553	1,080	434	0,848	210	0,410
2004	545	1	206	0,378	417	0,765	572	1,050	414	0,760	205	0,376
2005	577	1	217	0,376	435	0,754	615	1,066	433	0,750	238	0,412
2006	597	1	228	0,382	447	0,749	641	1,074	437	0,732	260	0,436
2007	605	1	233	0,385	443	0,732	649	1,073	425	0,702	276	0,456
2008	598	1	226	0,378	443	0,741	659	1,102	429	0,717	274	0,458
2009	488	1	190	0,389	304	0,623	570	1,168	310	0,635	270	0,553
2010	463	1	187	0,404	291	0,629	538	1,162	301	0,650	257	0,555
2011	425	1	178	0,419	257	0,605	521	1,226	278	0,654	236	0,555

З наведених у таблиці 2.13 даних видно, що кількість осіб, які навчалися у ВНЗ, у розрахунку на 10 000 населення на кінець відповідного року в прикордонних регіонах у 2011 р. становила 178-521 осіб. Дуже низький цей показник у Закарпатській області (178 осіб).

Найвищий індекс Івнз серед західних прикордонних областей протягом 2000-2011 рр. відмічався у Львівській області, його рівень був найвищим у 2011 році

і становив 1,226. Якщо цей індекс у 2011 році в Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій прикордонних областях порівняно з 2000 роком знизився, то найсуттєвішим його зниження було в Чернівецькій області – з 0,851 у 2000 році до 0,654 у 2012 році. У Волинській області індекс Івнз зріс з 0,458 у 2000 році до 0,555 у 2011 році.

На основі даних регіональних статистичних щорічників у таблиці 2.14 наведені індекси регіонального людського розвитку (ІЛР) по м. Київ та прикордонних регіонах за 2000-2011 рр. Значення по м. Київ взято за еталонне, як найвищий рейтинг по Україні. Також у таблиці 2.14 наведені відповідні індекси зіставлення Іслр до еталонного значення в розрізі за 2000-2011 рр.

З даних таблиці 2.14 видно, що найвищі значення індексів ІЛР та Іслр серед західних прикордонних областей у 2011 р. мала Закарпатська область (0,512 і 0,702 відповідно), проте порівняно з 2003 роком відбулося їх значне зниження (0,588 і 0,768).

Таблиця 2.14

Динаміка індексів ІЛР та Іслр у західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому		Регіони (області)									
			Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр
2000	0,754	1	0,547	0,725	0,509	0,675	0,555	0,736	0,521	0,691	0,506	0,671
2001	0,766	1	0,524	0,684	0,482	0,629	0,530	0,692	0,511	0,667	0,486	0,634
2002	0,777	1	0,516	0,664	0,49	0,631	0,530	0,682	0,476	0,613	0,482	0,620
2003	0,766	1	0,588	0,768	0,499	0,651	0,534	0,697	0,516	0,674	0,487	0,636
2004	0,774	1	0,557	0,720	0,489	0,632	0,529	0,683	0,513	0,663	0,492	0,636
2005	0,783	1	0,505	0,645	0,482	0,616	0,502	0,641	0,437	0,558	0,488	0,623

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

2006	0,789	1	0,507	0,643	0,484	0,613	0,521	0,660	0,489	0,620	0,485	0,615
2007	0,796	1	0,492	0,618	0,476	0,598	0,484	0,608	0,471	0,592	0,479	0,602
2008	0,720	1	0,511	0,710	0,494	0,686	0,509	0,707	0,489	0,679	0,483	0,671
2009	0,720	1	0,508	0,706	0,497	0,690	0,502	0,697	0,481	0,668	0,499	0,693
2010	0,725	1	0,51	0,703	0,511	0,705	0,508	0,701	0,479	0,661	0,503	0,694
2011	0,729	1	0,512	0,702	0,498	0,683	0,504	0,691	0,491	0,674	0,492	0,675

Таблиця 2.15
Динаміка значень сукупних індексів регіональної конкурентоспроможності RCI та їх ранжування в західних прикордонних регіонах України

Роки	Україна в цілому	Регіони (області)									
		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
		RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце
2000	1	0,820	3	0,714	4	0,922	1	0,644	5	0,832	2
2001	1	0,833	2	0,718	4	0,877	1	0,637	5	0,816	3
2002	1	0,835	2	0,746	4	0,894	1	0,689	5	0,811	3
2003	1	0,840	3	0,774	4	0,899	2	0,713	5	0,902	1
2004	1	0,854	3	0,764	4	0,887	1	0,665	5	0,878	2
2005	1	0,742	3	0,727	4	0,841	1	0,645	5	0,838	2
2006	1	0,713	4	0,727	3	0,828	2	0,637	5	0,869	1
2007	1	0,716	4	0,744	3	0,828	2	0,617	5	0,900	1
2008	1	0,705	4	0,791	3	0,852	2	0,623	5	0,968	1
2009	1	0,703	3	0,676	4	0,868	2	0,596	5	0,936	1
2010	1	0,727	3	0,685	4	0,906	2	0,580	5	1,117	1
2011	1	0,732	3	0,678	4	0,902	2	0,577	5	1,040	1

Динаміка значень сукупних індексів регіональної конкурентоспроможності RCI та їх ранжування в розрізі економічних регіонів за 2000-2011 рр. наведена у таблиці 2.15.

З наведених даних видно, що при еталонному значенні сукупного індексу регіональної конкурентоспроможності в цілому по Україні (1,0) його рівень у

2011 р. серед досліджуваних регіонів був найвищим у Волинській області (1,040) і найнижчим – у Чернівецькій (0,577).

На закінчення можна зробити короткі узагальнюючі висновки, зокрема:

1. Відсутність науково обґрунтованої державної регіональної політики на Україні стало причиною асиметрії в соціально-економічному розвитку регіонів. Особливо відчутний розрив у розвитку, який сягнув рівня критичного, стосується прикордонних регіонів.

2. Результати аналізу соціально-економічного розвитку західних прикордонних регіонів дає підставу зробити висновок про депресивний стан вказаних територій та низький рівень їх інтегративності.

3. Подолання негативних наслідків депресивності прикордонних територій, зокрема західних, – проблема загальнодержавного значення, для вирішення якої потрібен системний підхід, який би включав державні цільові комплексні програми стимулювання соціально-економічного розвитку західного прикордонного регіону.

4. Доцільно подібне дослідження провести спільно з науковцями суміжних країн за запропонованою методикою, що дасть змогу реально оцінити соціально-економічну базу та перспективи розвитку транскордонного співробітництва.

§7. СИСТЕМНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ТРАНСКОРДОННИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ

Після наймасштабнішого в своїй історії розширення 2004 та 2007 років зовнішні рубежі Європейського Союзу зазнали істотних змін. Стосовно східного напрямку, то лінійно нові межі ЄС стали збігатися з існуючими раніше кордонами центральноєвропейських (Угорщини, Словаччини, Польщі), прибалтійських (Литви, Латвії, Естонії) та балканських (Болгарії, Румунії) держав з східноєвропейськими (Україною, Білоруссю, Росією). Таким чином, відносини цих держав отримали нову якість як відносини суб'єктів і несуб'єктів ЄС.

В Європі виникла нова геополітична ситуація, основні риси якої позначаються політичним, економічним, дипломатичним поняттям «новий східний кордон Європейського Союзу (НСК)» — «the European Union's Eastern Border (UEB)».

Що принесуть старій Європі (що за довгі віки бачила чимало кордонів — вдалих і не зовсім) нові східні рубежі?

Це питання хвилює багатьох людей. І це цілком зрозуміло, адже з відповіддю на нього багато в чому пов'язані безпека та економічний добробут багатьох країн і народів. Врешті-решт, від відповіді на це питання залежить також спокій і настрої багатьох сімей з обох боків від прикордонного шлагбаума.

Слід ідентифікувати два основні історичні закони розвитку кордонів і пов'язаних з ними транскордон-

них потоків. Перший полягає в єдності їх визначальних сторін – відкритості і безпеки.

Другий — в залежності кордонів та транскордонних потоків від рівня (масштабу та інтенсивності) економічних, політичних, духовних та інших зв'язків держав та народів.

У всі часи дія цих законів була суперечливою. Адже сучасні цивілізаційні тенденції до інтенсифікації комунікації людей (глобалізація і динамізація розвитку суспільства) на своєму шляху наштовхуються на адміністративні перешкоди, що інколи мають характер ізоляціоністських спроб. Іншими словами, традиційна суперечність між бажанням відкривати кордони і прагненням зробити їх безпечними досягає гротескових форм. Це знаходить своє вираження, з одного боку, в піднесених заявах про будівництво «спільного європейського дому», з іншого — засторогах щодо можливості виникнення «нової залізної завіси».

Вирішити цю суперечність повністю не вдасться ніколи (у будь-якому разі, до тих пір, поки існують кордони). Але мінімізувати її негативні сторони цілком можливо. Для цього потрібно знайти ефективні механізми поєднання двох, здавалося б, взаємовиключних начал — відкритості і безпеки кордонів.

Одним із таких механізмів є транскордонне співробітництво. В європейському розумінні поняття «транскордонне співробітництво (ТСК)» — «the Transfrontier co-operation (TFC)» або «the Cross-Border Co-operation (CBC)» — означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення і поглиблення добросусідських відносин

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або кількох договірних сторін і на укладення з цією метою необхідних договорів або досягнення відповідних домовленостей.

Таким чином, транскордонне співробітництво є організованою, як правило, інституційованою формою транскордонних потоків.

В системі відносин Схід — Захід транскордонне співробітництво на новому східному кордоні ЄС виконує три основні функції.

Перша — практична — пов'язана з вирішеннями конкретних економічних, соціальних, екологічних та інших проблем, які турбують жителів прикордонних територій. Вона зорієнтована на щоденне життя людей, їх інтереси, здоров'я, благополуччя.

Окрім першої, утилітарної за своїм характером практичної функції, транскордонне співробітництво виконує й другу — не менш важливу — комунікаційну, забезпечуючи налагодження містків між Сходом і Заходом, функцію цивілізаційного діалогу. В різних проектах, акціях, заходах в рамках ТКС беруть участь мільйони людей різних ідеологічних, геополітичних орієнтацій, етнічної і релігійної належності.

Народна дипломатія зближує їх, руйнує укорінені раніше в свідомості стереотипи.

Третя функція — геополітична — функція попередження конфліктів, впливає з двох попередніх. Спільне

вирішення різних проблем, активна формальна та неформальна комунікація сприяють формуванню у жителів прикордонних регіонів, громадян східноєвропейських держав неупередженого ставлення як до сусідніх країн зокрема, так і до Європейського Союзу та Заходу загалом (і навпаки). Це має велике значення для недопущення ускладнень, профілактики конфліктів у міждержавних відносинах.

Зазначені функції ТКС є цілком природними. Це пов'язано з дією багатьох об'єктивних обставин, серед яких основне значення мають: 1) збіг інтересів суб'єктів: Європейського Союзу і зокрема його нових членів — центральноєвропейських, прибалтійських і балканських держав, країн Східної Європи, общин і властей прикордонних територій; 2) залучення цих суб'єктів до світових процесів глобалізації.

Збіг інтересів суб'єктів ТКС полягає в тому, що: а) жодна з держав-сусідів не ставить під сумнів існуючі межі і не має територіальних претензій одна до одної, незалежно від геополітичної орієнтації кожної окремо. Загальний інтерес всіх полягає в тому, щоб прикордонні території встановлювали і підтримували між собою партнерські відносини і тим самим сприяли розвитку дружніх міждержавних відносин; б) прикордонні території сусідніх країн порівняно з внутрішніми регіонами в економічному і соціальному плані, як правило, депресивні. Тому уряди і місцева влада цих країн зацікавлені у використанні фінансових ресурсів Європейського Союзу для найшвидшого вирішення проблем бідності, зайнятості, вирівнювання розвитку регіонів. У свою чергу ЄС прагне до того, щоб прикордонні те-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

риторії сусідніх держав були продовженням європейської зони стабільності і добробуту, оскільки тільки на цій основі може бути забезпечена безпека його нових східних рубежів від нелегальної міграції, контрабанди, екологічних катастроф і т. п.

Всі суб'єкти ТКС в більшій чи меншій мірі залучені в світові процеси глобалізації. Це в принципі робить неможливою будь-які спроби ізоляціонізму, пов'язаного з внутрішньополітичною кон'юнктурою, у тому числі і на нових східних кордонах ЄС.

Таким чином, як за своїми природними функціями, так і за об'єктивною сутністю транскордонне співробітництво може бути і вже є авангардною формою сучасних відносин Заходу і Сходу Європи.

Основною тенденцією розвитку ТКС є його розширення і поглиблення. Проте практична реалізація цієї тенденції не є автоматичною. Вона неабиякою мірою залежить, з одного боку, від політичної волі учасників ТКС, з іншого — від рівня наукового забезпечення та ефективності управління транскордонним співробітництвом. Цей висновок підтверджується і аналізом наукових та науково-практичних розробок транскордонного співробітництва, які з'явилися за останні роки.

Транскордонне співробітництво — складний і динамічний об'єкт аналізу й управління. Він вимагає застосування сучасних, міждисциплінарних методів пізнання, здатних охопити сутнісні сторони суперечливого явища, забезпечити ефективне корегування його розвитку. Саме аналітичні розробки, що ґрунтуватимуть-

ся на цих методах, сприятимуть переходу ТКС від початкового, екстенсивного етапу розвитку до зрілої фази ефективного, системного функціонування.

Проведений аналіз практики транскордонного співробітництва (більш чи менш вдалих його прикладів) свідчить про те, що одним із найбільш дієвих інструментів аналізу та управління ТКС повинно стати його системне моделювання та моніторування.

Побудова моделі транскордонного співробітництва дозволяє отримати про об'єкт достатньо повну та достовірну інформацію. При цьому важливо, що ця інформація придатна до формалізації (кількісної та якісної), без якої неможливо проведення моніторингу ТКС.

Алгоритм системного моделювання передбачає проведення аналізу таких основних параметрів об'єкта управління:

- його походження (генеалогії);
- основних факторів середовища, що впливають на розвиток;
- сутнісних рис і форм існування;
- головних цілей;
- зворотного зв'язку у вигляді оцінок ТКС його суб'єктами.

Моніторування ТКС забезпечує прогнозування його розвитку та прийняття необхідних управлінських рішень.

Саме такий підхід дозволить сформулювати науково обґрунтовану концепцію розвитку транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Європейського Союзу.

§8. НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ У ПРИКОРДОННІ, ПОВ'ЯЗАНОМУ ІЗ ЗАКАРПАТТЯМ

Якщо вужче сформулювати відбиту в назві цього параграфу проблему на історико-теоретичному рівні, то не можна обійти три наріжні аспекти:

- національні інтереси України у зарубіжному прикордонні;
- національні інтереси сусідніх держав в українському прикордонні;
- тіньові транскордонні інтереси транс[мульти]національних груп (організацій) у переміщенні людей та товарів.

Йдеться про те, що вказана тріада інтересів є детермінованою, тісно пов'язана стійкими причинно-наслідковими зв'язками. Першу скрипку при цьому грають, хоча переважно непублічно, офіційні та неофіційні представники тієї чи іншої держави. Вони прагнуть самореалізуватися на перетині національних і транснаціональних устремлень, навіть якщо ті стремління на абстрактному рівні ними не усвідомлені.

Коли ж говорити про проблемний вимір описаної тріади, то не можна пройти повз теж трьох парадоксальних сюжетів сучасності:

- ✓ звуження історичного простору українського етносу внаслідок нещадних антиукраїнських асиміляційних акцій у практично всіх сусідніх країнах, а найбільше за останніх півстоліття у Словаччині та Румунії;

✓ поточні зарубіжні ін'єкції в політичні проекти відверто сепаратистського спрямування, започатковані для деструктивного тиску на Україну від перших днів її незалежності (1 грудня 1991 року), як-от періодичне просування ідеї угорського Притисянського автономного району чи принаймні за його лекалами окремого етнічного виборчого округу, настирлива точкова паспортизація та розмивання прикордонних українських регіонів анклавними «подвійними громадян»;

✓ перманентний вплив нелегалів – мігрантів, які становлять істотно відмінні від українців цивілізаційні спільноти, їхня підвищена концентрація в західному регіоні України промовисто свідчить про функціональні вади українсько-російського державного кордону, величезні прогалини у діяльності правоохоронних органів, і, зрештою, про нехтування державною верхівкою злободенних викликів із царини національної безпеки.

Найголовнішими причинами парадоксальності та надмірної гостроти зауважених проблем є:

- пасивна і бездіяльна поведінка очільників Української держави (Президента, Верховної Ради, Кабінету міністрів) щодо зовнішньополітичних реалій розвитку прикордонних регіонів, їхня заколисаність протокольною, чисто позірною підтримкою свого євроінтеграційного курсу з боку західних сусідів;

- легальний (лобістський) та розгалужений корупційний тиск сусідніх держав на центральне і регіональне керівництво України (агентів впливу) з метою просування власних інтересів і нав'язування певного

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

внутрішньополітичного сценарію, при цьому державні службовці та працівники регіональних правоохоронних структур нерідко виявляються сторонніми спостерігачами чи співучасниками незаконних діянь чужої країни, а наявні факти (їх безліч фігурує навіть у медіа) найчастіше просто не розслідуються;

- подвійні стандарти міждержавних і міжнародних утворень (приміром, ЄС), впливових країн, які вболівають за світовий правопорядок, але через економічний зиск лише констатують відсутність прозорості у вузлових питаннях, тому й у трафіку нелегальних мігрантів через Закарпаття задіяні чимало держав Африки, Азії та Європи, а розташування мігрантських таборів під нібито міжнародним контролем є свого роду обопільно вигідною комерційною справою.

Логічним є запитання про відповідальних за те, що тіньовий бік життя прикордоння є занадто вагомим. Загалом їх також троє:

- ✓ державні діячі України, сусідніх і провідних розвинутих країн;
- ✓ «ліниві» правоохоронці низки країн різного статусу, через які проходять різні нелегальні трафіки;
- ✓ регіональний соціум і громадянське суспільство, котрі інертно або ж терпимо налаштовані до поточних і можливих ризиків для життєдіяльності Закарпаття, безпосередньо пов'язаних із ключовими питаннями національної безпеки України.

Для унаочнення цих тез прикладом слугують промовисті випадки з українсько-словацького прикордоння [1]. 3 квітня 2012 р. неподалік від кордону з Україною

– у місті Собранце – словацькі прикордонники затримали 4 афганців, двом з яких було 16 і 17 років. З Афганістану до Словаччини (транзитом через Закарпаття) вони добиралися близько двох місяців і заплатили переправникам 4 тис. дол. США. Після затримання їх доправили в найближчий табір для мігрантів – у місті Гуменне. 26 червня 2012 р. вже співробітники Державної прикордонної служби України затримали поблизу села Паладь Комарівці у Закарпатті незаконних мігрантів із Сомалі: по 5 жінок і чоловіків віком від 16 до 34 років. До кордону України зі Словаччиною їх підвіз невідомий чоловік на мікроавтобусі та вказав напрямок руху. Відтак мігранти заблукали і були затримані українськими прикордонниками.

Подібних епізодів щороку протягом двох останніх десятиліть фіксується чимало. До сих пір бізнес на переправленні «чорних» (нелегалів) у Закарпатті процвітає. Це частина міжнародного трафіку, що найчастіше розтягується на понад 10 тис. км і пролягає багатьма країнами. Доводиться лишень радіти, що наразі справа ще не дійшла до «великого переселення народів», які у минулому кардинально змінили політичну карту Європи.

Щодо тез про легальний та тіньовий тиск сусідніх держав для просування власних інтересів під личиною підтримки євроінтеграційного курсу України. Найбільше в тому відзначилася Угорщина, принаймні в аспекті розігріву громадської думки в Закарпатті [2]. Насправді сама Угорщина потребує терпеливих євроінтеграційних наставників, оскільки, де-юре перебуваючи в складі Європейського Союзу, вона фактично не відповідає його стандартам, зокрема політичним.

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

Внутрішні угорські проблеми співзвучні українським. Німецький дослідницький центр Bertelsmann Stiftung у своєму «Індексі трансформації 2012» констатував суттєве погіршення якості демократії як в Україні, так і в Угорщині [3]. Загалом 75 із 128 досліджених країн визначено демократичними, а 53 – авторитарними. Приміром, Україну названо «демократією з дефектами», а Росію – «демократією з великими дефектами».

Фактично нині Угорщина перебуває в статусі європейського ізгоя. А вже 18 квітня 2011 р. парламент Угорської Республіки схвалив нову Конституцію, що з 1 січня 2012 р. набула чинності. Її автором є одна політична партія – «Фідес [Союз молодих демократів] – Угорський громадянський союз». Європейський Союз одностайний у тому, що нова Конституція віддалила Угорщину від цінностей правової держави – через обмеження демократичних інститутів, наступ на судову владу і посягання на незалежність Національного банку. В умовах «революційної» політики праворадикального уряду Віктора Орбана багато представників інтелігенції не бачать для себе іншого виходу, як виїхати з країни.

Слід вітати те, що «Угорщина підтримує Україну» чи навпаки? Але тут ідеться не про якісь виняткові відносини, а про пересічну співпрацю – дво- чи багатосторонню. Наведу кілька типових прикладів. У рамках Східного партнерства міністерство закордонних справ Угорщини і Закарпатська обласна рада у березні 2012 р. підписали договір, згідно з яким до липня 2013 р. вони пропорційно профінансують спільні проекти в

сумі по 1 млн. дол. США з кожної сторони. Водночас періодично проходять засідання українсько-угорської міждержавної змішаної комісії з питань транскордонного і прикордонного співробітництва, де традиційно серед головних питань – спрощення візового режиму.

Відповідно до іншої міждержавної угоди відбуваються річні підсумкові зустрічі українсько-угорської робочої групи з охорони якості прикордонних вод (басейн річки Тиса). Також у 2010 р. утворено міжнародний транскордонний «Природний парк Сатмар-Берег» з участю чотирьох сусідів – Угорщини, Румунії, Словаччини, України. Він фінансується ЄС і має з українського боку охопити Берегівський район – населені пункти і ландшафти. Уже запрацював веб-сайт цього першого в Україні натурпарку (naturpark.org.ua). Для порівняння: у Німеччині діють 103 таких парки, що охоплюють 25 % площі країни. Це захищені території з довготривалим сільським господарством та іншою людською діяльністю в природі. Цінний культурний ландшафт зберігають передусім як туристичний продукт.

У той же час абсолютно безперспективною є сепаратистська ідея «Притисянської автономії» чи нав'язувана у вітчизняних медіа констатація того, що районний центр Берегово є «угорськомовною столицею Закарпаття». Принаймні там двічі провалився референдум про зміну офіційної назви на угорсько-німецьку (Бергсас) внаслідок низької явки людей.

Нічим завершилося 21 січня 2012 р. і засідання угорсько-української міждержавної комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

Угорщина наполягала на створенні Притисянського адміністративного району з компактним проживанням угорців. Україна відмовила, оскільки жодна європейська держава не толерує спроб самоізоляції своїх національних меншин, особливо після провалу політики мультикультуралізму у західноєвропейських демократіях, найвелемовніше – у Франції. Адже близько половини етнічних угорців Закарпаття не володіє державною українською мовою. Угорщина негласно і завуальовано всіляко сприяє тому мовному бойкоту, взявши у фінансові пута закарпатські загальноосвітні заклади з угорською мовою навчання.

Одна з тих цілком відвертих практик. Закарпатські угорськомовні діти шкільного віку раз на рік отримують по 25 тис. форинтів (це 1 тис. гривень) для купівлі шкільного приладдя [1]. За рахунок Угорщини вчителі угорськомовних шкіл забезпечені потрібною навчальною літературою, безкоштовно навчаються на курсах підвищення кваліфікації, подорожують на зарубіжні конференції.

Недружелюбність Угорщини проявляється у стимулюванні «подвійного громадянства». Зрозуміло, що дані про число громадян України, котрі здобули угорське громадянство, віднесено в Угорщині до рівня державних таємниць.

Якщо подивитися на кількість офіційних і неофіційних візитів угорських високопосадовців у населені пункти Закарпаття, то складається враження, що жоден регіон власне Угорщини не заслужив тої надмірної любові. До того ж, вони нерідко мають нагородний

супровід, як-от: 13 березня 2012 р. посол Угорщини в Україні Мігай Баєр в Генеральному консульстві Угорської Республіки в Ужгороді вручив 5 закарпатським угорцям від імені Президента Угорщини срібні та золоті хрести за заслуги перед Угорщиною. Серед нагороджених були і представники органів місцевого самоврядування України. Як кажуть маститі ньюсмейкери, коментарі тут зайві. Як і в наступному епізоді.

31 березня 2012 р. в Ужгороді пройшли загальні збори Товариства угорської культури Закарпаття (аббревіатура угорською – КМКС), яку щедро підтримує нинішня правляча верхівка Угорщини. На зборах були присутні державний секретар міністерства закордонних справ Угорщини Жолт Неймет (не раз провокував угорсько-румунську міждержавну напругу), мер міста Ніредьгаза Ференц Ковач тощо. Лейтмотивом зборів стало нарікання на те, що угорці зазнають асиміляції, бо з року в рік усе менше дітей ідуть до угорськомовних шкіл.

Принагідно зауважу, що в політичному і національно-культурному сенсі угорськомовне середовище Закарпаття є біполярним. Противагою радикальної КМКС (декларує понад 40 тис. членів) є поміркована Демократична спілка угорців України (понад 20 тис. членів), котра орієнтується на поточну опозицію – соціалістичні кола Угорщини.

Прибічники Демократичної спілки виступають «проти зведення навколо угорської громади штучних стін, які б відділяли угорців від решти закарпатців». Натомість радикально-популістські лідери КМКС на-

РОЗДІЛ 2. Роль прикордонних територій в інтеграційних процесах

зивають їх «угорськомовною частиною влади», «угорськомовними дружинниками актуального боса місцевої мафії», «частиною угорськомовного населення, яка ... виконує роль яничар» [4]. Офіційний Будапешт від того більш, аніж у захопленні.

Кажучи про національні інтереси сучасної України у прикордонні, пов'язаному із Закарпаттям, передовсім слід чітко прогнозувати і нейтралізовувати великодержавні амбіції держав-сусідів, які прагнуть реанімувати і модернізувати реваншистські комбінації, що трьома поколіннями раніше зазнали фіаско. Одночасно ті амбітні сусіди прагнуть показати себе культуртрегерами цінностей європейської цивілізації, що не відповідає дійсності. У цьому контексті від поточного керівництва України вимагається небагато: повноцінно, послідовно й у повному обсязі відстоювати національні інтереси власної держави.

РОЗДІЛ 3
*Транскордонне співробітництво
в системі регіонального розвитку*

*Варналій З.С.
Артьомов І.В, Діус Н.О.
Кіш Є.Б., Ковач В.І
Гоблик В.В.*

§1. ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІСЛЯ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОСОЮЗУ

На сьогодні стратегічним завданням як внутрішнього, так і зовнішньополітичного курсу України є не лише її розвиток як незалежної суверенної країни, а й досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни та її регіонів. Особливої актуальності та специфічності ця проблема набуває в умовах розширення Євросоюзу. В сучасних умовах розробка та реалізація державної політики України повинна базуватися на використанні європейських цінностей.

Європейські цінності, що визначають національну ідентичність українського суспільства, спроможні стати опорою для модернізації нашої країни, її політичної системи, економіки, соціального і гуманітарного поля. На користь такого підходу свідчить приклад сусідніх країн Центральної і Східної Європи.

В цьому контексті процес європейської інтеграції України посідає принципово особливе місце серед її пріоритетів у сфері зовнішньої політики. Євроінтеграція продиктована самим фактом належності України до європейської цивілізації.

По суті вона є процесом реалізації унікальних можливостей Української держави і її громадян, що відкриваються завдяки розкриттю і утвердженню нашої європейськості.

Євроінтеграційний процес передбачає: здійснення глибоких перетворень у державі; утвердження в ній де-

мократії та верховенства права; модернізацію політичної системи задля захисту прав людини; формування цілісної демократичної ідентичності українського суспільства; поширення сучасних технологій політичного та економічного менеджменту; закріплення України як конкурентоспроможного та інвестиційно привабливого учасника глобальної економіки.

Сьогодні в Україні відбуваються закономірні процеси становлення та поступової стабілізації політичної системи України, які здійснюються у вимірах сучасної демократії. Проте слід зазначити, що конституційна реформа спричинила низку проблем, без вирішення яких неможливий подальший розвиток політичної системи України. Крім того, посилилися позиції нашої держави на міжнародній арені, більш результативною та прозорою стала соціальна політика тощо. Важливу роль у цій динаміці відіграє — точніше, повинна відігравати — регіональна компонента. В світі нині активізуються процеси на субрегіональному рівні, отримують подальший розвиток інтеграційні процеси, а аналіз розвитку регіонів України свідчить про протилежне — про посилення дезінтеграційних тенденцій, і в першу чергу — про економічну дезінтеграцію.

В Україні останнім часом робляться окремі кроки щодо активізації дієвої регіональної політики [1]. Разом з тим, доводиться констатувати наявність регіональних дезінтеграційних процесів, диспропорційних тенденцій в економіці тощо [2]. Саме це і вимагає додаткового дослідження та розробки рекомендацій щодо ефективної та дієвої регіональної політики України з метою консолідації як регіонів, так і суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Майбутнє України, підйом її економіки та культури, розвиток демократичних принципів організації суспільства безпосередньо залежать від зусиль регіонів. Саме такий підхід, обґрунтований наукою та підкріплений історичним досвідом, повинен бути покладений в основу сучасної регіональної політики України в умовах розширення Євросоюзу.

Різні аспекти регіональної політики України, визначення проблем та стратегічних пріоритетів розвитку регіонів розглядаються в працях Воротіна В.Є., Данилишина Б.М., Долішнього М.І., Злупка С.М., Керецмана В.Ю., Макогона Ю.В., Максюті А.А., Мікловди В.П., Мітряє-вої С.І., Мокія А.І., Лібанової Е.М., Олійника Я.Б., Павлюк А.П., Пили В.І., Романюка С.А., Стеценка Д.М., Чужикова В.І. та інших вітчизняних дослідників.

Важливим є визначення сутності та особливостей регіональної політики України в умовах розширення Євросоюзу, основних проблем розвитку регіонів України, розгляд причин та наслідків диспропорцій регіонального розвитку, визначення стратегічних пріоритетів та особливостей нової регіональної політики України.

Результатом європейської інтеграції повинно стати: по-перше, утвердження в Україні європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів; по-друге, якісне підвищення рівня життя всіх верств суспільства. Відтак цей процес відповідає інтересам усіх українських громадян.

Вступ до ЄС є стратегічною метою України, про що неодноразово наголошувалося на вищих рівнях влади.

Досягнення цієї мети залежить як від результативності українських зусиль у сфері впровадження європейських політичних, економічних і соціальних стандартів, так і готовності Європейського Союзу до такого рішення [3].

Нині можна стверджувати, що прагматизм у вирішенні стратегічних завдань має стати рушійною силою подальшого просування нашої держави до ЄС, а позитивні результати спільної взаємодії у конкретних справах — запорукою тривалого успіху. Лише завдяки цілеспрямованій роботі всіх гілок влади можливо досягти відчутних політичних і соціально-економічних успіхів, наблизити Україну до європейських норм і стандартів, переконати європейських партнерів в обґрунтованості прагнення нашої країни вступити до ЄС.

У цілому відносини України з ЄС розвиваються динамічно. Україна поступово, шляхом пошуку взаємоприйнятних компромісів з окремими інституціями та державами-членами ЄС рухається курсом інтеграції до спільного політико-безпекового, економічного та правового простору ЄС.

Важливими для набуття досвіду інтеграції в ЄС є постійно діючі двосторонні механізми співробітництва з державами-членами ЄС, зокрема Українсько-Польська конференція та Українсько-Литовська комісія з питань європейської інтеграції. Активно розвивається співпраця з питань євроінтеграції із Словаччиною, Угорщиною, Болгарією.

Україна є однією з великих країн Європи (за територією і населенням), має широке різноманіття природ-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

но-кліматичних, ресурсних, демографічних, етнічних, структурних та інших особливостей регіонів. Все це вимагає сильної та дієвої державної регіональної політики, яка повинна бути важливою складовою загальнодержавної політики країни.

Аналіз процесів регіонального розвитку України констатує наявність негативних тенденцій, зокрема: поглиблення міжрегіональних суперечностей, зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем регіонів.

Головною причиною цих тенденцій є те, що в Україні не створено цілісної дієвої системи реалізації державної регіональної політики, не сформовано ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами та регіонів між собою.

Несистемним залишається правове поле у сфері регулювання регіонального розвитку.

Необхідно зазначити, що протягом багатьох років рішення щодо регулювання регіонального розвитку суттєво залежали від суб'єктивних чинників, зокрема політичних процесів, що не завжди відповідало офіційно визначеним пріоритетам і завданням регіональної політики.

Головною перешкодою у вирішенні проблеми дисбалансу регіонального розвитку впродовж ряду років стало небажання відмовлятися від ручного управління регіонами.

Збереження непрозорості та суб'єктивності у прийнятті рішень щодо регіонального розвитку дозволяло

вищим посадовим особам держави мати необмежений вплив на керівників регіонального і місцевого рівня. За такої ситуації формування інституційного й законодавчого поля діяльності з регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць не відзначалося активністю та системністю підходу, переважно врегульовувалися окремі, часткові й кон'юнктурні питання [4].

У 2005 –2006 роках робота з нормативного забезпечення регіональної політики суттєво активізувалася. Зокрема, у 2005 році прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [5], який визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності територій. Цим Законом передбачено запровадження нової моделі стимулювання розвитку регіонів і депресивних територій.

21 липня 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року. Ухвалення такого документа є надзвичайно важливим етапом удосконалення організаційно-правового забезпечення державної політики регулювання регіонального розвитку. В Стратегії визначено ключові проблеми регіонального розвитку, сформовано пріоритети державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб на період до 2015 року.

Стратегічними завданнями державної політики регіонального розвитку України до 2015 року є: підвищення конкурентоспроможності регіонів і зміцнення їх ресурсного потенціалу; забезпечення розвитку людських

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ресурсів; розвиток міжрегіонального співробітництва; створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Підвищення конкурентоспроможності регіонів вимагає структурної диверсифікації економічної бази регіонів на новій технологічній основі, збільшення обсягу інвестицій у пріоритетні сфери економіки, запровадження ефективних важелів підтримки малого та середнього підприємництва, сприяння створенню й впровадженню інновацій, розбудови і модернізації інфраструктури, сприяння розвитку людських ресурсів [3].

Велике значення у подальшому розвитку України має виважена та дієва регіональна політика, з урахуванням викликів сьогодення, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Зовнішніми чинниками активізації регіональної політики є проблеми глобалізації, інтеграції, проблеми субрегіональних утворень тощо. Ті інтеграційні процеси, що вже відбуваються, і ті, що ще чекають Україну, зумовлюють необхідність підвищення конкурентоспроможності України в цілому, а значить і її регіонів.

Крім того, існує низка внутрішніх чинників, які потребують врахування в процесі формування та реалізації регіональної політики України. Ці чинники взаємопов'язані між собою і обумовлені наступним.

По-перше, необхідно визначити, що державна регіональна політика є складовою національної стратегії розвитку держави в цілому.

По-друге, існуюча традиційна модель регіональної політики є головною причиною дезінтеграційних тенденцій, що загрожують консолідації суспільства.

По-третє, впровадження класичної моделі регіональної політики на основі нової парадигми – «відповідальної регіоналізації» — це головний шлях до суспільно-політичної та соціально-економічної консолідації.

По-четверте, подолання інституційних, соціально-економічних та морально-психологічних перешкод розвитку регіонів сьогодні як ніколи є нагальною вимогою часу.

І по-п'яте, це пошук оптимального балансу між децентралізацією управління і «єдиновладдям». Особливо це актуально сьогодні в контексті політичної реформи. Тобто, надаючи певні повноваження, права регіонам, місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування, треба не забувати і про необхідність єдиної державної політики, про єдиновладдя.

Нині продовжується дискусія щодо визначення поняття «регіон». Таких визначень дуже багато, і науковці за різними критеріями роблять все нові визначення. Але разом з тим існує Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [5], який був ухвалений Верховною Радою України 8 вересня 2005 року і вступив в дію з 1 січня 2006 року. Це єдиний закон, в якому є визначення регіону. Так, ст. 1 цього Закону визначає, що «регіон — це територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя». Тобто, ми сьогодні в Україні маємо з юридичної точки зору 27 регіонів.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

На сучасному етапі можна виділити шість основних викликів для регіонального розвитку України. По-перше, це небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення. По-друге, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр — регіони» та «регіон — регіони», тобто міжрегіональних відносин. Третє — намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів.

Четверте — значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей (часом мова йде навіть не про відсоткову, а про порядкову різницю в окремих показниках). Наступний виклик — це наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин. І останній, не менш важливий, — це недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях.

Вище зазначено, що регіональна економічна дезінтеграція є однією з важливих проблем регіонального розвитку України. Вона виражається у зміні внутрішньої консолідованості економічного простору, послабленні міжрегіональних зв'язків внаслідок посилення замкнутості регіональних господарських комплексів та збільшення ролі зовнішньоекономічних зв'язків.

Основними чинниками дезінтеграційних процесів є наступні: глибинні кризові явища в економіці після розпаду СРСР, які й зараз дають про себе знати; розрив сформованих зв'язків споживачів і постачальників, пріоритетна орієнтація виробництва на зовнішній ринок; відсутність ефективно діючого Центру; асиметричний,

вибірковий характер управління, у тому числі — небажання відмовлятися від ручного управління регіонами; регіоналізація суспільного життя, поява «самодостатніх» регіонів, прагнення регіональних лідерів до надмірної політичної та економічної самостійності; надмірна політизація економіки та відсутність достовірної оперативної інформації; недосконалість міжбюджетних відносин тощо.

Варто відзначити, що поглиблення диференціації рівнів розвитку регіонів є одночасно і причиною, і наслідком загострення дезінтеграційних процесів. У цьому аспекті необхідно навести конкретні приклади напрямів та розміру регіональних диспропорцій, асиметрій розвитку.

Так, наприклад, залишаються дуже великими регіональні диспропорції за виробництвом промислової продукції на одну особу, демонструючи тенденцію до подальшого зростання.

Зберігається суттєва регіональна асиметрія за інвестиціями в основний капітал, при цьому рівень диференціації за останні кілька років дещо знизився.

Таких прикладів можна наводити багато. При цьому необхідно уточнити, що сама по собі диференціація є об'єктивним явищем, але коли мова йде про рази, про десятки, іноді сотні разів, — тут вже варто говорити про надмірні диспропорції, які межують з певними загрозами.

Основними загрозами регіональної дезінтеграції є наступні: потенційна загроза територіальній цілісно-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ті і суверенітету України через прагнення до надмірної політичної та економічної самостійності регіонів; загострення суспільно-політичних конфліктів, виникнення вогнищ соціальної напруженості (що не обов'язково пов'язано з передвиборною ситуацією, а лише загострюється в цей період); загрози економічній безпеці внаслідок пріоритетності експортоорієнтованого виробництва перед імпортозамінним; подальше скорочення міжрегіонального товарообігу, поглиблення регіональної диференціації соціально-економічного розвитку, подальший поділ регіонів на такі, що активно розвиваються, і такі, що стагнують.

З огляду на це, головною метою державної регіональної політики на сучасному етапі, на нашу думку, є інтеграція регіонів у єдиний духовний, гуманітарний, політичний та економічний простір при збереженні регіонального різноманіття.

Роль держави у цьому процесі полягає, по-перше, у гармонізації регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних інтересів; по-друге, у впровадженні єдиних «правил гри» в економічній сфері для усіх регіонів; по-третє, у впровадженні уніфікованих соціальних стандартів на всій території України та державних гарантій гідного рівня життя кожного громадянина; по-четверте, у реалізації європейських принципів субсидіарності, рівних прав і відповідальності регіонів і Центру.

Пріоритетним завданням державної регіональної політики є також створення інституційних і нормативно-правових передумов реформування системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального

устрою. Для цього необхідно прийняти законодавчі акти з питань реформування адміністративно-територіального устрою та розвитку місцевого самоврядування на всіх рівнях, бюджетної децентралізації. Тому потрібно спрямувати зусилля на вирішення таких конкретних завдань: визначення концептуальних засад і шляхів здійснення адміністративно-територіальної реформи; підготовку нормативно-правової бази щодо проведення бюджетної децентралізації, що включатиме збільшення повноважень і зміцнення фінансово-економічної основи розвитку територіальних громад.

Сьогодні вкрай важливо сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні на основі чіткого визначення і законодавчого закріплення розподілу повноважень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. На етапі реформування необхідно зберегти міцну вертикаль державної виконавчої влади, яка покликана забезпечити дієвість системи управління і стабільність національної економіки. Передавати повноваження від органів державної влади органам місцевого самоврядування потрібно поступово, керовано, з відповідною передачею необхідних для цього ресурсів і встановленням відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою та державою.

На часі — пошук якісно нової моделі взаємодії та перерозподілу владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування. Невід'ємною складовою політичної реформи має стати децентралізація системи влади в Україні, розширення повноважень і фінансових можливостей територіальних громад.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Проміжними ланками у цьому процесі повинні стати: впровадження принципу субсидіарності у системі розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, і між органами місцевого самоврядування, що представляють адміністративно-територіальні одиниці різного рівня; законодавче визначення меж територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування; розробка механізму передачі повноважень від місцевих органів державної влади до органів місцевого самоврядування; чітка правова регламентація взаємного делегування повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також взаємодії між ними у повсякденній управлінській діяльності; налагодження дієвого механізму відповідальності представницьких органів влади, їхніх вишніх комітетів перед громадами; подальша бюджетна децентралізація та удосконалення механізмів участі регіонів у формуванні державного бюджету; законодавче закріплення статусу комунальної власності; реалізація заходів щодо реформи житлово-комунального господарства у напрямі створення конкурентного ринку житлово-комунальних послуг.

Основними завданнями децентралізації влади є перетворення територіальних громад на ключового суб'єкта влади на місцевому рівні й максимальне наближення центрів прийняття управлінських рішень до громадян. При цьому на вищий рівень влади мають передаватися тільки ті повноваження, які не можуть бути ефективно реалізовані суб'єктами влади нижчого рівня. Тобто потрібно визначити коло питань місцевого значення, які громади можуть вирішувати самостійно, які — разом

з іншими громадами, а які — делегувати органам державної влади. Такий розподіл доцільно закріпити законодавчо, виробивши відповідні критерії [3].

Вимогою демократії сучасного зразка, побудови якої потребує сьогодні Україна, є наближення не лише влади до її джерела і носія — народу, але й власне результатів діяльності цієї влади — публічних послуг. Світовий досвід переконує, що найбільш якісними є ті послуги, які надаються найближчим до споживача рівнем влади. Саме задля такого наближення публічних послуг до споживачів в Україні протягом останніх років і розвивається місцеве самоврядування. Зроблено вже чимало, однак розподіл повноважень з надання послуг рівнями влади і сьогодні далекий від досконалості.

Однією з передумов удосконалення системи надання послуг на рівні громад, а також підвищення ресурсної спроможності громад і покликана стати адміністративно-територіальна реформа. Її метою є виключно інтереси людини: забезпечення комфортного та безпечного життя українських громадян незалежно від місця їхнього проживання; створення умов для надання їм якісних та недорогих управлінських, соціальних і культурних послуг від органів державної влади та органів місцевого самоврядування [3].

Мова йде про утворення в Україні чіткої системи адміністративно-територіальних одиниць такого розміру, який забезпечить їм необхідні інфраструктурні, кадрові, організаційні ресурси, а також достатні власні джерела наповнення місцевого бюджету. Принципово важливо, щоб ці повноваження громад були виключ-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ними, тобто не дублювалися з повноваженнями інших органів влади та місцевого самоврядування.

Ефективна діяльність органів місцевого самоврядування України буде можливою лише за чіткого законодавчого розподілу повноважень та відповідальності. Нині вже назріла необхідність внесення змін до існуючих Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», прийняття нових законів, зокрема про комунальну власність, про адміністративно-територіальний устрій та ін.

Таким чином, в Україні необхідно забезпечити всебічний розвиток місцевого самоврядування шляхом надання йому ширших, чітко визначених та законодавчо закріплених повноважень під його особисту відповідальність.

Щоб сприяти територіальному розвитку в Україні, зміцненню системи місцевого самоврядування та місцевої демократії, необхідно: забезпечити реалізацію основних принципів місцевого самоврядування: правової, організаційної та фінансової автономії органів місцевого самоврядування; делегувати окремі функції та повноваження державного управління на територіальний рівень; чітко розмежувати повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; розробити чітку систему відповідальності та контролю; створити законодавчу базу для повноцінної діяльності територіальних органів влади у нових умовах.

Самостійність територіальних громад має слабке фінансово-матеріальне забезпечення. Про це свідчить

низька частка власних доходів місцевих бюджетів (2–7%), висока частка закріплених та переданих доходів, значна частка трансфертів.

Фінансова залежність від державного бюджету не дає змоги органам місцевого самоврядування здійснювати ефективне планування соціально-економічного розвитку території. Внаслідок цього місцеві бюджети фінансують поточні витрати та адміністративні потреби і не мають можливість виконувати поставлені цілі або надавати громадянськості необхідні публічні послуги. Надмірного політичного впливу зазнає і власне бюджетний процес, що позначається на темпах розвитку економіки та соціального забезпечення громадян [3].

З метою досягнення високої якості надання соціальних благ та послуг населенню необхідно забезпечити стабільне фінансування місцевих соціальних програм і враховувати реальну ситуацію при розрахунку обсягів соціальних трансфертів.

Для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і вирівнювання їхнього економічного потенціалу бюджетна політика найближчих років має зосередитися на виконанні таких завдань: зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів з метою ефективного функціонування місцевого самоврядування та створення фінансово спроможних адміністративно-територіальних одиниць; підвищення інноваційної складової місцевих бюджетів з метою зміцнення економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, заохочення місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування до нарощування власних джерел фінансу-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

вання; продовження вдосконалення міжбюджетних відносин, виходячи з динаміки фінансово-бюджетних та соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць на основі якісних стандартів на дання публічних послуг; реформування системи планування та виконання місцевих бюджетів на основі запровадження програмно-цільового методу, підвищення ефективного розподілу і використання бюджетних ресурсів; підвищення ефективності та дієвості внутрішнього фінансового контролю на місцевому та регіональному рівнях [3].

Актуальною залишається роль держави як координатора інтересів усіх рівнів. Гармонізуюча діяльність держави має пронизувати всю ієрархічну владну систему та особливо активізуватися в точках зіткнення інтересів: між людиною і громадою; між громадами та регіональною владою; між регіональною і державною владою тощо.

Реалізація євроінтеграційного курсу України на пріоритетній основі неможлива без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на конкурентоспроможності регіонів України. На заваді цього стоять інституційні та дезінтеграційні процеси в соціально-економічній сфері, без подолання яких ми не в змозі вирішувати стратегічні завдання, у тому числі — завдання європейської інтеграції.

Стан та проблеми реалізації регіональної політики України, розвитку регіонів та місцевого самоврядування дозволяє зробити узагальнюючий висновок про необхідність розробки нової концепції (парадигми)

регіональної політики. Її головним змістом має стати створення сприятливих умов регіональному розвитку, підвищення ефективності та відповідальності відносин Центру з регіонами та регіонів між собою, формування самостійності та фінансової спроможності громад.

Повноцінна демократія неможлива і нездійсненна без інтегрування людини у владні відносини. Тому наступним кроком України має бути зміцнення влади громад — місцевого самоврядування. Будь-які заходи, що плануються в рамках адміністративно-територіальної реформи, спрямовуватимуться виключно на те, щоб кожна людина в місті чи селі мала змогу вчасно, повно і якісно реалізувати свої природні й конституційні права. Тому майбутнє України — в організованій, потужній та спроможній громаді.

Державна влада може і повинна співіснувати з владою громади — на основі чіткого розподілу повноважень і відповідальності та завдяки тісній взаємодії й взаємодоповненню.

Жодна з функцій не повинна дублюватися на будь-якому рівні. Децентралізація влади буде ефективною лише за умови, якщо відбуватиметься одночасно у двох площинах: від держави — громаді та від центральних органів влади — органам державної влади на місцях.

Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначатиме основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечуватиме провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприятиме європейській інтеграції України.

§2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Головне завдання регіональної політики: створення і зміцнення єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, ефективне використання потенціалу регіонів та їх комплексний екологічний захист.

До стратегічних завдань регіональної політики слід віднести:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.
2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку визначено «створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку».

Державна регіональна політика має спрямовуватися насамперед на розв'язання таких проблем: низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них; нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура; зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів;

слабкі міжрегіональні зв'язки; нераціональне використання людського потенціалу.

Характеризуючи сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики, вчений-регіоналіст З. С. Варналій акцентує увагу на наступному [1].

Регіональна політика має спрямовуватися на: створення в усіх регіонах, містах, сільській місцевості, населених пунктах будь-якого масштабу адекватних умов для життєдіяльності людини, реалізації її можливостей, відтворення робочої сили, праці, побуту, відпочинку; поступове зниження антропо- та техногенного тиску на територію з урахуванням екологічної ємності кожного з регіонів, підтримання або відновлення екологічної рівноваги.

Термін регіональна політика слід тлумачити в широкому та вузькому розумінні [2].

У широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій. Сьогодні регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної).

Тільки через механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління.

На необхідності розглядати регіональну політику держави у контексті глобалізації наголошує науковець В. П. Семиноженко. Він визначає регіональну політику «як діяльність держави, спрямовану на адміністративно-економічну оптимізацію регіональної структури країни та відносин між центром і територіями з метою забезпечення збалансованого розвитку за рахунок максимально ефективного використання внутрішніх і заохочення зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Останнє дуже важливо, адже жодна країна у світі не може сьогодні серйозно здійснювати свою регіональну політику, не враховуючи потужного чинника глобалізації світової економіки, оскільки її суб'єктами й об'єктами дедалі більше стають окремі частини держави, тобто регіони» [3].

Таким чином, під регіональною політикою, як правило, розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. Державна регіональна політика є невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до державної стратегії розвитку.

Об'єктивними передумовами регіональної політики є структурна неоднорідність простору країни в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному і політичному аспектах. Неоднорідність, інтереси і особливості регіонів мають враховуватися під час проведення будь-якого заходу.

До головних положень регіональної політики України належать:

- ✓ *конституційність і законність* – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- ✓ *забезпечення унітарності України та цілісності її території*, зокрема єдність економічного простору на всій території держави, грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- ✓ *поєднання процесів централізації та децентралізації влади*, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;
- ✓ *максимальне наближення послуг*, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- ✓ *диференційованість надання державної підтримки регіонам* відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- ✓ *стимулювання тісного співробітництва* між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Стратегічними напрямками регіональної політики України є: досягнення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів України; пошук оптимальної моделі розподілу функцій і повноважень на різних рівнях влади; зміцнення матеріально-фінансових основ місцевого самоврядування та посилення соціального виміру бюджетної політики на місцевому рівні; становлення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів України; модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку територій; використання нових ефективних форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем.

До основних пріоритетів і принципів державної регіональної політики належать:

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави.

2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення щодо галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.

3. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згладжувати можливі суперечності між ними.

4. Всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів

з наданням переваги факторам соціальним та екологічним. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням їхньої специфіки.

5. Пріоритет інноваційного, ресурсоекономного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріале- та капіталоємних галузей і виробництв.

6. Необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів у всіх регіонах та населених пунктах.

7. Принцип об'єктивності. Поточні завдання регіональної політики мають розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

8. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

9. Принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики.

За сучасних умов невпинного зростання взаємозалежності й взаємопов'язаності як національних еконо-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

мік, так і регіонів, поширення процесів економічної глобалізації дедалі актуальнішими є питання підвищення їхньої конкурентоспроможності як запоруки сталого поступового розвитку. У цьому контексті потрібно ефективніше використовувати конкурентні переваги регіонів України. Регіональні конкурентні переваги – це сукупність природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, які склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи виробництва в ньому товарів і послуг.

Сучасні виклики для регіонального розвитку України

Якщо говорити про виклики регіональній політиці в Україні, то їх можна поділити на зовнішні та внутрішні [5].

Зовнішні виклики:

1. Розгортання глобальних, світових процесів таким чином, що істотно змінюється міжнародний ринок розподілу праці, наростає конкуренція за всі види ресурсів, у першу чергу енергетичні, не тільки ускладнює умови для розвитку України, а й призводить до втрати державою переваг свого геополітичного розміщення як транзитної держави, мосту між Заходом і Сходом, між Північчю та Півднем Європи. Реальні проекти розміщення нових шляхів транзиту російських та середньоазіатських енергоносіїв у Європу поза Україною, а також будівництво автотранспортних коридорів та логістичних центрів авіатранспортних перевезень за межами України лише підтверджує реальність цієї ситуації.

2. Відставання України від розвинутих країн за показниками якості життя громадян, рівня інвестиційної

привабливості, конкурентоспроможності та розвиненості інноваційного середовища продовжує стрімко наростати. Цей виклик пояснюється не лише об'єднанням передових націй у Європейському Союзі і, як наслідок, різким зростанням можливостей розвитку наших сусідів по європейському дому порівняно з Україною, а й передусім внутрішніми українськими проблемами. Перебування 45-мільйонної держави за рівнем конкурентоспроможності в кінці першої сотні держав світу є ганьбою.

3. Створення потенційного напруження на українських кордонах через формування сусідніми державами на прилеглих до державного кордону України територіях центрів зростання, що призводить до відтоку трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України, додаткової соціальної напруженості в цих регіонах.

Наші сусіди на заході, які стали повноправними членами ЄС, ухвалили свої власні регіональні програми, як, наприклад, програма розвитку Східної Польщі з бюджетом понад 16 млрд євро на 7 років, що має перетворити сусідні з Україною воєводства Польщі на високорозвинені та багаті регіони; з іншого боку, програма розвитку Белгородщини і перетворення Белгорода в альтернативу Харкову.

Аналогічна ситуація і на відтинках українських кордонів з Угорщиною та Румунією. Ставши членами ЄС, наші західні сусіди отримали значно більші порівняно з Україною можливості для власного розвитку і особливо прикордонних регіонів.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Внутрішні виклики:

1. Відсутність сформованих загальнонаціональних, визнаних суспільством цінностей, які зміцнювали б її єдність держави, а також загальнодержавного політичного, економічного, мовного, культурного, інформаційного простору. На жаль, в Україні відбулась «самоавтономізація» регіональних спільнот. Власні телебачення, газети, вищі навчальні заклади, олігархи, історія із своїми міфами. Розмивання спільнот простору призводить до внутрішніх протистоянь з причин, які для наших сусідів виглядають дрібними на фоні глобальних викликів.

2. Політична структуризація регіонів і намагання використати її разом з проблемами регіонального розвитку, економічними, соціальними, культурними, ментальними та іншими відмінностями між регіонами для загострення політичного протистояння як на національному рівні, так і в міжрегіональних відносинах. Нетерпимість між політичними силами, що мають дуже виразну регіональну електоральну підтримку, призводить до паралічу інститутів демократії, руйнує єдність українського суспільства, створює загрози збереженню територіальної цілісності держави.

3. Відсутність адекватної державної регіональної політики ще більш посилила ризики та негативні тенденції українського життя: наростання асиметрії в рівнях розвитку регіонів, деградація села, криза міської поселенської мережі, скорочення кількості та погіршення якості трудового потенціалу, посилення міграції з багатьох регіонів України працездатного населення, особливо молоді за межі України.

Поряд з наведеним переліком внутрішніх та зовнішніх викликів регіонального розвитку України науковці-регіоналісти дають їх більш широку класифікацію.

Основними сучасними викликами регіонального розвитку України є [1]:

- по-перше, небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- по-друге, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;
- по-третє, намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- по-четверте, значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- по-п'яте, наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
- по-шосте, недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях.

Загрози регіональному розвитку в Україні

Поряд з названими викликами у Посланні Президента України до Верховної Ради 2011 р. наводяться дані щодо загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких [6]:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування;
- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зру-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

шень, спрямованих на зменшення матеріалоемності, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;

- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів; ринку послуг (у т. ч. теплопостачання, водовідведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту та зв'язку); ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;

- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно-ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій поживлення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;

- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки. Тому Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів.

Необхідність нової регіональної політики

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає мобілізації та використання наявних у регіоні ресурсів, здатних примножити потенціал розвитку та надати стимули для економічного зростання. Потреба досягнення стабільного та збалансованого регіонального розвитку формує низку завдань у посткризовий період, у тому числі:

- ✓ вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками;

- ✓ дотримання принципів стабільного та збалансованого регіонального розвитку, гармонійної взаємодії держави та регіонів на основі відмови від «державного патерналізму», активізації місцевої ініціативи, розвитку підприємництва, підвищення дієздатності місцевого самоврядування і місцевих громад;

- ✓ стимулювання розвитку на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією; залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів;

- ✓ формування на регіональному рівні розвиненої інфраструктури, в тому числі транспортної, виробничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної тощо. Орієнтирами розвитку інфраструктури є усунення перешкод на шляху залучення місцевої економіки до процесів регіональної та міжрегіональної кооперації;

- ✓ формування єдиного загальнонаціонального економічного простору для здійснення господарської та комунікаційної політики, створення сприятливих умов для розвитку проблемних (периферійних і віддалених) територій;

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

- ✓ розвиток регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків як основи реалізації інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць тощо;
- ✓ створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального потенціалу;
- ✓ розширення участі громадськості у вирішенні питань розвитку територій, забезпечення відкритості інформації, налагодження прозорого моніторингу соціально-економічного розвитку територій.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає застосування партнерських підходів у відносинах держави та регіонів. Цілями розвитку партнерських відносин держави та регіонів є максимальне узгодження інтересів усіх суб'єктів регіональної політики, сприяння конкуренції регіонів за отримання ресурсів державної підтримки, а також перехід від дотаційних до інвестиційних і договірних форм відносин між державою та регіонами.

Пріоритетними напрямками забезпечення партнерства держави та регіонів є:

- модернізація відносин «держава – регіон – громада» шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку; мінімізація практики «ручного управління» регіонами;
- підвищення ефективності регіональних стратегій розвитку, угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АРК, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами як інструменту стимулювання регіонального

розвитку, їх узгодження з пріоритетами та завданнями Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»;

- реформування адміністративно-територіального устрою, оптимізація державного управління на місцях і підвищення його ефективності, усунення дублювання та зайвих рівнів адміністрування;

- формування розвиненого інституційного середовища розвитку регіонів шляхом активізації діяльності агенцій та фондів регіонального розвитку;

- забезпечення регіонального виміру реалізації «національних проектів» розвитку України;

- покращення інвестиційного клімату в регіонах, у тому числі за рахунок формування системи перспективних інвестиційних проектів, підготовлених за міжнародними стандартами, створення «єдиного вікна» для роботи з інвесторами.

Євроінтеграційна стратегія України вимагає й оновлення моделей транскордонного співробітництва. На законодавчому рівні мають бути усунені бар'єри для співпраці України з європейськими організаціями, фондами та інституціями, що регулюють питання регіонального розвитку. Транскордонне співробітництво має розширитися до реалізації конкретних інвестиційних проектів.

Реформування бюджетного забезпечення регіонального розвитку має здійснюватися у напрямі зменшення частки державних ресурсів, отримуваних органами місцевого самоврядування, і збільшення частки самостійно мобілізованих ресурсів. *Таких цілей можна досягти завдяки розширенню фіскальної бази та пошуку небюджет-*

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

них ресурсів для реалізації політики місцевого розвитку, у тому числі у спосіб:

- зміцнення місцевих бюджетів і реформування міжбюджетних відносин у напрямі розширення фінансової спроможності громад;
- оптимізації нормативів урахування регіональної специфіки при обчисленні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- широкого запровадження програмно-цільового методу планування і використання бюджетних коштів;
- мобілізації місцевих джерел фінансових ресурсів, насамперед місцевих запозичень, активізації діяльності органів місцевого самоврядування на фондовому та кредитному ринках;
- передання частки надходжень від податку на доходи фізичних осіб і плати за землю до бюджету розвитку з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування;
- створення Державного фонду регіонального розвитку, що має відповідати за фінансування локальних проектів стратегічного значення, визначати точкові проекти в регіонах для фінансування з метою надання регіонам стимулів до подальшого саморозвитку.

Суттєве збільшення економічної спроможності кожної територіальної громади, зростання реальних можливостей щодо задіяння потенціалу нефіскальних джерел фінансування розвитку регіонів (регіональних цільових фондів, муніципальних цінних паперів, інституцій регіональної фінансової інфраструктури тощо) дозволить реалізувати ідеї бюджетної децентралізації, практично втілити принцип субсидіарності та реально розширити повноваження органів місцевого самовря-

дування при вирішенні нагальних проблем місцевого (регіонального) розвитку.

У комплексі такі заходи підвищать прогнозованість і керованість процесів реалізації потенціалу розвитку економік регіонів, забезпечать їх соціальну орієнтованість і спрямованість на гарантування безпечного та комфортного проживання людей на всій території України.

Окремо слід зазначити, що регіональна політика в країнах Європейського Союзу підпорядкована вирішенню аналогічних завдань, має схожі принципи та стратегічні пріоритети. Тому аналіз головних принципів, завдань та механізму реалізації регіональної політики ЄС становить особливий інтерес, адже:

- сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом (Україна з приєднанням держав Центрально-Східної Європи до Євросоюзу має спільний кордон з ЄС);
- імплементація головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України сприятиме реалізації одного з пріоритетів зовнішньої політики України – прискорить визначення з боку Європейського Союзу чітких критеріїв для України з метою отримання останньою статусу асоційованого члена ЄС;
- створення відповідної інфраструктури як системи інституцій (інструментів) для регулювання єврорегіональної політики в Україні є обов'язковою умовою для вступу будь-якої держави в Європейський Союз, отже і для України [7].

Як зазначає Є.Б.Кіш, «в Європі на сьогодні існують чотири основні концептуально-теоретичні підходи до

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

розвитку єврорегіонального співробітництва та міжнародної регіональної інтеграції [8]:

Перший – інтеграція як процес усунення перешкод, які заважають інтеграції ринків товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Його методологічна основа – неоліберальна теорія (деякими дослідниками визначається як ринковий підхід).

Другий – міжрегіональна, як і загальноєвропейська інтеграція, розглядається як поступова передача повноважень національними владами наднаціональним структурам. Це – спроба синтезу неокейнсіанської та інституціональної теорій (також визначається як інституційний підхід).

Третій – так званий «сітьовий», чи «мережевий» підхід; розглядає соціально-економічний простір як систему транснаціональних макрорегіонів, що перетинаються.

Четвертий – це сценарій просторового розвитку Європи на найближчі 50 років, який отримав назву концепції «Червоного восьминога». Він передбачає, що до 2026 року в Європі і надалі найбільш розвинутою територією буде центральне ядро, яке ще називається «синій банан». Але невдовзі від нього протягнуться своєрідні «коридори розвитку» («щупальці»), які досягатимуть всіх віддалених кутків Європи. Вздовж них формуватимуться могутні транскордонні агломерації («червоний банан») [8].

У той же час Є.Б.Кіш зазначає існуючі недоліки в концепціях регіональної політики, які можна сфокусувати у трьох вимірах [8]:

- 1) регіони, які відстають за своїм розвитком, неспроможні на закріплення конкурентоспроможності своїх регіональних структур, навіть за рахунок кількісного росту, з іншого боку, встановлення структур «ззовні» сприяє більшій залежності регіонів від субсидій;
- 2) пріоритет індустріалізації регіонів з часом втратив актуальне значення щодо розвитку концепції проблем регіонів;
- 3) незважаючи на мету збалансованого розвитку, традиційна регіональна політика в основному ігнорувала недоліки регіонів, адже економічне зростання було єдиним виміром успіху за умов жорсткої конкуренції.

Таким чином, головною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дозволять регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку [1].

Стратегічними завданнями регіональної політики вважають підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їхнього ресурсного потенціалу, забезпечення розвитку людських ресурсів, розвиток міжрегіонального співробітництва.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень і завдань.

§3. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загально-регіонального розвитку.

Українські території в зоні впливу державного кордону завжди мали і мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення. Географічне положення України, її роль в геополітичному просторі постійно впливали на формування економічної складової прикордонної співпраці регіонів у центрі Європи, де перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, як-от: вдосконалення і розбудова транскордонної інфраструктури і забезпечення екологічного стану, спільне використання водних ресурсів, просторове облаштування потребують узгоджених взаємовигідних та скоординованих дій. Поряд з цим, вдосконалення та поглиблення тран-

скордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори диктують необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

Після розширень ЄС в 2004-2007 роках склались сприятливі можливості для поглиблення і розширення як регіонального розвитку України, так і для збагачення форм транскордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво України та її регіонів має бути спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейських і світових співтовариствах, особливо після 2008 року, коли Україна стала членом СОТ.

В умовах практичної реалізації євроінтеграційної стратегії України питання транскордонного співробітництва зокрема і регіонального розвитку загалом набувають особливої актуальності. Закономірним є те, що увага до регіонального розвитку і транскордонного співробітництва, особливо на прикордонних територіях, посилилась після утворення і функціонування нового українсько-євросоюзівського кордону.

Актуальність вирішення проблем транскордонного співробітництва продиктована значною диференціацією соціально-економічного розвитку регіонів, яка суттєво посилюється в умовах теперішньої світової кризи і стала основою не лише економічної, а і соціаль-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

но-політичної дезинтеграції держави. Наразі спостерігаються значні диспропорції у розвитку прикордонних регіонів нашої країни та їх транскордонних партнерів – прикордонних регіонів країн Європейського Союзу, що межують з Україною.

Відомо, що сучасна концепція політики регіонального розвитку, яка є домінуючою в країнах ЄС, ґрунтується на розумінні того, що вона (ця політика) здебільшого має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Ця теза набуває особливої актуальності, коли мова заходить про прикордонні регіони, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн, адже поняття «периферійний» і «відсталий» у багатьох випадках стали сприйматися майже як синоніми.

Значна увага, що приділяється проблемам регіонального розвитку, зменшення регіональних економічних і соціальних диспропорцій у країнах Європейського Союзу є підтвердженням того, що державна регіональна політика і транскордонне співробітництво як її важлива складова повинні розглядатися як один із найважливіших механізмів забезпечення сталого економічного зростання та суспільної злагоди в Україні. У країнах ЄС напрацьовано великий досвід у питаннях механізмів регулювання регіонального розвитку, підтримки депресивних територій, економічного й бюджетного вирівнювання. Ми повинні використати цей досвід, адаптувавши його найвагоміші досягнення до умов України [1].

На жаль, сьогодні в Україні не сформовано цілеспрямованої системи реалізації державної регіональної політики. Домінує ситуативний підхід. Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку успадкували принципи централізованої системи, можливості якої вичерпано. Аналіз результатів застосування інструментів державного регулювання розвитку регіонів засвідчив їхню низьку ефективність. Тому необхідно зосередити увагу на виробленні такої системи, яка була б адекватною сучасному стану регіонального розвитку в країні з урахуванням наукових і практичних надбань у цій сфері. На цю аксіому звертають увагу дослідники проблем регіональної політики України [2].

Більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ національної стратегії. Вони знайшли свій алгоритм вирішення регіональних проблем. Ми ж поки що робимо перші кроки в цьому напрямі, і, на жаль, не завжди вдалі [3].

У вересні 2005 року було ухвалено Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». Це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. Закон набрав чинності 1 січня 2006 року. І на підставі цього закону в липні 2006 року було затверджено *Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року*. Треба відразу зазначити, що це фундаментальний і об'ємний документ. У ньому визначені основні існуючі проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і запропоновані в принципі правильні рецепти їх розв'язання. Стратегія містить важливу тезу про те, що «державна регіональ-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

на політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їхнього динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій».

Відомо, що серед основних завдань регіональної політики — *здійснення державної підтримки подолання депресивності окремих територій і підтримка їхнього розвитку шляхом підготовки й реалізації відповідних програм, забезпечення активізації розвитку транскордонного співробітництва шляхом реалізації проектів, спрямованих на підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій та підвищення ефективності реалізації державних цільових програм розвитку окремих територій, у тому числі депресивних* [4].

Разом з цим у Державній стратегії регіонального розвитку поняття конкурентоспроможності не розшифровується, воно пропонується як аксіома. Це призводить до певної плутанини. Підвищення конкурентоспроможності розглядається як мета. Водночас саме воно сьогодні може бути тим засобом, який дозволить ліквідувати міжрегіональні диспропорції, що зростають. Конкурентоспроможність регіону може трактуватись як спроможність регіональної влади створити умови для підвищення якості життя населення, що включає в себе нарощування обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, наданих послуг, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення, створення нормальних умов для їхньої життєдіяльності (екологія, доступність освіти, охорона здоров'я), відмічає С.Гриневецький [5].

Очевидно, що конкурентоспроможність може розглядатись у двох аспектах – відповідно до розвитку регіонів всередині держави, а також відповідно до сусідніх прикордонних регіонів, з якими межує Україна. Проте вирівнювання українських прикордонних регіонів до рівня своїх європейських сусідів є стимулом для піднесення економічного розвитку інших регіонів держави. А рівнятися на них потрібно, оскільки зрозуміло, що сильніші за своєю суттю європейські регіони будуть співпрацювати з рівносильними партнерами.

Проте сьогодні в Україні існує ряд проблем нормативного характеру:

- відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів України, в тому числі прикордонних;

- недосконаліми є норми Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”, зокрема щодо фінансового сприяння розвитку депресивних територій;

- немає спільних з країнами ЄС заходів щодо підвищення конкурентоспроможності і забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у Плані дій Україна – Європейський Союз;

- окрім того, прийняті нормативно-правові акти не відповідають існуючим критеріям ЄС у сфері регіональної політики (наприклад, щодо віднесення регіонів до депресивних, порядку державного фінансового стимулювання розвитку регіонів тощо);

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

– у названих документах не визначено пріоритети та заходи посилення конкурентоспроможності саме прикордонних територій, а регіональні програми розвитку взагалі залишають поза увагою підвищення конкурентоспроможності регіону, у тому числі у контексті євроінтеграційних процесів та їх негативних проявів.

Гостра актуальність вироблення суспільної ідеології конкурентоспроможності та розробки стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах сучасного етапу процесу європейської інтеграції України підтверджується проведенням у січні 2007 року круглого столу «Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України» [6]. На думку учасників цього засідання, до чинників, які перешкоджають як соціально-економічному розвитку регіонів загалом, так і їх конкурентоспроможності слід віднести:

- наявність структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні;
- загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- порушення ефективних взаємовідносин по лініях «центр - регіони» та «регіон - регіони»;
- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
- значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і

надмірна залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів;

- недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях [7].

Зазначеним обумовлена гостра потреба у розробці Національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності держави та її регіонів, яка в умовах глобалізації повинна передбачати такі базові компоненти:

- удосконалення чинного законодавства з метою зближення його з законодавством ЄС у сфері конкурентної політики, а також закріплення єдиного загальнодержавного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку усіх регіонів України, методологічного обґрунтування поняття «конкурентоспроможність регіону» та чинників, які її визначають, вдосконалення положень Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» на предмет чіткого віднесення регіонів до депресивних, забезпечення гармонійного розвитку регіонів, зменшення відмінностей між окремими територіями та забезпечення підтримки депресивних територій;

- розвиток та удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики в державі та на регіональному рівні;

- формування інституційної бази структурних реформ з врахуванням інтересів держави, політичних партій та громадянського суспільства та під впливом зовнішніх чинників, насамперед політики Європейського Союзу щодо України (стаття 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС);

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

- забезпечення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів;
- забезпечення дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами економічної структури, ефективної протидії нелегальній господарській діяльності;
- унеможливлення домінування у владі представників олігархічно-інсайдерських груп та «старих» галузей, що зумовлює консервування структурної недосконалості економіки, істотно ускладнює ініціювання та здійснення швидких і болісних структурних реформ на рівні законодавчої і виконавчої влади;
- надання внутрішньої підтримки через інститути громадянського суспільства для нівелювання настроїв соціальної апатії і зневіри;
- поєднання заходів щодо розвитку громадянського суспільства як найвагомішого чинника інституційно-структурних реформ з ініціюванням раціонального, з погляду національних інтересів, зовнішнього впливу;
- інтенсифікація і поглиблення економічного складника транскордонного співробітництва у межах загальнодержавної стратегії євроінтеграції та політики сусідства Україна – ЄС [8].

На думку українського вченого-регіоналіста З.С.Варналія, реалізація євроінтеграційного курсу України на пріоритетній основі неможлива без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на конкурентоспроможності регіонів України. На заваді цьому стоять інституційні та дезинтеграційні процеси в соціально-економічній сфері, без подолання яких ми не в змозі вирішувати

стратегічні завдання, у тому числі – завдання європейської інтеграції. Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначає основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечуватиме провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприятиме європейській інтеграції [9].

Адже Концепція розвитку прикордонних регіонів Європи сформована і розглядається крізь призму транскордонного співробітництва і полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги. У цьому контексті місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу територій, а також до оптимального поєднання можливостей та ресурсів прикордонних регіонів двох або більше країн, що межують, з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань регіонального розвитку в межах транскордонних регіонів.

Слід відмітити, що хоча сьогодні існують певні проблеми в нормативному забезпеченні та належному рівні здійснення регіональної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, проте раціональне і ефективне управління цим процесом здатне усунути ці недоліки. Свідченням цього є прогнози фахівців з регіональної політики транскордонного співробітництва України, учасників засідання круглого столу експертів, яке відбулося 20 квітня 2012 р. на базі НН Інституту євроінтеграційних досліджень.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Гостру дискусію під час обговорення проблем євро-регіонального співробітництва України викликали виступи експертів, зокрема Є.Б. Кіщ, Р.А. Офіцинського, Г.Г. Диниса, М.М. Кічковського, В.О.Приходька та інших, стосовно шляхів і механізмів підвищення ефективності цієї форми міжнародного співробітництва з використанням геополітичних та географічних переваг нашої держави.

Активізація дискусій щодо пошуку шляхів підвищення ефективності регіональної політики в цілому і ТКС зокрема зрозуміла, вона пояснюється глобальними викликами сьогодення перед Україною, особливо такими, як:

1. Демографічна ситуація, що склалася за останні 10 років (див. табл. 3.1 і 3.2 [10]).

Таблиця 3.1

Кількість населення у 2000 – 2010 рр.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	На 1 грудня 2010
Наявне населення, млн	49,4	48,9	48,5	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8
міське	33,3	32,9	32,6	32,3	32,1	32,0	31,9	31,8	31,7	31,6	31,5	31,5
сільське	16,1	16,0	15,9	15,7	15,5	15,3	15,0	14,8	14,7	14,5	14,5	14,3
відсотків до всього населення												
міське	67,4	67,4	67,2	67,3	67,5	67,7	67,9	68,1	68,3	68,5	68,6	68,7
сільське	32,6	32,6	32,8	32,7	32,5	32,3	32,1	31,9	31,7	31,5	31,4	31,3
Постійне населення, млн	49,1	48,7	48,2	47,8	47,4	47,1	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6
чоловіки	22,7	22,5	22,3	22,1	21,9	21,8	21,6	21,5	21,3	21,2	21,1	...
жінки	26,4	26,2	25,9	25,7	25,5	25,3	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	...
відсотків до всього населення												
чоловіки	46,2	46,3	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	...
жінки	53,8	53,7	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	...

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року, за інші роки – на 1 січня.

Таблиця 3.2

Кількість народжених, померлих та природний приріст населення у 2000-2010 роках, тис. осіб

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Січень-листопад 2010
Кількість народжених											
усього	385,1	376,5	390,7	408,6	427,3	426,1	460,4	472,7	510,6	512,5	456,9
у міських поселеннях	238,0	237,3	248,9	266,4	284,4	284,3	306,7	314,1	340,6	339,5	299,6
у сільській місцевості	147,1	139,2	141,8	142,2	142,9	141,8	153,7	158,6	170,0	173,0	157,3
Кількість померлих											
усього	758,1	746,0	754,9	765,4	761,3	782,0	758,1	762,9	754,5	706,7	638,4
у міських поселеннях	457,1	450,4	454,4	459,9	460,5	471,6	461,8	466,3	462,9	432,3	394,9
у сільській місцевості	301,0	295,6	300,5	305,5	300,8	310,4	296,3	296,6	291,6	274,4	243,5
Природний приріст населення											
усього	-373,0	-369,5	-364,2	-356,8	-334,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2	-181,5
у міських поселеннях	-219,1	-213,1	-205,5	-193,5	-176,1	-187,3	-155,1	-152,2	-122,3	-92,8	-95,3
у сільській місцевості	-153,9	-156,4	-158,7	-163,3	-157,9	-168,6	-142,6	-138,0	-121,6	-101,4	-86,2

2. Зростання зовнішнього боргу України. Валовий зовнішній борг України на 1 січня 2012 року перевищив \$126,2 млрд. За 2011 рік борг зріс на \$8,9 млрд., повідомляє Національний банк України. У 2011 році рівень валового зовнішнього боргу зменшився до 76,6% ВВП у порівнянні з 85% на початок року і до 1 січня 2012 року склав \$126,2 млрд, повідомляє прес-служба Нацбанку.

Основною причиною зростання короткострокового зовнішнього боргу стало збільшення короткострокових зобов'язань інших секторів економіки за торговельними кредитами на \$3,9 млрд.

У той же час короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення на 1 січня 2012 року

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

досяг \$56,8 млрд., що на 12,8% більше аналогічного показника минулого року.

Також збільшився держборг у зв'язку з виникненням необхідності погашення кредитів МВФ у 2012 році (\$3,5 млрд.).

Зовнішній борг органів держуправління та органів грошово-кредитного регулювання збільшився на 2,7%, до 33,4 млрд. дол. Щодо ВВП – борг цих секторів знизився з 23,5% до 20,2%.

Обсяг зовнішніх зобов'язань банківського сектора скоротився за рік на 2,9 млрд. – до 25,5 млрд. дол. (15,3% ВВП). За останні три роки українські банки скоротили борги на 14,3 млрд. дол. (на 36,2%). Зовнішній борг державних банків за 2011 р. збільшився на 0,5 млрд. дол. – до 3,5 млрд. дол. (13,9% від загального боргу банківського сектора).

Зовнішній борг інших секторів економіки зріс за рік на 19,3% – до 67,7 млрд. дол., що становить 41% ВВП. Більше половини обсягу зовнішнього боргу становлять зобов'язання за кредитами (61,8%). Зобов'язання за торговими цінними паперами склали 14% [11].

3. Від'ємна динаміка зовнішньоторговельного обігу. Під впливом зазначених чинників протягом 2010 р. порівняно з 2009 р. зафіксовано стрімке зростання обсягів експорту транспортних засобів та шляхового обладнання, що збільшилися вдвічі, мінеральних продуктів – 72,6 % (рис. 3.1), що забезпечило 4,2 в. п. і 7,1 в. п. приросту товарного експорту відповідно

Артьомов І.В. §3. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

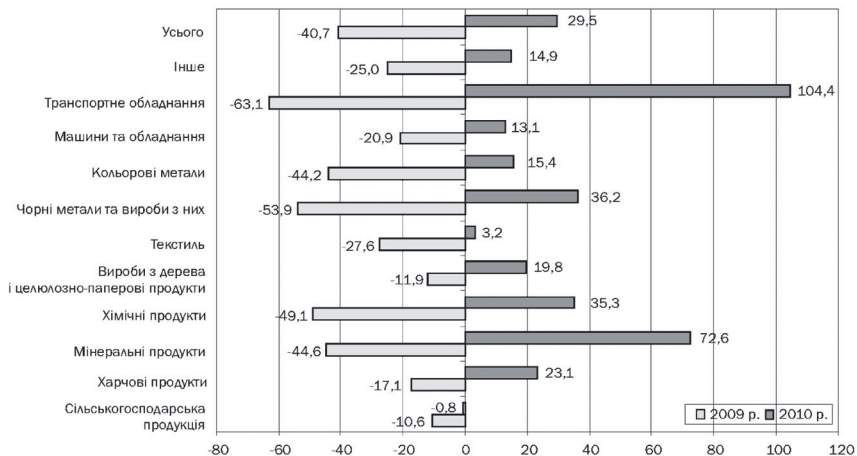

Рис. 3.1 Динаміка експорту товарів з України у 2009 – 2010 рр., %

В той же час збільшення імпорту решти товарних груп у межах 25 –40 % (рис. 3.2) засвідчило тенденції витіснення вітчизняної продукції з внутрішнього ринку, зокрема в хімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

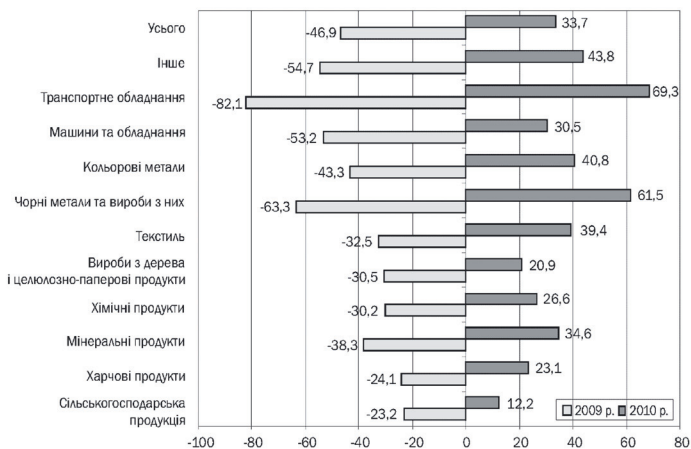

Рис. 3.2 Динаміка імпорту товарів до України у 2009 – 2010 рр., %

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Загальносвітове зростання обсягів торгівлі, що, за прогнозами СОТ, у 2010 р. порівняно з попереднім роком повинно скласти 13,5 %, вплинуло на розширення географії зовнішньоторговельних операцій України. Найбільші товарні експортні поставки здійснювалися до Російської Федерації – 26,1 % від загального обсягу експорту товарів, Туреччини – 5,9 %, Італії – 4,7 %, Білорусі – 3,7 %, Польщі – 3,5 %, Німеччини – 2,9 % відповідно. Відновлення експортних операцій України відбулося у східному, й у західному напрямках: експорт до країн СНД збільшився на 39,1 %, Європи – на 34,8 %. Натомість азійський напрям, що значно менше скоротився у 2009 р., був суттєво слабшим: експорт до країн Азії збільшився лише на 13,1 %. У географічній структурі імпорту до України протягом 2010 р. не відбулося суттєвих змін. Імпорт із країн СНД становив 44,0 % від загального обсягу імпорту товарів, Європи – 32,9 % (у т. ч. з країн Європейського Союзу – 25,4 %), Азії – 16,5 %. У загальному обсязі імпорту товарів найбільші поставки здійснювалися з Російської Федерації – 36,5 %, Китаю – 7,7 %, Німеччини – 7,6 %, Польщі – 4,6 %, Білорусі – 4,2 %.

Основним товаром, що імпортується до України, залишається природний газ, частка якого в 2010 р. становила 15,5 % від загального обсягу товарного імпорту до України у вартісному вираженні. Практично монопольне становище Російської Федерації у сфері постачання природного газу до України обумовлює провідне місце цієї країни серед країн-імпортерів [12].

4. Загрози стабільності регіонального розвитку

Перебіг процесів поступового відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України у 2010 р.

засвідчив наявність регіональної диференціації темпів посткризового відновлення:

- найбільш динамічно протягом січня-вересня 2010 р. спостерігався розвиток м. Києва, Дніпропетровської, Житомирської та Рівненської областей;
- протягом усього року високі темпи приросту економічних показників зберігалися в Миколаївській та Вінницькій областях, помітним було зростання у Луганській та Запорізькій областях;
- втратили динаміку зростання Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області;
- вкрай повільно післякризове відновлення відбувається в Харківській, Чернігівській, Одеській, Херсонській областях, в АРК тощо.

В умовах кризи та у післякризовий період яскраво виявилася неспроможність більшості громад і регіонів самостійно фінансувати власний розвиток.

Якщо в попередні роки нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалася трансфертами з державного бюджету, переважно нецільовими, то наразі криза довела хибність і дестимулюючий вплив такого підходу. Посткризове відновлення 2010 р. сформувало логічну необхідність зміни основ формування фінансової бази громад і регіонів у напрямі зменшення залежності її джерел від коливань економічної кон'юнктури.

Загалом, попри нарощування позитивних тенденцій та наявність у цілому сприятливих умов для динамічного посткризового розвитку регіонів України, їх сучасний стан, а також відносини з державою свідчать про існування низки загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких:

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сфери компетенції місцевого самоврядування;
- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріало-, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;
- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів; послуг (у т. ч. теплопостачання, водовідведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту та зв'язку); ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;
- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій пошкваллення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;
- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених систем-

них загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки.

Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонами [13].

Складність адаптаційного періоду для економіки України, яка «занурюється» в море світової конкуренції та квотування, як і раніше полягає в об'єктивних реаліях процесу глобалізації, які визначатимуться впливом таких чинників, як:

- подорожчання енергоносіїв, яке є основним негативом для економіки України. Інфляційні наслідки його ще не виявилися, та воно, поза сумнівом, спричинює «шлейф» зростання вартості регульованих енергетичних та транспортних тарифів; такий розтягнутий у часі інфляційний шок вимагатиме допущення певної адаптаційної інфляції;

- підвищення тарифів природних монополій, що може стати акселератором інфляційних процесів;

- вагомі ризики з боку бюджетно-фінансової сфери. Переважне спрямування видаткової частини бюджету на поточне споживання (поточні видатки бюджету становлять понад 90% від загального обсягу) формує загрози макроекономічного розбалансування та зростання бюджетного дефіциту, що може позначитися на окремих сегментах грошово-кредитного ринку;

- висхідна цінова динаміка на світових ринках металургійної та хімічної промисловості, яка здійснювати-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ме суперечливий вплив: хоча це дозволить наростити обсяги експорту і забезпечити належний приплив іноземної валюти, проте підтримуватиме імпорт інфляції зі світових ринків;

- зростання пропозиції інвалюти внаслідок приходу в Україну великих закордонних інвесторів, збільшення зовнішніх державних та приватних запозичень і трансфертів від працюючих за кордоном, що підтримає стабільність на валютному ринку, навіть за наявності помітних інфляційних тенденцій;

- коливання інфляційних настроїв, які визначатимуть чутливість готівкового валютного ринку та його вплив на ситуацію міжбанківського валютного ринку [14].

Виходячи з наведеного вище, надзвичайно цікавими і аргументованими є думки, висновки та прогнози фахівців з СОТ, зокрема відомого експерта з питань СОТ, директора Інституту економічних досліджень і політичних консультацій Ігоря Бураковського, який відмітив: «Дуже хочеться, щоб вступ до СОТ сприяв наповненню новим змістом дискусій про конкурентоспроможність України. На практиці це означає чітке виокремлення виключної сфери відповідальності самого бізнесу за результати своєї діяльності, виключної сфери відповідальності держави за створення рівних сприятливих умов для компаній і сфери, де бізнес і держава цивілізовано об'єднують свої зусилля для розв'язання тих чи інших економічних проблем» [15].

Сьогодні вкрай важливо сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні на основі чіткого визначення і законодавчого закріплення розподілу повноважень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. На етапі реформу-

вання необхідно зберегти міцну вертикаль державної виконавчої влади, яка покликана забезпечити дієвість системи управління і стабільність національної економіки. Передавати повноваження від органів державної влади органам місцевого самоврядування потрібно поступово, керовано, з відповідною передачею необхідних для цього ресурсів і встановленням відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою та державою.

Найкраще ці проблеми вирішуються у процесі транскордонного співробітництва, адже воно є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні. Це дає підстави стверджувати, що *основні принципи транскордонного співробітництва витікають із загальних принципів регіональної політики, викладених вище (див. § 2 цього розділу).*

Разом з тим зазначимо, що *реалізація названих принципів в процесі транскордонного співробітництва має низку особливостей.* Зокрема — наявність кордону і необхідність його облаштування, спільне використання природних ресурсів і відповідно спільне вирішення проблем екологічної безпеки, більш широке взаємне спілкування населення сусідніх держав та глибокі особисті зв'язки людей, значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожню інфраструктуру).

Геополітичні зміни в Європі після виходу Євросоюзу на кордони України у 2004-2007 рр. вимагали більш чіткої структуризації принципів транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому у *Державній стратегії регіо-*

нального розвитку до 2015 року [18] передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі і транскордонного співробітництва як важливої складової регіонального розвитку) буде базуватись на наведених нижче принципах [19].

Програмування. Політика регіонального розвитку здійснюється на основі взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного бюджету, що сприяє забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації у політиці розвитку регіонів.

Концентрації. У зв'язку з обмеженістю державних фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених цією Стратегією, ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання.

Синхронізації дій («синергії»). Передбачається синхронне проведення ряду реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку.

Поляризованого розвитку. Передбачається формування «опорних регіонів» (поліосів, локомотивів зростання), в яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські, людські та інші ресурси, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших

регіонах. Цей принцип застосовували держави, що перебували на початкових стадіях соціально-економічного піднесення, коли інноваційна хвиля тільки починала формуватися та набувала масштабності за рахунок її концентрації в окремих «полюсах зростання».

Додатковості. Фінансова підтримка регіонального розвитку здійснюватиметься за рахунок державного та місцевих бюджетів. За цим принципом фінансування з державного бюджету здійснюватиметься без зменшення фінансування з місцевих бюджетів.

Субсидіарності — розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) послуги максимально наближене до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

Збалансованого розвитку. Зумовлює диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу, умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Партнерства. Тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання в процесі реалізації Стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань.

Єдності. Забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні життя населення; економічної єдності, яка полягає у зменшенні

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

відмінностей в економічному розвитку між регіонами; просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів.

Отже, серед головних цілей транскордонного співробітництва, з урахуванням названих базових принципів регіональної політики, є:

а) діяльність зі створення зв'язків та договірних відносин на прикордонних територіях з метою пошуку рішень спільних проблем;

б) організація розробки узгоджених спільних планів і пріоритетів розвитку та їх виконання;

в) подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидва боки кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;

г) створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів.

ТКС охоплює коло завдань, що не виходять за межі регіонального виміру, проте воно дуже наближене до щоденних людських потреб, його необхідно досліджувати, сприяти його розвитку та використовувати можливості, які відкриваються у рамках співпраці для поліпшення життєдіяльності населення у прикордонних регіонах.

На думку авторів монографії *«Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети»*, окрім визначеної вище ролі сприяння прискореному розвитку інтеграційних процесів, транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного «імпульсу (потенціалу) зростання», а транскордонні регіони, в свою чергу, - «полюсів зростання» [20].

§4. СУЧАСНІ МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ

Будь-яка регіональна політика, а особливо активна політика, передбачає процес формування сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Сьогодні саме цей аспект є ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України. Для подальшого розгляду окресленої проблематики доцільно навести відповідний термінологічний інструментарій, що стосується регіональної політики і єврорегіонального співробітництва, щоб уникнути неоднозначності тлумачення термінів.

Говорячи про сучасні моделі єврорегіонального розвитку, слід зазначити, що дефініція «модель» пов'язана передусім з наявністю двох принципових підходів до ідентифікації [1], – відзначає вчений-регіоналіст З.С.Варналій.

Перший з них визначає модель як довільну множину значень елементів з певними функціями. З цього випливає, що з позиції математичної логіки модель є формулою (функцією), яка пов'язує кілька взаємозумовлених чинників відповідного соціального чи економічного процесу.

Другий підхід – це погляд на модель як можливість глибокого аналізу певних явищ у суспільному житті. Відомий англійський словник сучасної економіки Макміллана визначає модель як «формальну або неформальну структуру аналізу, що прагне абстрагуватися від складнощів реального світу, але зберегти характе-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ристики економічної системи, що дозволяє зрозуміти поведінкові, організаційні і технічні взаємозв'язки, які лежать в основі аналізованої системи. Метою ж полегшення пояснення економічних явищ і розробка економічних прогнозів регіону, галузі, підприємницької структури тощо» [1].

З огляду на це дещо інше тлумачення може дати поняття «індикативна модель», яка дозволяє по-іншому, ніж це робилося в минулі роки, інтерпретувати існуючі нині макроекономічні показники чи отримані нові дані, формули, результати тощо.

Таким чином, моделі в сучасній системі економічного розвитку та регіонального співробітництва можуть розглядатися з трьох позицій і ідентифікуватися як:

- *глобальні (національні) економічні*, які передбачають відповідний механізм і інструментарій регулювання макроекономічних пропорцій;
- *математичні (чи логіко-математичні)* вказують на такий апарат, що дозволяє значно краще, ніж за допомогою традиційних інструментів, ідентифікувати те чи інше соціально-економічне явище в процесі регіонального співробітництва;
- *прогнозні*, за рахунок використання селективних механізмів, інструментів та дослідного апарату попередніх моделей дозволяють з високим ступенем достовірності передбачати темпи розвитку та кінцеві результати відповідних змін у соціально-економічному житті суспільства.

З огляду на це можна зробити висновок, що регіональна модель може розглядатися як частина національної, а тому механізми та інструменти її реалізації

будуть тісно пов'язані з методами регулювання пропозицій, що впливають із конкретних особливостей домінуючої в країні парадигми. В основному їх можна звести до п'яти груп [1]:

1. *Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна* – характерна для англосаксонських країн (США, Австралія, Нова Зеландія). Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.

2. *Соціально-ринкове господарство* – притаманна для країн-членів ЄС, Канади та Ізраїлю. Інколи її називають соціал-демократичною (соціал-ліберальною) моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектору через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, яка здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні.

3. *Азіатсько-тихоокеанська модель* – характерна для Японії, Південної Кореї, Тайвані, Сінгапуру. Полягає у рідкісній й гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній орієнтації економіки та організації фірм на довготермінову перспективу.

4. *Соціалістична* – представлена невеликою кількістю країн (Куба, В'єтнам, Північна Корея). Планова економіка, що панувала в них, привела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

5. *Пострадянська* – притаманна для Білорусії, Туркменістану, Казахстану, Молдови. В економічному плані вона являє собою конгломерат як ринкових моделей правління регіональним розвитком, так і традиційних соціалістичних, пов'язаних з активним адмініструванням і спрямуванням розвитку окремих територій за рахунок значних дотацій з боку національних бюджетів депресивним регіонам.

Аналізуючи сучасні моделі регіонального розвитку, слід зазначити велику кількість інструментів регіонального розвитку, розроблених державними органами, які можуть застосовуватися в різний спосіб. «Не існує єдиного підходу до здійснення регіонального розвитку, – відзначають науковці Інституту громадянського суспільства [2].

По-перше, регіональний розвиток сам по собі не пов'язаний з автоматичною необхідністю реформування держави або її політичних чи адміністративних інституцій. Чимало країн запровадили форми регіонального розвитку, які фундаментально не вимагають суттєвої модифікації суспільних або державних органів, чи перегляду їхніх повноважень. Такою, як правило, але не завжди, є ситуація в невеликих країнах – Ірландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах; такою, принаймні до 1998 року, була вона й у Великій Британії – скрізь існують форми втручання на рівні регіонів (або безпосередньо з боку держави, або через місцеві інституції), але жодна з них не вимагала проведення масштабних реформ державних інститутів.

Процеси регіонального розвитку, що мають такий характер, ми можемо назвати функціональними, на

відміну від політичних та адміністративних. Функціональний регіональний розвиток має на меті, головним чином, економічний розвиток і може й не супроводжуватися ширшими політичними процесами на зразок децентралізації чи регіоналізації держави. У принципі ті країни, котрі в контексті політики регіонального розвитку ЄС розробили певну форму функціонального регіонального розвитку, загалом не здійснювали ніяких основоположних реформ державних інститутів.

Водночас на практиці існували випадки, коли більш широкі процеси де-централізації або регіоналізації держави (як правило, з політичних або інших неекономічних міркувань) здійснювалися одночасно зі створенням структур регіонального розвитку або в рамках створення таких структур. У таких випадках часто здійснюється перегляд конфігурації державних інвестицій (та час від часу податкових повноважень), внаслідок яких формується певна регіональна політика або навіть відбувається регіоналізація. Саме це трапилося в Західній Німеччині після війни, Іспанії після 1981 р., Італії (у дедалі більшому обсязі після 1970 р.), Бельгії (після 1980 р.), Великій Британії (після 1997 р.), Польщі з 1999 р., Чехії з 2001 р. та, в певній мірі у Франції після 1982 р. Деякі з цих країн уже проводили політику функціонального регіонального розвитку в тій чи іншій формі як правило, на основі іншої логіки, але поглиблене реформування держави вело до децентралізації та регіоналізації.

§ 5. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Науковий аналіз теорії і практики транскордонного співробітництва України в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів має вагомим значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі. На початку ХХІ ст., за умов зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, Україна стоїть перед важливим завданням у сфері зовнішньої політики – розбудовою нової діючої системи транскордонного співробітництва. Актуальність питання міжнародних відносин на регіональному рівні визначається перспективою і логікою європейського інтеграційного розвитку, адже важливою складовою зовнішньої політики України у центральноєвропейському регіоні, має стати активізація відносин на новому рівні динамічна розбудова ефективної системи транскордонного співробітництва.

Ключовим, якщо не одним з найважливіших складових транскордонного співробітництва є кордон, власне транспарентність кордону. Транскордонні відносини і транскордонне співробітництво – невід’ємна складова частина – підсистема і підрівень цілісної системи сучасних міжнародних відносин.

Водночас відносини транскордонного співробітництва – це специфічна сфера міжнародних стосунків, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв і принципів.

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з регіонами ЄС, а отже і геополітичний статус нового східного кордону ЄС піднявся на якісно вищий щабель. Україна може більш ефективно вирішувати проблеми зміцнення транскордонних відносин не лише з кожною із європейських держав або їх регіональними об'єднаннями (Вишеград, Центральноевропейська Ініціатива тощо), але і безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом та на рівні співпраці межуючих з ними прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, наприклад, з метою реалізації спільних транскордонних проектів [1].

Стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у його спрямованості на зміцнення держави у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

У розвитку сучасного транскордонного співробітництва основну роль повинні відігравати регіональні органи самоврядування і територіальні громади прикордонних адміністративно-територіальних одиниць цих країн. Отже, Україні треба відмовитись від хибної практики обмеження компетенцій органів місцевого самоврядування у здійсненні самостійної діяльності у сфері міжнародних стосунків згідно із загальноприйнятими принципами децентралізації та субсидіарності.

Проблема формування системи транскордонного співробітництва за європейськими стандартами в

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Україні є актуальним питанням теорії і практики європейської інтеграції України.

Принципово важливим є, по-перше, системний підхід до реальної розбудови єврорегіональної співпраці України і відмова від декларацій та імітації єврорегіонального співробітництва.

По-друге, на сьогодні за умов “пробуксовування” євроінтеграції України, саме розбудова європейського рівня транскордонного співробітництва України може стати серйозною конкретною презентацією європейських намірів України. Важливо також підкреслити, що хоча транскордонне співробітництво не є частиною *acquis communautaire*, втім, воно є складовою регіональної політики Євросоюзу, норми і принципи якої є загальноприйнятими в країнах Європейської Спільноти [2].

Формування нової підсистеми міжнародних відносин між регіонами України та країнами Євросоюзу зумовлює об’єктивну необхідність системного дослідження нового статусу єврорегіонів на нових східних кордонах Європейського Союзу.

Особливу актуальність цей процес трансформації сутнісних характеристик єврорегіонів набуває для України після східного розширення ЄС. По суті, у формуванні ефективної системи транскордонного єврорегіонального співробітництва України, ключова роль відводиться саме єврорегіонам. Інституційною формою міжрегіонального/транскордонного співробітництва є єврорегіони – двосторонні і багатосторонні міжнародні асоціації та об’єднання прикордонних

адміністративно-територіальних одиниць держав. Важливим у цьому контексті є формування європейського рівня системи єврорегіонів України як складової ефективно діючої системи міжрегіонального співробітництва України та Європейського Союзу. Саме через механізми єврорегіонального співробітництва досить продуктивно здійснюється інтеграція сусідніх територіальних самоврядних спільнот і регіональних господарських комплексів межуючих держав [3].

Певна реакція на “презентацію” дії п’яти квазіуспішних єврорегіонів України зазвичай ідеалізувала і міфологізувала їх роль та значення і, особливо, завдання. Прискіпливий аналіз документів створення єврорегіонів України, де визначені цілі і завдання, яскраво демонструють на сьогодні невідповідність реалій раніше визначеним цілям та завданням. Певна річ, не можна говорити про нульовий ефект їх діяльності, позаяк епізодичні успіхи несистемного характеру було досягнуто, перш за все у культурній сфері, підкреслимо – більше за фінансової підтримки фондів ЄС, а про необхідність втілення комплексних соціально-економічних проектів, програм зазначається лише у постановах. Епізодичні успіхи за умов обмеженого фінансування, святкування ювілеїв єврорегіонів чи виокремлення імітації роботи громіздких структурних його складових на сьогодні не призвели до творення ефективно діючих моделей єврорегіонів України.

Визначимо в цьому контексті такі принципові положення.

1. Відсутність потужного державного фінансування проектів транскордонного співробітництва, розвитку

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

єврорегіонів (до речі, вельми прагматично розроблена постанова Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 року №587, яка включала Програму розвитку єврорегіонів, сьогодні має дійсно нульовий ефект) [4].

2. Вкрай недостатня ефективність вже діючих інституцій (агентств, центрів – головною метою яких є власний самодостатній розвиток) як для формування прошарку менеджерів європейських грантів, так і з метою розроблення важливих, актуальних для прикордоння проектів не сприяє динамічному розвитку єврорегіонів України.

3. Відсутність реальної програми трансформації вже наявних неефективних єврорегіонів України, їх невідповідність євростандартам. Лише зазначимо, що всі критичні зауваження дії єврорегіонів України протягом 2004-2007 років не стали основою, етапом їх інституційних чи функціональних змін. Навіть у східних регіонах Центральної Європи за цей період відбулась чітка сегментація громіздких та неефективних єврорегіонів.

4. Відсутність у населення західних прикордонних регіонів України єврорегіональної ідентичності. Маємо на увазі відсутність популяризації ідеї єврорегіонів в Україні за умов, коли ця ідентичність не стала іманентною сутністю населення прикордонних регіонів України (порівняно із теж периферійними та економічно слабкорозвинутими східними регіонами Центральної Європи) [5].

Проблема єврорегіонів України, на нашу думку, не стільки в їх кількісних параметрах, не говорячи

про їх величезні масштаби, а, насамперед, у їх якісних, системних характеристиках. Системний підхід до розвитку єврорегіонів України вимагає реалізації комплексу перш за все економічних, організаційних та інституційних важелів їх розбудови. Виключно важливими в цьому контексті є розроблення із застосуванням системних підходів та єврорегіональних стандартів спеціальних комплексних програм розвитку єврорегіонів України після східного розширення Євросоюзу.

За нових геополітичних умов сьогодні необхідно по-новому осмислити нові статус та роль єврорегіонів України.

Адже єврорегіони України, по-перше, вже з 2004 року здійснюють транскордонну співпрацю безпосередньо з ЄС і на його нових східних кордонах, бар'єрна функція яких посилюється; по-друге, транскордонна співпраця ЄС стала складовою нової східної політики Євросоюзу та України, отже її динамічний розвиток саме на регіональному рівні стає метою і для ЄС; по-третє, за умов наявної різниці у якості транскордонного співробітництва між Україною та державами Центральної Європи позитивом є ініціативи саме сусідів першого порядку України, насамперед Польщі та Угорщини, у спільному розробленні програм і концепцій транскордонного співробітництва.

Виокремимо концептуальні положення, які, на нашу думку, сприятимуть найефективнішій розбудові системи транскордонного співробітництва України.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

1. Регіони, як основні суб'єкти транскордонних відносин, все ж правочинні винятково в рамках делегованих їм згідно з міжнародно-договірними домовленостями і рішеннями державного центру компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені. Чітка на сучасному етапі загальноєвропейська тенденція децентралізації, спрямована на розширення повноважень місцевої влади і територіальних спільнот, передачі їм частини повноважень державного центру, позитивно сприяє подальшому розгортанню транскордонного співробітництва.

2. Структурно визначальним чинником розбудови системи транскордонного співробітництва України та ефективно діючих єврорегіонів України у європейському порівняльному контексті є децентралізація, що, по суті, означає створення єврорегіонів “знизу” за ініціативи органів самоврядування; максимальне задіяння співпраці саме регіонів; надання реальних повноважень, компетенцій органам самоврядування України.

3. Прикордонні території з обох боків нових східних кордонів ЄС і України – традиційно відносно відсталі в соціально-економічному розвитку від індустріальних центрів своїх країн. Самостійно за рахунок лише внутрішніх регіональних ресурсів вони не здатні вирішити складні господарські проблеми. Українська держава поки що не має могутньої регіональної політики, засобами якої прискорювався б розвиток периферії. Тому бажано підключити до розв'язання регіональних проблем і зовнішні ресурси. Вони можуть надходити і через канали міжрегіонального співробітництва.

Отже, важливим аспектом динамічного єврорегіонального розвитку є фінансування. Питання в тому, наскільки українські єврорегіони можуть максимально використати переваги розширення ЄС і підключитися до спільної реалізації міжрегіональних міжнародних програм.

На сьогодні транскордонне співробітництво в Європі знаходиться на етапі системних якісних змін. Воно вступило у стадію активного здійснення на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів і стає засобом успішної реалізації спільної регіональної політики, принципу субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні – будівництва цілісної “Європи регіонів”. З іншого боку – на нових зовнішніх кордонах ЄС транскордонне співробітництво перетворюється в дієвий інструмент інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма розташованими по периметру прикордонними державами. Разом з тим, для значної частини країн-нечленів ЄС, до яких належить і Україна, транскордонне співробітництво з сусідніми державами-членами Євросоюзу в нових умовах є надзвичайно важливим шляхом практичного включення до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

§6. ПРІОРИТЕТИ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ В ЗАЛУЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЧЕРЕЗ ТРАНСКОРДОННИЙ РЕГІОН

Одним із найважливіших факторів стабілізації економічної ситуації в Україні є сприятливий інвестиційний клімат. На сьогодні масштаби міжнародного економічного співробітництва, розміри іноземних інвестицій залишаються недостатніми і не відповідають потребам економіки України. Особливістю сучасного періоду економічного розвитку України є різке скорочення державного бюджетного фінансування інвестиційного процесу. В найближчі роки немає реальної перспективи активізації інвестиційної діяльності з боку держави. Тому потрібно забезпечувати управління інвестиційною діяльністю на регіональному рівні, що підвищить рівень інвестиційної привабливості, а також допоможе регулювати обсяг централізованих капіталовкладень.

Серед важелів, що спричиняють необхідність впливу держави на інвестиційну діяльність на рівні регіонів, значним є нерівномірність показників інвестиційної діяльності у різних регіонах, так як досі не створено єдиний інституційний простір правового управління інвестиційною діяльністю на регіональному рівні, а нормативно-правовій базі з її регулювання не вистачає системності.

Найінтенсивніший розвиток виробництва за рахунок вітчизняних капіталовкладень та із залученням іноземних інвестицій спостерігається в одних і тих самих регіонах. У тих же регіонах спостерігається й активне інвестування капіталу в економіку інших країн. Це

спричинено привабливим інвестиційним кліматом, загальним стабільним економічним розвитком, а також виваженими управлінськими рішеннями органів місцевої влади.

Управління інвестиційною діяльністю на регіональному рівні відбувається за двома напрямками: по-перше, це підвищення інвестиційної привабливості регіону, яку забезпечують розвиток ринкової інфраструктури, рівень заробітної плати, рівень зайнятості, соціальна ситуація, доступ до перспективних ринків збуту, високопрофесійні кадри, вагомий виробничий потенціал; по-друге, важливим механізмом управління інвестиційною діяльністю виступає регулювання обсягів централізованих капіталовкладень. Крім того, інвестиційна діяльність зазнає впливу громадського сектору. Відповідно різняться і механізми, якими оперують органи влади при активізації інвестиційної діяльності.

Причинами, що зумовлюють концентрацію інвестиційних ресурсів та джерел інвестування в одних регіонах, а з іншого боку, слабкі позиції щодо інвестиційної діяльності та незначну інвестиційну привабливість в інших, є:

- високий податковий і адміністративний тиск на бізнес, який намагається конкурувати, а не отримувати ренту;
- зниження рівня фондівдачі, інфляція;
- вузькість внутрішнього ринку, викликана розподілом суспільного продукту;
- відсутність практично більшості ринкових інститутів – корпоративного сектора, ринку цінних паперів, ринку землі, ринку нерухомості;

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

- відтік трудових ресурсів та капіталу із одних місцевостей на користь інших (в основному великих міст);
- неопрацювання органами місцевої влади механізмів складання інвестиційного портрету території;
- нестача оперативної інформації і внаслідок цього нерозвиненість зв'язків між суб'єктами ринку.

Подальше розшарування регіонів за рівнем інвестиційної активності стає перепорою на шляху до формування єдиного господарського простору в країні, зміцнення господарських зв'язків, становлення регіонів як суб'єктів міжнародної інвестиційної діяльності. Слабкі інвестиційні позиції окремих регіонів не дають змогу розширювати виробництво, розбудовувати господарський комплекс території, відповідно не розвивається соціальна сфера.

Якщо визнати, що економічно слабкі регіони України, які залишаються наодинці зі своїми внутрішніми проблемами (насамперед, пов'язаними з необхідністю задоволення мінімальних соціальних потреб населення), не можуть претендувати на залучення значних обсягів інвестицій, то можна стверджувати, що в контексті інвестиційного залучення слід вести мову не про можливість окремих областей, а про їх спільні скоординовані зусилля – що загалом відповідало б економічним та інтеграційним потребам регіонів.

Системною проблемою державної політики є необхідність перенесення акцентів економічних реформ у регіони, завершення розподілу та передачі частини державної власності на рівень місцевого самоврядування,

координація різнопланових заходів. До того ж, у контексті поглиблення міжрегіональної та прикордонної співпраці України (понад 70% території якої є прикордонною) важливе значення має поступове перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони – до органів місцевого самоврядування, територіальних громад. Чинна ж нині практика впровадження навіть регіональних проектів розвитку, що підтримуються міжнародними інститутами, має складну систему узгоджень та затверджень, потребує тривалих узгоджувальних процедур на рівні центральної влади. Тобто регіонам не вистачає не лише коштів на впровадження спільних проектів, але й відповідних повноважень, навіть для тих проектів, для запровадження яких цілком достатньо міжобласних рішень. Низка проблем, які виникають при цьому:

- зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та недостатня економічна активність у них;
- відсутність законодавчо визначеного механізму державного стимулювання розвитку регіонів, у т.ч. депресивних територій;
- недостатній рівень залучення інвестицій в економіку регіонів;
- обмеженість можливостей реалізації спільних інвестиційних проектів;
- інерція місцевих органів влади, відсутність у них реальних повноважень та фінансування з боку держави, а також власних коштів для здійснення інвестиційних проектів.

Подолання (або хоча б зниження гостроти проблем) першочергово потребує вироблення та впровадження

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

дійових механізмів співпраці центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою узгодження інтересів загальнодержавного і регіонального розвитку, спільного розв'язання проблем, що стримують розвиток регіонів, насамперед – проблем, які є подібними для кількох областей, проте жодна з них не має достатніх ресурсів для впровадження адекватних заходів.

Характерним прикладом потенціалу спільного розвитку кількох областей є єврорегіони. Передбачалося, що транскордонне співробітництво в рамках єврорегіонів сприятиме розбудові соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, охороні довкілля тощо. Проте можливості такого співробітництва використовуються вкрай недостатньо, зокрема через невизначеність повноважень місцевих органів влади та самоврядування у транскордонному співробітництві. Залишається слабким залучення в розвиток транскордонного співробітництва підприємницьких структур, відсутня достовірна інформація про можливості для підприємництва на міжобласному рівні, незадовільною є координація на рівні регіональної влади (практично відсутні горизонтальні комунікації).

Інвестиційна діяльність в регіонах залежить не тільки від рівня економічного розвитку. Її інтенсивність залежить від неринкових факторів, від розвиненості окремих елементів громадянського суспільства, зокрема від співробітництва з місцевою владою. Низька інвестиційна привабливість регіонів України зумовлена в тому числі байдужістю місцевої влади при залученні інвестицій. Тому головним критерієм, за яким має

оцінюватися ефективність діяльності місцевої влади у галузі інвестування, є показник обсягу інвестицій, залучених органами влади.

Іншим вагомим механізмом управління інвестиційною діяльністю на рівні регіонів є створення та відновлення Спеціальних економічних зон (СЕЗ). Спеціальний режим інвестиційної діяльності є поширеним у світі напрямом залучення інвестицій у регіони, де існують структурні деформації, гострі соціальні та екологічні проблеми, або де зосереджений науково-технічний потенціал.

На державному рівні перед органами влади постає завдання усунути надмірну диференціацію показників інвестиційної діяльності по регіонах шляхом реформування нормативно-правової бази і коригування розподілу інвестиційних ресурсів.

Це надзвичайно важливо, враховуючи розвиток інвестиційних процесів у післякризовій економіці держави.

Про переважно екстенсивний тип післякризового відновлення свідчить збереження негативної динаміки інвестиційної діяльності. Загалом частка валового нагромадження основного капіталу у січні-вересні 2010 р. склала 16,3 % ВВП.

Інвестиції в основний капітал у січні-вересні 2010 р. скоротилися на 2,9% порівняно з попереднім роком. Головним джерелом їх фінансування і досі залишаються власні кошти підприємств та організацій. Проте їх питома вага порівняно з 9 місяцями 2009 р. суттєво

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

зменшилася і становила 57,4 %. За рахунок кредитів банків профінансовано 13,7% інвестицій. Активізувалася роль держави як інвестора, капітальні видатки за рахунок коштів державного бюджету в 2010 р. зросли в номінальному вимірі порівняно з відповідним періодом 2009 р. удвічі. У структурі фінансування інвестицій зросла частка коштів державного бюджету.

Характерною ознакою 2010 р. стало суттєве зростання частки інвестицій населення у будівництво власного житла, що виконали роль головного рушія поживлення інвестиційних процесів 2010 р.

Секторальна структура інвестицій в основний капітал характеризується їх незбалансованим розподілом, унаслідок чого надходження інвестиційних ресурсів відбувалося переважно в галузі з високим рівнем рентабельності та швидким оборотом капіталу, а також в експортноорієнтовані галузі. Основним об'єктом інвестиційної активності в економіці у січні-вересні 2010 р. стала сфера операцій з нерухомим майном, оренди, динаміка якої в цей період сягнула рівня 34,9%, забезпечивши 5,5 в.п. приросту капіталовкладень. Стагнаційні тенденції обумовлені спадом інвестицій у переробній промисловості (на 13,1 %), виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (19,0 %), торгівлі (27,5 %). У будівництві хоча й досягнуто збільшення капіталовкладень на 2,5 %, проте для цієї найбільш постраждалої від кризових тенденцій галузі така динаміка об'єктивно є недостатньою і фактично свідчить про збереження кризових настроїв щодо її подальшого розвитку.

У промисловості найпомітніша активізація інвестиційних проектів відбулася в таких галузях, як легка, де

обсяг інвестицій в основний капітал збільшився на 30,2 %, хімічна та нафтохімічна промисловість (87,3 %). При цьому тривав спад у капіталоємних галузях промисловості – виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції (на 36,4 %), металургійному виробництві (на 32,3 %), машинобудуванні (на 6,1 %).

Слід наголосити, що цим галузям була притаманна прискорена динаміка економічного зростання, яка відтак не була спричинена технологічною модернізацією. Другий рік поспіль триває інвестиційна стагнація та кож і в харчовій промисловості.

Інвестування стримувалося такими чинниками:

- сповільнення кредитування витрат на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості як приватному, так і корпоративному сектору: за січень-грудень 2010 р. залишок таких кредитів, наданих домашнім господарствам, скоротився на 17,0 %, а нефінансовим корпораціям – на 23,0 %;
- відсутність позитивних зрушень у динаміці інвестиційного кредитування: за 2010 р. залишки коштів за кредитами на інвестиційну діяльність (без урахування кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості), залученими нефінансовими корпораціями, збільшилися лише на 857,0 млн. грн, тоді як навіть кризового 2009 р. цей приріст становив 4,5 млрд. грн;
- недостатність власних коштів у підприємств для здійснення інвестування, навіть незважаючи на зростання фінансових результатів.

Показовим проявом структурних вад інвестування в економіку України є динаміка прямих іноземних ін-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

вестицій. Приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці тощо за 2010 р. становив 4655,0 млн. дол. США, що майже на 5 % перевищило аналогічний показник 2009 р.

Приріст іноземного капіталу спостерігався головним чином у фінансовому секторі обсягом 2628,5 млн. дол., у сферах торгівлі й ремонту – 447,9 млн. дол. США та операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу і надання послуг підприємцям – 485,6 млн. дол. США.

У технологічні види діяльності залучено найменші обсяги іноземних інвестицій. Так, сумарний приріст прямих іноземних інвестицій у промисловість за підсумками 2010 р. склав 766,2 млн. дол. США, що на 20 % менше за аналогічний показник 2009 р. Причому найпривабливішими для іноземних інвесторів галузями промисловості були металургія (50 % загального обсягу припливу прямих іноземних інвестицій у промисловість, або 383,3 млн. дол. США), добувна промисловість (20,6 %, або 157,6 млн. дол. США), хімічна та нафтохімічна промисловість (15 %, або 115,3 млн. дол. США).

Таким чином, економіка України у 2010 р. загалом почала зростати, але низка ознак свідчить про нестійкість і суперечливість процесів післякризового відновлення. Переважають тенденції екстенсивного відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій були притаманні високий рівень відкритості національної економіки та вразливість щодо коливань кон'юнктури світової економіки.

Відновлення економічного зростання було забезпечене переважно за рахунок активізації експортної діяльності та збільшення нагромадження запасів матеріальних оборотних коштів, що разом надало 8,4 в.п. приросту валової доданої вартості у цей період.

Із другого півріччя активізувалося відновлення складових внутрішнього попиту, що поки що не дало змоги подолати стагнації галузей, орієнтованих на внутрішній ринок, негативної динаміки інвестицій в основний капітал. Це досі не дає підстав для висновку про остаточне завершення післякризової економічної депресії та перехід економіки України до фази економічного поживлення.

Забезпечення стабільності соціального та економічного поступу в післякризовий період вимагає реалізації стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, досягнення стабільно високих темпів економічного зростання, системну модернізацію економіки країни, післякризове оновлення економіки.

В успішності інвестиційних процесів регіону важливою умовою є формування та реалізація комплексної стратегії розвитку регіону, створення програми залучення інвестицій в економіку регіону. Та, на превеликий жаль, сучасна практика їх написання є надто недосконалою. У переважній більшості обласні інвестиційні програми та стратегії є простим зведенням зібраних з районів проектів та статистичних даних, в яких економічне обґрунтування вкрай недосконале. Так, наприклад, Програма залучення інвестицій в економіку будь-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

якого регіону України подібна за структурою та змістом і складається зі схожих етапів, де не вказано конкретних заходів, важелів та інструментів. Така ситуація виникає через некваліфіковані кадри в регіональних органах влади (як з питань моніторингу економічного розвитку регіону, так і з питань управління інвестиційними процесами), неважливо, чи береться до уваги місцевий рівень економічного розвитку (сільські, селищні та міські у малих містах органи місцевого самоврядування (ОМС)) чи обласний. У штатному розкладі сільських та селищних ОМС часто немає навіть посади економіста, що, як правило, пояснюється обмеженістю бюджетного фінансування, а в обласному управлінні навіть за наявності відповідних штатних одиниць вищого рівня переважаність працівників поточними проблемами є настільки великою, що не дає фахівцям змоги реально впливати на інвестиційні процеси.

Кваліфіковане управління регіональним розвитком потребує фахівців з навичками аналітичної роботи, здатних вивчати ринок та можливі ризики підприємницької діяльності, використовувати системний підхід у вирішенні завдань управління чи супроводу інвестиційних проектів. Представники місцевої влади чи фахівці, уповноважені здійснювати безпосередній контакт з інвестором, повинні не тільки досконало володіти інформацією щодо місцевого економічного розвитку, його стратегічних напрямів та перспектив, але враховувати професійну, ментальну, національну специфіку кожного потенційного інвестора. З іншого боку, успішна робота представників влади з інвесторами є запорукою формування сприятливого інвестиційного клімату регіону, чинником залучення додаткових інвес-

тиційних ресурсів у його розвиток. Саме представники місцевої влади здатні надати потенційному інвесторові необхідну підтримку.

Перелік заходів, здатних реально сприяти інвестиційним процесам на місцевому та регіональному рівнях, і таких, що залежать від управлінських структур, включає першочергово інформаційну підтримку. Потенційний інвестор повинен отримати необхідну для прийняття його рішення інформацію саме в тій формі і через ті канали, які для нього є найбільш прийнятними. Від представників місцевої влади залежить ступінь поширення інформації про відповідний регіон, зокрема його конкурентні переваги, особливості тощо. Важливе значення в цьому відношенні має й лобювання інтересів регіону на всіх управлінських рівнях.

У разі прийняття інвестором рішення про початок підприємницької діяльності в регіоні він буде потребувати конкретних заходів підтримки з боку місцевої влади. Вони можуть проявлятися в особистих контактах керівників регіону з інвесторами, узгодженні позицій щодо суті та значення певних інвестиційних проектів. Зазначені проблеми актуалізують необхідність кваліфікованого добору персоналу з відповідною освітою та підготовкою.

Отже, для поліпшення показників інвестиційної діяльності територій потрібна активна роль органів влади у збільшенні інвестиційної привабливості підпорядкованих територій. Тому необхідно розробити чітку стратегію інвестиційного розвитку по відношенню до регіонів, яка б визначала пріоритети інвестування на основі вра-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

хування їх економічного ефекту. А для цього потрібно внести доповнення до Законів України “Про місцеве самоврядування в Україні” [1] та “Про місцеві державні адміністрації” [2] стосовно надання повноважень з розробки основних напрямків інвестиційної політики на території регіону щодо визначення пріоритетів інвестування регіону; внести доповнення до “Методики оцінювання роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій...” [3] щодо включення до переліку показників такого оцінювання критеріїв оцінки раціонального використання отриманих фінансових ресурсів; підвищити правовий статус Ради інвесторів щодо сприяння ефективній взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і суб’єктів господарської діяльності у сфері інвестиційної діяльності; посилити контроль за діяльністю існуючих В(С)ЕЗ, у разі необхідності їх перепрофілювати; переглянути критерії надання територіям статусу В(С)ЕЗ з метою створення останніми довгострокового позитивного ефекту; розширити співробітництво органів місцевої влади із громадськими організаціями та підприємствами регіонів шляхом сприяння розвитку ринкової інфраструктури (консалтингових груп, юридичних, аудиторських фірм, маркетингових компаній); проводити тренінги для службовців місцевого рівня, зокрема, з приводу формування інвестиційного портрету регіону; здійснювати рекламно-інформаційну підтримку внутрішнього ринку, активно рекламувати і пропагувати природно-ресурсний та економічний потенціал території.

За таких умов регіональний і державний потенціал отримує необхідні інвестиційні нагромадження для економічного оновлення та зростання.

Отже, до головних проблем місцевої влади в залученні інвестицій можна віднести:

1. Фактичну відсутність офіційного документа, який визначає стратегію розвитку країни загалом. Відповідно регіони не мають стратегічних планів розвитку територій (не пов'язаних із змінами політичної ситуації), вписаних у стратегію розвитку країни. Отже можна констатувати практичну відсутність послідовної інвестиційної політики як державної влади регіонального рівня, так і органів місцевого самоврядування. Хоча в областях працюють спеціальні структури (управління, відділи), відповідальні за залучення інвестицій, їх роль, як правило, зводиться до виконання доручень центральної влади та передачі інформації про окремі інвестиційні проекти.

Як наслідок, значна частка інвестицій на обласному рівні – це інвестиції, які б прийшли в будь-якому випадку, а не залучені внаслідок активних дій місцевої влади та перемоги в конкурентній боротьбі з іншими регіонами (в т.ч. країн ЦСЄ). До таких “в будь-якому випадку” інвестицій належать інвестиції, спрямовані на забезпечення місцевих споживчих ринків. Так, економічно вигідніше розмістити невелике підприємство для переробки сільськогосподарської сировини і продавати продукцію для місцевих потреб, ніж імпортувати аналогічну продукцію з-за кордону, долаючи значні зовнішньоекономічні бар'єри та витрачаючи кошти на транспортування. Звичайно, позитивна економічна динаміка країни формує зростаючий попит на споживчих ринках, проте, зважаючи на загальну слабкість купівельної спроможності українського населення, вказа-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

ні інвестиції не можуть забезпечити стійку довгострокову позитивну економічну динаміку країни загалом.

2. Відсутність у місцевих бюджетів коштів для участі у фінансуванні інвестиційних проектів. Місцеві бюджети мають вкрай обмежені власні ресурси. Так, місцеві податки і збори складають лише 5-7% надходжень до міських бюджетів і менше 1% – до сільських бюджетів. Левова частка загальних бюджетних надходжень спрямовується на фінансування соціальних зобов'язань держави, проте навіть за таких умов – концентрації більшості соціальних функцій держави на регіональному та місцевих рівнях, фінансове забезпечення виконується не в повному обсязі. За таких умов говорити про самостійну політику стосовно ПІІ не має сенсу.

3. Брак комплексних досліджень інвестиційних можливостей і переваг регіонів. Українські регіони часто не цікаві не лише іноземним інвесторам, які взагалі мало знайомі із специфікою країн колишнього СРСР, але й вітчизняним інвесторам, які не мають доступної та постійно оновлюваної інформації про регіональні можливості. Існуюча регіональна структура залучення інвестицій в багатьох аспектах зумовлена інерційністю інвестиційних вкладень у традиційні виробничі сектори, а також відсутністю раціональних інвестиційних пропозицій[4].

Тому сьогодні вкрай важливим є проведення глибоких комплексних регіональних маркетингових досліджень стану ринків товарів і послуг, вироблених у регіоні, конкурентних переваг. Актуальність такого підходу зумовлюється також тим, що сьогодні у світі дедалі

більше посилюється конкуренція не лише серед виробничих брендів, але й серед територіальних.

Основними заходами підтримки інвестиційної привабливості регіонів є:

- надання більших повноважень, у т.ч. фінансових, місцевим органам влади[5]. Це завдання можна вважати одним із головних для Парламенту та Уряду;

- активна співпраця місцевої влади з територіальними відділеннями дозвільних і фіскальних органів у питаннях підтримки інвесторів України[6]. Це важливо з огляду на ту обставину, що традиційна практика державних контрольних органів спрямована переважно на часті перевірки чи пошук різноманітних порушень, а не на співпрацю та підтримку продуктивної діяльності чи попередження негативних проявів;

- визначення стратегічного питання місцевою владою: як, залежно від розташування, специфіки території, наявних ресурсів (у т.ч. людських), позиціонувати регіон для інвестора.

Слід визнати, що в Україні існують значні території, які не мають великих потенційно прибуткових підприємств, а тому – не зможуть стати інвестиційно привабливими в найближчій перспективі. В інших випадках інвестиційні наміри не знаходять практичного впровадження, оскільки відсутні, чи є слабкими, можливості місцевих виробничих ринків у налагодженні постачання сировини чи продукції проміжної переробки. Проте в обох випадках заповнити ніші, як свідчить досвід, може малий бізнес. Тобто, розвиток підприємництва та малого бізнесу стає важливим чинником для зміцнення зв'язків між інвестиційними потоками та місцевою еко-

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

номікою. Втім для малого бізнесу також потрібні фінансові інвестиційні ресурси, хоча б на початковому етапі.

У країнах з перехідною економікою впроваджувалися різні моделі інвестиційної підтримки малого підприємництва. Зокрема корисними видаються заходи, які, не вимагаючи значних коштів, можуть сприяти припливу інвестицій в мале підприємництво. Насамперед це формування початкового капіталу для розвитку малого бізнесу на основі державних гарантій або спеціально уповноваженого державою агентства. Відносно невеликі обсяги таких гарантій і загалом швидка окупність малого бізнесу вказують на невисокі ризики для таких механізмів.

Доцільним є також розгортання мережі різноманітних інвестиційних і спеціальних фондів, що спроможні акумулювати ресурси з різних джерел і спрямовувати їх на фінансування малих підприємств, перш за все – зміцнення виробничої бази. У різних формах для інвестиційного стимулювання використовувалися механізми, які за незначного адміністрування можуть мати високий позитивний ефект для регіонального розвитку загалом. До таких механізмів, зокрема, належать:

- впровадження інвестиційного кредиту для підприємств, які здійснюють інвестиції не лише безпосередньо у виробництво, але й сприяють вирішенню проблем збільшення зайнятості (зменшення безробіття) шляхом створення нових робочих місць, перенавчання працівників тощо, а також реально запроваджують новітні технології;

- звільнення від оподаткування тієї величини доходів працівника та підприємства, яка реалізується ними у вигляді інвестицій у людський капітал (охорону здоров'я, освіту тощо);
- впровадження податкових “канікул” зі сплати податку на прибуток інвесторів щодо тих успішних підприємств, які підтримують розширення суспільних доходів.

Хоча подібні механізми можуть призвести до скорочення надходжень до бюджетів, проте вигоди від підвищення самозайнятості та добробуту значно перевищать певні фіскальні втрати.

Нарешті, виняткової ваги для залучення інвестицій на регіональний рівень отримують інструменти популяризації кращого досвіду та кращої практики. У сучасному глобалізованому світі обіг інформації між іноземними компаніями є достатньо швидким: якщо, наприклад, одна компанія відчула труднощі в роботі з місцевою владою, податківцями, окремими державними чи регіональними службами, то майже автоматично це стає відомо далеко за межами країни, відштовхуючи від бажання інвестувати не лише в окремих регіон, а й загалом у країну.

Таким чином, в Україні обсяги інвестицій залишаються на низькому рівні та не можуть забезпечити довгостроковий стійкий економічний розвиток. Відсутність ефективних економічних механізмів, які б мали сприяти своєчасному та повному відновленню основних фондів, низький рівень і низька ефективність державних інвестицій не можуть бути компенсовані існуючим припливом зовнішніх ресурсів.

РОЗДІЛ 3. Транскордонне співробітництво в системі регіонального розвитку

Відсутність ефективних податкових механізмів, що стимулюють інвестиції в основний капітал, необґрунтовані зміни податкового законодавства, які збільшують ризики, а з тим – і витрати інвестиційної діяльності, в поєднанні з високими зобов'язаннями держави з фінансування соціальних видатків, обмежують можливості і привабливість приватного інвестування. Прямі іноземні інвестиції донині мають обмежений вплив на економічний розвиток країни. Їх зосередженість у галузях (як правило, низькотехнологічних), які гарантують швидку віддачу, слабку залученість до інфраструктурних проектів, не дозволяє ефективно використати існуючий інвестиційний потенціал країни.

РОЗДІЛ 4
***Транскордонне співробітництво
в євроінтеграційній стратегії
України***

*Устич С.І.
Пугачевська К.С.
Артёмов І.В.
Діус Н.О.
Кампов Л.В.*

§1. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – АВАНГАРДНА ФОРМА НОВІТНІХ ВІДНОСИН СХОДУ ТА ЗАХОДУ

Актуальність дослідження економічної складової транскордонного співробітництва викликана рядом об'єктивних факторів, які впливають сьогодні на розвиток прикордонних регіонів та у значній мірі визначатимуть їх майбутнє у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Це обумовлено тим, що транскордонні відносини і транскордонне співробітництво – підсистеми цілісної системи сучасних міжнародних відносин. Водночас відносини транскордонного співробітництва – це специфічна сфера міжнародних стосунків, які здійснюються і розвиваються у відповідному правовому полі на основі визначених критеріїв і принципів. Визначальним фактором може стати безумовна підтримка Євросоюзом транскордонного співробітництва у рамках Програми сусідства, оскільки ЄС розглядає транскордонне співробітництво як один із важливих інструментів європейської інтеграції.

Нового виміру набуло співробітництво на кордонах у зв'язку з прийняттям Закону України «Про транскордонне співробітництво» у травні 2004 року та включення його у перелік пріоритетів Концепції державної регіональної політики. Згаданий вище закон визначає правові, економічні та організаційні засади транскордонного співробітництва. Держава зобов'язалася підтримувати об'єктивність, відкритість та економічну обґрунтованість відбору проектів та програм транскордонного співробітництва, концентрувати фінансові ресурси на пріоритетних та найбільш обґрунтованих

проектах з метою досягнення максимального ефекту їх реалізації, надавати правову, організаційну, методичну та інформаційну допомогу всім учасникам співпраці на прикордонні. Це є своєчасним і необхідним, оскільки, накопичилося чимало проблем та перепон на шляху реалізації транскордонних та інтеграційних устремлінь нашої держави.

Означена проблематика є об'єктом активного дослідження чималої когорти авторів як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні. Не ставлячи перед собою завдання їх розгорнутої характеристики, зазначимо, що переважно вони або носять описовий характер, містять багатий фактологічний матеріал, або мають вузько операційну спрямованість у формі «декларацій», «стратегій» та «програм» транскордонного співробітництва. У контексті загальноєвропейських принципів, згідно з положеннями Мадридської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (1980 р.), «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або кількох договірних сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. У відповідності з новими українськими законодавчими нормами транскордонне співробітництво, згідно зі статтею 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» (2004 р.), це — спільні дії, спрямовані на поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами та місцевими органами виконавчої влади України і

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

територіальними громадами та відповідними органами влади сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Нинішнє транскордонне співробітництво на новому східному кордоні ЄС має своє історичне коріння. Можна виділити два його основні етапи.

Перший охоплює період існування СРСР і країн соціалістичного табору (до початку 90-х рр. ХХ ст.). До середини 70-х рр. відносини між сусідніми прикордонними регіонами (СРСР — з одного боку, Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Болгарії — з іншого) були епізодичними і зводилися тільки до співпраці в області культури, проведення різного роду політичних акцій. Пізніше виникли такі форми, як прикордонна торгівля, як правило бартерна, прямі виробничі зв'язки (80-і рр.), виробнича кооперація, створення спільних підприємств, співпраця в галузі прикордонної транспортної інфраструктури. Всі ці форми транскордонного співробітництва були в значній мірі політизовані.

Другий етап пов'язаний з розпадом Радянського Союзу і отриманням реальної незалежності центральноєвропейськими державами — колишніми його сателітами (з початку 90-х рр. ХХ ст.). Це період бурхливого розвитку різних форм транскордонної співпраці.

Цілком закономірно, що певний час нові суб'єкти «придивлялися» один до одного. А встановлення прикордонних контактів було немов «маленьким кроком» в подоланні «великої дистанції» з налагодження повномасштабних двосторонніх міждержавних відносин.

Звичайно, в цьому процесі не могло не бути певних суперечностей. Мали місце «внутрішні» суперечності — суперечності між центральними і місцевими органами влади. Д.Таршис — колишній Генеральний секретар Ради Європи, який активно сприяв розвитку транскордонних відносин в Центральній і Східній Європі — підкреслював, що «у минулому деякі уряди вважали, що прикордонне співробітництво є ризиком узурпації сфери зовнішніх відносин, яка офіційно контролюється міністерством закордонних справ». Елементи недовіри і підозрілості мали місце в позиціях окремих урядів, які вважали, що транскордонне співробітництво може бути використане для посилення відцентрових, сепаратистських тенденцій, зміцнення позицій якої-небудь з національних меншин. Подоланню цих суперечностей, або хоча б їх пом'якшенню, в найбільшій мірі сприяла сама багатогранна практика міжнародного співробітництва.

Транскордонне співробітництво на новому східному кордоні ЄС розвивається у вельми специфічному соціальному середовищі. Без урахування реального впливу цього середовища на процеси транскордонної комунікації неможливо зрозуміти їх сутність і прогнозувати тенденції розвитку.

По-перше, розширення ЄС в східному напрямі означає вихід його на рубежі безпосереднього територіально-суб'єктного дотику, контакту з ядром, оплотом геополітичної, економічної і військової системи, яка існувала донедавна — Радянського Союзу. Природним є те, що в нинішніх східноєвропейських державах, у тому числі їх прикордонних регіонах, залишки

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

цієї системи найбільш живучі, виразні і відчутні. Це перш за все виявляється в низьких рівнях їх економічного розвитку.

По-друге, нові східні рубежі значною мірою співпадають з розподільчими лініями східно- і західноєвропейської історії. Історичні і геополітичні долі народів Центральної Європи і Балтії з одного боку і Східної Європи — з іншого, при всій їх формаційній спільності відносно різні. Ці народи входили в різні державні утворення. Якщо перші в геополітичному відношенні орієнтувалися зазвичай на Західну Європу, то історичний розвиток інших проходив під значним впливом євразійських векторів світової політики. І відносини ці склалися по-різному.

З погляду історичної ретроспективи саме в контурі нинішніх нових розподільчих ліній (з тими або іншими географічними відхиленнями), через відмінності геополітичних інтересів Росії, з одного боку, центрально- і західноєвропейських країн, з іншого, знаходився один з основних епіцентрів військових конфліктів в Європі.

Тому, виражаючись фігурально, можна говорити, що в цій смузі Європи історично сформувалася негативна «геополітична енергетика».

По-третє, вихід ЄС до меж з Україною, Білоруссю, Росією означає також безпосередній етноцивілізаційний дотик Заходу і Сходу Європи.

Йдеться про взаємодію різних етнічних європейських груп з східнослов'янським населенням, його своє-

рідною культурою, релігією (переважно православ'ям) і т. п. Основним змістом цієї взаємодії, безумовно, є взаємне збагачення культур. Але існування певних складнощів у цьому процесі, які в першу чергу позначаються на прикордонній комунікації (особливо на перших порах), не викликає сумніву. Подібні відмінності в етноцивілізаційному діалозі країн Західної і Центральної Європи свого часу відчувалися значно менше.

Вказані вище геополітичні і цивілізаційні чинники, безумовно, в значній мірі визначають характер нового східного кордону ЄС, істотно впливають на зміст процесів транскордонної комунікації нових членів Європейської Співдружності з Україною, Білоруссю, Росією.

Нинішній етап функціонування системи транскордонних відносин в умовах поглиблення інтеграційних процесів дозволяє зробити висновок, що транскордонне співробітництво в Європі зараз знаходиться на етапі системних якісних змін. З одного боку, в рамках розширеного Європейського Союзу, транскордонне співробітництво вступило в стадію активного розвитку на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів і стає засобом успішної реалізації спільної регіональної політики, принципу субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш ширшому розумінні — будівництва цілісної «Європи регіонів». З іншого — на нових зовнішніх кордонах ЄС — воно перетворюється в дійовий інструмент формування розширеним Євросоюзом смуги добросусідства та інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма розташованими по периметру прикордонними державами.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Разом з тим, для значної частини країн-нечленів ЄС, до яких відноситься і Україна, транскордонне співробітництво з межуючими державами-членами ЄС в нових умовах являє собою надзвичайно важливий, а в деяких випадках на цьому етапі єдино можливий та винятково ефективний, шлях практичного включення до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

Після вступу групи країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу суттєво змінився статус транскордонного співробітництва між Україною та центральноєвропейськими державами — її західними сусідами-новими членами ЄС.

Транскордонне співробітництво України із західними сусідами — Республікою Польща, Словацькою Республікою і Угорщиною з травня 2004 року здійснюється безпосередньо на нових спільних східних кордонах ЄС. Внаслідок цього відносини транскордонного співробітництва центральноєвропейських країн з Україною перетворилися із стосунків «другого ешелону» у взаємини ЄС із Україною як безпосереднім сусідом першого порядку Євросоюзу і держав ЦСЄ.

Якщо раніше транскордонне співробітництво України з сусідніми країнами було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи, то зараз воно вийшло за цей дещо звужений регіональний формат і перетворилося у форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ, ЄС чи їх об'єднаннями, але і з Євросоюзом у цілому. Транскордонне співробітництво центральноєвропейських держав з Україною стало

невід’ємною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу.

Отже, геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноевропейськими державами піднявся на якісно вищій щабель, що слід вважати беззаперечним позитивом. На транскордонному, міжрегіональному рівні стосунки України з ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру.

Тому взаємодія України з ЄС та країнами-членами ЄС у цій сфері об’єктивно може бути навіть більш динамічною і ефективною, ніж на міждержавному рівні. Можна констатувати, що сучасні європейські інтеграційні процеси та розширення ЄС створюють в основному сприятливу для України ситуацію щодо подальшого вдосконалення транскордонного співробітництва із західними центральноевропейськими сусідами і ЄС в цілому для переходу до якісно вищого етапу співпраці.

Більше того, в останній час з боку загальноєвропейських інституцій значно зріс практичний інтерес до розвитку співробітництва з Україною на нових східних кордонах ЄС. Про це свідчить, зокрема, наступне:

По-перше, керівні органи ЄС, в тому числі Європейська Комісія, самі декларують та ініціюють посилення і розширення різноманітних форм транскордонної співпраці з Україною. На транскордонному, міжрегіональному рівні, як уже відзначалося, стосунки Україна – ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру. Тому вза-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

ємодія з ЄС та країнами-членами ЄС у цій сфері має потенціал до більш динамічного і ефективного розвитку, ніж на міждержавному макрорівні.

По-друге, загальноєвропейські органи націлюють сусідні з Україною центральноевропейські держави на розвиток транскордонного, міжрегіонального співробітництва, фактично доручивши Польщі, Словаччині і Угорщині практичну реалізацію цього напряму східної політики ЄС.

По-третє, окремі центральноевропейські держави самі активно пропонують нові плани і концепції транскордонного співробітництва з Україною, з-поміж яких варто виділити спільну австрійсько-угорську та Ніредьгазьку ініціативи 2003 року, Концепцію транскордонного співробітництва між Україною і УР, пропозицію Словаччини щодо візових пільг для українських громадян-мешканців 50-кілометрової прикордонної зони та інші проекти.

Стратегічна мета України в розвитку транскордонного співробітництва з центральноевропейськими державами і ЄС у цілому полягає в перетворенні цієї форми співробітництва в додатковий ефективний канал майбутньої інтеграції України до ЄС. Зокрема, розвитком транскордонного співробітництва вирішуються наступні завдання: не допускається перетворення нових східних кордонів ЄС у жорсткі розподільчі лінії, які відмежовують Україну від Європи та перетворення регіонів з обох боків нових східних кордонів ЄС і України в периферійні і тупикові; координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регі-

онів; поступово формуються інтегровані, насамперед в господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України і центральноевропейських держав; створюється поєднана і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура; складається система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо. Прагматичною «регіональною» метою розширення транскордонної співпраці України є максимальне використання зовнішніх чинників для прискорення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів та вирівнювання їх рівнів розвитку.

Принциповим моментом для успішної реалізації національно-державних інтересів, стратегічних і практичних завдань транскордонного співробітництва України є оновлені концептуальні підходи загальноєвропейських органів із засад політики спільноти щодо сусідів розширеного Євросоюзу.

Серед пріоритетів та напрямів нової політики ЄС визначено, що основним завданням оновленого транскордонного співробітництва повинно стати досягнення цілей сприяння сталому економічному та соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема шляхом залучення економіки прикордонних регіонів-сусідів до європейських ринків; спільне вирішення проблем довкілля, охорони здоров'я, організованої злочинності; забезпечення ефективності та безпеки кордонів, включно з боротьбою проти нелегальної міграції; сприяння людським контактам у прикордонні. Досягти цих стратегічних завдань заплановано з-поміж іншого через реалізацію Програм добросусідства на кордонах, які го-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

туватимуться і подаватимуться на розгляд Єврокомісії спільно партнерами по обидва боки кордону ЄС.

З огляду на підготовку цих програм важливе значення має аналіз реального досвіду і практики транскордонного співробітництва України з окремими центральноевропейськими державами. Порівняльний аналіз стану і перспектив українсько-угорського і українсько-словацького транскордонного співробітництва вказує на дещо відмінний і більш ефективний характер розвитку транскордонних зв'язків України з Угорщиною, ніж із Словаччиною. Концептуальний підхід української та угорської сторін до розвитку цього виду співробітництва, координація стратегії соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України і Угорщини, розробка спільної довгострокової концепції розвитку українсько-угорських транскордонних зв'язків та інші позитивні моменти дозволяють продумано і погоджено планувати та здійснювати транскордонні заходи у всіх сферах співробітництва. Загалом варто говорити про українсько-угорську «динамічну» та в певній мірі «статичну» українсько-словацьку моделі транскордонного співробітництва, а, відповідно, і про «різношвидкісну» транскордонну інтеграцію.

Особливою організаційною формою транскордонної співпраці є спеціальні економічні території (СЕТ). Необхідно в зв'язку з цим виокремити дві важливі переваги розміщення в структурі спеціальних економічних територій (СЕТ) транскордонних формувань.

По-перше, привабливість вільних економічних зон, можливостей спільного підприємництва та укладених угод про транскордонне співробітництво для інозем-

них та національних інвесторів. Прикладом цього є вигоди, які отримали багато країн завдяки експортним промисловим зонам, тому їх розглядають як потенційно важливий інструмент промислового розвитку та економічних перетворень.

По-друге, доступ на національний ринок. Завдяки транскордонному співробітництву з'являються стимули та привабливість територій, що беруть участь у ньому, залучати іноземні фірми, втілювати спільні програми та проекти для країн-учасниць, отримувати допомогу для розвитку внутрішнього ринку країни засобами технологій та досягнень інших держав.

Отже, вплив транскордонного співробітництва на зовнішньоекономічну діяльність проявляється у безлічі факторів. Це, у першу чергу, формування більш відкритої економіки країн, що залучені у таке співробітництво. По-друге, це умови, які сприяють пожвавленню міжнародної торгівлі, розширенню міжнародної співпраці. Але найбільш вагомим внеском транскордонного співробітництва на сьогоднішній день є створення сприятливої бази для міжнародної економічної діяльності шляхом обміну досвідом, науковими досягненнями та новими технологіями, що є рушійною силою будь-якої внутрішньодержавної чи зовнішньої економічної діяльності.

І хоча транскордонне співробітництво досить активно розвивається на західних кордонах України, однак у зв'язку з розширенням ЄС безпосередньо до кордонів України сьогодні найважливішим для нас все-таки залишається питання оперативного розв'язання проблем за-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

хідних регіонів: поліпшення демографічної ситуації, розвиток соціальної інфраструктури малих міст і сіл, свого роду «рекультивациі» на забруднених радіонуклідами територіях, пом'якшення територіальних диспропорцій у господарському розвитку, реконструкція історико-культурної спадщини, активізації туристичної діяльності, розширення зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Пріоритетність розвитку транскордонного співробітництва на основі залучення в першу чергу західних прикордонних територій України не виключає можливості підключення до цього процесу прикордонних територій на сході і півночі.

Прикордонні регіони мають потенціал для активного залучення України до інтеграційних процесів, які охопили сьогодні увесь континент. В руслі аналізу транскордонної співпраці важливим в сучасних умовах, на нашу думку, є дослідження якісно нової реалії, якою став новий східний європейський кордон. Як просторова структура він потребує комплексного вивчення. Очевидно, що дослідження кордонів та прикордонних територій не слід ототожнювати безпосередньо з лінарним характером кордонів. Хоча цілком логічно, що кордони, які окреслюють територіальну цілісність певної держави, водночас є як лінією дотикання суверенних держав, так і лінією їх відокремлення. З-поміж інших міждисциплінарний підхід щодо аналізу кордонів та вивчення так званої «проникливості» кордону дозволяє досліджувати кордон не тільки як лінарний простір між державами-сусідами, а враховує особливості культури, світогляду за умов використання цивілізаційно-релігійних критеріїв.

Згідно з внутрішньою логікою розвитку новий європейський кордон теж має властивість змінюватися і не формуватися як одвічний остаточний східний бар'єр Євросоюзу.

Позаяк головна ідея формування, модифікації, трансформації сучасних кордонів полягає в тому, що кордони, як це не парадоксально, мають з'єднувати людей, нації, спільноти, точніше кордони мають стати символами, а не бар'єрами.

На наш погляд, подальше наукове пізнання та визначення практичних рекомендацій саме на етапі формування нового європейського кордону має неоціненне значення для України, насамперед з точки зору зниження бар'єрного характеру та функцій цього кордону, який де-юре і де-факто як розмежовує, так і об'єднує Україну з загальноєвропейським економічним і політичним простором.

Внаслідок «східного» розширення Євросоюзу кордони ЄС за умов геополітичних змін на європейському континенті зазнають радикальних змін. По суті, відбувається динамічний, якісний та масштабний процес трансформації кордонів ЄС.

По-перше — внаслідок приєднання держав Центральної Європи до ЄС де-факто і де-юре відбулася зміна зовнішніх кордонів Євросоюзу на внутрішні кордони.

По-друге, зрозуміло що процес трансформації кордону ЄС — як підготовчий — розпочався вже у 2002

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

році, що визначилось у практичному вирішенні питань прикордонного менеджменту, у розбудові та впорядкуванні «нових» східних кордонів ЄС згідно з європейськими стандартами на кордонах України включно.

По-третє, внаслідок зміни сутності кордонів ЄС паралельно відбувається і зміна характеру східних кордонів як ЄС, так і держав Центральної Європи, тобто вже сьогодні відбувається і зміна характеру прикордонного менеджменту між Україною та сусідами «першого порядку».

Формування нового східного кордону ЄС — у площині взаємовідносин: держави Центральної Європи та Україна — визначає низку принципово важливих наслідків для України зокрема і зміну системи перетину на кордонах в центральноєвропейському регіоні взагалі.

Перший і головний наслідок для України стосовно формування нового східного кордону ЄС — це закінчення більш ніж десятирічного періоду ліберального режиму перетину кордонів між Україною та державами ЦСЄ та формування зони територіальної стабільності на західних кордонах України.

Другий висновок: система перетину на новому міжнародному кордоні радикально змінилася внаслідок введення візового режиму у 2003 році між Україною та її сусідами першого порядку — державами ЦЄ (і відповідно режим перетину кордону ще більш ускладнився вже із введенням Шенгенського візового режиму протягом 2006–2007 рр. між ЦСЄ та Україною), що було однією з головних умов *acquis* вступу країн ЦСЄ до ЄС, обов'язковою для виконання країною-аплікантом.

Фактично прийняття Шенгенських *acquis* державами-членами Європейського Союзу і, що особливо важливо стосовно розширення зовнішніх «східних» кордонів ЄС, — це прийняття державами ЦЄ Шенгенських *acquis* як здатність прийняти зобов'язання членства, включно з відданістю цілям політичного, економічного та валютного союзу. По суті, з-поміж інших, це також на сьогодні є одним з найсуттєвіших питань нового східного кордону ЄС.

Третім, вкрай важливим наслідком формування нового східного кордону ЄС для України є питання безпеки, точніше керування ситуацією з питань безпеки. За умов, коли жодна з країн ЦЄ не має територіальних претензій одна до одної та до України включно, питання безпеки зосереджується не на питаннях перегляду наявних кордонів, а на проблемі захисту нового кордону.

Підкреслимо в цьому зв'язку, що захист нового кордону вже новітньої об'єднаної Європи здійснюватимуть у найближчі роки (до введення єдиних прикордонних сил Європи) держави ЦЄ. І це не тільки відповідальність безпосереднього захисту, скільки питання реадмісії, нелегальної міграції, контрабанди — тобто ці вже одвічні негативні проблеми, на жаль, мають пріоритет у політиці, у міжнародних відносинах, у дво- та багатосторонніх зв'язках України та новітніх членів ЄС вже сьогодні і на найближчу перспективу. Поза як Україна вже давно перетворилася не тільки на транзитну державу, але і на накопичувач для нелегальних мігрантів. На нашу думку, ця проблема більш складна, ніж уявляється, насамперед що стосується формування сьогоднішнього та стратегічного іміджу нашої держави.

§2. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК НАПРЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Транскордонне співробітництво як елемент державної політики сьогодні займає достатньо важливе місце як в системі пріоритетів соціально-економічного розвитку, так і в напрямі європейської інтеграції України. За сучасних умов розширення процесів глобалізації зростає роль транскордонного співробітництва у житті регіонів і громад та відкриваються нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності.

З середини 90-х років минулого століття проявилася значна зацікавленість вчених проблематикою транскордонного співробітництва. Велику увагу цим проблемам приділили іноземні науковці Р. Герцог, Ж. Марку, Г Габбе, Г Мюдріх, К. Кліп, П. Еберхардт, А. Стасяк, С. Романов, В. Білчак, Л. Вардомський, Й. Зверев, а також вітчизняні вчені: О. Амоша, П. Беленький, В. Будкін, І. Бураковський, В. Євдокименко, М. Козоріз, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Пирожков, Н. Романова, О. Чмир, К. Шевчук та ін.

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін. Воно здійснюється в межах компетенції територіальних громад або

органів влади, які визначаються національним законодавством шляхом укладання відповідних угод або домовленостей.

Сьогодні основним завданням політики транскордонного співробітництва є нівелювання негативного впливу кордонів на життя громадян.

Розв'язанням цих проблем на європейському рівні займаються такі організації, як Рада Європи, Європейська Асоціація прикордонних регіонів. Основною метою їх діяльності є проведення єдиної політики в транскордонному співробітництві як політики задоволення загальноєвропейських інтересів за допомогою встановлення спільних правил, відображених у міжнародних документах.

Незважаючи на те, що в Україні було ухвалено Закон «Про транскордонне співробітництво» і періодично приймаються державні програми розвитку транскордонного співробітництва, реалізація завдань і використання можливостей транскордонного співробітництва вимагає пошуку нових підходів і організаційних форм. Відповідно до ст.5 Закону України «Про транскордонне співробітництво», транскордонне співробітництво може здійснюватись: у межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво може виступати в якості вагомого інструменту модернізації економіки.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Для України, якщо виходити з того, що членство в ЄС є одним з основних пріоритетів, розвиток транскордонного співробітництва є дуже важливим, оскільки може сприяти посиленню економічної взаємодії в західному напрямі.

В умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів виникла необхідність включення регіону в активну міжнародну діяльність. Процеси розширення Європейського Союзу, різний ступінь участі у них України, утворення нових союзів, розвиток програм щонайширшого спрямування зумовили необхідність пошуку нових шляхів реформування економічних зв'язків регіонів, залучення до господарських процесів у регіоні нових потенційних інвесторів та сприяння вже працюючим підприємствам.

Міжнародне міжрегіональне співробітництво України з країнами Європейського Союзу є одним з пріоритетних напрямів європейської інтеграції України. Європейська політика децентралізації владних повноважень у державі зі збереженням унітарного державного устрою та поряд з посиленням економічної конкурентоспроможності регіонів є надзвичайно цікавою для України.

Україна має великі потенційні можливості у налагодженні прикордонного співробітництва. Її безпосередні сусіди – Росія, Білорусь, Молдова, Румунія, Угорщина, Словаччина, Болгарія, Туреччина – становлять різне, але в цілому сприятливе зовнішнє середовище для взаємовигідного співробітництва. В умовах неврегульованості міждержавних відносин

України із низкою сусідніх держав об'єктивно зростає роль прикордонних регіонів у налагодженні міжнародного співробітництва. В Україні 2/3 областей є прикордонними.

Пріоритети програм транскордонного співробітництва України з ЄС безпосередньо пов'язані із загальними цілями Європейського інструмента сусідства і партнерства, а саме: підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій; поліпшення навколишнього середовища; розвиток співробітництва у форматі «від людини до людини» або «люди – людям».

Формування конкурентоспроможної прикордонної економіки є домінуючим напрямом розвитку транскордонного співробітництва України з ЄС, оскільки на програмний період співпраці (йдеться про транскордонні програми 2007-2013 рр.) обсяг його фінансування становив 149 млн євро або 42 % у загальній структурі. Він здійснюється через гармонізований розвиток туризму, створення кращих умов для функціонування малого та середнього бізнесу [1].

Формування конкурентоспроможної прикордонної економіки неможливе без підвищення ефективності управління кордоном, а саме – удосконалення транспортної інфраструктури перетину кордону та облаштування прикордонних пунктів пропуску. Так, у рамках транскордонної програми «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007–2013» з метою облаштування кордону виділяється 20,3 млрд євро, або 30% загального обсягу фінансування програми. У цьому аспекті прикордонне управління та доступність кордонів

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

є необхідною умовою подальшого формування конкурентоспроможної прикордонної економіки.

Напрямок транскордонної співпраці, що стосується поліпшення навколишнього середовища, із загальним обсягом фінансування 133,1 млн євро, або 37% у загальній структурі розвитку співробітництва на практиці втілюється у проектах сталого використання та управління природними ресурсами, готовності до надзвичайних ситуацій.

Співробітництво у форматі «від людини до людини» займає третє місце серед напрямів розвитку транскордонного співробітництва Україна – ЄС, обсяг фінансування якого складає 76,8 млн євро, або 21% у загальній структурі фінансування. Цей пріоритет співпраці виражений у комплексі культурних і мистецьких проєктів, спрямованих на збереження, відродження і популяризацію фольклорних традицій, звичаїв [1].

На даний час Україна підписала документи з прикордонного співробітництва з європейськими країнами в рамках реалізації Європейської політики сусідства. Зокрема діють: Програма з транскордонної взаємодії Угорщини, Словаччини, Румунії і України на 2007/2013 рр., угорсько-словацько-українська і румунсько-українська програми сусідства.

Із введенням Європейським Союзом в дію нового фінансового інструменту – Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП), що прийшов на зміну програмі ТАСІС для прикордонних регіонів країн СНД, Закарпатська область отримала можливість бра-

ти участь у нових програмах прикордонного співробітництва (ППС).

Головною метою нового фінансового інструменту є підтримка та розвиток безпосередніх стосунків між сусідніми країнами та поглиблення взаєморозуміння між їхніми громадянами. Основні напрями впровадження проектів – інституційна співпраця в галузі освіти, культури, науки, соціально-економічній сфері, підтримка громадянського суспільства та місцевих громад.

Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природноресурсного потенціалу сусідніх територій. Таке об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем найбільш ефективно здійснюється через реалізацію транскордонних проектів у різних сферах суспільного життя [2].

Аналіз та оцінка реалізації транскордонного співробітництва на регіональному рівні вимагає оцінки пріоритетів та рівня реалізації можливостей розвитку транскордонного співробітництва.

В цілому вивчення статистичної інформації щодо розвитку транскордонного співробітництва в Україні, звітів органів регіональної влади прикордонних регіонів – учасників транскордонного співробітництва, наукових праць вітчизняних учених дають можливість визначити спільні проблеми, які існують у прикордонних регіонах, зокрема:

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

- недостатній рівень розвитку кордонної і прикордонної інфраструктури;
- низький рівень залучення територіальних громад низового рівня до участі у транскордонному співробітництві, в тому числі у розробці і впровадженні конкретних проектів;
- нестача фінансових ресурсів, що ставить під сумнів можливість практичного виконання більшості заходів, спрямованих на інтенсифікацію транскордонної взаємодії.

Таким чином, можна зробити висновок, що пріоритетними напрямками розвитку транскордонного співробітництва повинні стати охорона навколишнього середовища; розвиток туристичного бізнесу; розбудова транспортної, комунікаційної та прикордонної інфраструктури; створення спільних підприємств з метою підтримки пріоритетних галузей економіки та забезпечення додаткових робочих місць; посилення корпоративних взаємозв'язків у наукоємних галузях; наукова співпраця в напрямі розробки інноваційних технологій видобутку корисних копалин; розвиток малого та середнього бізнесу; підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Сучасні процеси і тенденції інтеррегіонального транскордонного співробітництва в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України супроводжуються перешкодами та проблемами, які проявляються в асиметрії та непропорційності параметрів зовнішньої торгівлі між регіонами України і сусідніх держав ЄС, низь-

кій інвестиційній активності регіонів та недостатній на-
укомісткості міжрегіональних програм і проектів.

Стан транскордонних відносин, взаємна зацікавленість у співпраці дозволяють визначити інтеррегіональне та транскордонне співробітництво України і ЄС як форму реалізації моделі структурної інтеграції, що базується на поглибленні співробітництва в найбільш перспективних секторах і галузях економіки регіонів країн та має на меті зміцнення конкурентоспроможності західних регіонів України. Для цього передусім необхідно: визначити пріоритетні напрями активізації співпраці; удосконалити інституційне забезпечення та інфраструктуру співробітництва; змінити організаційні повноваження місцевих органів влади у сферах ін-террегіонального та транскордонного співробітництва.

§3. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А, по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Міжнародна регіональна інтеграція центральноєвропейських країн зумовлюється низкою причин: їх спільним історичним минулим та регіональними інтересами, географічним положенням, а також політичними і економічними зв'язками, схожими можливостями та прагненнями.

Заснування регіонального об'єднання «Вишеградська четвірка», куди увійшли Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща, відбулося *15 лютого 1991 року у місті Вишеград в Угорщині*. За назвою цього міста об'єднання отримало назву «Вишеградський трикутник», а після розпаду Чехословаччини на 2 незалежні держави – «Вишеградська четвірка».

П'ять основних позицій чітко визначали мету Вишеградського об'єднання центральноєвропейських країн [1]:

- відновлення державної незалежності, демократії і свободи;
- ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства;
- формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи.

Співпраця з Україною розвивалася як на двосторонньому рівні, так і в форматі Вишеградська четвірка плюс. Проте в деяких сферах співпраця, розпочата вже після відновлення Вишеградської групи у 1998 році, вступу країн В-4 до Європейського Союзу, а пізніше підкріплена багатообіцяючими політичними змінами в Україні взимку 2004 року, може вважатися імпульсом для більш ґрунтовної співпраці.

Початком формальних взаємовідносин В-4 з Україною стала зустріч у Високих Татрах у грудні 1999 р., коли президенти чотирьох країн Вишеградської групи заявили про своє бажання підтримувати проєвропейські сили в Україні.

Аналіз свідчить, що держави В-4 надають відчутну політичну підтримку євроінтеграційному курсу нашої держави в рамках так званої «групи друзів» України в ЄС, під час головування в Євросоюзі, офіційно підтримуючи План дій Україна – ЄС. Одночасно співпраця ведеться у різних формах: зміцнення міждержавних контактів, урізноманітнення заходів у форматі «В-4 + Украї-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

на» у політико-безпековій, військовій, енергетичній, соціокультурній сферах, а також на регіональному рівні.

Сучасна Україна виходить з того, що формування навколо держави безпечного міжнародного середовища є однією з передумов її успішного розвитку. Нової динаміки набули процеси єврорегіонального співробітництва, поширюючи простір демократії, сталого розвитку та безпеки.

Відомо, що єврорегіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку і доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, спільністю економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів. З огляду на розставлені акценти у сфері єврорегіональної інтеграції України, досвід країн Вишеградської четвірки є цікавим і може бути використаним для дослідження [2]:

- *стану єврорегіонального співробітництва України в умовах активізації «східного» вектору зовнішньої політики після президентських виборів 2010 року;*
- *відповідних кроків ЄС щодо України, які впливають з ініціативи «Східне партнерство», і в першу чергу посилення діалогу щодо асоційованого членства і зони вільної торгівлі;*
- *співвідношення єврорегіонального співробітництва України з реанімацією українсько-російського діалогу і практичних дій у площині взаємовигідної співпраці східних регіонів держави з Росією, Білоруссю та окремими азійськими країнами.*

З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської четвірки в Україні активізується єврорегіональне співробітництво у багатьох напрямках. *Відомо, що існують чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці:*

✓ **міжнародний рівень:** реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для участі у збалансованому розвитку європейського простору;

✓ **державний рівень:** виробляється національна політика розвитку єврорегіонального співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

✓ **регіональний рівень:** реалізується політика єврорегіонального співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;

✓ **місцевий рівень:** здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Застосування практики взаємодії наших найближчих західних сусідів і партнерів, апробованих у рамках «Вишеграду» механізмів, форм і видів співпраці спроможне сприяти нарощуванню зусиль щодо реалізації європейської інтеграційної стратегії Української держави, пошуку нею додаткових важелів, які могли б

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

вплинути на поглиблення стосунків держави з Євросоюзом та нашими найближчими сусідами.

Україна та Вишеградська четвірка

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Подібне співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

Країни Вишеградської четвірки, як і Україна, усвідомлюють, що ця сфера співпраці вимагає прийняття та реалізації швидких та ефективних рішень. Перш за все мова йде про необхідність створення належної прикордонної інфраструктури, розвиток загальновигідного економічного співробітництва прикордонних областей країн Вишеградської четвірки та України тощо.

У цьому контексті, зокрема у період з 2004 по 2006 рр., Європейська Комісія запропонувала Україні розпочати «сусідські програми» з метою більш плідного прикордонного співробітництва України з ЄС. Реалізація цих програм сприяла продовженню активної роботи України та країн Вишеградської четвірки з Європейською Комісією. Відповідно до представленого списку «сусідських програм» Україні було запропоновано участь у трьох із них: 1) співробітництво України, Польщі та Білорусі; 2) співробітництво Угорщини, Словаччини та

України; 3) співробітництво України з країнами Центральної та Східної Європи (CARDS). Учасникам програм була надана можливість самостійно визначати сумісні пріоритети для прикордонного співробітництва та формувати спільні керівні структури.

Аналіз свідчить, що на політичному рівні, особливо з боку України, в останні роки лунало багато декларативних заяв, відбулися різноманітні міжурядові зустрічі на різних рівнях, які ще не дали відчутних і конкретних результатів. Однак заради справедливості відзначимо, що при цьому офіційний Київ все ж отримав можливість взяти до уваги і проаналізувати досвід країн В-4 на шляху вступу до ЄС та НАТО, а також відчутти підтримку європейських та євроатлантичних прагнень України з боку країн В-4.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами В-4 відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами В-4, до яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Одним з ключових питань під час всіх формальних та неформальних переговорів керівництва України з Вишеградською четвіркою вже протягом багатьох років залишається проблема візового режиму, зокрема його лібералізація.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

У цьому контексті необхідно зазначити, що політика у напрямі можливої лібералізації візового режиму між ЄС та Україною значною мірою активізувалась саме у зв'язку з тиском з боку центральноевропейських країн. І не в останню чергу завдяки лобіюванню інтересів України в ЄС Польщею. Активно підтримала зміни у договорі щодо лібералізації візового режиму і Угорщина.

Так, обидві країни, підписавши Угоду про малий прикордонний рух, фактично здійснили перший крок до безвізових поїздок між громадянами України та ЄС. Поряд з цим, як зазначають європейські експерти, дорожня карта до безвізового режиму для українських громадян ще не є запорукою досягнення реальних змін. Зокрема тому, що запропонований ЄС план пов'язаний з багатьма жорсткими умовами.

Загалом можна констатувати, що досягнуті за результатами систематичних зустрічей на різних рівнях домовленості між країнами В-4 та Україною за тривалий проміжок часу успішно реалізуються.

Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загально-регіонального розвитку.

Як Україна, так і країни Вишеградської групи (ВГ) надають важливого значення розвитку регіонального та транскордонного співробітництва. Адже Україна має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, яке розглядається як ін-

струмент розвитку прикордонних територій та складова євроінтеграційного процесу України.

Насамперед йдеться про необхідність створення сучасної прикордонної інфраструктури, в першу чергу в пунктах перетину на кордоні України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною.

Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних областей України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей, міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням. Науковець-регіоналіст Є.Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці [4]:

- ✓ **сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;**
- ✓ **надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;**
- ✓ **боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;**
- ✓ **адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;**
- ✓ **фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.**

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Варто підкреслити, що В-4 має усі можливості стати енергетичним союзом, який використовуватиме геополітичне положення країн-учасниць для координування транзитної політики. Словаччина, Чехія, Польща й Угорщина разом з Україною є важливими транзитерами російського газу і його споживачами. Через їхню територією здійснюється значний відсоток постачання газу з Росії до Європи (80 % російського і середньоазійського газу до ЄС, що становить близько 40 % від загального обсягу імпортованого Євросоюзом газу). Збереглася і залежність економіки країн регіону від російських енергоносіїв: Словаччини – майже на 100 %, Польщі – на 92 %, Угорщини – на 90 %, Чехії – на 74 %.

Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української електроенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. В перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн ВГ.

Як зазначає науковець-регіоналіст А.Кудряченко, «значне місце в питанні забезпечення енергетичної незалежності України може мати досвід країн В-4 у переході на світові ціни розрахунку за російські енергоносії, адже раніше ці країни, як і Україна, мали пільгові ціни на постачання енергоресурсів. Особливо може стати в нагоді досвід Польщі, яка перейшла на ринкові ціни ще у 2006 році» [5].

Відомо, що Європейська Комісія (ЄК) підготувала 12 програм сусідства, у трьох з яких бере участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області.
2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширюється на Закарпатську область.
3. Україна приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (програма сприяє транснаціональній співпраці для Зони Центральної Адриатики – Дунаю – Південно-Східної Європи). В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області.

У межах міжрегіональної співпраці на сьогоднішній день усі області України мають укладені угоди про співпрацю з сусідніми територіальними одиницями суміжних країн, а також угоди про співпрацю з регіональними органами влади сусідніх країн. Такі угоди укладені з усіма країнами Вишеградської групи.

Активною є співпраця України з сусідніми країнами ВГ в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

- ✓ «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- ✓ Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Окрім цього, Україна активно підтримує одну з останніх ініціатив конгресу Ради Європи зі створення нового єврорегіону в басейні Чорного моря.

Проте на перешкоді виконанню важливих цілей регіональної співпраці в єврорегіонах існує багато проблем, найголовнішою серед яких є відсутність необхідних повноважень місцевої влади для плідної співпраці, а також надто великий розмір єврорегіонів, зокрема Карпатський єврорегіон сягає більше 140 тис. км², що позначається на ефективності його функціонування [5].

Слід зазначити надзвичайно важливу роль міжрегіональної співпраці України з сусідніми країнами ЄС. І в першу чергу у сфері узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів регіональної політики, які тісно пов'язані з вирішенням завдань соціально-економічного розвитку та досягнення економічної безпеки [6]:

- ✓ дотримання курсу на лібералізацію, відкритість ринків та економічну інтеграцію як основи розвитку та партнерства;
- ✓ створення підґрунтя для вирішення спільних викликів;
- ✓ узгодженість політики щодо модернізації економіки країн-партнерів;

- ✓ сприяння мобільності громадян та вільному руху капіталу, товарів та послуг;
- ✓ посилення стабільності та безпеки на кордонах, що включатиме боротьбу з нелегальною міграцією, створення інтегрованих структур управління кордонами, приведених у відповідність до законодавства ЄС;
- ✓ посилення можливостей правоохоронних і судових органів у боротьбі проти корупції та організованої злочинності;
- ✓ розробка та прийняття двосторонніх транскордонних проектів та удосконалення системи транскордонного транзиту енергоносіїв;
- ✓ залучення коштів програм транскордонного співробітництва для створення проектів з модернізації вітчизняних об'єктів та запровадження енергоефективних технологій;
- ✓ законодавче розширення повноважень місцевих органів влади у питаннях вирішення завдань євро-регіонального співробітництва, а також запровадження у практику регіонального самоврядування спеціальних договірних відносин – угод про між-регіональну співпрацю.

Таким чином, співпраця між Україною та Вишеградською четвіркою здійснюється у політико-безпекових сферах, є ефективною та перспективною, здебільшого в плані отримання стимулів та допомоги Україні на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

*Прикордонна співпраця України
з Вишеградською групою*

Державні та міжнародні правові питання кордонів завжди були чутливими та делікатними. Відзначаючи «безпроблемність» сучасних українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського кордонів, науковці привертають увагу до оцінки кордонів. Зокрема Є.Кіш зазначає, що «кордон є своєрідним інститутом, рамки дії політичних систем, які аналізуються крізь функцію кордонів, наприклад, в межах прикордонного регіону як території нових договірних зв'язків. Насамперед кордони виконують три тісно пов'язаних функції:

- *по-перше* – встановлюють межі державного суверенітету;
- *по-друге* – розділяють у просторі символічні співтовариства, тобто держави, кожна з яких має власний прапор, гімн, історію та інше;
- *по-третє* – розділяють у просторі своє (національну територію), та чуже (сусідню територію), а потім увесь світ» [1].

Довідково

Українсько-польський кордон

Довжина становить 526,2 км. Він є найпотужнішим новим зовнішнім кордоном Євросоюзу з травня 2004 року в Центральній Європі.

Україна та Польща 18 травня 1992 року підписали у Варшаві Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних галузях співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини і основних свобод, рівноправність і права народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань. Передбачається, що сторони збільшуватимуть кількість прикордонних переходів, а також удосконалюватимуть прикордонний та митний контроль.

На особливу увагу заслуговують положення статті 10 названого договору щодо співпраці двох держав, безпосередньо у прикордонній політиці та розвитку прикордонної інфраструктури та міжрегіонального співробітництва.

На сьогодні на українсько-польському кордоні функціонує 12 пунктів пропуску: шість для автомобільного руху, шість – для залізничного сполучення, а саме: «Ягодин – Дорогуск», «Ягодин – Дорогуск – зал.ст.», «Устилуг – Зосин», «В.Волинський – Зосин – вант.ст.», «Рава-Руська – Хребенне», «Рава-Руська – Хребенне – зал.ст.», «Шегині – Медика», «Мостиська – Медика – зал.ст.», «Смільниця – Кросценко», «Хирів – Устішкі Дольна – зал.ст.».

Українсько-словацький кордон

Довжина становить 98,5 км.

Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою був

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

підписаний в Києві 29 червня 1993 року і визначив (стаття 1 Договору), що Договірні сторони розвиватимуть свої відносини як дружні держави на основі принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи та ін.

На сьогодні на українсько-словацькому кордоні діють 5 пунктів пропуску: «Малий Березний – Убля», «Ужгород – Вишне Німецьке», «Павлово – Матевце», «Чоп (Страж) – Чіерна над Тісоу», «Малі Селменці – Велке Селменце». Також здійснюється розбудова пункту перетину «Соломоново – Чіерна над Тісоу».

Українсько-угорський кордон

Довжина кордону становить 135,1 км.

Нормативно-правовою основою двосторонньої співпраці обох країн слід вважати Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, підписаний 6 грудня 1991 р. Відповідно до названого договору Україна і Угорщина мають будувати свої відносини, дотримуючись принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поважання прав і свобод людини.

На сьогодні на українсько-угорському кордоні функціонують 7 пунктів пропуску: «Чоп (Тиса) – Захонь», «Чоп (Дружба) – Захонь», «Саловка – Єперешке», «Дзвінкове – Лонья», «Косино – Барабаш», «Лужанка – Берегурань»,

«Вилок – Тисобеч». Також здійснюються переговори щодо будівництва та відкриття пункту пропуску «Велика Паладь – Кіш Паладь» [1].

Проаналізований стан взаємовідносин України з членами Вишеградської четвірки, які є сусідами України на новому євросоюзівсько-українському кордоні, дає підстави стверджувати, що двостороння співпраця взаємовигідна і корисна. На регіональному рівні транскордонна співпраця з Польщею, Угорщиною та Словаччиною розвивається переважно на двосторонній основі через формат єврорегіонального співробітництва.

Поряд з цим слід зазначити, що повинна відбуватися сегментація більш активної співпраці в рамках Карпатського євро регіону, а також у площині спрощення процедур отримання міжнародної технічної допомоги Україні і створення ефективної системи взаємної інформації щодо спільних проблем екологічного характеру та в питаннях лібералізації візового режиму з Україною. Ці та інші зусилля двосторонньої євро регіональної співпраці спроможні значно підняти рівень і результати співпраці України з Вишеградською групою та кожною із числа її держав.

Тісні історичні зв'язки та спільні зовнішньополітичні цілі України та Вишеградської четвірки заклали основи для ефективного розвитку добросусідських відносин на сучасному етапі і створили можливості для подальшої масштабної взаємодії в майбутньому. Можна стверджувати, що вишеградсько-українські зв'язки є доволі збалансовані, про що свідчить успішна реалізація двота багатосторонніх домовленостей, досягнутих за ре-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

зультатами систематичних зустрічей на всіх рівнях. Все це створює міцний фундамент для подальшого розширення такого співробітництва на основі спільного врахування інтересів сторін.

Зважаючи на проведений аналіз, можна з упевненістю визнати, що країни Вишеградської четвірки розвинули доволі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:

- 1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;
- 2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції Україні;
- 3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;
- 4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду і України у формі участі українських представників у засіданнях різних вишеградських структур та спеціально створених комісіях;
- 5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Поряд з названими напрямками співробітництва України та Вишеграду слід виділити значення регіо-

нальної співпраці, що особливо важливо для використання в практичній діяльності органів місцевого самоврядування та впровадження в практику нових елементів єврорегіонального співробітництва України, враховуючи, що співпраця сприяє [1]:

- ✓ кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з сусідніми державами ЄС;
- ✓ імплементації головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України;
- ✓ створенню відповідної прикордонної інфраструктури із врахуванням специфіки адміністративного поділу України та ін.

Окреслена канва співробітництва між Україною та Вишеградською групою була підкріплена конкретними пропозиціями та рішеннями у таких сферах, як: політичне співробітництво, торговельно-економічна кооперація, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ, в інфраструктурі транспорту, енергетики та зв'язку, а також у сфері культури, освіти, взаємних контактів між людьми.

Зокрема транскордонна співпраця пропонує багатообіцяючий потенціал. Україна та Вишеградська четвірка разом реалізували кілька таких проектів, що уможливило співпрацю, наприклад, між регіонами, містами і селами, а також громадянами на різних рівнях. Ця співпраця принесла учасникам гарні результати, кращі за різні політичні декларації.

§4. ІНІЦІАТИВА «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

Незважаючи на досить коротку історію «Східного партнерства» ЄС, ця ініціатива викликала глибокий інтерес з боку політичних та суспільних кіл як за кордоном, так і безпосередньо в Україні.

Більшість наукових публікацій висвітлюють переважно зміст та основні положення «Східного партнерства». Тому актуальним є проведення аналізу процесів формування ініціативи, виявлення її особливостей та визначення місця в ній України, а також дослідження стану і перспектив нової угоди про асоціацію.

Ініціатива «Східне партнерство» була заснована у травні 2009 року і передбачає посилену співпрацю ЄС з шістьма країнами-сусідами: Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою і Україною. Проте вона не виключає можливість приєднання третіх сторін, в першу чергу це стосується Росії та Туреччини. Це обумовлено наявністю деяких проблем в регіоні, з-поміж яких головними є питання енергетичної безпеки та врегулювання конфліктів, а залучення вищезгаданих країн може значно сприяти вирішенню цих проблем.

Необхідно відмітити в першу чергу те, що ЄС, поділяючи дедалі більшу увагу Східній Європі, прагне таким чином поширити в регіоні власні інтереси і зону впливу. Не менш зацікавленою в цьому питанні є і Ро-

сія. Однак зростання конкуренції між ЄС і Росією зужує можливості маневрування України між східним і західним векторами зовнішньополітичних інтересів.

«Східне партнерство» створює широку базу для транскордонного співробітництва, надає додаткові стимули для економічного, соціального та регіонального розвитку партнерських країн. Крім того, ініціатива сприяє належному управлінню, включаючи фінансовий сектор, а також допомагає зменшити соціально-економічні відмінності між державами.

На відміну від Програми ІНТЕРРЕГ, якою передбачено механізм фінансування транскордонного співробітництва, «Східне партнерство» передбачає інноваційний підхід. Він полягає у просуванні більш тісного співробітництва між державним та приватним секторами. До фінансової підтримки ініціативи запрошені фінансові та інші інституції ЄС.

Таким чином, хоча ініціатива «Східне партнерство» не передбачає безпосереднього механізму фінансування проектів транскордонного співробітництва, вона діє у якості форуму для обговорення та спільного вирішення існуючих проблем у партнерських державах із залученням досвіду ЄС.

Діяльність України в рамках цієї ініціативи створює додаткові можливості для поглиблення транскордонного співробітництва з ЄС. В той час, як більшість країн-учасниць «Східного партнерства» проявляють інтерес до механізмів, спрямованих на поглиблення відносин виключно в економічній сфері, Україна акцентує свою

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

увагу на використанні усіх можливостей ініціативи з метою максимального наближення до стандартів ЄС, не виключаючи можливості щодо продовження діалогу на предмет членства.

Так, нові компоненти «Східного партнерства» для України виокремлено в чотири тематичні платформи. Саме вони повинні стати основою для інтеграції країн-учасниць до ЄС. До них відносяться: сфера управління і верховенства права; економічна інтеграція і регуляторна сфера; питання енергетичної безпеки; контакти між людьми.

Важливе значення для транскордонного співробітництва України з ЄС має Інтегрована програма управління кордонами, покликана сприяти створенню інтегрованої інфраструктури митного та прикордонного контролю на основі стандартів ЄС. Підписання тристоронньої Декларації щодо зміцнення співробітництва митних служб України, Польщі та Білорусі передбачає спрощення митних процедур, скорочення часу перетину кордону, а також співпрацю у боротьбі із нелегальною міграцією та контрабандою. При цьому слід відзначити, що результатом попередніх домовленостей керівників митних служб цих країн щодо обміну оперативною інформацією стало реальне скорочення черг на кордонах [1].

Беручи до уваги існуючі євроінтеграційні здобутки України, ЄС неофіційно відводить нашій державі роль лідера в межах «Східного партнерства». Необхідно враховувати і той факт, що Україна з-поміж усіх учасників проекту найактивніше декларує своє бажання приєднатися до ЄС [2].

Східна політика ЄС є додатковою платформою, на якій Україна може представляти свої інтереси, а також використовувати запропоновані механізми для проведення структурних реформ. Важливим позитивним моментом ініціативи є той факт, що Україна «де-юре» не повинна робити вибір між східним та західним векторами зовнішньої політики і може ефективно поєднувати елементи співпраці в обох напрямках.

Проте, двостороннє співробітництво з державами Східної Європи, що розвивається в цілому досить успішно, так і не було доповнено багатостороннім співробітництвом під егідою «Східного партнерства».

Україна скептично сприймала ініціативу «Східне партнерство». Наша дипломатія охоче брала в ній участь, тому що їй необхідно було балансувати між активністю на російському напрямі і переконувати Захід і власне суспільство в тому, що у ставленні до євроінтеграції нічого не змінилося, а значить і всі проведені під егідою ЄС форуми українці будуть відвідувати. Але підхід до діалогу з Євросоюзом зазнав істотних змін. Він ставав більш прагматичним. Безвізовий режим, повноцінна зона вільної торгівлі та угода про асоціацію – це три цілі, які Україна ставить перед собою у відносинах з ЄС. У той же час особливості ставлення Євросоюзу до України чітко проявилися в історії з перейменуванням «дорожньої карти» досягнення безвізового режиму у «План дій» з досягнення безвізового режиму.

З початку березня на переговорах української сторони з єврочиновниками на всіх рівнях мова йшла про

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

«дорожню карту» як про документ, що містить чіткий набір кроків з боку України і ЄС (переважно йшлося про внесення змін до законодавства), реалізація яких повинна привести до автоматичного скасування віз для громадян України, які здійснюють короткострокові поїздки до Євросоюзу. Невдовзі Брюссель почав рішуче наполягати на тому, що документ, який планується підписати на засіданні Ради співробітництва Україна – ЄС, має називатися «План дій». «Дорожня карта» передбачає ухвалення тільки одного політичного рішення з боку Союзу – її підписання. Решта – суто технічна робота. В свою чергу План дій має на увазі, що навіть після виконання всіх його елементів ЄС залишить за собою право ще раз з політичних позицій оцінити, чи варто скасовувати візи для українців.

«Кореспондент» за допомогою експертів проаналізував, наскільки влада України готова і може виконати умови ЄС щодо економічних і політичних реформ, щоб увійти до зони вільної торгівлі з Європою й отримати асоційоване членство в ЄС. Підсумок засмучував: вірогідність реалізації плану – 44%. Проблема в тому, що більшість з цих реформ мала ударити по електорату.

Все ж таки, що може надати Україні членство в ініціативі «Східне партнерство»? З яких джерел відбуватиметься її фінансування?

Важливе місце в «Східному партнерстві» відведено регіональному розвитку, адже саме завдяки йому громадяни зможуть відчувати результати процесу європейської інтеграції.

Регіональний розвиток сприятиме:

- поліпшенню життя населення регіонів;
- соціально-економічному вирівнюванню регіонів;
- зменшенню соціальної напруги серед населення;
- підвищенню рівня підтримки процесу інтеграції до ЄС;
- поліпшенню інфраструктури.

Уповноважений Міністерства закордонних справ Польщі з питань «Східного партнерства» Анджей Чешковський після першого засідання багатостороннього формату «Східного партнерства» щодо платформи «Демократія, належне управління та стабільність» 5 червня 2009 року зазначав, що програма регіональної політики вже розпочалася.

Можливо, було б доцільним і своєчасним впровадження спільних дій щодо комплексного моніторингу за реалізацією програм і проектів у регіоні, який було обрано пілотним (АР Крим). Адже від успішності пілотних проектів залежить зацікавленість ЄС у наданні допомоги в рамках «Східного партнерства» у подальшому і для інших регіонів.

Загальна грошова сума, призначена для фінансування ініціатив «Східного партнерства», становить 600 млн євро [6, с.23].

Збільшення фінансування на «Східне партнерство» можна очікувати тільки після 2014 року. Однак ЄС дотримуватиметься балансу у фінансуванні між «Східним партнерством» і Союзом для Середземномор'я.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

«Східне партнерство» може стати дійовим інструментом забезпечення свободи пересування для громадян країн Східної Європи, адже рух до повної лібералізації візового режиму з боку ЄС є одним із пріоритетних напрямів цієї ініціативи. Угода про спрощення оформлення віз, яка набула чинності 1 січня 2008 року, стала першим позитивним кроком у цьому напрямі.

Очевидним є те, що Україні треба активно здійснювати реформування економіки, запровадження європейських стандартів, зближення законодавства з європейським, щоб бути готовою, коли відкриється нове вікно розширення ЄС. Сприятливим в цьому напрямі був 2011 рік. Адже саме на цей рік припадало головування в ЄС Польщі та Угорщини, які є прихильниками східної політики ЄС.

Подальше просування співробітництва і реалізація конкретних угод в рамках ініціативи «Східне партнерство» буде залежати в першу чергу від України.

На сучасному етапі керівництво України, незважаючи на складні внутрішньо- та зовнішньополітичні умови, продовжує проявляти свою зацікавленість у східній ініціативі ЄС і чи не найважливішу роль відводить питанням підписання угоди про асоціацію, а також перспективам створення зони вільної торгівлі з ЄС, що є надзвичайно важливим для транскордонного співробітництва України і ЄС.

Укладаючи угоди про асоціацію, ЄС застосовує диференційований підхід [7].

Зокрема метою угод про асоціацію ЄС з країнами Середземномор'я є створення зони вільної торгівлі,

економічна, соціальна і культурна співпраця. Виняток становить Туреччина, угода про асоціацію з якою засновує митний союз із ЄС та забезпечує доступ Туреччини до внутрішнього ринку ЄС протягом перехідного періоду. У свою чергу для Західних Балкан (зокрема Хорватії та Македонії) ЄС передбачено процес стабілізації та асоціації, що включає різні рівні: стратегічний та політичний; інституційний; економічний; фінансовий. До окремої групи слід віднести угоду про асоціацію з Чилі, метою якої є заснування політичної та економічної асоціації з ЄС.

З державами Центральної та Східної Європи ЄС у 90-ті роки укладав європейські угоди, які засновували асоціацію між сторонами. Саме угоди про асоціацію європейського типу стали передумовою для набуття повноправного членства в ЄС країнами Центральної та Східної Європи.

Зважаючи на те, що Україна – європейська країна, яка поділяє європейські цінності, укладення між Україною та ЄС угоди про асоціацію європейського типу є законним етапом інтеграції України до ЄС. Саме така угода закріпить правові основи визнання державами-членами ЄС нового статусу України, що не пов'язаний з приналежністю ані до пострадянського простору, ані до європейського сусідства [8].

Водночас укладення між Україною та ЄС угоди про асоціацію європейського типу відповідає інтересам ЄС. Така угода сприятиме зміцненню стабільності на Європейському континенті, свідчитиме про поширення євроінтеграційних процесів на Східну Європу, посилить

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

вплив ЄС у регіоні. Принциповим моментом майбутньої угоди між Україною та ЄС має стати забезпечення на її основі сприятливих умов для внутрішнього євроінтеграційного розвитку України. Адже інтеграційна підготовка держави, її економічні, правові та інституційні реформи є закономірним шляхом до набуття повноправного членства в ЄС.

Тому в нову угоду між Україною та ЄС має бути закладений «еволюційний потенціал», а саме: принцип поступової, послідовної та поступальної інтеграції України в політичний, економічний та правовий простір ЄС. «Еволюційний потенціал» нової угоди дасть змогу закріпити перспективи послідовного поглиблення економічної інтеграції України від зони вільної торгівлі до зростаючої участі у внутрішньому ринку ЄС (що охоплює свободу руху товарів, осіб, послуг та капіталу) [9].

Звичайно, відкриття українських ринків товарів і послуг для компаній ЄС не може відбутися одразу ж після підписання угоди. Це зумовлено неготовністю українських виробників до жорсткої конкуренції. Саме тому ЄС демонстрував готовність до обговорення перехідних періодів для відкриття українських ринків на рівні окремих товарних груп, послуг, сфер економічної діяльності та реформування регуляторного середовища (зокрема механізмів державної підтримки) згідно із стандартами ЄС. Реформування законодавства, адаптація стандартів і норм та розбудова необхідних інституцій потребуватиме значної допомоги ззовні. Виходячи з цього, ЄС обіцяє збільшити технічну та фінансову допомогу Україні [10].

Повністю уникнути негативних наслідків від поглибленої вільної торгівлі з ЄС буде неможливо. Це стосується, наприклад, закриття неконкурентоспроможних підприємств. Водночас уряд зможе вжити певних заходів, що допоможуть зменшити втрати від негативних наслідків.

В перспективі не виключається створення поглибленої регіональної зони вільної торгівлі, яка б об'єднала країни-учасниці «Східного партнерства» та країни-члени ЄС. Лібералізація режиму торгівлі між ЄС і його східними сусідами повинна бути посиленою підписанням галузевих угод в сфері технічних стандартів, енергетики, транспорту, захисту прав інтелектуальної власності.

Поглиблення економічної інтеграції має доповнюватися посиленням співробітництвом між Україною та ЄС у соціально-економічній, правовій, гуманітарній та інших сферах, що становлять їх спільний інтерес.

Оцінка інституційної та адміністративної спроможності в Україні дає підстави стверджувати про необхідність підвищення ефективності координаційної структури та забезпечення її політичною підтримкою найвищого рівня. Потребують удосконалення процедури та інституційний механізм адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Адаптація законодавства України має розглядатися не лише як виконання відповідного міжнародного зобов'язання, але й як невід'ємна складова правової реформи, що відбувається в процесі глобальної економічної та політичної трансформації українського суспільства.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Важливо зауважити, що ініціатива «Східне партнерство» не стала альтернативою повноправному членству України в ЄС, проте істотно змінила формат співробітництва з односторонніми зобов'язаннями України, запропонований Планом дій «Україна – ЄС», на формат співробітництва зі взаємними зобов'язаннями України та ЄС, який виражатиметься в угоді про асоціацію.

За оцінками європейських дипломатів, для України було б цілком реально модернізувати економіку так, щоб незабаром претендувати на членство в Європейському Союзі. Для цього є всі передумови: європейські держави хочуть розширити свої ринки і розвинути партнерські контакти, а Україна може отримати нові технології і можливості прискорення інтеграції до європейського економічного простору [11].

Протягом жовтня 2009 р. у Брюсселі українська делегація поряд із підписанням з ЄС Меморандуму про співпрацю у регіональній сфері приділила велику увагу питанням створення зони вільної торгівлі, яка має стати найважливішою складовою нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, були підготовлені проекти угод про приєднання України до енергетичного співтовариства, про привілеї, імунітет і діяльність в Україні Європейського інвестиційного банку та інших. Основною перешкодою планам офіційного Києва щодо підписання Угоди про асоціацію вважалась незгодженість економічних питань.

Нова посилена угода містить в собі два ключові компоненти – політичний та економічний. Політична асоціація передбачає насамперед участь у політиці і програмах ЄС, а також узгодження питань, що стосуються

міжнародного миру та безпеки. Економічна складова в свою чергу передбачає, як вже зазначалося, створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що в подальшому приведе до поступової інтеграції на внутрішні ринки ЄС і не виключає в довгостроковій перспективі можливість стати повноправним членом ЄС.

У Європейському Союзі вважають, що в питанні скасування візового режиму для громадян України дуже важливими є економічна і соціальна складові. А отже, необхідною умовою є підвищення рівня життя в державі. На Євросоюз існує імміграційний тиск із боку України, а це є результатом того, що українці не мають достатніх можливостей у своїй країні.

Як зазначив представник ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра, у результаті реформ, необхідних для підписання Угоди про асоціацію України з Євросоюзом, у цій державі мають зникнути корупція й перешкоди для інвестицій, поліпшитися система державної влади і місцевого самоврядування. Внаслідок цього в Україні мають зрости інвестиції, з'являться нові робочі місця і збільшитися доходи людей. Лише тоді люди будуть менш схильні шукати роботу за кордоном, і це знизить імміграційний тиск на ЄС.

Першочерговими реформами в Україні, на нашу думку, мають бути такі, що стосуються безпеки кордонів, адже нині Україна часто стає так званим «коридором» для проходження нелегальних мігрантів до ЄС, вдосконалення паспортів і механізму видачі українських віз громадянам третіх країн. Для прикладу можна взяти балканські країни, яким знадобилося близько десяти років, щоб виконати

реформи, яких вимагає «дорожня карта» для досягнення безвізового режиму, і домогтися безвізового режиму з ЄС.

Дослідження проблематики впливу «Східного партнерства» на транскордонне співробітництво України з ЄС дозволяє зробити деякі висновки.

В сучасних геополітичних умовах Україна продовжує розглядати «Східне партнерство» як додатковий інструмент для поглиблення транскордонного співробітництва з Європейським Союзом.

Проте необхідно відмітити недостатньо швидкі темпи реалізації цієї ініціативи. До основних перешкод на шляху досягнення бажаних результатів можна віднести:

- по-перше, відсутність узгодженої позиції ЄС щодо імплементації ініціативи на рівні практичних питань;

- по-друге, недостатнє фінансування «Східного партнерства» (600 млн євро на період з 2009 по 2013 рр. – якщо розділити цю суму на шість країн-учасниць, то стане зрозуміло, що такі кошти є досить малими для реалізації якихось масштабних проєктів; для порівняння, наприклад, на фінансування Туреччини лише протягом 2009 року ЄС виділив 600 млн євро);

- по-третє, складна внутрішньополітична ситуація в Україні та ін.

Водночас участь у «Східному партнерстві» матиме позитивні наслідки для України, якщо стане додатковим стимулом в імплементації угоди про поглиблену зону вільної торгівлі. Цей процес може уповільнитись через наявність значної кількості важливих для української економіки питань.

Політичне значення «Східного партнерства» для України полягає в тому, що в ньому закладена базова структура політики ЄС у Східній Європі та визначені основні механізми і сфери співробітництва на середньостроковий термін. Подальше політичне та практичне наповнення цього формату залежатиме від наявності політичної волі в Європейському Союзі та від готовності України використовувати можливості, які пропонуються в ньому. Але для цього українській дипломатії потрібно фокусувати увагу не стільки на декларативній перспективі членства в ЄС, скільки на забезпеченні підтримки і залученні ресурсів з боку ЄС для стабілізації нашої держави, здійснення радикальних структурних перетворень та реалізації масштабних практичних проектів в Україні.

Важливим елементом Угоди про асоціацію, яка є складовою «Східного партнерства», є спроба об'єднання регіонів через розробку регіональних проектів, багаторозсторонній політичний діалог, а також створення поглибленої зони вільної торгівлі, яка охоплює весь регіон.

Також необхідно відмітити значне просування у питанні надання Україні безвізового режиму з ЄС, а саме надання Україні так званої «дорожньої карти» безвізового режиму балканського зразка.

Від ефективності проведення подальших структурних реформ в усіх сферах, адаптації законодавства до стандартів ЄС залежатимуть подальші європейські перспективи нашої держави. Ефективне використання можливостей в рамках «Східного партнерства» може вплинути на прискорення цих процесів.

§5. ЄВРОРЕГІОН – ОСНОВНА ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Наслідки кризових явищ, характерних для глобальної економіки, мають місце і в Україні. Для їх мінімізації в соціально-економічній сфері необхідна консолідація місцевих ресурсів розвитку, оптимізація їх використання на основі об'єднання зусиль регіонів, держави, бізнесу та громадськості.

«Практична реалізація нової регіональної політики в Україні передбачає новий формат відносин регіонів із центром, нові важелі і механізми впливу на регіональну політику, які ґрунтуються на зростанні ініціативи та посиленні відповідальності регіональної влади, обумовлюють потребу стимулювання регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях», – говориться у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України [1].

Особливе місце у сфері міжрегіонального розвитку і транскордонного співробітництва займають відносини з регіонами сусідніх держав та змістовна взаємодія з іноземними партнерами, насамперед в економічному напрямі. Важливе значення має підтримка України з боку країн **Центрально-Східної Європи**. Значимість відносин України з її європейськими сусідами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Чехією підтверджують економічні показники, активні регіональні, транскордонні й міжлюдські контакти.

Однак очевидно також, що співробітництво між Україною та її сусідами має значні нереалізовані резерви. Тому необхідно сконцентрувати увагу, і на цьому наголошується у Щорічному посланні, на таких напрямках:

- транзит енергоносіїв, насамперед нафти і газу, а також залучення європейських партнерів до модернізації української газотранспортної системи;
- спорудження транспортної інфраструктури, зокрема в межах створення міжнародних транспортних коридорів;
- використання ресурсів транскордонних річок;
- спільне вирішення питань екологічної безпеки та природоохоронної діяльності, насамперед у прикордонних регіонах;
- інтенсифікація взаємодії у сфері міграційної політики, транскордонного співробітництва та гуманітарних контактів;
- **активізація діяльності єврорегіонів**, реалізація дво- і багатосторонніх міжнародних проєктів у сферах співробітництва органів місцевого самоврядування, освіти і культури, збереження природного середовища.

Надзвичайно важливим інституційним механізмом регіонального, транскордонного співробітництва є *єврорегіони*, які дозволяють об'єднати зусилля прикордонних з Україною регіонів сусідніх країн-членів ЄС для спільного вирішення існуючих проблем соціально-економічного, національно-культурного, природоохоронного та екологічного характеру.

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

ми органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону [2].

Характерними особливостями єврорегіону є:

- *географічна* – єврорегіон є територією, яка має конкретне географічне положення;
- *політична* – частини цієї території знаходяться під юрисдикцією суверенних держав, які мають спільний кордон;
- *адміністративна* – єврорегіон утворюють прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон;
- *функціональна* – єврорегіон є формою транскордонного співробітництва.

Визначальна роль єврорегіонів у процесі транскордонного співробітництва в тому, що вони є ключовою ланкою у підтриманні контактів між органами державної влади, виробленні стратегії спільних дій, ініційованні проектів, реалізація яких відповідає інтересам прикордонних регіонів України.

Інституціональну структуру діяльності єврорегіонів становлять міжрегіональні ради депутатів місце-

вої представницької влади різних рівнів, робочі групи представників виконавчої влади і міжрегіональні об'єднання підприємців. Фінансування процесу реалізації інвестиційних проектів відбувається за рахунок місцевих бюджетів, національних бюджетів країн, до яких належать регіони, що беруть участь у міжтериторіальних об'єднаннях, а також бюджету Європейського Союзу.

Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. На цій основі формуються об'єднання адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, які є зацікавленими у спільній реалізації різнопланових проектів у межах даної сукупності прикордонних регіонів [3].

Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів.

На території України діють такі єврорегіони: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), Чорноморський єврорегіон (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) та «Дністер» (Україна, Молдова). Необхідно відмітити, що 19 регіонів України є прикордонними. Їх площа становить близько 77,0 % усієї території держави [4].

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

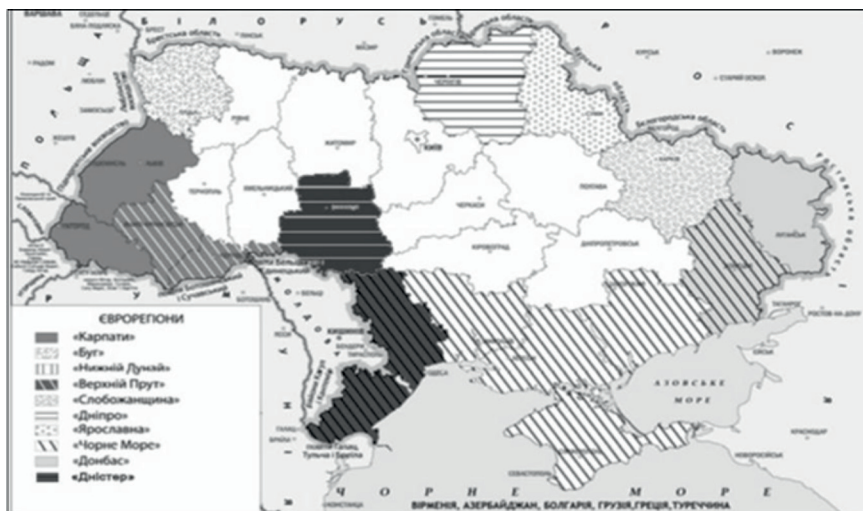

Рис. 4.1. Євро регіони за участі України, сформовані за період 1993 – 2012 рр.

Слід зазначити, що всі вони мають як базові для всіх, так і специфічні для кожного окремо характеристики.

- **«Буз»** – утворений 29 вересня 1995 р. До його складу входять Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області, Хелмське, Люблінське, Замостське, Тарнобжеське та Білопідлянське воєводства (Польща), Брестська область (Республіка Білорусь). Територія євро регіону становить 80,916 тис. кв. км з чисельністю населення близько 5,0 млн чоловік, у тому числі територія України – 23,1 тис. кв. км з чисельністю 1,27 млн чоловік.

- **Карпатський євро регіон** – утворений 14 лютого 1993 р. До його складу входять: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області, адміністративно-територіальні одиниці п'яти держав – Польщі

(Кросно, Перемишль, Жешув, Тарнув), Словаччини (райони Бардіїв, Гуменне, Кошице, I-IV околиці, Межилаборце, Міхаловце, Пряшів, Сабінов, Сніна, Собранце, Стропков, Свидник, Требішов, Вранов), Угорщини (округи: Боршод-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевеш, Іас-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег та міста: Мішкольц, Дебрецен, Егер, Ніредьгаза), Румунії (повіти Сату-Маре, Марамуреш, Бігор, Салай, Ботошани). Карпатський єврорегіон охоплює 161,279 тис. кв. км і 16 млн населення, у тому числі територію України – 56,6 тис. кв. км з чисельністю населення 6,4 млн чоловік.

- **«Нижній Дунай»** – утворений у 1998 році. До його складу входять Одеська область, адміністративно-територіальні одиниці Республіки Молдова (райони Вулканешти, Кагул, Кантемир), Румунії (повіти Бреїла, Галац, Тульча). Територія єврорегіону «Нижній Дунай» охоплює 53,3 тис. кв. км. з чисельністю населення 4,0 млн чоловік, у тому числі територію України – 33,3 тис. кв. км з чисельністю населення 2,5 млн чоловік.

- **«Верхній Прут»** – утворений 22 вересня 2000 р. До його складу входять: Чернівецька область, адміністративно-територіальні одиниці Республіки Молдова (Бельцький та Єдинецький), Румунії (Ботошанський та Сучавський) повіти. Українська територія єврорегіону становить 8,1 тис. кв. км, з чисельністю населення близько 1 млн чоловік. У жовтні 2003 року повноправним членом єврорегіону стала Івано-Франківська область.

- **«Дніпро»** – утворений у квітні 2003 р. До його складу увійшли Чернігівська область, Гомельська область (Білорусь) та Брянська область (Російська Федерація).

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво
в євроінтеграційній стратегії України

- «Слобожанщина» – утворений у 2003 р., до його складу увійшли Харківська область України та Белгородська область Російської Федерації.
- «Ярославна» (24 квітня 2007 р.), до його складу входять Сумська область України та Курська область Російської Федерації.
- *Чорноморський єврорегіон* утворений 26 вересня 2008 р. До його складу входять Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина, представлені на рівні міст, областей, провінцій, країв, автономних республік, Україна (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області, Автономна Республіка Крим, а також місто Севастополь).
- «Донбас» (29 жовтня 2010 р.), до його складу входять Луганська область України та Ростовська область Російської Федерації.
- «Дністер» – утворений 2 лютого 2012 р. за участі Вінницької області України та шести районів Республіки Молдова [5].

У сучасних умовах вагомого значення набуває відповідність національної моделі управління регіональним розвитком євроінтеграційній стратегії, готовності регіонів України до співпраці з «Європою регіонів».

Нова регіональна політика має широко використовувати переваги міжнародного регіонального

співробітництва, у т.ч. формування транскордонних мереж і міжрегіонального співробітництва з країнами Євросоюзу, Російською Федерацією, Республікою Білорусь; розвиток «єврорегіонів» і програм транскордонного співробітництва (насамперед у напрямі «Польща – Білорусь – Україна», «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна») [6], – відмічається у Щорчному посланні Президента України до Верховної Ради.

Досвід країн Вишеградського об'єднання засвідчує, що успішна система єврорегіонів у них була сформована ще до вступу Угорщини, Польщі, Чехії і Словаччини до ЄС. У цьому контексті важливо виокремити ті проблеми розвитку єврорегіонів за участі регіонів України, де єврорегіональне співробітництво України «пробуксовує».

Слід зазначити, що після розширень ЄС 2004-2007 рр. транскордонне співробітництво у Європі, у т.ч. і в Україні, знаходиться на етапі системних якісних змін. Впродовж останніх років збагатилася і суттєво вдосконалилася нормативна основа регулювання міжнародних відносин транскордонного співробітництва України з сусідніми країнами ЄС. У формуванні ефективної системи *транскордонного, єврорегіонального* співробітництва України ключова роль відводиться саме єврорегіонам.

Варто відмітити, що в процесі функціонування єврорегіонів в Україні виникли певні особливості [7]. Так, наприклад, особливостями функціонування єврорегіонів на заході та півдні країни є те, що, на відміну від

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

ЄС, де пріоритетом є вдосконалення розвиненої системи взаємин, одним із головних завдань для Східної Європи є відновлення на постсоціалістичному просторі співробітництва на всіх рівнях. Спільне у них – загальноєвропейські пріоритети сталого розвитку та побудови «Європи регіонів». Тому першочерговим для нових єврорегіонів є вирішення спільних проблем в умовах економічної кризи з одночасним розвитком взаємовигідних відносин як для кожного учасника, так і для регіону загалом.

Особливостями єврорегіонів на сході та півночі країни є співпраця України з Білоруссю та Російською Федерацією, що в минулому мали тісну кооперацію та співпрацю в рамках єдиного народногосподарського комплексу СРСР, а також окремі конкурентоспроможні сфери співробітництва, які порівняно легко відновити за наявності відповідної політичної волі та належного фінансування.

Зупинимося детальніше на особливостях *Карпатського єврорегіону*, до якого входить *Закарпатська область*. Він функціонує на основі Угоди і Статуту, ухвалених 14 лютого 1993 р. в м. Дебрецен (Угорщина). Стратегічне значення участі України в цій асоціації обумовлене співробітництвом у різних сферах, починаючи з економічного, культурного, екологічного, соціального співробітництва, враховуючи той факт, що така співпраця є важливим інструментом для розвитку євроінтеграційних процесів.

Його метою є формування структури, яка поліпшить координацію транскордонного співробітництва між

його членами, що сприятиме прискоренню регіонального розвитку, залученню допомоги з країн Заходу та налагодженню добросусідських відносин між країнами та народами, які входять до Карпатського євро регіону.

За роки існування Карпатського євро регіону змінилися і умови його функціонування. Геополітичні процеси, які відбувалися протягом цього періоду, а також приєднання до Євросоюзу чотирьох країн, які входять до Карпатського євро регіону, спричинили виникнення нових форм і аспектів співробітництва на рівні євро регіонів і в той же час – появу системних проблем його функціонування. Вирішення цих проблем є надзвичайно актуальним, адже йдеться про визначення подальшої його ролі, щоб він не перетворився на форум для озвучення думок його членів.

Причинами виникнення таких проблем були насамперед різні підходи країн-учасниць до вирішення визначальних питань, а також відсутність єдиних джерел фінансування.

Іншим негативним чинником, який безпосередньо впливає на діяльність Карпатського євро регіону, є його територіальний масштаб. Сьогодні, коли територія євро регіону перевищує 140 тис. км², а кількість населення становить близько 16 млн. чол., він перетворився на найбільший євро регіон в Європі і потребує значного структурного реформування.

Не може не зашкодити ефективному співробітництву в рамках євро регіону і наявність різних систем адміністративно-територіального устрою п'яти дер-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

жав-учасниць, а також різні компетенції національних виконавчих структур. Вирішенню цієї нерівномірності могло б посприяти створення єдиних професійних виконавчих структур, які б координували роботу відповідних національних органів.

Карпатський регіон зіштовхується також з особливими екологічними та соціально-економічними викликами, які посилюються у зв'язку з його ізоляцією. Деякі території Карпат є прикордонними районами, що мають поганий зв'язок з міськими центрами в долинах. У той же час у Карпатах почастишали повені, активізувалися зсувні процеси, що створюють небезпеку для життя людей. Всупереч природоохоронним нормативним актам на території Карпатського регіону триває руйнівний вплив численних індустриальних та енергомістких підприємств.

Незважаючи на прийняття Декларації з питань довкілля та сталого розвитку в Карпатському та Дунайському регіонах (Бухарест, 2001 рік), Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат», яку підписали 7 країн у 2003 році, належної координації дій державних і місцевих влад у вирішенні екологічних, економічних та соціальних проблем всього Карпатського регіону, на жаль, поки що немає. Не виявлено належної уваги до вирішення проблем Карпат і з боку європейських структур.

З метою поглиблення співпраці регіонів була розроблена Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському євро регіоні «Карпати 2004–2011», метою якої було формування інтегро-

ваної транскордонної території прикордонних регіонів п'яти країн Карпатського євро регіону, яка динамічно розвивається та є привабливою для проживання завдяки поліпшенню соціально-економічних, культурних та екологічних умов. Згідно із Стратегією, застосування інструменту співробітництва між прикордонними регіонами у процесі просторового розвитку території всього Карпатського євро регіону мало сприяти вирішенню таких стратегічних завдань, як:

1. Зменшення негативного впливу на соціально-економічний розвиток регіону периферійного розташування щодо території Європейського Союзу та національних центрів, а також активне використання переваг, створених процесом розширення Європейського Союзу.

2. Використання транскордонного співробітництва на всіх рівнях (місцевий, регіональний, реалізація національних державних програм, координація різнорівневих програм) для підтримки подальшої інтеграції прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, України, Угорщини та Румунії у довгостроковій перспективі [8].

Таким чином, стратегія «Карпати 2004 – 2011» була покликана не лише мінімізувати негативні чинники інтеграційних процесів, а й слугувати управлінським інструментом використання потенціалу Карпатського євро регіону для підвищення добробуту прикордонних регіонів шляхом розширення економічних, соціокультурних, політичних зв'язків, використання досвіду європейської транскордонної співпраці.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Аналіз формування та діяльності єврорегіонів дозволяє виявити низку проблем їх функціонування та розвитку. Більшість із них є типовими для єврорегіонів, в яких бере участь Україна. Головні з них:

- різниця у рівні економічного розвитку держав-учасниць, обсягах зовнішньої торгівлі товарами та послугами та залученні прямих іноземних інвестицій;
- неузгодженість нормативно-правової бази держав-учасниць єврорегіонів;
- низький рівень фінансового забезпечення;
- неузгодженість дій у процесі запобігання надзвичайних ситуацій;
- низький рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- відсутність доступу до інформації стосовно діяльності єврорегіонів.

З викладеного вище випливає висновок: існуюче інституційне забезпечення ТКС не формує цілісної багаторівневої системи регулювання транскордонного співробітництва. Окремі його складові працюють неузгоджено. Така ситуація характерна як для організаційної структури єврорегіонів, так і для системи інформування населення.

Основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є:

- відсутність системного та перспективного підходу до організації єврорегіональної співпраці;
- низький рівень залучення організацій української сторони в діяльність та реалізацію цілей єврорегіонів (немає єдності у розумінні змісту та характеру транскордонного співробітництва);
- низький рівень підготовки кадрів в регіональних органах управління;

- відсутність фінансового забезпечення (кошти на цю діяльність виділяються з різноманітних джерел та перекидаються з інших статей бюджету, але в жодному бюджеті (місцевому, регіональному, центральному) такі витрати не передбачаються. Все це також значною мірою впливає на ефективність транскордонної співпраці, знижує можливості отримання фінансової допомоги міжнародних організацій, які, як правило, беруть участь у фінансуванні проектів, що на 25-30 відсотків фінансуються приймаючою стороною);
- недостатньо опрацьовані та впроваджуються відповідні організаційні методи, інструменти, принципи, процедури, структури і правове регулювання співпраці, що суттєво обмежує ефективну участь української сторони у єврорегіональній співпраці;
- існує потреба формування системи транскордонної співпраці, що забезпечить:
 - ✓ допомогу організаціям, інституціям та зацікавленим особам у реалізації проектів транскордонної співпраці;
 - ✓ доступ до інформації щодо коштів, призначених на розвиток транскордонного співробітництва;
 - ✓ підготовку в рамках програм кадрів, що займатимуться транскордонною співпрацею;
 - ✓ постійний моніторинг проблем (потреб) щодо транскордонної співпраці;
 - ✓ обмін досвідом з питань транскордонної співпраці, представлення позитивних прикладів практичної співпраці у рамках єврорегіонів;
 - ✓ пошук та зв'язок партнерів для транскордонної співпраці в рамках програм ЄС;

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

- ✓ *ефективну презентацію інтересів місцевих органів самоврядування на форумах європейських інституцій та організацій, які займаються транскордонною співпрацею.*

Часткове вирішення цих проблем можливе у контексті реалізації нової державної програми підтримки та розвитку транскордонного співробітництва на 2012 – 2015 роки.

Існуючий стан розвитку прикордонних територій дає змогу стверджувати, що співпраця, яка здійснюється в межах євро регіонів, сприяє розвитку прикордонних територій України, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, що є позитивним фактором євро регіональної співпраці України з сусідніми країнами-членами ЄС.

В умовах фактичної бездіяльності більшості організаційних структур у регіонах, що входять до Карпатського євро регіону, консолідуючу та стимулюючу роль в євро регіональному співробітництві західних областей України покликана зіграти Державна програма сталого розвитку Українських Карпат як складова частина програми Європейського Союзу «Карпатський простір» [10].

Вона розробляється на виконання Резолюції 315 (2010) та Рекомендації 296 (2010) «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір» Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Важливу роль у прийнятті Конгресом Ради Європи зазначених вище документів зіграла резолюція Ради Карпатського євро регіону, а також підтримка ініціативи української делегації вищим керівництвом країни.

У вересні 2010 року в Ужгороді під патронатом Президента України та Конгресу місцевих і регіональних влад Ради

Європи Закарпатською обласною радою та обласною державною адміністрацією було проведено міжнародну конференцію «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» за участі парламентарів, міністрів, державних і регіональних керівників та науковців 18 країн Європи.

Вироблені на конференції пропозиції, викладені в прийнятій декларації «Країни – члени Ради Європи за сталий розвиток гірських регіонів Європи», лягли в основу документів Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи з цього питання, прийнятих на 19 сесії у жовтні 2010 року. Це, безумовно, є великою перемогою і Ради Карпатського євро регіону, і української делегації. У прийнятій Резолюції Конгрес підкреслив особливу роль і значення місцевих і регіональних влад країн Карпатського регіону у реалізації Карпатської конвенції, необхідність здійснювати конкретну політику боротьби з соціальною ізоляцією в цих малонаселених районах, враховуючи при цьому проблеми міграції, особливо молоді, а також потребу стимулювати економіку і поліпшувати становище в сфері зайнятості.

Для цього пропонується заохочувати інвестиції у розвиток традиційних сфер діяльності, використання природних ресурсів, що знаходяться в гірських регіонах, а також сталий туризм і поновлювані джерела енергії.

При цьому Конгрес наголосив, що екологічна стабільність і сталий розвиток гірських регіонів не можуть бути досягнуті в ізоляції, а вимагають розширення і поглиблення транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Регіональні органи влади повинні заохочувати транскордонне співробітництво і взаємодію територіальних громад, використовуючи досвід і кращу практику у

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

цій сфері, насамперед шляхом створення неофіційних та офіційних мереж місцевих органів самоврядування Карпатського регіону, а також налагодивши активну роботу Міжрегіональної асоціації Карпатський єврорегіон.

Дуже важливо, що Конгрес закликав Європейський Союз в рамках Дунайської стратегії окремих розділ присвятити Карпатам, а також розробити окрему програму «Карпатський простір» в Європейській програмі транскордонного співробітництва за прикладом Програми «Альпійський простір», яка сприяла успішному створенню багатьох проектів, мережі співпраці та інструментів, пов'язаних з економічним розвитком і облаштуванням території альпійських регіонів.

Тому одним із головних завдань регіональних влад Карпатського єврорегіону на найближчий період є домогтися практичної реалізації зазначених у документах заходів. У цьому плані Європейським Союзом, окремими країнами, які входять до цього співтовариства, а також Україною зроблено перші рішучі кроки щодо реалізації положень Резолюції і Рекомендації зі сталого розвитку Карпат Конгресу Ради Європи.

З боку європейських структур розпочалася робота над підготовкою програми «Карпатський простір». 25 січня 2011 року у столиці Бельгії Брюсселі за участі представників гірських регіонів усіх країн, що підписали Карпатську конвенцію, відбувся консультаційний семінар «На шляху до Карпатської стратегії», організований Програмою Організації Об'єднаних Націй та Тимчасовим секретаріатом Карпатської конвенції у співпраці з Асоціацією європейських прикордонних регіонів та

Асоціацією представників гірських регіонів. У ньому взяли участь також представники української та низки інших національних сторін Карпатського єврорегіону.

Розроблено Стратегічний план дій стосовно Карпатського регіону, який схвалила третя Конференція сторін Карпатської конвенції (КС-3), що відбулася 25-27 травня 2011 року в Братиславі. При цьому окремий розділ плану дій присвячений зміцненню територіальної єдності та міжрегіонального співробітництва як інструменту для вирішення зазначених пріоритетів.

Реалізація цього плану повинна стати основою для просування Європейським Союзом макрорегіональної стратегії для Карпат та розробки програми «Карпатський простір». У зв'язку з цим українським та польським національними представництвами Карпатського єврорегіону продовжувалася розробка проекту такої операційної програми на фінансову перспективу 2014 – 2020 років.

Це питання у вересні 2011 року обговорювалося також на черговому міжнародному економічному форумі в м. Криніца та 10 лютого 2012 року – в м. Перемишль Польської Республіки, 30 жовтня 2011 року – в угорському м. Ніредьгаза на засіданні Ради Карпатського єврорегіону, який сьогодні об'єднує 19 регіонів п'яти країн.

Зважаючи на це, Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 21.09.2011 № 896 доручив Мінекономрозвитку та іншим центральним органам виконавчої влади, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій облдержадміністраціям підготувати проєкт Державної програми сталого розвитку Українських

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Карпат як складової частини програми Європейського Союзу «Карпатський простір», а також утворити за участі Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької обласних рад, наукових та інших установ Регіональну асоціацію сталого розвитку Карпат. 29 жовтня 2011 року на засіданні української національної сторони Карпатського єврорегіону за участі уповноважених працівників усіх 4 областей Українських Карпат було скоординовано дії з підготовки такої державної програми.

За дорученням цього засідання та на виконання зазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України Закарпатською обласною радою та облдержадміністрацією із залученням Інституту регіональних досліджень НАН України ведеться підготовча робота щодо розроблення Державної програми сталого розвитку Українських Карпат.

За пропозицією української сторони Рада Карпатського єврорегіону також звернулася до урядів Республіки Польща, Румунії, Словацької Республіки, Угорщини щодо розробки національних програм сталого розвитку гірських регіонів як складових частин операційної програми Європейського Союзу «Карпатський простір». На переконання української сторони, тільки такий підхід може привести до довгострокового і сталого розвитку Карпатського регіону в цілому.

Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль на прикордонних територіях України, які стали об'єктом регіональної політики ЄС. Узагальнення досвіду транскордонної співпраці країн-членів ЄС і їх сусідів – важлива база для реалізації стратегії України щодо вступу до ЄС. Динаміка розвитку єврорегіональної співпраці

свідчить про значну її активізацію, пов'язану, передусім, з реалізацією загальноєвропейської мети – розмивання кордонів між країнами-членами Європейського Союзу і вирівнювання диспропорцій розвитку периферійних та центральних регіонів у кожній з держав.

Новим стимулом ефективної єврорегіональної співпраці України у рамках єврорегіонів безумовно стане завершення спільної роботи з країнами ЄС щодо підписання нової посиленої угоди, яка, як відомо, включає політичну асоціацію з економічним механізмом реалізації співпраці в рамках Зони вільної торгівлі з сусідніми країнами Центральної і Східної Європи.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкріє шлях для запровадження умов взаємовигідного економічного співробітництва, що сприятиме економічному зростанню України та підвищенню добробуту українських громад.

Однією з головних практичних цінностей Угоди про асоціацію має стати створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка передбачатиме гармонійну інтеграцію економіки України до спільного ринку ЄС.

Запровадження безвізового режиму поїздок наших громадян до держав Євросоюзу є для українського суспільства одним з найбільш важливих питань у відносинах між Україною та ЄС. Саме тому забезпечення належної реалізації положень Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України належить до головних пріоритетів діяльності української влади. Це передбачає масштабну роботу зі створення в Україні у максимально стислі строки усіх передумов, необхідних для запровадження безвізового режиму.

§6. ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ – НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Проблематика лібералізації візового режиму для України є актуальною, особливо для Закарпатського регіону, який, межуючи з чотирма країнами-членами ЄС, є з'єднуючою ланкою України з Європейським Союзом. Особливістю проблем, пов'язаних з візовою політикою ЄС, є те, що вони суттєво позначились на можливостях контактів жителів прикордонних областей України, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, де проживають представники національних меншин.

Так, лише в прикордонних районах Закарпаття проживають більше 151 тис. угорців (12,1%), 32 тис. румунів (2,6%), чимало словаків та поляків. Усі вони до введення візового режиму між Україною та сусідніми державами мали можливість спрощеного перетину кордону для зустрічей з рідними, близькими, знайомими, партнерами по бізнесу. Після введення в дію Шенгенської угоди контакти між населенням прикордонних районів, де проживають національні меншини, ускладнилися та значно скоротилися[1].

Доцільно згадати найважливіші етапи формування самої ідеї Шенгену. Відомо, що його правові рамки утворює Шенгенська угода від 14 червня 1985 р. і підписаний до неї 19 червня 1990 р. виконавчий договір, який є імплементаційним актом угоди. Він містить детальну послідовність та правила кроків, встановлює, що, власне, має запропонувати своїм членам Шенгенська зона

та що від них очікується. Договором передбачалося забезпечити:

- ✓ скасування контролю осіб та товарів на внутрішніх кордонах, у тому числі в аеропортах та водних портах;
- ✓ посилення контролю на зовнішніх кордонах;
- ✓ якіснішу та результативнішу співпрацю між національними системами та правовими органами;
- ✓ впровадження Шенгенської інформаційної системи як спільної системи у боротьбі із злочинністю;
- ✓ поступову гармонізацію спільної візової та міграційної політики, проблематики зброї та боєприпасів, судової співпраці у кримінальних справах та інше[2].

З огляду на виклики для України після введення Шенгенського простору надзвичайно болісною проблемою стало різке зменшення можливостей для контактів населення прикордонних регіонів України з сусідніми державами-членами ЄС, де компактно проживають національні меншини.

Саме тому прийняття Угоди про спрощення оформлення віз[3] **15 січня 2008 року** було надзвичайно позитивно оцінене як в ЄС, так і в Україні. Аналізуючи стан реалізації названої Угоди, слід відмітити відносно позитивні зміни, що відбулися в процесі реалізації комплексу заходів щодо лібералізації візового режиму, а саме[4]:

- **досягнуто** спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених 14 категорій громадян всієї країни;

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

- **запроваджено** місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;
- **розпочато** новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);
- **започатковано** структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволить запровадження безвізового режиму);
- **здійснено** перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та технічні критерії, виконання яких дозволить скасувати візи і поліпшити взаємовідносини України з державами ЄС.

Про ефективність двосторонньої співпраці щодо реалізації Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз свідчить те, що сьогодні **кожна десята шенгенська віза видається в Україні. Поряд з названими позитивами, які відбулися протягом останнього періоду, слід відзначити також**[4]:

- значне збільшення кількості виданих безкоштовних віз;
- вагоме збільшення відсотка видачі багаторазових віз (від 1 до 5 років);
- зменшення кількості відмов у видачі віз у середньому з 12% у 2007 р. до 5% у 2010 р.

Важливим фактором реалізації Угоди про спрощення візового режиму є *практичне вирішення проблем, що існують у місцевому прикордонному русі України, який передбачає можливість перебування у 50 - кілометровій прикордонній зоні українсько-угорського кордону: жителів 244 угорських та 384 українських населених пунктів та в аналогічній зоні українсько-словацького кордону – 299 словацьких і 280 українських населених пунктів.* Дозвіл для громадян, бажаних відвідати рідних та знайомих у межах вказаної відстані, оформляється протягом 10 днів.

У 2010 році посилилася динаміка і результативність співпраці у двосторонніх відносинах. Про це свідчать конкретні справи, зокрема:

- активізувалась робота з виконання **«Концепції інтегрованого управління кордонами»;**
- розроблено проекти **Концепції міграційної політики** і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України **«Про прикордонний контроль»;**
- успішно виконується Державна цільова програма **облаштування та реконструкції державного кордону на період до 2015 року;**
- оптимізувалась робота з виконання Закону України **«Про прикордонний контроль»;**
- здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введена в дію автоматизована інформаційна система **«Біженці»;**
- розпочато роботу із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами уже в 2011 році тощо.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Надзвичайно продуктивними у плані реалізації попередніх домовленостей щодо спрощення візового режиму стали рішення *чотирнадцятого саміту «ЄС – Україна»*, який відбувся в Брюсселі в листопаді 2010 року[5]. Він затвердив *План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України*.

За період, що пройшов після зазначеного саміту, в Україні проведена суттєва організаційно-аналітична робота щодо визначення пріоритетів виконання його рішень. Підтвердженням цього є Указ Президента України від 22 квітня 2011 року за № 494/2011, яким затверджений **Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України**[6].

Враховуючи важливість названого указу, з метою координації і посилення контролю за виконанням його положень, 7 лютого 2011 року постановою Кабінету Міністрів України №77 створено **Координаційний центр**, в основу діяльності якого покладено завдання реалізувати комплекс заходів і завдань, зокрема[7]:

Перше завдання – у **травні –червні** 2011 року розробити і прийняти всю необхідну нормативно-правову базу.

Друге – прискорити впровадження дієвого механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС. **У першу чергу** необхідно створити ефективну Державну міграційну службу і створити загальнодержавну базу даних з контролю міграційних потоків.

Третє – налагодити систему захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу.

Четверте – створити ефективну систему інтегрованого управління кордонами.

П'яте – до кінця року створити систему біометричної ідентифікації громадян України і розпочати випуск відповідних виїзних документів з електронними носіями біометричної інформації.

Практичні дії України з реалізації домовленостей, досягнутих під час 14- го саміту «ЄС – Україна», знаходять позитивну оцінку керівництва Європейського Союзу. Враховуючи, що отримання безвізового режиму для громадян України є довгостроковою перспективою, слід відмітити позитивні зрушення у плані лібералізації ставлення ЄС до цього питання. Безумовно, виконання «Дорожньої карти», Плану дій листопадового саміту ЄС – Україна багато в чому залежить від конкретних справ щодо виконання умов на шляху до Зони вільної торгівлі, асоційованого членства України в ЄС та отримання безвізового режиму.

У той же час необхідно враховувати об'єктивний стан речей і неоднозначні процеси, які відбуваються у частині країн, що входять до Європейського Союзу. Серед них – неконтрольований потік біженців з країн Північної Африки та Близького Сходу, нестабільна економічна ситуація, неоднозначне ставлення до існуючої системи вільного пересування громадян через кордони в рамках Шенгенської зони та наміри Швейцарії відновити прикордонний контроль і вийти з безвізового простору.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Слід зазначити, що, поряд з виконанням положень зазначеного Національного плану, для отримання безвізового режиму в Україні необхідно працювати не лише з центральними інституціями, а і з столицями кожної країни Європейського Союзу. Саме цей фрагмент міжнародної співпраці надзвичайно важливий і тому, можливо, слід прораховувати негативні наслідки окремих рішень і дій деяких державних установ України щодо кожної країни-члена ЄС.

Вирішенню **проблеми безвізового режиму між Україною та ЄС** будуть сприяти конкретні реформи на регіональному рівні в прикордонних областях України. На цьому акцентують увагу міжнародні експерти Робочої групи Національного Конвенту України щодо ЄС[8]. Вони звертають увагу на те, що:

- ✓ успішна реалізація проблем в цілому неможлива без формування та реалізації **регіонального виміру євроінтеграційної стратегії України**;
- ✓ питання регіональної політики та розвитку регіонального співробітництва України та ЄС необхідно виділити та детально прописати в окремому розділі **Угоди про асоціацію** та у **Плані дій щодо асоціації**;
- ✓ необхідно забезпечити ратифікацію Україною **Третього додаткового протоколу до Мадридської конвенції щодо об'єднань регіонального співробітництва**, який закладає єдині правові рамки для діяльності всіх європейських єврорегіонів та сприяє інтенсифікації регіонального співробітництва з ЄС.

Малий прикордонний рух у системі транскордонного співробітництва

В умовах розвитку Закарпатського регіону транскордонне співробітництво – це дійовий засіб зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем. Одним з механізмів транскордонного співробітництва є малий прикордонний рух.

Хоча малий прикордонний рух мінімізує деякі виклики Шенгену, але у загальній картині помітна тенденція на обмеження в'їзду громадян на територію Європи.

Підписання угод про місцевий прикордонний рух – один з кроків до отримання для громадян України спрощеного візового, і у перспективі безвізового, режиму у рамках виконання угоди між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз.

Однак слід відмітити й *негативні тенденції*, які є стримуючим фактором для ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму. Зокрема:

1. Виконання положень названої угоди країнами, що мають кордони з Україною (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія), безпосередньо впливає на динаміку прикордонного руху. Запровадження візового режиму, інші організаційні заходи призвели насамперед до скорочення кількості людей, які приїжджають до західних сусідів з туристичною метою, до родичів, а також з метою дрібнооптової торгівлі. І причина цього

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

полягає в тому, що рівень життя основної маси подо-
рожуючих не дозволяє їм витратити додаткові кошти
на отримання віз.

2. Водночас не зменшилася кількість громадян
України, які виїжджають за кордон для тимчасового
працевлаштування. За оцінками іноземних експертів, у
Західній Європі зараз використовується праця близь-
ко 1,8 млн. українських працівників-нелегалів (тільки
за даними Федеральної агенції у справах біженців у Ні-
меччині осіло від 500 тис. до 1 млн. нелегальних праців-
ників, значна частина яких – саме українці) [9].

3. Серед негативних чинників слід також назвати те,
що за останні шість років Україна вшестеро скоротила
капіталовкладення в утримання та ремонт шляхів (до
100 млн. доларів на рік), що поступово робить їх непри-
вабливими для закордонного, зокрема приватного, тран-
спорту та щороку призводить до втрати 20-30 млрд. до-
ларів додаткових надходжень до держбюджету України.

4. Недостатнє фінансування проектів, передбаче-
них технічним переоснащенням державного кордону,
і створення інфраструктури відповідно до вимог ЄС.

5. Ускладнення переміщення людей країнами
Шенгенської зони у зв'язку з притоком емігрантів з Пів-
нічної Африки та Близького Сходу [10], а також вихід
Швейцарії із безвізового простору.

6. Зростання антимиграційних настроїв у державах
Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Украї-
ною домовленостей із введення безвізового режиму [11].

7. Застереження Інтерполу щодо спрощення візового режиму для України, яка віднесена до категорії країн з ризиками [12].

Довідково

Малий прикордонний рух – регулярний перетин спільного кордону держав Договірних Сторін жителями прикордонної зони держави однієї Договірної Сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої Договірної Сторони з суспільних, культурних або сімейних причин та обґрунтованих економічних причин, які відповідно до національного законодавства держави іншої Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю, протягом періоду, який не перевищує термінів перебування, встановлених цією Угодою.

Прикордонна зона – територія адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону. У разі, коли частина такої адміністративної одиниці розташована на відстані між 30 та 50 км від лінії кордону, вона визнається частиною прикордонної зони.

Дозвіл на перетин кордону в межах малого прикордонного руху – документ, що дає право його власнику на багаторазовий перетин спільного кордону держав Договірних Сторін в межах малого прикордонного руху, за умов, визначених Угодою.

Жителі прикордонної зони – особи, які постійно проживають у прикордонній зоні не менше трьох років, що підтверджується відповідним документом.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

У 2007 р. Україною було ініційовано переговорний процес щодо укладення двосторонніх угод про місцевий прикордонний рух, які передбачають спрощену (безвізову) процедуру перетину кордону мешканцями прикордонної зони (до 50 км) з Польщею, Словаччиною та Угорщиною, а у 2008 р. – з Румунією. На сьогодні такі угоди діють з Угорщиною (з 14.12.2007 р.), Словаччиною (з 27.09.2008 р.) та Польщею (з 01.07.2009 р.).

Характерним для прикордонних стосунків з Угорщиною є те, що аналогів їм немає в інших країнах Євросоюзу. Адже в зону дії Угоди про малий прикордонний рух включено 384 українських та 244 угорських населених пунктів, а можливість вільного пересування мають 750 тис. закарпатських жителів прикордонних територій.

З метою спрощення поїздок для громадян, які проживають поблизу угорсько-українського кордону, та подальшого розвитку добросусідських відносин між двома державами міністри закордонних справ України та Угорщини підписали 18 вересня 2007 року угоду про спрощений перетин кордону.

Угорщина зацікавлена у введенні малого прикордонного руху не тільки з соціальних, культурних, сімейних та економічних причин, але й з метою збереження вже досягнутого рівня українсько-угорських стосунків.

5 вересня 2011 року Угорщина у рамках малого прикордонного руху почала видавати громадянам України пластикові перепустки, що містять біометричну інформацію.

Заявники, які отримали право на використання малого прикордонного руху, замість вклейки в чинний закордонний паспорт отримують дозвіл у вигляді пластикової картки. Термін виготовлення біометричних перепусток становить від 21 до 30 днів. Дозволи на малий прикордонний рух, які були видані раніше, дійсні до закінчення строку їх дії.

Національним планом з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, запровадження в нашій державі паспортних документів з електронним носієм біометричної інформації визначено пріоритетним напрямом.

Згідно з угодою між урядами України і Польщі про правила місцевого прикордонного руху, підписаною у м. Києві 28 березня 2008 р., до 30-кілометрової зони увійшли 16 районів Закарпатської та Львівської областей з українського боку та 12 повітів (районів) Підкарпатського і Люблінського воєводств (областей) – із польського [13].

Окрім можливості безвізово поїхати до родичів, подорожувати у межах 30-кілометрової зони, українці отримали змогу займатися малою торгівлею.

Порівняно з угодами з Польщею та Угорщиною словацький механізм спрощеного руху не спрацьовує повною мірою.

29 грудня 2011 року набрала чинності Угода між Україною та Словацькою Республікою про внесення змін до Угоди між двома державами про місцевий прикордонний рух від 30 травня 2008 року.

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

Положеннями Угоди передбачається збільшення терміну безперервного перебування громадян обох країн у прикордонних зонах держав з 30 до 90 днів протягом 180 днів, запроваджується безкоштовний прикордонний рух, а також зменшення терміну розгляду заяв громадян про оформлення зазначених дозволів з 60 до 30 днів.

Реалізація положень Угоди забезпечує поліпшення умов поїздок громадян України до Словаччини у режимі місцевого прикордонного руху, а також сприяє розвитку двосторонніх відносин між двома країнами, інтенсифікації контактів у соціально-економічній, культурно-гуманітарній та інших сферах.

Українці мають проблеми з отриманням словацького посвідчення малого прикордонного руху від початку дії угоди, ще з 2009 року. Для прикладу, станом на кінець 2010 року Словаччина видала лише трохи більше 1300 посвідчень [14]. Польща та Угорщина приблизно таку ж кількість посвідчень видають упродовж одного місяця.

Отримати шенгенську візу у консульстві Словаччини для українця значно простіше. Це питання кількох робочих днів. Якщо ж ідеться про дозвіл малого прикордонного руху, то тут є вимога словацької поліції, що документи оформляються лише у Братиславі, а це додаткові незручності. Крім цього, безкоштовні посвідчення можуть отримати лише пенсіонери старші 60 років та діти до 15 років.

Переговорний процес щодо укладення відповідної угоди з румунською стороною досі триває.

У цьому контексті набуває першочерговості вирішення питання облаштування румунсько-українських транзитних переходів, що матиме позитивний вплив на розвиток туризму та рекреації.

Слід зазначити, що завдяки введенню в дію правил малого прикордонного руху значно поживилося транскордонне культурне співробітництво та співробітництво у сфері національних меншин. Адже питання зв'язків з історичними батьківщинами є актуальним для всіх етнічних груп, а надто для тих, що проживають у прикордонній зоні. Важливо і те, щоб правила малого прикордонного руху були однакові по всьому периметру кордону Закарпаття та сусідніх держав Євросоюзу.

Прямуючи до досягнення мети – безвізового режиму з Європейським Союзом, потрібно вжити низку заходів, насамперед, на державному рівні, зокрема [15]:

- запровадити державне заохочення (стимулювання) працівників правоохоронних органів і контрольних служб за затримання контрабанди та порядок подальшого використання конфіскованого майна (товару) в інтересах матеріально-технічного забезпечення підрозділів відповідних відомств, розбудови державного кордону та пунктів пропуску;
- запровадити на необхідний термін монополію держави на продаж за кордон матеріалів, реалізація яких може в максимально стислі терміни поповнити державну скарбницю;
- визначити механізм дійового контролю за тран-

РОЗДІЛ 4. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України

зитним перевезенням транспортних засобів і вантажів територією України. Визначити маршрути руху територією України транспортних засобів з транзитними вантажами;

- встановити порядок здійснення контролю за переміщенням і проставленням контрольних позначок проходження контрольних пунктів на території України;
- Кабінету Міністрів України виділити додаткові кошти для належного облаштування пунктів пропуску через державний кордон на напрямках найбільш інтенсивного потоку вантажів;
- уточнити та внести зміни до переліку пунктів пропуску через державний кордон, у тому числі для повітряного сполучення, за допомогою яких здійснюється перевезення військових і спеціальних вантажів та вантажів акцизної групи в разі їх ввезення, вивезення, транзиту;
- створити міжвідомчу базу даних про порушників законодавства із зазначенням установчих даних осіб, транспортних засобів, товароперевізників, товаровідправників, товароотримувачів, посередницьких структур і фірм, затриманих за контрабандну діяльність.

РОЗДІЛ 5
*Актуальні проблеми
транскордонного співробітництва
у сфері вищої освіти*

*Олексик Х.М.
Євтух М.Б., Терентьева Н.О.
Луговий В.І., Таланова Ж.В.
Артьомов І.В, Діус Н.О.
Полюжин М.М.
Руденко О.М.*

§1. ЕВОЛЮЦІЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств, їх місця та ролі у житті світового співтовариства народів. Політико-правові та організаційні аспекти цього руху на європейському континенті протягом останніх десятиліть закріплені в Лісабонській стратегії, що знайшла свою конкретизацію у процесі формування єдиного європейського простору освіти і науки в рамках реалізації організаційно-правових та методичних заходів Болонського процесу. Україна стала на цей шлях значно пізніше переважної більшості європейських країн.

Цей процес – складова і один з пріоритетних напрямів внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної і політичної стратегії України на шляху входження її в єдине європейське політичне, економічне, інформаційне, правове і культурне середовище. Мета – забезпечити піднесення на рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства, виходячи з того, що наука і освіта, стан здоров'я нації, стали визначальними факторами ефективності суспільного виробництва, способу та якості його життя

Шлях розв'язання цих проблем – покращення якості навчально-виховної та наукової роботи, її ефективнос-

ті, економії суспільних ресурсів, виявлення та використання інтелектуальних ресурсів суспільства. Це вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів здійснення освітньої та наукової діяльності.

Ці мотиви були покладені в основу державних рішень про приєднання України до Болонського процесу, інтеграцію української освіти і науки в єдиний європейський освітній і науковий простір, комплексної програми заходів МОН України. Це і наслідок світових процесів глобалізації економіки в умовах наростаючої конкуренції, яка в умовах сучасного науково-технічного прогресу є похідною від конкуренції на ринку праці. Її зміст дедалі більше визначається інтелектуальним потенціалом в освітньо-науковій сфері суспільного виробництва.

Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і Протоколу до неї (1964 р.), Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.), Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979 р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.) і Конвенції про визнання кваліфікацій (1997 р.), яка стосується вищої освіти в європейському регіоні.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Ідеї Болонського процесу закладені ще 19.12.1954 р. підписанням Європейської культурної конвенції. Участь у ній Україна підтвердила тільки 24.02.1994 р., для України вона набула чинності 13.06. 1994 р.

Ця Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення загальної європейської культурної програми є «...заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав ... до вивчення мов, історії та культури інших країн і загальної для них усіх культури» з метою досягнення «більшого єднання між її членами для ... збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням...», сприяти цим «поглибленню взаєморозуміння між народами Європи, виходячи з того, що це вимагає не тільки укладення двосторонніх культурних конвенцій між членами Ради, але й реалізації політики спільних дій, спрямованих на збереження європейської культури та заохочення її розвитку».

Виходячи з цього, Сторони погодились у міру можливості вживати заходи та докладати зусиль для:

- «збереження національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню» (ст.1);
- заохочення «вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надання цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території» (п. а. ст.2),
- «сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надання громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території» (п.б ст. 2).

У рамках Ради Європи вони зобов'язались проводити взаємні консультації з метою здійснення спільних дій, що сприятимуть культурним заходам, які становлять взаємний інтерес, сприяти пересуванню осіб та предметів, які мають культурну цінність, і обміну ними.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, і останні сприйняли її позитивно.

Цьому сприяло і те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади і спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (червень 1987 р.) делегати 80 європейських університетів створили раду з восьми членів* – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р. в Лісабоні.

* Президент Конференції європейських ректорів, професор Карміні Романци; ректор Болонського університету Фабіо Роверси Монако; ректор Університету Парижу, професор Жак Соопелса; ректор Університету Лювен, професор Роджер Діллеманс; ректор Університету Утрехт, професор Ван Гінкель; ректор Університету Барселони, професор Джозеф Бріколь; професор Джузеппе Капуто; Президент університетської комісії Парламентської Асамблеї Ради Європи, професор Мануель Нуньес Енкабо.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі на цій основі прийняли Спільну **Сорбонську декларацію** «Про гармонізацію архітектури європейських систем вищої освіти». Вони заявили, що «Європа – це не тільки євро, банки і економіка: вона повинна стати також і Європою знань», що вимагає будувати і підсилювати інтелектуальну, культурну, соціальну та технічну базу континенту, основою яких є університети, яким і належить вирішальна роль у такому розвитку». Наголошувалось також, що період істотних змін в освіті і умовах праці в Європі вимагає урізноманітнення шляхів становлення професійної кар'єри, необхідність навчання і професійної підготовки протягом усього життя. Це потребує і пошуку нових систем освіти, збільшення можливостей реалізації потенціалу вищої школи.

В цих умовах відкритий простір європейської вищої освіти, з одного боку, створює перспективи для збереження відмінностей, а з іншого – вимагає зусиль для подолання бар'єрів розробки програм для розширення мобільності та зближення учасників цього процесу. В цих умовах актуальною стала потреба створення системи, що забезпечує взаємне визнання різних систем освіти на основі міжнародного порівняння їх еквівалентності.

Гнучкість цієї системи може бути досягнута через використання семестрів та кредитів (за схемою ECTS), що створює можливість їх співставлення для тих, хто обирає первинну освіту або продовження навчання в різних європейських університетах чи хотів би отримати ступінь протягом життя в будь-який час, на будь-якому етапі життя і в будь-якому університеті.

Ці ідеї Сорбонської декларації були покладені в основу Великої Хартії, прийнятої в Болоньї **9 червня 1999 р. на урочистостях** з нагоди 900-ї річниці найстарішого Болонського університету Європи – альма-матер європейської вищої освіти. Велику Хартію підписали ректори 430 університетів – учасники торжеств, у тому числі 4-х університетів України. Серед них очільники таких авторитетних навчальних закладів, як: Дніпропетровського університету, Національного технічного університету України, Одеського університету ім. І.І. Мечникова, Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Пізніше до Хартії приєдналися ще 26 ВНЗ України, у т.ч.: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту, Донецький національний університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Кременчуцький державний політехнічний університет, Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Львівський державний аграрний університет, Маріупольський гуманітарний інститут Донецького національного університету, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського, Національний гірничий університет України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова, Одеська національна академія харчових технологій, Одеський державний медичний університет, Одеська національна юридична академія, Одеський національний морський університет,

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Одеський національний політехнічний університет, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Тернопільський державний технічний університет ім. Івана Пулюя, Тернопільський національний економічний університет, Харківська державна академія культури, Харківський національний економічний університет.

З цієї нагоди представник Болонського університету підкреслив: *«Європа вже існує, її мешканці протягом століть поділяли спільні інституції, до яких належать і університети. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань – чи то практичних, чи теоретичних».*

У вересні 2001 р. було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів. **Сьогодні до неї приєдналося 530 університетів світу, серед яких 30 українських.** До Болонської декларації приєдналися 45 європейських країн включно з Україною.

Україна ж офіційно приєдналася до Болонського процесу тільки на Бергенській конференції (Норвегія) на щорічній конференції міністрів вищої освіти європейських держав підписанням 19.05.2005 р. Болонської декларації. На ній міністри 45 держав вищої освіти європейських країн, у тому числі України, 20 травня 2005 р. прийняли підсумкове комюніке «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей». Ним визначалися пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. Підписання

від імені України цих документів започаткувало реальне приєднання нашої держави до Болонського процесу та офіційне осмислення і впровадження в навчальний процес національними інституціями його принципів.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу «політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.» та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості ;
- впровадженні національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, Комюніке визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.

Для досягнення цих завдань було визначено курс на поліпшення:

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

- партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн;
- інтенсифікації діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;
- якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;
- якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;
- ратифікації Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримки доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів, двох або більше країн ЗПВО;
- можливості подальшого впровадження навчання протягом усього життя.

Організаційно-правове забезпечення Болонського процесу

Європейські університети на цей час уже пройшли певний шлях осмислення цих проблем. Україна ж організаційно тільки готувалася до приєднання до цього процесу.

МОН України вже в 2004 р. прийняло ряд програмних та директивних документів щодо впровадження положень Болонського процесу, у т.ч.:

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 49 «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 р. № 48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 р. № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»;
- Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та громадської колегії при Міністерстві освіти і науки України від 01.12.2005 р. (протокол № 12/1-4) «Про проект Переліку галузей знань та базових бакалаврських програм підготовки фахівців у ВНЗ України».

Для забезпечення та супроводу цих організаційно-методичних документів МОН України колективами вищих навчальних закладів були розроблені свої рекомендації щодо впровадження кредитно-модульної системи в організацію навчального процесу.

§2. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У контексті документів, що визначають пріоритети та основні стратегічні позиції розвитку вищої освіти в різних країнах, у тому числі європейських, була розроблена Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2012). Цей документ констатує, що у цілому «стратегія розвитку національної системи освіти має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації..., інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір» [1], тим самим визначаючи міжнародне співробітництво закладів вищої освіти пріоритетом розвитку на найближче десятиліття.

Хоча Стратегія оперує терміном «міжнародне співробітництво» (а не «транскордонне»), зазначаючи 15 основних передбачуваних напрямів, окреслимо ті з них, які, на нашу думку, співвідносні з транскордонним співробітництвом. Це зокрема укладання та реалізація угод про співробітництво в галузі освіти і науки; організація освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників; розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, учнів та студентів у різних проектах та програмах міжнародних організацій та співтовариств (Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне тощо); запровадження міжнародних шкіл, дискусійних майданчиків; проведення спільних

наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти та інших сфер господарства; проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; навчання іноземних громадян та осіб без громадянства у вищих навчальних закладах України [1].

І хоча закон про транскордонне співробітництво був прийнятий Верховною Радою України ще у 2004 році з визначенням термінології та окресленням загальних правових, економічних та організаційних засад його виконання [2], у сфері освіти, зокрема вищої, положення цього документа не знайшли свого повного відображення (Комітет Верховної Ради України з питань євроінтеграції /нормативно-правові акти України; Комітет Верховної Ради України з питань євроінтеграції /двосторонні угоди).

Зауважимо, що з боку України прагнення до здійснення такої співпраці набагато ширше, ніж з боку європейських країн. Ми не ставимо за мету з'ясувати причини такої ситуації чи перспективи її розвитку, вони частково окреслені у дослідженнях, здійснених Українським центром політичного менеджменту, Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Інститутом історії України НАН України, Інститутом транскордонного співробітництва, Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом світової економіки та міжнародних відносин, Інститутом трансформації суспільства, Інститутом міжнародних економічних досліджень тощо.

У контексті геополітичних змін активно розвивається співробітництво в економічних (фінансові, тран-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

спортні потоки тощо), екологічних та безпекових напрямках, які набули транскордонних масштабів.

Питання транскордонного співробітництва України активно досліджувані в різних аспектах: геополітичних змін євразійського континенту (Є.Кіш, І.Студенников), політико-правовому (Л.Антошкіна, Л.Савощ, О.Соскін, С.Устич), економічному (П.Беленький, І.Бураковський, В.Засадко, Ю.Макогон, М.Мальський, Н.Мікула, К.Немець, Ю.Пахомов, М.Сорока, О.Урбан), соціолого-політологічному (П.Токар) та ін. Дослідження щодо можливостей транскордонної співпраці в галузі освіти поки що тільки розпочинаються (Т.Сусловська).

Визначальним, на нашу думку, є геополітичний чинник. У контексті змін загальної геополітичної ситуації (дослідження Є.Кіш) окреслюються геополітичні зміни на євразійському континенті, які сталися внаслідок розширення ЄС, і визначаються зміни геополітичної ролі суб'єктів транскордонного і міжрегіонального співробітництва між Україною і ЄС [5], оскільки вони спричиняють визначення стандартів формування транскордонного співробітництва та визначають пріоритетність позицій тієї чи іншої країни або співдружності, що впливатиме на законотворчі процеси в межах кожної держави.

Нашим завданням є окреслення наявних та /або можливих векторних напрямів для розвитку транскордонного співробітництва в університетському секторі вищої освіти (з огляду на історичну появу університетів як транскордонних корпорацій професорів і студентів).

Правовою основою в Україні для здійснення транскордонного співробітництва є пакет нормотворчих документів: закони України (1994 – 2008), постанови Верховної Ради України (1993 – 2007), укази Президента України (1998 – 2007), постанови Кабінету Міністрів України (1994 – 2007) та двосторонні угоди (1994 – 2009).

На окрему увагу щодо транскордонного співробітництва в сфері вищої освіти заслуговують угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами (чинна з 1998 р.), де визначено сім пріоритетів співпраці: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція, внутрішні справи, охорона довкілля, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу, а також поступове наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу [3]; угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво (чинна з 2003 р.), де визначено одинадцять напрямів співробітництва в галузі наукових досліджень (включаючи фундаментальні, технологічного розвитку та демонстраційної діяльності): дослідження навколишнього середовища та клімату, включаючи спостереження земної поверхні; біомедичні дослідження та дослідження в галузі охорони здоров'я; дослідження в галузі сільського господарства, лісового господарства та рибальства; промислові та виробничі технології; матеріалознавство та метрологія; неядерна енергетика; транспорт; технології інформаційного суспільства; дослідження в галузі соціальних наук; науково-технологічна політика; навчання та обмін науковими кадрами (ст. 4); Постанова

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки» (2006). Програмою створено шість єврорегіонів – «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Карпатський» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь) та «Слобожанщина» (Україна, Росія) як організаційних форм співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав (відповідно до закону України про транскордонне співробітництво), до функціонування яких залучено вісім областей України – Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку, Чернігівську та Харківську. З 2008 року створено Чорноморський єврорегіон і «Азов» (включаючи також басейн Азовського моря), куди з боку України увійшли АР Крим, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та місто Севастополь; з 2007 року – єврорегіон «Ярославна» (Сумська область), «Донбас» (Луганська область).

Для нас незрозумілим є той факт, що провідні університети країни, які переважно зосереджені в центральному регіоні України (Київ та Київська область), відповідно до створених єврорегіонів фактично позбавлені права реалізовувати транскордонні програми та проекти за географічними ознаками. Хоча спостерігається тенденція до залучення якомога більшої кількості областей країни до створених єврорегіонів.

Щодо освітньої сфери серед загального переліку виокремимо такі напрями виконання Програми: ак-

тивізація транскордонного співробітництва у сфері культури, освіти, науки і соціальної сфері; поглиблення інституціонального співробітництва; активізація обміну інформацією між суб'єктами транскордонного співробітництва. Програма передбачала утворення спільних двосторонніх комісій з питань транскордонного співробітництва у сфері освіти і науки; активізацію роботи із здійснення обміну учнями, студентами, випускниками ВНЗ, учителями, викладачами і науковцями; організацію та проведення наукових заходів; окрему співпрацю між закладами охорони здоров'я (і медичними); проведення спеціалізованих інформаційних семінарів, соціально-психологічних тренінгів, підвищення кваліфікації працівників [5].

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, окреслюючи на офіційному сайті міжнародну співпрацю як завдання діяльності, визначає забезпечення інтеграції вітчизняної освіти й науки, державної системи охорони інтелектуальної власності у світовий простір із збереженням і захистом національних інтересів [6].

Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції на основі зазначених вище документів визначено форми транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу: 1. Діяльність єврорегіонів. 2. Дія програм сусідства. 3. Діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій. 4. Міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво). 5. Програми прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (з 2007 року) [7]. Для співро-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

бітництва в університетському секторі варто використовувати усі форми співпраці залежно від особливостей регіону.

В залежності від цілей, завдань, характеру транскордонного співробітництва виділяють такі форми співпраці (О.Гарасюк, В.Герасимчук, В.Пиля, Т.Терещенко, О.Чмир): одноразові заходи, спрямовані на реалізацію певної мети; довготривала транскордонна співпраця, яка ґрунтується на використанні внутрішніх переваг і можливостей прикордонних регіонів; транскордонна діяльність, що заснована на розробленій транскордонній або міжрегіональній стратегії налагодження взаємовідносин у різних сферах; співробітництво самостійних та незалежних учасників, що відбувається під контролем уповноважених органів влади та самоврядування. На нашу думку, щодо університетської освіти сьогодення варто спрямувати увагу на одноразові заходи, які згодом можуть набути і довготривалого характеру з урахуванням транскордонної стратегії співробітництва.

Для України продуктивною у межах транскордонного співробітництва є співпраця з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією (країни ЄС), Росією, Молдовою, Республікою Білорусь. Так, в Україні працює Інститут транскордонного співробітництва (Закарпатський регіон), який з 2005 року реалізує програми «Аналіз та управління сучасними транскордонними процесами» (проекти «Сучасний світ та кордони», «Як зробити новий східний кордон Європейського Союзу більш відкритим та безпечним», «Транскордонне співробітництво як фактор регіональної без-

пеки»); «Транскордонне співробітництво в ширшій Європі», Програма прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013, Програма ENPI (проекти «Кордони для людей», «Кордони очима людей») та ін. [3]; Інститут трансформації суспільства (проведення семінарів-тренінгів «Роль брендингу міст в епоху змін: європейський досвід для України») [8].

В рамках освітньої співпраці окремі області України (зокрема Тернопільська) визначили такі напрями діяльності: активізація міжуніверситетських контактів на всіх рівнях, реалізація спільних наукових проєктів у рамках європейських наукових програм, проведення фестивалів мистецтв, днів культури тощо.

Наголосимо, що транскордонна співпраця єврорегіонів переважно здійснюється в промисловій, прикордонній, логістичній, екологічній, соціально-економічній, культурній сферах.

Розширенню транскордонного співробітництва, на нашу думку, сприятиме дотримання таких концептуальних позицій щодо статусу та діяльності університетів:

- розширення автономності, що у контексті політики децентралізації розширить права та можливості університетів щодо участі та реалізації транскордонних освітніх програм та проєктів. Таким чином, заклади освіти реалізовуватимуть продуктивні проєкти, використовуючи наявний людський (науковий, науково-педагогічний) ресурс, вчасно відкидаючи (або відмовляючись) не-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

продуктивні, застарілі, нежиттєздатні програмні заходи;

- створення мультикультурних дослідницьких та навчальних університетських центрів;
- досягнення консенсусу щодо фінансування між-національних /міждержавних освітніх проектів.

Ми не будемо акцентувати увагу на питанні автономії університетів (воно знайшло своє відображення у працях Н.Дем'яненко, М.Євтуха, О.Кін, В.Кременя, В.Лугового, В.Майбороди, Л.Міщик, М.Степка, В.Огнев'юка, А.Ржевської, Л.Чулкової, М.Щербаня, П.Щербаня та ін.)

Наголосимо на питанні створення мультикультурних дослідницьких центрів. У цьому контексті нам імponує дослідження Т.Є.Сусловської, в якому авторкою проаналізовано тенденції та масштаби розвитку транскордонної освіти, особливості транснаціоналізації підготовки конкурентоспроможних фахівців. Одним з основних напрямів нарощування конкурентних позицій вітчизняних університетів на світовому ринку освітніх послуг та переведення університетської діяльності на міжнародні стандарти вона визначає зміну статусу існуючих навчальних закладів зі створенням окремої групи дослідницьких університетів національного рівня, багатопрофільних регіональних ВНЗ та професійно-технічних навчальних закладів.

Створення таких центрів можливе за умови надання державної адресної підтримки тих досліджень в

університетах, які здійснюватимуться за стратегічними науковими напрямками, що в свою чергу стимулюватиме науково-дослідну творчість викладачів та студентів університетів й сприятиме активізації і виведенню на якісно новий рівень наукового співробітництва вітчизняних університетів із зарубіжними партнерами (реалізуючи один з аспектів транскордонного співробітництва в сфері університетської освіти) і уможливить просування нових наукових продуктів на світові ринки об'єктів інтелектуальної власності, забезпечуючи інтеграцію університетської, академічної та корпоративної науково-дослідницької діяльності з диверсифікацією джерел її фінансування. Цьому має передувати впровадження в дослідницьких університетах України світових стандартів освітньо-наукової діяльності за критеріями кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційно-інфраструктурного забезпечення їх діяльності [9].

В період глобальної фази світогосподарського розвитку, як зазначає автор, міжнародна університетська діяльність досягла свого найвищого рівня і знаходить свій прояв у диверсифікації діяльності університетів на транснаціональному і глобальному рівнях [9], включаючи диверсифікацію змісту, організаційно-економічних форм діяльності університетів. Інтернаціоналізація університетської діяльності, на переконання Т.Є.Сусловської, відбувається через інтенсифікацію процесу інтернаціоналізації господарського життя, формування глобального економічного простору, загострення міжнародної конкуренції, розгортання процесу техноглобалізму, со-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

ціальну конвергенцію між країнами і регіонами та інституціоналізацію міжнародного суспільно-економічного життя [9].

Ми підтримуємо позицію автора, що внаслідок дії цих факторів на початку XXI ст., насамперед через посилення ролі дослідницького компоненту в діяльності університетів та розширення підприємницької функції, може бути забезпечена їх реальна автономія.

Щодо фінансової підтримки, то відповідно до аналітичного дослідження В.Засадко [10] та М.Сороки [11], у рамках Національної індикативної програми фінансуються три пріоритетні напрями: підтримка демократичного розвитку та належного управління (реформа державного управління, управління державними фінансами, верховенство права та судова реформа, права людини, розвиток громадянського суспільства та місцевого самоврядування, освіта, наука, міжлюдські контакти); регуляторна реформа та розвиток адміністративних можливостей (торгівля, поліпшення інвестиційного клімату, соціальна реформа, регуляторні аспекти); розвиток інфраструктури (енергетика, транспорт, довкілля, управління кордонами). Фінансування ж транскордонних програм скорочується, як і їх кількість (порівняльний аналіз 90-х рр. XX ст. – 10-х рр. XXI ст.). Як бачимо, освіта та наука входять до першого напрямку, проте не є пріоритетом для транскордонного співробітництва.

Отже, в сфері вищої освіти правові основи щодо здійснення транскордонного співробітництва є практично не розробленими. Нами виокремлено чотири

тенденції щодо можливого здійснення транскордонного співробітництва в університетській освіті: залучення якомога більше областей України з потужним науково-педагогічним ресурсом до єврорегіонів; створення мультикультурних дослідницьких та навчальних університетських центрів; досягнення консенсусу щодо фінансування міжнаціональних освітніх проєктів та програм.

Зауважимо, що реформації в освітній сфері неможливі без паралельних політичних, економічних, культурних змін. Таким чином, транскордонне співробітництво в університетському секторі базується на них та водночас спричиняє, оскільки без цього є неможливим, зміни в політичному, адміністративному, економічному, правовому, соціальному устрої країни.

Перспективами подальших досліджень нам вбачається окреслення можливостей створення та діяльності мультикультурних дослідницьких та навчальних університетських центрів.

§3. ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Серед визначальних характеристик глобалізації – загострення конкуренції між регіонами, країнами, окремими людьми. Разом з тим у такому виклику глобалізаційних процесів слід убачати конструктивне начало. Адже саме конкурентні засади є запорукою розвитку. У людських спільнотах конкуренція насамперед розгортається на рівні людського потенціалу – рівні кваліфікації громадян, за що значною мірою відповідальна вища школа. У цьому контексті в статті аналізується конкурентоспроможність вітчизняної вищої школи і кваліфікації українського суспільства, його громадян, трудових ресурсів.

З огляду на зазначене перевірене досвідом символічне твердження, що „воюють не числом, а вмінням”, здається позабутим у вищій освіті України. Як наслідок, досягли критичної межі розбалансованість кількісних й якісних параметрів національної вищої школи, невідповідність масштабу її діяльності наявним ресурсам (організаційним, кадровим, фінансовим, інформаційним, технічним тощо). Звертаючись до іншого образного висловлювання, можна стверджувати, що багато в чому система вітчизняної вищої освіти стала нагадувати „колос на глиняних ногах”, який „наближається до точки саморуйнування” [1]. Це сталося через захоплення суто кількісними показниками функціонування і зростання вищої освіти, що створювало ілюзію благополуччя, вуалювало брак конкурентоспроможної якості. Адже серед високорейтингових університетів світу немає українських закладів.

Часто-густо втрачено навіть кращий досвід вищої освіти радянських часів, який гарантував за низкою ключових напрямів підготовки фахівців її високу якість. Тоді це зумовлювалося суворою необхідністю тримати світовий паритет у багатьох сферах науки, техніки, технологій, зокрема, ракетно-космічній, ядерно-енергетичній, оборонно-машинобудівній й інших. До речі, на актуальність цього досвіду й тепер указують зарубіжні експерти, наприклад, у Звіті про конкурентоздатність України 2009 р., що підготовлений Фондом "Ефективне управління" у співпраці з Всесвітнім економічним форумом [2].

Нині усвідомлення проблеми збереження суверенної української нації та її успішного цивілізаційного розвитку змушує звернути увагу на якісний аспект вищої освіти, що є визначальним для формування необхідної і достатньої кваліфікації як суспільства в цілому, так і кожного його громадянина окремо. Навіть у кількісному аспекті (не говорячи вже про значущість) вища школа за часткою тих, хто постійно навчається, становить вагомий сегмент у 31 % (зокрема, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації – 27 %), натомість професійно-технічна школа – 5% [3]. Сьогодні за індексом глобальної конкурентоздатності Україна посідає 72 місце серед 134 країн світу [2]. Поміж 12 показників конкурентоздатності важливу роль відіграє 5-та компонента „Вища освіта і професійна підготовка”, яка тісно взаємопов’язана з рівнем економічного розвитку і за якою країна займає 43 місце. При цьому за високих кількісних показників (що підносить 5-ту компоненту) якісні характеристики виявляються низькими.

Відповідно до сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку на вищу освіту покладається головна відпові-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

дальність за забезпечення вищих кваліфікацій персоналу, громадян, що потрібно як для працевлаштування, так і для саморозвитку, подальшого навчання, успішного особистісного і суспільного життя. Справді, згідно з європейськими кваліфікаційними метарамками – Рамкою кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005 р.) та Європейською рамкою кваліфікацій для навчання протягом життя (ЄРК НПЖ, 2008 р.), – найвищим кваліфікаційним рівням (5–8 за ЄРК НПЖ) співставлені найвищі рівні освіти (5 і 6) за Міжнародною стандартною класифікацією освіти версії 1997 р. (МСКО) та 1–3 (включаючи короткий) цикли вищої освіти за Болонським процесом. Рівні кваліфікацій, що надаються, у кожній країні, включаючи Україну, мають визначатися національною рамкою кваліфікацій (НРК). Рамки кваліфікацій, поряд з Європейською системою трансферу і накопичення кредитів (ECTS) та додатком до диплома, слугують інструментом формування і функціонування ЄПВО [4]. На жаль, створення НРК України, сумісної з європейськими метарамками, знаходиться на початковій стадії. Тому, урахувавши нагальність цієї проблеми, на загальних зборах Національної академії педагогічних наук України в березні 2010 р. спеціально розглянуто питання „Концептуальні засади розроблення національної рамки кваліфікацій в Україні” і прийнято відповідне рішення, про яке поінформовано Секретаріат Президента України, Комітети Верховної Ради України з питань науки і освіти, соціальної політики та праці, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Нижче наводяться порівняльні дані, які свідчать про кількісно-якісну суперечливість вітчизняної вищої

школи, що врешті негативно позначається на конкурентоспроможності країни.

На початку нового століття Україна за часткою дорослого населення (віком 25 років і старше) з вищою освітою (38 %) разом з Ізраїлем (40 %) і Канадою (38 %) вийшла в світові лідери поміж 90 країн (у середньому – 17 %), випередивши США (36 %), Норвегію (32 %), Данію, Фінляндію, Японію (по 30 %), Італію, Нідерланди, Францію, Швейцарію, Швецію, Південну Корею, Нову Зеландію й інші розвинені країни.

Україна перебуває серед групи країн (Ірландія, Литва, Південна Корея, Нова Зеландія), які щорічно у розрахунку на 100 тис. населення випускають найбільше фахівців з вищою освітою (вибірка із 104 країн) – понад 1,2 тис. (у світі – 580) [5].

У середині поточного десятиліття Україна перебувала також поміж країн-лідерів, у яких вищою освітою охоплено найбільше населення відповідного віку, – 76 %, значно випередивши Іспанію (69 %), Італію (68 %), Бельгію (62 %), Ізраїль і Нідерланди (по 60 %), Об'єднане Королівство (59 %), Японію (58 %), Францію (56 %), Швейцарію (47 %). Попереду України відносно небагато країн – 10, майже усі розвинені. Цей показник у світі дорівнює 26 %, у країнах Центральної і Східної Азії – 62 %, Північної Америки і Західної Європи – 70 %, Східної Азії і Океанії – 26 % [5].

У 2009 р. в українську вищу школу лише III–IV рівнів акредитації було залучено 68 % населення відповідного віку, при цьому випускники становили 70 %, а вступники – 65 %. З 1990 р. показник охоплення молоді вищою

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

освітою зріс у 2,7 раза (24 % у 1990 р.) [6]. При збереженні нині існуючих обсягів і підходів щодо прийому студентів до вищих навчальних закладів зазначеного рівня у зв'язку із зменшенням чисельності молодого населення його охоплення зростає до рівня 70–75 %, що, зокрема, консервуватиме несприятливі макроумови відбору студентів до вищої школи. Натомість залучення молоді до „технікумівської” освіти зменшилося майже вдвічі, наприклад, для вступного віку знизилося до 16 % (33 % у 1990 р.) [6]. Це виявляє ще одну структурну деформацію вищої освіти в Україні, що, у свою чергу, призводить до так званого ефекту перекваліфікації. Останнє означає, що лише 51 % випускників закладів університетського рівня де-факто затребувані роботодавцями. Для порівняння: у Польщі, Словацькій Республіці, Великобританії цей показник становить 70 %.

Крім того, у середині нинішньої декади років в Україні з 10–11-річною середньою загальноосвітньою школою право на безпосередній доступ до вищої школи мала значно більша частка її випускників, ніж у багатьох розвинених країнах з 12–13-річною середньою освітою – Південній Кореї, Японії, Канаді, Нідерландах, Франції, Швеції, Італії, Іспанії, а також Данії, Норвегії, Ісландії, Греції. Для порівняння: в Італії, Швеції, Японії загальна частка випускників середньої освіти за МСКО становить 70–80 %, в Австралії, Південній Кореї, Бельгії – 60–70 %, у Норвегії, Нідерландах, Данії – 50–60 %, Іспанії, Німеччині – 40–50 %, Швейцарії – 25 %, Австрії – близько 20 %. Загальна частка тих, хто вступає на програми середньої освіти за МСКО у Австралії, складає понад 85 %, Швеції – понад 70 %, Нідерландах – понад 65 %, Північній Кореї, Норвегії, Данії – близько 60 %, Італії – близько 55 %, Япо-

нії, Іспанії – понад 45 %, Австрії – близько 45 %, Швейцарії – майже 40 %, Німеччині – близько 35 %, Бельгії – понад 30 % [5]. Натомість в Україні, за винятком невеликої кількості випускників професійно-технічної освіти, які не здобули повну вищу освіту, всі інші випускники загальноосвітньої і професійно-технічної школи, а також технікумів, училищ, коледжів мають право вступати до будь-яких закладів, що надають повну вищу освіту [7].

Поступаючись у багато разів за обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП), Україна готує більше студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, ніж Німеччина (населення якої в 1,8 раза більше), Об'єднане Королівство, Франція, Італія, Іспанія. За кількістю студентів Україна поступається в Європі лише Росії (населення втричі більше, а ситуація у вищій школі нагадує українську) і Туреччині (населення в 1,6 раза більше, проте вищих навчальних закладів у 2,5 раза менше й в середньому закладі навчається 21 тис. студентів, натомість в Україні – менше 7 тис.) [4].

Скорочення чисельності прийнятих студентів (через демографічні й інші причини), що намітилося останніми роками, за майже незмінної кількості закладів III–IV рівнів акредитації лише погіршує ситуацію щодо забезпечення якості. Адже при цьому відбувається подальше, крім розпорошення по слабких закладах, подрібнення студентського контингенту, а також деконцентрація й деградація і без того невисокого інституційного навчально-науково-технічного потенціалу. Адже після періоду масового створення таких закладів їх кількість застabilізована на рівні, що викликає стурбованість. Натомість активно скорочуються лише технікуми, училища.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Як зазначалося, за кількістю закладів, що надають повну вищу освіту, Україна в кілька разів перевершує кожен з європейських країн, які за розмірами території і чисельністю населення подібні до України – Велику Британію, Італію, Німеччину, Францію, Іспанію, Польщу, проте значно поступається їм за величиною ВВП.

Подрібнення вищої школи не дає змоги створити умови для розширення підготовки фахівців на найвищому (6-му) освітньому рівні за МСКО, або на третьому циклі вищої освіти в Болонській термінології. Частка цього рівня (циклу) за кількістю аспірантів, докторантів у загальній чисельності студентів, аспірантів, докторантів становить 1,25 %, тоді як у світі 2 %, країнах Північної Америки і Західної Європи 3 %. Серед аспірантів і докторантів мало іноземців, хоча саме докторські (6-го рівня) освітні програми найбільше цікавлять міжнародних та іноземних студентів, які відносно найбільше концентруються саме на цих програмах [8].

Очевидно, результати вищої освіти залежать від якості суб'єктів як тих, що її здобувають, так і тих, що її надають.

Щодо якості абітурієнтів, то вона, за великим рахунком, виявляється незадовільною принаймні в двох аспектах. По-перше, через загальну недовченість (як відомо, тривалість їх попереднього навчання у середній школі в кращому випадку становить 11 років, у розвинених країнах 12–13 років). По-друге, через їх незадовільний відбір при прийомі до вищої школи. Несистемна, одноактова компанія із вступної селекції абітурієнтів не забезпечує ефективної їх диференціації щодо придатності для подальшого здобуття якісної освіти. Зазначений другий аспект, у свою чергу,

зумовлений двома обставинами. Перша з них пов'язана з відсутністю дієвого розведення учнів школи за потоками різного спрямування залежно від особистих здібностей. Друга – із відсутністю конкуренції при переході від середньої до вищої освіти. По суті відсутнє відбракування неспроможних студентів у самій вищій школі. У 2009 р. випущено 98 % прийнятих у 2004 р. (ОЕСР – 69 %).

Неконкурентним в Україні виявляється і фінансування підготовки студентів, яке в розрахунку на одного з них у доларах США в 5–10 раз менше, ніж у розвинених країнах, навіть у перерахунку витрат за паритетом купівельної спроможності (менше 2 тис. доларів ПКС), тобто на рівні слабо розвинених країн.

В успішних країнах норма асигнувань, що спрямовуються на потреби вищих навчальних закладів, вважається високою, якщо вона перевищує 1,5 % ВВП. В Україні цей показник становить понад 2 % ВВП (з них 1,8 % за рахунок державних коштів). Серед розвинених країн більше витрачають лише в США (3,0 % у 2007 р., у т.ч. 1,0 % державних коштів) та Південній Кореї (відповідно 2,8 % і 0,6 %). Проте через велику кількість студентів і подрібненість української вищої школи і даного фінансування не вистачає [9]. Про рівень концентрації коштів на підготовку висококваліфікованих фахівців у кращій світовій практиці свідчить такий приклад. У Токійському університеті, який за авторитетними світовими рейтингами входить до двадцяти провідних університетів, у 2008 р. загальні витрати становили 2,4 млрд. доларів США. У тому самому році вся вища школа України фінансувалася з державного бюджету в обсязі 18,6 млрд. грн., що еквівалентно бюджету одного зазначеного університету. На кожного докторанта цьо-

го університету припадає близько 128 тис. доларів США дослідницьких коштів щороку [10].

Через окреслені причини в Україні немає можливості відібрати і залучити до роботи у вищих навчальних закладах найкращих представників суспільства та матеріально забезпечити умови для їх плідної діяльності. Нині конкурентоздатність заробітної плати науково-педагогічних працівників вищої школи низька. Наприклад, за радянських часів посадовий оклад завідувача кафедри з науковим ступенем доктора наук та зі стажем науково-педагогічної роботи понад 15 років установлювався в розмірі 550-600 карбованців. Це дорівнювало оплаті праці першого секретаря обкому партії або республіканського міністра. Нині співвідношення заробітної плати висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів і високопоставлених керівних державних службовців (не говорячи про представників великого бізнесу) явно не на користь перших.

Не дає змоги забезпечити якісну вищу освіту слабкість її дослідницько-інноваційної складової. Якщо в передових країнах частка фінансування досліджень і розробок у вищій школі становить 25–30 % від загальних витрат на неї, то в Україні – ледве перевищує 3 %, що менше навіть визначених законодавством норм (10 %). Половина вищих навчальних закладів, що надають повну вищу освіту, не здійснюють серйозних наукових досліджень. Серед них і такі, що мають аспірантуру, тобто готують кандидатів наук за відсутності визнаних наукових шкіл. Розв'язання питання підсилення дослідницько-інноваційної спроможності університетів убачається на шляхах збільшення фінансу-

вання наукової і науково-технічної діяльності в Україні до визначених законодавством 1,7 % ВВП [11]. При цьому створений потужний потенціал національної і галузевих національних академій наук варто зберегти. Останні можна розглядати як своєрідні мегауніверситети, оскільки, крім дослідницько-інноваційної роботи, вони здійснюють підготовку докторів і кандидатів наук [12], магістрів і навіть бакалаврів.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів потрібні комплексні заходи на системній основі. З цією метою слід розробити й ухвалити на урядовому рівні концепцію модернізації вищої освіти України до 2015 р.

Насамперед має бути впорядкована мережа вищих навчальних закладів. У результаті проведення відповідної роботи слід розв'язати принаймні два завдання. По-перше, здійснити концентрацію університетського потенціалу і в такий спосіб підняти його глобальну конкурентоздатність. А по-друге, вирівняти територіальні диспропорції у вищій школі, надаючи відповідні фінансові дотації і преференції. Нерівномірний регіональний розвиток вищої школи зумовлює великі розбіжності в забезпеченні територій аспірантами (19 раз) і докторантами (152 раз), які більш як на 80 % готуються у вищих навчальних закладах, а відтак кандидатами наук (14 раз) і докторами наук (44 рази), та в регіональному фінансуванні наукових і науково-технічних робіт (191 раз) [12]. За таких диспропорцій серйозно говорити про інноваційний розвиток низки регіонів дуже сумнівно. Наприклад, в окремих областях (Закарпатській, Кіровоградській, Чернігівській) чисельність докторан-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

тів, насамперед через слабку дослідницько-інноваційну спроможність регіональної вищої школи, протягом 1991–2008 рр. не перевищувала кількох осіб. В умовах світової тенденції збільшення частки високоінтелектуальної праці конче потрібно забезпечити розвиток кандидатсько-докторської підготовки у вищих навчальних закладах, законодавчо віднести згідно із світовою практикою таку підготовку до вищої освіти.

Кількість студентів має бути приведена у відповідність до реальної ресурсної бази вищої школи. Для цього з користю для справи слід використати несприятливу ситуацію щодо значного зменшення контингенту випускників середньої загальноосвітньої школи у 2010–2012 рр. Можливо, на рівні законодавства слід обмежити граничну чисельність ліцензійних місць у вищих навчальних закладах, а головне – кількість самих вищих навчальних закладів, скажімо, 100–150. Концентрацію закладів доцільно провести протягом 5–10 років на засадах об'єктивного їх ранжування, конкурсного відбору і ліквідації слабких шляхом закриття або об'єднання з потужними. Загалом університети мають бути поділені на дійсно національні (їх число за прикладом Південної Кореї має бути невеликим) і регіональні. З цією метою слід скористатися процедурами підтвердження статусу національного, який беззастережно надано понад 100 вищим навчальним закладам України. Подібним до стрімкого поширення національних закладів чином почалося надання університетам статусу дослідницьких: нині їх уже 13, для порівняння, у значно більшій Росії – 14 [13]. До речі, слід уважно проаналізувати досвід модернізації вищої школи Росії, адже стан розвитку вищої освіти і дослідницько-інноваційної сфери обох країн досить схожий.

За даними американського журналу Forbes на початку 2010 р. серед 500 мільярдерів світу було три українських, а усього їх в Україні п'ять. Водночас серед 500 кращих університетів світу, як підкреслювалося, немає жодного вітчизняного. Відтак перед українською нацією стоїть амбітне завдання геополітичної ваги – Україна не лише за ступенем концентрації бізнесу, а й за рівнем вищої освіти має зайняти лідерські позиції у світі. І не тільки за кількісними показниками охоплення громадян, а й за змістом, якістю підготовки. У зв'язку з цим доцільно здійснити програму виведення кількох українських університетів (з числа національних, дослідницьких, наприклад, Київського університету імені Тараса Шевченка і Національного технічного університету „Київський політехнічний інститут“, надавши їм максимальну автономію і допомогу) на рівень кращих 500 за провідними світовими рейтингами „Таймс“ і „Шанхайський“.

Загалом в Україні мають бути створені механізми гарантування якості вищої освіти, які були б прозорими, зрозумілими, доказовими, визнавалися в Україні, Європі і світі.

Таким чином, доведеним фактом слід вважати наявність серйозних неефективностей вітчизняної вищої школи, критичних її кількісно-якісних деформацій, що негативно позначається на вищих кваліфікаціях громадян, знижує глобальну конкурентоздатність України. Отже, нагальною є необхідність модернізації національної вищої школи з метою підвищення її якості, європейської інтеграції в контексті Болонського процесу та Лісабонської стратегії.

§4. ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ – НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти значна увага приділена основним тенденціям щодо створення зони європейської вищої освіти [1], яка несе багато позитивних перспектив. Але вона потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;
- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Саме тому Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є[2]:

– прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

– сприяння мобільності студентів-випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:

а. забезпечення доступу до можливості одержання освіти і практичної підготовки;

б. викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;

– сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для реалізації цих та інших проблем інтегрування в єдиний європейський простір вищої освіти

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети [3]. Привернемо увагу до деяких принципів:

1. Автономія з відповідальністю.

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витрачати свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясных і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

2. Освіта як відповідальність перед суспільством.

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

3. Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях.

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то її створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

4. Організація диверсифікації.

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами, і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

- **послугуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;**
- **сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;**
- **підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;**
- **провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентноспроможними вдома, в Європі й у світі;**
- **дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.**

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається *рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості.*

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. *Навчання протягом усього життя* є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентноспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до європейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської Декларації 2010 року. У названому документі офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти [4] і зазначається, що:

– закладено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;

– учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;

– новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

– необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти;

– слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;

– слід збільшити наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

– необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в

ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОН України проводить послідовні кроки по впровадженню механізму надання вузам освітніх послуг. ЗакДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була запроваджена практика – студенти-магістри склали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови.

Тепер складання іспиту з української мови узаконене Міністерством освіти і науки для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є **проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів – важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів

регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслуговує на увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій *не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності.* Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. *Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах – членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців.* Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними Міністерства освіти, *нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном.* Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у європейський освітній простір стають заходи МОН України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і *Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки.* Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський *принцип «освіта упродовж усього життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.*

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно ліквідувати *гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи*, які полягають у наступному [5]:

1. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповіль-

ним. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

2. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

3. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах. Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проекті нового Закону України «Про вищу освіту».

І останнє. Важливою є *правова підготовка студентів, що навчаються, проходять стажування або перебувають за межами України. Зокрема це стосується питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.*

§5. ЗНАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ УКРАЇНИ

Вивчення найпоширеніших світових мов є сьогодні необхідною умовою для становлення освіти нового типу, яка відповідала б потребам усебічного розвитку й самореалізації людини в нових соціо-культурних ситуаціях. Крім того, знання якомога більшої кількості іноземних мов у сучасному світі є необхідною передумовою встановлення і плідного розгортання економічних, політичних, культурних і особистих контактів. Воно так само необхідно і для формування висококваліфікованого фахівця незалежно від його професійної галузі, який був би конкурентоспроможним на загальносвітовому і загальноєвропейському ринках праці. Для виконання всіх цих завдань потрібні ефективні мовні стратегії, спрямовані на гармонійне й узгоджене вивчення мов національного, міжнаціонального та міждержавного спілкування. На такому підґрунті стане можливою справжня, а не декларативна інтеграція українського соціуму до європейського та світового соціально-економічного, політичного, культурного та інформаційного просторів, до спільного ринку праці, системи освіти і таке інше.

Тому актуальні мовні стратегії сьогодні покликані навчати використовувати іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування і ведення неконфронтаційного діалогу між народами, культурами й цивілізаціями.

Сьогодні англійська мова стає головною у сфері науки, особливо в точних і природознавчих галузях – на користь чого свідчить, наприклад, те, що організатори міжнародних наукових конгресів фактично відмовляються від послуг синхронних перекладачів. Аналогічні процеси відбуваються і в міжнародному бізнесі: англійська стає не тільки мовою спілкування бізнесменів із різних країн, а й внутрішньою мовою переважної більшості транснаціональних корпорацій, у тому числі таких, первинне походження яких не є англійським або американським. Англійська мова в обов'язковому порядку використовується в управлінні повітряним сполученням, практично безальтернативно – у сфері туризму, вона домінує в Інтернеті, дає більшу частину термінології і скорочень, які використовуються в банківському бізнесі, в техніці, зокрема комп'ютерній, у сфері зв'язку.

У сфері політики й дипломатії робочою мовою, якою ведеться внутрішня діяльність практично всіх міжнародних організацій, включаючи такі, як Рада Європи і Європейський Союз, є англійська. Розширення НАТО і поширення її програми на десятки країн світу швидко перетворюють англійську на єдину мову міжнародної військової співпраці. Знання іноземних мов стає однією з важливих вимог підготовки фахівців в умовах Болонського процесу. Сьогодні істотно змінюються вимоги до володіння іноземною мовою фахівцями всіх рівнів, першорядного значення набувають практичні навички, що передбачають знання мови на усному та писемному рівнях, уміння використовувати її у своїй професійній діяльності.

Загальні зауваги

Процеси ринкової розбудови в національній економіці супроводжуються постійним загостренням конкуренції, яка охоплює не тільки виробничу, але й інші сфери, зокрема, освітні послуги.

Ситуація, яка складається на вітчизняному ринку освітніх послуг, з кожним роком стає все більш напруженою. Основними причинами цього є, по-перше, жорсткий відбір освітніх закладів, які прагнуть працювати на ринку. Окрім того, необхідно зазначити, що на ринок починає виходити все більше комерційних ВНЗ, які завдяки своїй мобільності, розвиненій матеріально-технічній базі і, в деякій мірі більш гнучкій ціновій політиці, забезпечують поступове збільшення своєї частки на ринку освітніх послуг. По-друге, скорочення бюджетного фінансування вищої освіти вимагає від ВНЗ постійного пошуку інших джерел залучення фінансових ресурсів для свого стабільного розвитку. І, по-третє, входження України в Європейський освітній і науковий простір суттєво загострить конкурентну боротьбу між вітчизняними і зарубіжними ВНЗ, в результаті якої вітчизняні ВНЗ виявляються практично неконкурентоспроможними відносно іноземних, якщо вивчення іноземних мов, і перш за все англійської, не набуде першочергового значення. Адже умови сучасного світу динамічно змінюються і коли ми говоримо про адекватний вимогам сучасності рівень знань, то маємо на увазі не тільки обсяг останніх, а й здатність людини постійно навчатися, швидко знаходити потрібну інформацію з різномовних джерел, систематизувати її та правильно застосовувати на практиці.

В процесі виходу ВНЗ на ринок праці зі своїм товаром – випускниками, основними факторами, які вивчають попит на них, є: рівень знань, отриманих в процесі навчання, здатність до аналітичного і творчого мислення, особистісні якості випускника, до яких відносяться відповідальність, ініціативність, старанність та інші. Такі якості показали, наприклад, випускники факультету міжнародних відносин нашого університету, які сьогодні працюють і займають відповідальні посади.

Підвищення компетентності через вивчення іноземних мов

Навчання ділової іноземної мови в університетах має чітку професійну спрямованість. Вона вивчається студентом із метою її застосування у його майбутній професійній діяльності, а саме: оформляти й перекладати документи, спілкуватися у професійній діяльності, вести ділову кореспонденцію з іноземними партнерами. Застосування комп'ютерних програм сприяє підвищенню професійного рівня майбутнього фахівця, його конкурентоспроможності. Крім того, що комп'ютерна техніка забезпечує сприймання інформації через слуховий та зоровий канали, вона дозволяє також здійснити навчання і контроль засвоєння ділової іноземної мови в різних режимах самостійного пошуку й на різних рівнях складності. Використання комп'ютера виявилось доцільним у процесі навчання мовного та мовленнєвого матеріалу з ділової іноземної мови, проведення тестування щодо перевірки рівня сформованості навичок і вмінь ділової іноземної мови.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

До переваг комп'ютерного навчання в університетах ми відносимо такі: 1) урахування індивідуальних здібностей студента; 2) установлення чіткої мети на кожному мінімальному етапі виконання роботи; 3) просування малими кроками від простої до більш складної інформації; 4) неперервний зворотній зв'язок, який надає інформацію про правильність виконаних завдань, після чого студент або переходить до наступного виду роботи, або повинен виправити помилки; 5) стимулювання навчання згідно програми в індивідуальному режимі.

Процеси глобалізації економіки та перехід сучасного суспільства від індустріалізації до інформатизації висувають нові вимоги роботодавців щодо рівня володіння майбутніми працівниками англійською мовою. Одна з таких вимог полягає в тому, щоб вони могли здійснювати пошук в Інтернеті професійно значущої інформації англійською мовою, ефективно її опрацьовувати й використовувати. Тому на кафедрі ділової іноземної мови та перекладу створений власний курс вивчення ділової англійської мови, який забезпечує формування й розвиток у студентів навичок і вмінь роботи з іншомовною інформацією, що отримується через Інтернет. Однією з передумов ефективності такого курсу є власний рівень технічного забезпечення та високий рівень професійної мотивації до вивчення іноземної мови. Головні завдання курсу є такими:

- 1) зробити процес оволодіння діловою англійською мовою цікавим і захоплюючим;
- 2) сприяти формуванню у студентів професійної комунікативної компетенції;

- 3) забезпечити розвиток у студентів навичок ефективного пошуку, вилучення, обробки та використання інформації з професійною метою.

Навчальний процес побудовано таким чином, щоб усі зусилля студентів зосередити на виконанні певного завдання, яке пов'язане з майбутньою професійною діяльністю. Курс має також і свої, цілком специфічні, риси, які відображають головну мету його впровадження, а саме – оптимізацію процесу навчання ділової англійської мови шляхом систематичного використання Інтернет-ресурсів у навчальному процесі.

Перша особливість розробленого курсу полягає у предметній складності проектних завдань і завдань для ділової гри, які повинні виконати студенти. Під поняттям «предметна складність завдань» мається на увазі такі завдання, які ані викладач, ані студенти не можуть виконати без попередньої обробки спеціалізованої інформації за темою. Викладач допомагає та ділиться своїми знаннями і досвідом зі студентами як із колегами, але ні в якому разі не обмежує їх.

Друга особливість курсу тісно пов'язана з першою і полягає у використанні Інтернет-ресурсів як інформаційної основи для виконання проектів чи підготовки до ділової гри.

Третя особливість запропонованого курсу тісно пов'язана з попередніми й полягає у великому обсязі самостійної роботи і творчій автономії тих, хто навчається. Студенти не лише самостійно розподіляють завдання у групі, визначають у разі потреби системи

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

автоматизованого перекладу й електронні словники. Вони також приймають рішення, в якій формі представляти результати роботи групи. Це може бути усне повідомлення, презентація з використанням програми Power Point, програмування ситуацій у ролях і т.д. Така організація навчального процесу значно підвищує професійну мотивацію студентів, допомагаючи їм проявити свій творчий потенціал. Роль викладача в аудиторії змінюється: він тепер не виступає єдиним джерелом знань для своїх студентів. Його основне завдання полягає в тому, щоб скоординувати роботу студентів та відповідно оцінювати результати такої роботи.

Співпраця викладача зі студентом у межах курсу включає також індивідуальну роботу, спрямовану на складання плану і графіка опрацювання аспектів англійської мови, що виключають труднощі чи є цікавими для студентів. Як показала практика, студенти приходять до університету з різним рівнем володіння англійською мовою, тому такий підхід допомагає ліквідувати наявні прогалини, розвивати навички, здобувати знання та вміння, які, з точки зору студентів, є найбільш необхідними чи бажаними. Усі ці навички, безперечно, стануть у пригоді після закінчення університету і допоможуть студентам продовжити вдосконалення знань із англійської мови самостійно, підвищивши тим самим їх конкурентоздатність.

Специфіка організованої нами самостійної роботи полягає в тому, що вона стає основою для кооперативного навчання, що і є четвертою особливістю розробленого курсу.

П'ятою особливістю є взаємозв'язане навчання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності з головною концепцією уваги на екстенсивному питанні, тобто на читанні досить важких обсягів текстів винятково для отримання потрібної інформації без будь-якого розгорнутого аналізу текстів.

Вивчення фахової терміносистеми

Актуальним завданням у навчанні іноземної мови студентів вищих навчальних закладів України є створення ними знань фахової терміносистеми і набуття вмінь і навичок використовувати вузькоспеціалізовану лексику для виконання професійно орієнтованих завдань, спрямованих на досягнення успішного спілкування у виробничих ситуаціях. Виконуючи зростаюче соціальне замовлення на підготовку таких спеціалістів в умовах розширення міжнародних зв'язків, нормативні документи Міністерства освіти і науки України: Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напряму 0501 «Економіка і підприємництво», з навчальної дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» та Програма з англійської мови для професійного спілкування (2005 р.) визначають предметом навчання майбутніх фахівців спеціальну галузеву лексику. Тому для реалізації оптимальних шляхів формування англійської лексичної компетенції перед викладачами кафедри ділової іноземної мови та перекладу було поставлено невідкладне завдання – визначитися з відбором навчального матеріалу для навчання студентів немовних факультетів університету, термінологічної лексики за фахом підготовки.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Уся робота в цьому напрямі розпочалася з ґрунтовного вивчення науково-педагогічної літератури з обраної тематики та положень Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, згідно з якими основні стратегії відбору лексики включають знаходження усних і писемних іншомовних автентичних текстів та ключових слів у тематичних полях із відповідним урахуванням потреб тих, хто вивчає іноземну мову. Тексти за спеціальністю вважалися не лише основним джерелом накопичення фахового термінологічного словника студентів немовних вищих навчальних закладів, а й засобом становлення та розвитку їхньої професійної майстерності, що сприяє підвищенню культури термінологічного спілкування та професійно орієнтованої ерудиції. Кафедра ділової іноземної мови та перекладу університету спрямувала свої зусилля на відборі таких фахових текстів, які задовольняють інформаційно-пізнавальні потреби студентів, слугують опорою для стимулювання навчальної мовленнєвої взаємодії студентів на професійну тематику, доповнюють їхні знання з фаху шляхом відтворення та смислової переробки отриманої інформації, розширюють комунікативну спроможність студентів до реального спілкування іноземними мовами, пріоритет під час добору автентичних текстів віддавався оригінальним публікаціям професійно орієнтованого навчання, оскільки саме вони дають змогу об'єднати в єдине ціле два найважливіші напрями у навчанні іноземної мови: а) пізнання системи формально-мовних засобів; б) пізнання норм та правил спілкування; в) обізнаність із мовленнєвою поведінкою в соціокультурному контексті країни, мова якої вивчається.

Так, наприклад, виходячи з програмних вимог, навчальний матеріал професійної сфери студентів-економістів і майбутніх спеціалістів із міжнародного бізнесу базується на таких спеціальних англомовних текстах, як наукові монографії, матеріали конференцій, публікації результатів теоретичних і спеціальних досліджень, аналітичні статті у періодичних і фахових виданнях. Вимогою до таких текстів була насиченість відповідними термінами, які розкривають наукові поняття і дають їм однозначне трактування.

Джерелом збагачення словникового запасу студентів-економістів і майбутніх спеціалістів у сфері міжнародного бізнесу є також автентичні англомовні матеріали у вигляді ділових листів, контрактів, угод, декларацій, рекламних проспектів фірм і компаній, протоколів ділових зустрічей, прайс-листів, анотацій і звітів про виконання проєктів, електронних повідомлень інформаційного характеру тощо. Такі багатогранні автентичні матеріали містять насичену термінами фактологічну інформацію і є зразком мовної норми іншомовного ділового стилю спілкування, а також несуть у собі екстралінгвальну інформацію, яка є мотиваційним рушієм під час навчання іноземних мов.

Практика викладання іноземних мов переконливо довела, що від змісту тексту залежить ефективність організації навчальної інтерактивної діяльності з розумінням смислової інформації та результативність засвоєння термінологічної лексики під час уживання її у висловлюваннях студентів. Критерій змісту визначає здатність тексту бути ще й стимулом для породження власного висловлювання з використанням галузевої

термінології, що дуже важливо для реалізації комунікативних намірів під час спілкування студентів на фахові теми у професійних ситуаціях. Важливим є і критерій практичної необхідності, який передбачає відбір лексики, необхідної для задоволення прагматичних потреб студентів в оволодінні галузевою термінологією. Якщо відібрана лексика не має для студентів практичного значення у плані комунікації, якщо у них не відчувається потреби у сприйнятті й засвоєнні термінологічного вокабуляря, то свідомо чи не свідомо студент менше уваги звертатиме на запропоновані йому слова, чим знизиться ефективність засвоєння лексики, а відтак і впаде рівень сформованості лексичної компетенції студентів.

Професійне спілкування іноземною мовою

На етапі інтеграції України в європейські економічні, політичні і культурні структури першочергового значення набуває питання підготовки спеціалістів, здатних успішно реалізувати процес співробітництва України з Європою та всім світом. Однією з найважливіших умов розв'язання цього завдання є необхідність озброєння молодих спеціалістів навичками і вміннями професійного спілкування іноземними мовами, передусім ведення ділових усних та писемних переговорів англійською мовою. У зв'язку з цим особливої гостроти набуває питання підвищення якості іншомовної підготовки майбутніх фахівців, їх умінь й навичок міжкультурної комунікації, що є запорукою їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Лінгвістичною основою набуття студентами іншомовної комунікативної компетенції є оволодіння термінологічною

лексикою сфери майбутньої професійної діяльності. Одним із ефективних засобів для досягнення успіху у вивченні спеціальної лексики є використання технологій інтерактивного навчання, що охоплює: рольові та ділові ігри, симуляції, групові дискусії, проекти.

Організація парно-групових форм роботи, таких як рольові та ділові ігри, навчальні дискусії, «круглі столи», тренінги тощо, у процесі іншомовної мовленнєвої діяльності розвиває вміння аргументувати свою точку зору на способи розв'язання певної виробничої проблеми, вміння інтерпретувати факти або статистичну інформацію, прогнозувати хід подальших дій, оцінити ситуацію через призму власного досвіду і прийняти правильне управлінське рішення.

Виконуючи серії професійно спрямованих завдань проблемного характеру, студенти активізують у мовленні термінологічну лексику, що робить іншомовне спілкування змістовним і предметним. Інтерактивне навчання активізує комплекс професійних знань і вмінь студентів, формує такі якості, як готовність адаптуватися в нових умовах, здатність до інноваційного мислення, креативність, ініціативність, відповідальність. Формуючи свою лексичну компетенцію як компонент інноваційної комунікативної компетенції за допомогою широкого діапазону видів інтерактивної навчальної діяльності, студенти вдосконалюють і свою професійну компетенцію, що має для них важливе значення.

У період значного поширення інформації іноземними мовами студентам немовних вищих навчальних закладів необхідно вміти її знайти, переглянути, прочитати, виділити й опрацювати необхідний матеріал,

тому читання у всіх його видах є для них одним із важливих пріоритетів.

Інтерактивність під час читання складається з діалогу між автором і читачем, а діалог, у свою чергу, полягає у встановленні спільності словника і схем автора та читача. Зауважимо, що без оволодіння вокабулярієм, тобто корпусом спеціальної лексики кожного автентичного фахового тексту, не може бути «спільності», тобто розуміння між читачем та автором такого тексту.

Реферування фахових текстів іноземною мовою

Одним із важливих і необхідних студентам немовних спеціальностей вмінь і навичок є реферування фахових текстів. Читання й подальше реферування спеціальної літератури дозволяє розширити обсяг термінологічного запасу студентів, оскільки засвоєння термінів у відповідному до спеціальності контексті уможливорює краще розуміння їх значення і сприяє їх запам'ятовуванню. Під час роботи над написанням реферату відбувається сприйняття і смислова переробка сприйнятої інформації, її трансформування і письмова презентація у вигляді вторинного тексту, анотації.

Практика проведення такого типу роботи показала, що аналітично-синтетична розумова діяльність значно сприяє мимовільному запам'ятовуванню термінів, довготривалому утримуванню їх у пам'яті і швидкому відтворенню. Тому підготовка і написання рефератів та анотацій на різні публікації є дуже ефективним методом роботи, спрямованим на оволодіння студен-

тами термінологічною лексикою за фахом. Створення студентами вторинних текстів типу рефератів із їх подальшою усною презентацією може бути важливою формою проектної роботи, що також виявилася ефективною технологією інтерактивного навчання, за якої іноземна мова сприймається як засіб взаємодії. При цьому акцент на вправлянні як такому зміщується на розумову діяльність, що потребує володіння певними мовними засобами, вміння творчого застосування мовного матеріалу.

Проектна робота, крім того, розвиває вміння працювати в команді, характеризується тісним співробітництвом учасників тимчасового творчого колективу у процесі міжособистісного спілкування. Працюючи над підготовкою такого проектного продукту у складі міні-груп, студенти формують свої мовленнєві лексичні навички, розвивають аналітичні здібності і креативне мислення, вчать формулювати й обґрунтовувати власні судження з використанням у писемному мовленні термінологічної лексики. Таким чином у студентів формується іншомовна лексична компетенція, забезпечується професіоналізація навчання.

Принцип інтерактивності у процесі навчання писемного мовлення через написання рефератів реалізується також під час редагування робіт, виправлення недоліків під час взаємоперевірки, взаємооцінювання. Студенти активно взаємодіють як один із одним, так і з довідковою літературою, словниками, навіть комп'ютерними програмами, щоб домогтися правильного й логічного викладення у рефераті іншомовного матеріалу, кращої читабельності роботи. Взаємодія здійснюється як у

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

процесі аудиторної, так і самостійної роботи, коли студенти використовують, наприклад, можливості електронної пошти для консультацій із викладачем, для взаємного обміну інформацією щодо значення того чи іншого терміна, для вироблення спільної оптимальної думки щодо вирішення різних питань.

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що навчання студентів термінологічної лексики за допомогою проектної роботи як технології інтерактивного навчання у процесі підготовки і написання реферату разом із використанням потенційних можливостей електронних засобів комунікації дає змогу активізувати їхні внутрішні пізнавальні мотиви і творчі здібності, організувати й систематизувати роботу з вивчення лексичного і термінологічного матеріалу та оволодіння професійно орієнтованою іноземною мовою. Технології інтерактивного навчання при цьому спрямовані не тільки на стимулювання у студентів розумових здібностей і сприяння їх загальному розвитку як особистостей, а й на те, щоб дати кожному учаснику мовленнєвої взаємодії оптимальні можливості в його становленні як конкурентоспроможного фахівця. В аспекті навчання студентів термінологічної лексики інтерактивні технології навчання уможливають створення ґрунтовної лінгвістичної бази для формування іншомовної комунікативної компетенції та забезпечення якісного рівня української освіти відповідно до вимог Болонського процесу.

Самостійна робота студентів

Основними завданнями самостійної роботи з опанування іноземної мови у позааудиторний час є вдоско-

налення знань, умінь і навичок використання іноземної мови у професійній галузі, набутих на заняттях в аудиторний час, розширення країнознавчого світогляду, всебічний та гармонійний розвиток, виховання культурних, етичних та естетичних смаків, самостійності та послідовності у навчанні, сприяння шанобливому ставленню до людей та країни, мова якої вивчається. У зв'язку з ними виникає потреба в успішній організації самостійної роботи, як передбачає належне ресурсне забезпечення. Студент повинен мати змогу отримувати необхідну інформацію не тільки з бібліотек, інтернет-сайтів, а й із методичного забезпечення, розробленого викладачами кафедри для ефективного самостійного вивчення предмета. Крім того, через необхідність надавати консультації студентам збільшується трудове навантаження на викладача зі зростанням вимог до нього, оскільки він повинен розуміти спосіб мислення студентів, їхні інтереси, світогляд та світосприйняття, щоб спрямувати самостійну роботу в належне русло, залучити їх до активної мовленнєвої навчально-пізнавальної діяльності.

Основними формами самостійної роботи студентів під час вивчення іноземної мови є практичні та індивідуальні заняття, консультації, написання творчих робіт (так званих есе) на задану тему, домашні контрольні роботи, підготовка рефератів, повідомлень для аудиторних занять, опрацювання анотацій до курсових і дипломних робіт.

Практичні заняття за своєю структурою є різноманітними та включають різні методи навчання: усне та письмове опитування, аудиторні та позааудитор-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

ні самостійні роботи з перевірки засвоєних знань із певного аспекту навчальної дисципліни, диктанти (лексичні, граматичні, фонетичні, синтаксичні та ін.), виконання певних перекладацьких завдань в аудиторії на дошці та самостійне виконання індивідуальних завдань, самостійна робота у підгрупах над певними тематичними проектами, індивідуальні домашні завдання (читання фахової літератури, рольові ігри, «круглі столи» тощо). Головна мета цих завдань – навчити студентів застосовувати набуті теоретичні знання на практиці.

Сьогодні досить поширеним є термін «сучасні інформаційні технології», який тісно пов'язаний із масовим використанням таких технічних засобів, які забезпечують швидкий та ефективний доступ до електронної інформації.

Практика довела, що сучасні комп'ютерні технології у самостійній роботі студентів відіграють важливу роль, оскільки вони є доцільними для:

- 1) пошуку інформації у мережі за допомогою web-браузерів, баз даних, інформаційно-пошукових та інформаційно-довідкових систем, автоматизованих бібліотечних систем, електронних журналів;
- 2) організації двомовного діалогу у мережі: використання електронної пошти, синхронних і відстрочених конференцій, спілкування on-line у мережах типу Skype;

- 3) створення тематичних web-сторінок та web-квестів за допомогою використання web-браузерів, графічних редакторів.

Для того, щоб лекції не привчали студентів до пасивного, некритичного сприймання навчального матеріалу, викладачі кафедри ділової іноземної мови та перекладу заохочують їх до попередньої самостійної підготовки до лекцій, тобто до ознайомлення із темою лекції та її планом, а також із основним змістом лекційної теми згідно із методичними вказівками та рекомендаціями з вивчення конкретної мовної теми. Доцільними є також повторення змісту попередньої лекції та окреслення проблематичних питань, які вимагають консультації лектора.

Оскільки тематичні лекції передбачають розкриття певної теми дисципліни, а оглядові безпосередньо пов'язані з практичними заняттями або практикою, саме ці види лекцій вимагають обов'язкової самостійної підготовки студентів до них. Щодо класифікації лекцій за способом викладу навчального матеріалу, то вони поділяються на проблемні, лекції-візуалізації, лекції-дискусії, лекції із заздалегідь запланованими помилками і лекції-прес-конференції. Усі ці лекції належать до активних методів навчання, і тому навчальний матеріал подається як своєрідний «challenge» студентам, який спонукає їх до пошуків розв'язання проблемних ситуацій, що неможливо без попередньої самостійної базової підготовки студентів.

Для самостійної підготовки до подібних лекцій студентам доцільно використовувати сучасні комп'ютерні

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

технології для пошуку та обробки інформації у вигляді написання реферату-огляду з поданої теми або рецензії на сайт. Попередня самостійна підготовка до лекцій залучає огляд бібліографічних ресурсів комп'ютерної мережі, а також укладання бібліографічного списку літературних джерел за темою лекції.

Підготовка до семінарських занять передбачає тільки самостійні види роботи, спрямовані на пошук та обробку інформації у комп'ютерних мережах у таких формах:

- 1) написання і захист реферату;
- 2) тематична рецензія на сайт та її презентація;
- 3) критичний аналіз розміщений в Інтернеті рефератів, повідомлень, курсових і дипломних робіт із певної теми;
- 4) підготовка до дискусії з теми;
- 5) підготовка до певного виду практичного заняття як складової частини семінарського заняття або як до окремого заняття.

Завдання для підготовки до семінару можуть включати створення тематичних web-сторінок окремими студентами або групою студентів, а також створення web-квестів для роботи з поданої теми та їх розміщення на сайті навчальної дисципліни «Іноземна мова». Цей вид самостійної роботи є особливо ефективним для таких видів семінарських занять, як семінар-прес-

конференція, семінар «brainstorming». Використання комп'ютерних мереж дозволяє зробити форму викладу матеріалу чіткою, цікавою, мовленнєво грамотною, переконливою й аргументованою.

Самостійна робота студентів під час написання курсових і дипломних робіт у комп'ютерній мережі пов'язана з пошуком та обробкою інформації у вигляді укладання списку бібліографічних джерел, ознайомлення з професійними телеконференціями, а також аналізу обговорення певних проблем у чаті (on-line). Студенти мають змогу (як вид діяльності у комп'ютерній мережі «діалог») проводити консультації з фахівцем або іншими студентами через відстрочену конференцію чи отримувати консультації у керівника наукового проекту у режимі «on-line». Залежно від тематики наукового дослідження з курсу «Іноземна мова», студенти можуть створити web-сторінки, опублікувати курсові та дипломні роботи на сайті навчальної дисципліни, а також розмістити власні методичні розробки як елемент курсової або дипломної роботи.

Мовна та перекладацька практика є формою навчальної діяльності студента і має на меті поглибити та закріпити теоретичні знання студентів із навчальної дисципліни «Іноземна мова», а також сприяти формуванню граматичних, лексичних і стилістичних навичок уживання студентами професійної, і не тільки, іноземної мови. Вона має різні види залежно від мети й місця проведення: перекладацька практика на підприємствах та установах (із певних спеціальностей) як елемент співпраці з іноземцями – носіями тієї чи іншої мови, що вивчається; навчальна практика з

синхронного перекладу під час проведення конференцій, офіційних зустрічей тощо. Тому є всі підстави вважати, що самостійна робота під час підготовки майбутніх перекладачів є однією з форм організації навчального процесу.

Тестування як ефективний спосіб контролю

Ефективним способом організації контролю вивчення іноземних мов є тестування навчальних досягнень студентів як під час семестру (поточний контроль), так і в кінці (рубіжний або підсумковий контроль). Метою тестів навчальних досягнень є визначення рівня знань студентів у оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на певному ступені навчання. Головною метою застосування тестів є встановлення рівня знань між тими, хто проходить тестування, і на цій основі визначення рейтингу кожного студента. Кожен тест може відрізнитися від інших кількістю завдань, їхньою складністю, а також багатьма іншими характеристиками. У тест викладачі кафедри ділової іноземної мови та перекладу намагаються відібрати мінімально достатню кількість завдань, що дає змогу порівняно точно визначити рівень і структуру іншомовної підготовленості студента.

Поточний тестовий контроль відбувається регулярно на заняттях із метою отримання викладачем інформації про успішність засвоєння студентами іншомовного матеріалу та формування у них навичок і вмінь мовлення, а також інформації про доцільність застосування тих чи інших методів і прийомів навчання. Результати, які викладач отримує у ході поточно-

го контролю, дозволяють стежити за ефективністю та успішністю процесу навчання і своєчасно коригувати недоліки.

У тестах поточного контролю переважають завдання, спрямовані на перевірку окремої навички чи вміння, відповіді здебільшого вибіркові. Тести розробляються самим викладачем. Поточний контроль скеровується на визначення проміжних, а не кінцевих результатів у оволодінні іноземною мовою.

Рубіжний контроль здійснюється на певному рубежі. Як правило, це може бути кінець семестру, модуля або змістового модуля. Метою рубіжного контролю є отримання об'єктивних результатів навчальних досягнень студентів за конкретно встановлений відрізок часу навчального процесу.

Підсумковий контроль здійснюється наприкінці кожного курсу. Викладач за допомогою тестів визначає та оцінює рівень навчальних досягнень студентів у оволодінні навичками та вміннями іншомовної мовленнєвої компетенції.

Студенти університету проходять перевірку якості знань із іноземних мов, як правило, двічі за семестр і під час екзаменаційної сесії у комп'ютерному тестовому центрі. Практика показала, що тестовий контроль є ефективною формою контролю якості підготовки фахівців, дієвим заходом у підвищенні їхньої кваліфікації.

§6. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Значна увага на сучасному етапі розвитку вищої освіти приділяється проблемі переведення її на інноваційну основу, тобто врахування в процесі підготовки фахівців таких інноваційних елементів, які б дозволили забезпечити відповідний рівень конкурентоспроможності вітчизняної освіти у світовому глобалізаційному просторі. В той же час на сьогодні практично не існує універсальних методологічних підходів до вироблення та впровадження інновацій в системі вищої освіти – вони носять переважно ситуаційний характер і застосовуються без урахування загальної ситуації суспільного розвитку та відповідного теоретико-методологічного підґрунтя. Стаття присвячена розгляду методології інноваційних фільтрів, які доцільно використовувати в якості методологічної бази при комплексному впровадженні інновацій в системі вищої освіти.

Загальним питанням методології інноватики в усіх сферах діяльності і галузях науки присвячені наукові напрацювання сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких, як Л.Баєв, В.Бакуменко, В.Дудченко, П.Завлін, А.Казанцев, Л.Мінделі, Д.Соколов, Ю.Сурмін, А.Титов, М.Шабанова, В.Шугуров, И.Шумпетер, П.Щєдровицький. Основні питання педагогічної інноватики в системі вищої освіти, в тому числі – в системі національної освіти, піднімали в своїх роботах С.Беляков, Н.Ковалева, Н.Комков, Ю.Краснов, Г.Кулакін, В.Мамаєв, Є.Нечаєва, Н.Савченко, А.Хуторський та інші дослідники. Окрім того, важливим є використан-

ня в роботі загальнодержавних підходів до інноваційної політики в цілому, а також через призму її ідеологічної складової, що розкриті в роботах таких дослідників, як Л.Бартько, В.Борисов, В.Копилов, Е.Мирський, А.Ніколаєв, Д.Трофімов, А.Фонотов. Основні питання управління інноваціями та механізми його здійснення висвітлені в працях А.Гальчинського, В.Геєця, А.Дагаєва, Г.Ковальова, В.Колоколова, В.Самойленко, О.Соловйова. Разом з тим, сьогодні не існує комплексних досліджень, в яких була б запропонована та розкрита цілісна безперервна система створення та впровадження інновацій в системі вищої освіти на основі методології інноватики та її адаптації до реалій сучасної України.

Сьогодні важливою є розробка безперервної стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти на основі запровадження методології інноваційних фільтрів. Необхідно окреслити основні характеристики інноватики та визначити мету її застосування в системі вищої освіти; розкрити основні складові безперервної стратегії інноваційного розвитку; запропонувати методологію застосування інноваційних фільтрів як базового елементу методології інноватики; розкрити основи застосування інноваційно-аналітичного та індикаторно-ситуаційного фільтрів.

Говорячи про стратегію інноваційного розвитку в системі вищої освіти необхідно перш за все враховувати основні чинники впливу на ефективність та результативність системи. Серед таких чинників варто назвати ціннісний – приведення системи вищої освіти до європейського рівня суспільної культури; управ-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

лінський – формування державної політики у сфері вищої освіти з урахуванням міжнародних норм і стандартів; кадровий – розроблення нових підходів до управління персоналом, формування, розвиток, обґрунтування сучасної державної кадрової політики у сфері вищої освіти; інноваційний – розроблення нових сучасних методів і технологій, соціоінженерна підтримка широкого впровадження інновацій; функціональний – удосконалення технологій управління системою вищою освітою; мотиваційний – зусилля, організаційні цілі та індивідуальні потреби; інформаційний – наукове забезпечення і супровід подальшого розвитку інформатизації системи вищої освіти; стабілізаційний – формування умов і механізмів забезпечення динамічної стабільності, зокрема шляхом відповідного управління.

Такий підхід дозволяє виокремити певні напрями стратегії інноваційного розвитку в системі вищої освіти, а саме: категорії, закономірності, національні особливості і тенденції розвитку системи вищої освіти в умовах глобалізації; механізми, програми та технології сучасної освіти, в тому числі їх зарубіжні аналоги; гносеологічні, правові, моральні, ресурсні та інші норми і стандартами; ефективна система конкуренції випускників; концептуальні та програмні аспекти розробки й реалізації кадрової політики; науковий супровід, визначення, оцінювання, прогнозування та приведення системних характеристик вищої освіти у відповідність стандартам демократичної, правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою, нормам та цінностям європейського співтовариства.

При цьому розширення методологічних засад формування стратегії передбачає виділення та передбачення можливих шляхів трансформації системи вищої освіти на основі “прориву”, тобто стрімкого її просування до власного відновлення з метою забезпечення подолання кризових процесів; визначення та обґрунтування необхідного і достатнього рівня різноманіття системи вищої освіти як в цілому, так і для її складових елементів з урахуванням процесів розвитку країни, враховуючи закон необхідного різноманіття; використання принципів випереджаючого управління; застосування методології виявлення та діагностування проблемних ситуацій у процесах державотворення, формування і реалізації державної політики в сфері вищої освіти; застосування інноватики вищої освіти, в якій інновація розуміється як оновлення за умови обґрунтування суспільних потреб: діяльності, технологій, системи; постійне оновлення системи вищої освіти.

Такі загальні теоретико-методологічні підходи є основою для формування стратегії інноваційного розвитку, в тому числі, в системі вищої освіти. Вирішального значення це набуває в період, коли адаптивність системних трансформацій викликає необхідність якісних змін у системі управління освітою. Інноваційність, або інноваційна здатність системи вищої освіти з точки зору її адаптивності до змін характеризує, з одного боку, зміст трансформацій, що відбуваються, а з іншого – визначає спрямованість інноваційного розвитку.

Виходячи з такого розуміння, можемо окреслити основні характеристики інноватики в системі вищої освіти:

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

- ✓ є керованим процесом створення, сприйняття, оцінки, засвоєння та застосування науково-педагогічних нововведень;
- ✓ дозволяє вивчати процес оновлення педагогічної діяльності, його принципи, закономірності, методи та засоби;
- ✓ забезпечує здійснення цілеспрямованих змін, що привносять в наукове середовище стабілізаційні елементи (нововведення) та поліпшують зміст і системні характеристики окремих частин навчального процесу та його компонентів;
- ✓ дозволяє виробити ефективні (ідеальні) методики засвоєння нововведень на всіх етапах навчального процесу та здійснити творче переосмислення існуючих методик;
- ✓ дозволяє розробляти технології професійної підготовки та відбору науково-педагогічних працівників;
- ✓ забезпечує професійно-особистісний саморозвиток.

Відповідно метою інноватики в системі вищої освіти є вироблення механізмів оновлення навчального процесу відповідно до потреб сучасності на основі інноваційної методології.

Говорячи про інноватику, треба мати на увазі критерії, за яким визначається інноваційність того чи іншого явища чи процесу. В системі вищої освіти ці критерії можуть бути поділені на дві категорії: загальні (потреби суспільства, новаторство, актуальність, перспективність, затребуваність, можливість впровадження, мінімальність витрат, безперервність) та специфічні (фун-

даментальність і практикоорієнтованість, багаторівневість, безперервність, доступність, якість, підготовка спеціалістів для глобального простору).

Разом з тим, міждисциплінарний та загальнонауковий характер методології інноватики потребує виявлення її специфіки в системі вищої освіти, що пов'язано з практичною реалізацією державної політики в освітній сфері та регулюванням процесів суспільного розвитку загалом.

Такий підхід обумовлений тим, що нехтування освітньою системою необхідності безперервного динамічного розвитку вимагає її відновлення за допомогою інших методів та механізмів, зважаючи на те, що їх класичні аналоги вже втратили свою актуальність і неспроможні забезпечувати належний рівень ефективної конкурентоспроможної освіти. В цьому сенсі доречним є застосування безперервної стратегії інноваційного розвитку, яка повинна бути покладена в основу інноваційної методології і відповідно містити елементи доінноваційної, інноваційної та постінноваційної стратегій.

Доінноваційна стратегія містить такі складові – моніторинг (потреб та потенціалу), банки даних (наявних інновацій та фахівців), методологію передбачення. Моніторинг сприятливих умов щодо розробки і впровадження інновації передбачає комплексне використання двох основних етапів – первинний збір інформації (в межах загальної методології соціологічних досліджень загальної підготовки фахівців) та вторинний (на рівні експертного аналізу державної політики щодо іннова-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

ційного розвитку системи вищої освіти на державному та міждержавному рівнях).

Паралельно здійснюється моніторинг інноваційного потенціалу системи вищої освіти, мета якого полягає у визначенні періодів, в які система надто ослаблена для прийняття інновацій, та тих, в які ресурси та потенціал, навпаки, сприяють її відкритості і готовності до інноваційної адаптації. Переважно такий моніторинг можна здійснити за допомогою математичних методів, що дозволять у майбутньому якісно підвищити ефект від прийняття управлінських рішень у цій галузі – зокрема це повинні бути розробки прогнозних оцінок (активний – пошуковий і нормативний прогнози); моделей інноваційного ланцюга, оптимальних періодів використання інновацій за різних умов; моделювання залежності “затрати – ефект”; алгоритмів розрахунків можливих сприятливих/несприятливих та оптимальних періодів; математичних розрахунків критичних показників системи; блок-схем алгоритмів використання інновацій в загальній системі розвитку; матричних методів побудови комплексного оцінювання на основі конструювання ієрархічної структури критеріїв; імовірнісні стратегії зниження ризиків; так звані механізми “чесної гри”, зокрема механізми, що підвищують експертизу експертної оцінки тощо.

В якості елемента доінноваційної складової безперервної стратегії також повинен розглядатися банк даних, що постійно оновлюється, щодо результатів практичного впровадження інновацій з фіксованим визначенням отриманого ефекту для системи освіти та суспільного ефекту, а також можливого їх використання в

майбутньому з визначенням певних дестабілізаційних ознак розвитку системи вищої освіти в кожному конкретному випадку. Такий банк є одним з елементів інноваційного потенціалу і містить сукупність ресурсної, результативної і внутрішньої складових та визначається через сумарний показник – об'єм впроваджених інновацій, ефективність управлінської діяльності щодо завдань розвитку системи вищої освіти та низки конкретних показників ефективності самої вищої освіти внутрішньосистемного характеру.

Ресурсна складова інноваційного потенціалу характеризує перспективні можливості використання конкретних видів ресурсів відповідно до завдань інноваційного процесу в системі вищої освіти. Результативна складова відображає результат реалізації наявної можливості, той реальний фактичний інноваційний результат змін у системі вищої освіти, який є результатом інноваційного процесу. Її можна охарактеризувати як досягнутий рівень потенціалу, що визначається внутрішньосистемними характеристиками вищої освіти, які обумовлюють можливості реалізації інноваційних потенцій (свого роду “пропускна спроможність” системи вищої освіти щодо кількості та якості інновацій, які об'єктивно можуть бути втілені за певних обставин).

В основі визначення результативної складової лежать кількісні та якісні характеристики управлінських інновацій, з яких складається процес трансформації системи. Кількісні показники визначаються охопленням компонентів системи та інтенсивністю інноваційного процесу. Якісні показники характеризуються глибиною управлінських інновацій і показниками ін-

но-ваційного рівня – віднесенням до інноваційних технологій (принципів діяльності), організаційних інновацій (структурно-функціональних компонентів системи управління), інновацій в управлінні персоналом тощо [1]. Ресурсна складова інноваційного потенціалу розкриває об'єктивні можливості інноваційного процесу, а отже має досліджуватися в контексті ефективності інноваційної політики у сфері вищої освіти. Структура ресурсної складової є основою аналізу напрямів інноваційного розвитку системи. На нашу думку, доцільно виділити людський, організаційний, соціально-регулюючий, інформаційно-комунікаційний та інструментальний ресурси інноваційного потенціалу. Саме вони і визначають перспективні напрями інновацій в системі вищої освіти.

Зважаючи на те, що зародження та формування інновацій відбувається на рівні фундаментальних і прикладних наукових досліджень, наступним елементом доінноваційної складової безперервної стратегії є створення банку даних фахівців, з визначенням можливої галузі створення інноваційного продукту, досвіду роботи з даної проблеми, а також суто індивідуального потенціалу кожної окремої особистості та творчого колективу науковців.

Крім того, необхідними є наукові доробки з методології стратегічного передбачення спонтанних інновацій, розробки математичних алгоритмів прогнозування діяльності системи у разі виникнення та самовтілення спонтанних інновацій в процесах суспільного розвитку, науково обґрунтовані альтернативні варіанти стабілізації системи. Окремої уваги також потребує математич-

не обґрунтування імовірності виникнення спонтанних інновацій, яке б давало можливість знижувати вплив чинників ризику на основі кореляції розроблених варіантів конкретних управлінських рішень.

Таким чином, доінноваційна складова безперервної стратегії дає можливість сформулювати модель передбачення та прогнозування управлінських рішень щодо втілення інновацій в певні періоди розвитку системи вищої освіти.

Інноваційна складова безперервної стратегії є процесом вироблення та впровадження інновацій, а також системою управління цим процесом. Створення інновацій відбувається на виклики часу і здійснюється з використанням науково-інтелектуального потенціалу. З точки зору змін, що впливають на процеси забезпечення динамічного розвитку системи вищої освіти, процес створення інновацій може бути розглянутий через класичний цикл інноваційного розвитку – потреба в інноваціях → зародження інновацій → формування інновацій → апробація інновацій → визначення ефекту від реалізації → поширення інновацій → втрата інноваціями актуальності.

Разом з тим, в розглянутому циклі не враховано певні методологічні елементи, як:

- наукова експертиза, яку повинні пройти запропоновані наукові розробки, перш ніж стати інновацією, зважаючи на те, що до власне інновацій можна віднести не лише новостворені проекти, але й ті, що раніше були не затребуваними осві-

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

тою (найбільш показовою в цьому контексті є методологія інноваційних фільтрів);

- наукова прогнозна модель застосування, яка дозволяє визначати сфери застосування інновацій відповідно до певних їх типологічних ознак (доцільним на цій стадії є застосування критеріально-типологічного підходу).

Інноваційний фільтр виступає як різновид інформаційних фільтрів – об'єктів, що відмежовує потік інформації, виокремлюючи лише ту, що відповідає заданим параметрам; пов'язує між собою сферу відомого й існуючого та сферу того, що належить дослідити і запровадити; являє собою інструменти забезпечення появи нових ідей; розглядає як нововведення також використання відомого, але адаптованого до сучасних потреб. У сфері вищої освіти інноваційний фільтр пов'язує між собою існуючі освітні технології та потенційно можливі; діє за принципом вибору з наявних варіантів найбільш ефективних та таких, що мають фундаментальне значення або можуть підпадати гнучкій трансформації.

Загальна структура формування інноваційного фільтра містить такі елементи: ідея (інформація), виявлення проблеми, пошукова технологія наукової розвідки, моніторинг у певній сфері або галузі, науковий аналіз, систематизація, доведення, формування науково обґрунтованих альтернатив, порівняльний аналіз альтернатив, вибір найкращої, наукове обґрунтування напрямів та механізмів реалізації, моделювання, експеримент.

Крім того, оскільки інноваційний фільтр є базовим елементом методології інноватики, він має загально-абстрактний характер, і потребує конкретизації та виділення в його структурі спеціальних інноваційних фільтрів та спеціальних інформаційних фільтрів, що актуалізується спрямованістю на вирішення конкретних завдань та досягнення конкретної мети. В межах інноваційної складової йдеться про відокремлення нововведень від загального потоку інновацій, що не належать до сфери вищої освіти. Тобто інноваційний фільтр є основою формування спеціального інноваційно-аналітичного фільтру.

Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр формується під час постановки завдання дослідження як методологічний засіб його проведення (його елементами є наукова парадигма, концепція, гіпотеза, методологія, аргументація, експеримент, новизна). Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр складається з набору факторів – об'єктивних і суб'єктивних та критеріїв (умови фільтра – від кількості яких залежить точність та масштабність прогнозу); інформаційного поля (визначає специфіку інноваційного фільтра) та методологічної моделі (формує структуру інноваційного фільтра). До критеріїв відносяться методологічні підходи, суспільні потреби, інтелектуальні можливості, мотиваційні, кваліфікаційні, професійно-особистісні вимоги, поєднання навчального, наукового та практичного підходів, вміння, навички, компетенція, затребуваність фахівців, діагностика, методологічні відкритість тощо. Інформаційне поле формують потреби, можливості, концепція, втілення, спостереження, оцінювання, корегування. Методологічна модель являє собою базовий фільтр.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Спеціальний інноваційно-аналітичний фільтр призначений для формування інформаційного поля отриманих результатів дослідження шляхом відбору інформації залежно від обраного способу класифікації:

- за масштабом – міжнародний, національний, галузевий, міжрегіональний, регіональний, міжтериторіальний, територіальний, міжорганізаційний, організаційний, проблемний;
- за науковими результатами – теорія, нова ієрархія, принцип, підхід, модель, методика, оновлення та розвиток понятійного апарату, нові або вдосконалені критерії (для оцінки);
- за сферами та галузями – політика, право, економіка, соціальна сфера; культура, екологія;
- за аспектами – історичний, прогнозний, ціннісний, інноваційний, аналітичний, мотиваційний.

При проведенні комплексних досліджень можлива побудова спеціальних інформаційних фільтрів за кількома або всіма способами відбору інформації про результати досліджень [2]. Інформація, відфільтрована кожним обраним способом, далі аналізується на наявність ознак інноваційності.

Інновації, що пройшли наукову експертизу з використанням спеціальних інноваційно-аналітичних фільтрів, можуть претендувати на пілотне впровадження, тобто проведення експерименту з теоретичною моделлю предмету дослідження, емпіричного експерименту

або реального практичного впровадження результатів дослідження тощо, які дають можливість визначити ефект від їх реалізації. На цьому етапі можемо запропонувати наступну класифікацію інновацій за результатом:

- за видами діяльності – наукові, дослідницькі, навчальні, процесні, управлінські;
- за характером – радикальні, комбінаторні, модифікаційні;
- за масштабом – локальні, модульні, оціночні, системні;
- за методикою – інновації методів, методики, технології, програми;
- за джерелом – зовнішні, внутрішні.

Таким чином, інноваційна складова безперервної стратегії формує модель, що відображає системне бачення процесу утворення, відбору, впровадження та оцінки інновацій в аналітичній перспективі.

Постінноваційна складова безперервної стратегії розробляється одночасно з інноваційною складовою і має на меті передбачення подальшого розвитку системи вищої освіти після втілення інновацій, тобто після того, як відбудуться її певні стабілізаційні зміни, за допомогою використання алгоритмів прогнозних припущень. Фактично вона є прогнозом динамічного розвитку.

РОЗДІЛ 5. Актуальні проблеми транскордонного співробітництва у сфері вищої освіти

Основою методології постінноваційної стратегії є розробка та використання на основі інноваційного фільтру індикаторно-ситуаційного фільтру, структуру якого становлять: перелік факторів і критеріїв, які дозволяють припустити рух системи в певній ситуації; імовірнісні моделі системного розвитку; шкала критичних параметрів; математичні науково-технологічні алгоритми розрахунків; оціночна шкала ефекту. Відповідно чим більш наповненими є складові такого фільтру, тим ефективніше він діє.

Основні функції індикаторно-ситуаційного фільтру полягають у попередженні про можливі відхилення системи в напрямі динамічного розвитку / застою після застосування певних інновацій; розрахункові індексів суспільно-системної результативності з подальшим диференціюванням інноваційних процесів; кореляції цілей всієї інноваційної системи забезпечення динамічного розвитку вищої освіти з цілями розвитку суспільства.

Таким чином, формуючи стратегію інноваційного розвитку в системі вищої освіти, перш за все необхідно зосередити увагу на методології інноватики, яка стає одним з важливіших і найбільш пріоритетних напрямів забезпечення її ефективності та конкурентоспроможності в глобальному просторі. Інноваційна методологія на рівні теорії і практики створює умови для розробки та ефективної реалізації стратегії інноваційного розвитку. Враховуючи сутність інноваційних змін та динаміку суспільних перетворень, варто звернути увагу на те, що інноваційна стратегія має потужний потенціал, що реалізується в активній позиції проникнення інновацій в усі сфери суспільного життя.

Отже, можна говорити про те, що стратегія інноваційного розвитку в системі вищої освіти базується на пріоритетах, які формуються у сфері фундаментальних наукових розробок, виходячи з національних інтересів держави, з урахуванням кращих світових надбань і впроваджується на рівні держави. Метою стратегії інноваційного розвитку буде досягнення максимального балансу інтересів і потреб як в системі вищої освіти, так і загальних потреб державотворення суспільства.

Напрямом подальших досліджень повинна стати розробка системи індикаторів, які б відображали загальну динаміку розвитку інноваційного процесу вищої освіти в конкретних показниках в тріаді “минуле – сучасне – майбутнє”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Розділ 1

§ 1

1. Закон України “Про транскордонне співробітництво” [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>

2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.

3. Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України: тенденції, проблеми та перспективи розвитку / В.В.Засадко// Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. – Серія «Економіка». – 2009. – Вип.7.

4. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. – С.72-89.

5. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про транскордонне співробітництво” [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1833-17>

6. ВР ухвалила зміни до закону про транскордонне співробітництво: [Електронний ресурс] / РБК-Україна.– Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/vr_prinyala_izmeneniya_k_zakonu_o_transgranichnom_sotrudnichestve_21012010

7. Рекомендації міжнародної конференції «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва» [Електронний ресурс] / Ін-

ститут політичної освіти. – Режим доступу: http://www.ipro.org.ua/anons/2010/Rekomendaciji_7-8-04-2010.doc

8. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>

9. Гарагонич В.В. Джерельно-інформаційна база дослідження проблем транскордонного співробітництва та участі в ньому України / В.В. Гарагонич // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – 158 с.

10. Носа Н. Транскордонне співробітництво у Закарпатті: виклики та можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/filelib/sou/p32.pdf>

11. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172

12. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004

13. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_150

14. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [Електро-

ний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=642_003

15. Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010 рік [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/3900/827_dod_2010.zip

§ 2

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier cooperation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.

2. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007.

3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2009.

4. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам.- Ужгород: Карпати, 2007.

5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини. – Київ: Знання, 2008.

6. Устич С.І. Кордон, війна та мир у долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? С.І.Устич.-- Ужгород: Карпати, 2010.

§ 3

1. Commission of the European Communities. Brussels, 1.3.2003. COM(2003) 104 final. Communication

from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours- Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf; European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010- Access regime: [http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/Regional Herald for Promotion of Culture of Minority Rights and Interethnic Tolerance](http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/Regional_Herald_for_Promotion_of_Culture_of_Minority_Rights_and_Interethnic_Tolerance.pdf). October 22, 2004 No 6.IV Summary: Top story in this issue: Minorities in Context of Regional Cooperation and Stabilization- Access regime: http://www.mediaplan.ba/servis/servis06_en.pdf.

2. Budkin Viktor. Ukraine and the Eastern Border of the European Union. In: Geopolitical Studies, Vol.12. 2004. Warsaw, Poland; Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.; Marguliková O., Grusmanová E., Muravský J. Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie cezhraničných štruktur. Analytická štúdia. – Br.: Rada Európy, Ministerstvo vnútra SR, 2004. – 181 s.; Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. Под редакцией Л.Б. Вардомского и С.В. Голунова. - М. - Волгоград: НОФМО, 2002. - 572 с.; Динис Г.Г. Международно-правовая основа приграничных отношений СССР с европейскими странами-членами СЭВ: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (международное право), Киев-1988; Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов. ред.

С.В.Віднянський. – К.:Інститут історії України НАН України, 2001. – С.110-127;. Є.Кіш. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід євро-регіонів. – К.: Логос, 2000. – С. 13 – 34; Ігор Студенніков. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний часопис-XXI №1-2'2005 - Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.; Долішній М.І., Беленький П.Ю. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія: збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції – Львів: Діло Лтд, 1996. – С. 157-158; Tschudi H-M. Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg. 4-6 June 2002. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 336 с.

3. Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей встановлюють Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.), закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21.05.1997 р.) та «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999), а також Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами, який стосується міжтериторіального співробітництва.

4. See: Marcus Perkman. Policy Debates Construction of New Territorial Scales:A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-border Region.Wolfson

School of Mechanical and Manufacturing Engineering,
Loughborough University, Loughborough LE11 3TU, UK.

5. Katri-Liis Lepik. Euroregions as Mechanisms for Strengthening Cross-Border Co-operation in the Baltic Sea Region . Estonian Business School, Tallinn. TRAMES, 2009, 13(63/58), 3, 265–284.-Access regime: http://www.ebs.ee/public/oppeosakond/doktoriope/Lepik_varuta.pdf

6. European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Madrid, 21.Y.1980.- Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>

7. See.: Kanishka Jayasuriya, The Rule of Law in the Era of Globalization: Globalization, Law and the Transformation of Sovereignty: The Emergence of Global Regulatory Governance, 6 Ind. J. Global Leg. Stud. 425 (1999).

8. Commission of the European Communities. Brussels, 11.3.2003.COM(2003) 104 final.Communication from from the Commission to the Council and European Parliament.Wider Europe— Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. - Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf.

9. Manifesto for Cross -Border Cooperation .Recommendations to the national and European authoritiesfor bringing Europe closer to its citizens. EUROMOT - April 2008- Access regime: http://www.espaces-transfrontaliers.org/en/MANIFEST_EN.pdf

10. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами / Версія українською мовою / Братислава, 1999. – С.123; Угода між Урядом України та Урядом Польщі про міжрегіональне співробітництво.

– Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/cgi-bin/putfile/cgi/-С.1>; Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною від 18.05.1992 р. (набула чинності 30.12.1992 р.); Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою від 6.12.1991 р.; Договір про сусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою від 29.06.1993 р.; Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією від 2.06.1997 р.; Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 30 вересня 1997 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова від 11 березня 1997 р.

11. Лукашук І.І. Механізм міжнародно-правового регулювання. Київ: изд-во при КГУ, изд. объединение «Вища школа», 1989.- 164с.

12. Закон України «Про транскордонне співробітництво» (26.06.2004 р. № 1861-IV) // Голос України, 22 липня 2004р; Кабінет Міністрів України; Розпорядження від 15.09.2010 № 1838-р «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки»; закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” (від 21.05.1997 р.) та “Про місцеві державні адміністрації” (від 09.04.1999).

13. Студенников І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний часопис-XXI №1-2'2005. – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.

14. Стаття 4 Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 45, ст.499.

15. Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.

16. Draft Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities concerning euroregional co-operation groupings (ECGs). Doc. 11951.15 June 2009 Report Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs.-

§4

1. Бильчак В. С. Региональная экономика: монография / В.С. Бильчак, В. Ф. Захаров. - Калининград: Янтарный сказ, 1998. – 316 с.

2. Воронин А.В. Использование кластерного анализа для выбора локальных стратегий / А.В. Воронин // Проблемы и перспективы управления экономикой и маркетингом в организации. – №1. – 2001. – Режим доступа: <http://perspectives.utmn.ru/No1/text02.shtml>.

3. Волынчук А. Б. Трансграничный регион: теоретические основы геополитического исследования /А. Б. Волынчук // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2009. – № 4. – С. 49-55.

4. Кіш Є.Б. Концептуальні засади лімології: проблематика кордонів Європи // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія.

5. Кіш Є.Б. Центральна Європа: теоретико-методологічні засади концепту // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія. – Ужгород: Говерла, 2012. – Вип. 28. – С. 190-194.

6. Кластери у Карпатах [Електронний ресурс] / Галицький кореспондент. —2011. — № 41 (320). — Режим доступу: www.gk-press.if.ua/node/3357.-13.10. 2011.

7. Колосов В. А. Новая лимология : теоретические подходы/ В. А. Колосов //Международные процессы. - 2003. - № 3.— С. 44-59.

8. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. - Львів: ІРД НАН України, 2004. - 395 с.

9. Михайлова Л.И. Методологические аспекты оценки социально-экономического развития приграничных областей в составе еврорегионов /Л.И.Михайлова, О.М.Замора //Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов. - Одесса-Севастополь-Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2011. - Т. 2. - С. 36-40.

10. Передрій О.С. Розширення Європейського Союзу і нові підходи в управлінні транскордонним співробітництвом / О. Передрій, С. Устич //Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України. Євроінтеграція: український вимір. - Ужгород: Ліра, 2008. - С.302 - 324.

11. Прикордонне співробітництво Закарпатської області із суміжними територіями сусідніх держав (1945-1990) / Б.І. Дяченко, П.Ю. Студеняк, С.І. Устич, О.С. Передрій // Нариси історії Закарпаття, Т.ІІІ. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003.— - С.232 - 252.

12. Терещенко Т.В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон.

наук: спец. 08. 10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» /Терещенко Т.В. - К., 2005. - 20 с.

13. Устич І.І. Формування та реалізація інноваційної моделі соціально-економічного розвитку транскордонного регіону: матеріали міжнародного наукового симпозиуму «Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи: уроки минулого, погляд у майбутнє». – Мукачєво - Ужгород, 2012.

§5

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106.

2. Зимина Н.С. Формирование регионального трансграничного социокультурного пространства в условиях глобализации (на примере Забайкальского края): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» [Електронний ресурс] / Н.С. Зимина. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-496640.html>.

3. Международный исследовательский проект (2008-2011) «Взаимодействие европейской, национальной и региональной идентичностей: нации между государствами вдоль новых границ Европейского Союза: сравнительное исследование трансграничных социальных и этнических групп в Европе» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enri-east.net/about-ru/main-tools-of-the-enri-east-ru/ru>.

4. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. - 395 с.

5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки /Дуглас Норт. - К. : Основи, 2000. - 198 с.

6. Слонимский А.А. Трансграничное сотрудничество в западных регионах Беларуси (по результатам эмпирического исследования) [Електронний ресурс] / А.А. Слонимский, А.И. Поболь. - Режим доступу: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/174843.pdf>,

7. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату [Електронний ресурс] / Ігор Студенніков. – Режим доступу:[http://www.crs.ors.ua/assets/files/resional stud-ies.doc](http://www.crs.ors.ua/assets/files/resional_stud-ies.doc).

Розділ 2

§1

1. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською та англійською мовами) /С.І.Устич (кер.авт.кол.) – Ужгород: Карпати, 2007. – С.5.

2. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень – Львів, 2010. – С.71.

3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Додатковий протокол. Протокол №2. ETS – №106/159/169

4. Варналій З.С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З.С.Варналій // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.462.

5. Кіш Є.Б. Використання механізмів єврорегіонального співробітництва у форматі Вишеградського об'єднання / Є.Б. Кіш, В.І.Ковач // Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – С.68.

6. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/2850-15>

7. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року. – Режим доступу: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component/ukrStateStrategi2013.htm>

8. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>

9. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1819 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1819-2006-%D0%BF>

10. Устич С.І. Інноваційні перспективи у транскордонному співробітництві / Устич С.І. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Європейського Союзу”, м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – С.189.

11. Передрій О.С. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин Сходу і Заходу / О.С.Передрій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В.Артюмов. — Ужгород: Ліра, 2007. — С.237-238.

12. Рекомендації учасників засідання круглого столу «Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://carpathia.gov.ua/main/en/news/detail/1105.htm>

13. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями. — Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

14. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. — К.: Легальний статус, 2011. — С.152.

15. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. — К. : НІСД, 2007. — С.480-481.

§ 2, § 3

1. Мікула Н.А. Прикордонна торгівля як явище соціально-економічного розвитку / Н.А. Мікула, І.Р. Тимечко// Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи. — Львів, 2007. — № 4.

2. Тимечко І. Вплив прикордонної торгівлі на розвиток малого підприємництва / І. Тимечко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.

Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2008. – С. 342.

3. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

4. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

5. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

6. Пасажиропотік на кордоні України з Польщею. – Режим доступу: <http://lviv.unian.net/ukr/detail/194053>

7. Тимечко І.Р. Зміст та роль прикордонної торгівлі. Стратегія формування відкритої господарської системи в Україні /І.Р.Тимечко //Матеріали Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції, 16-17 травня 2008 р. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2008.

8. Яковлев А.А.»Челночная» торговля в новых условиях: возможные подходы к оценке масштабов / Яковлев А.А.// Вопросы статистики. – 2001. – № 4.

9. Karawana mrówek: handel przygraniczny zwiększa nasz eksport na Wschód o jedną czwartą – Режим доступу: http://wyborcza.pl/1,75478,12367609,Karawana_mrowek_handel_przygraniczny_zwieksza_nasz.html%3BW_SID%3DG2VhQNhfjsMTWtS4J_DGRqjhnRv3V5D4J8fkS1sMGjjQn9nnGRhWP!-588148468&usg=ALkJrhiTTC9TifaaFo_k6uwoMv97c3OsA#ixzz263L6HMqb

10. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/>

§ 4

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б.Алаев. – М.: Мысль, 1983. – С.59.

2. Антонов В. Методичні підходи щодо оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України // Управління сучасним містом. – 2003. – №7-9. – С.51.

3. Войнарченко М. Кластеризация в структуре предпринимательства, экономического сотрудничества и привлечения инвестиций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unesco.org/ie/wp8/documents/voynarenko.pdf>

4. Гуменюк О.І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості / О.І.Гуменюк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С.11.

5. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж.Мингалева, О.Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №5. – С.97-98.

6. Лапин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия: монография / Е.В.Лапин. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – С.132.

7. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В.І.Захарченко. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.

8. Горник В.Г. Інвестиційно-інноваційний розвиток промисловості: монографія / В.Горник, Н.Дацій. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 200 с.

9. Іщук С.О. Удосконалення методології вибору інвестиційної стратегії розвитку виробничого потенціалу регіону / С.О.Іщук // Регіональна економіка. – 2004. – №4. – С.68.

10. Аламшиев П.М. Экономическое районирование СССР / П.М.Аламшиев. – М., 1989. – С.63.

11. Изард У. Методы регионального анализа / У.Изард. – М.: Прогресс, 1996. – С.56.

12. Буряк П.Ю. Інтегровані підприємницькі структури: формування, ефективність, потенціал: монографія / П.Ю.Буряк. – Львів: Логос, 2007. – С.30-44.

§ 5

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – С.167-168.

2. Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І.Бураковський, В.Мовчан, О.Бетлій та ін. / за ред. І.Бураковського, В.Мовчан. – К., 2008. – 129 с.

3. Філософія інтеграції: монографія / за заг. ред.. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Вашука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С.282-287.

4. Павліченко П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П.Павліченко, Д.А.Литвиненко. – К.: Лібра, 2002. – 256 с.; Рязов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н.Рязов; ред. коллегия: А.Н.Романов, В.М.Симчера. – М.: Наука, 2009. – 259 с.

5. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.

6. Жоль К.К. Соціологія: навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – С.371.

7. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.708.

8. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – 118 с.

9. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – С.6.

§ 6

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETSNo106), Мадрид,

21 травня 1980 р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.

2. Вітлінський В.В. Стратегія кредитного ризику комерційного банку: навчальний посібник. – Київ: Знання, 1999.

3. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007.

4. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2009.

5. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам. – Ужгород: Карпати, 2007.

6. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини. – Київ: Знання, 2008.

7. Устич С.І. Кордон, війна та мир у долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? – Ужгород: Карпати, 2010.

8. Мікловда В.П., Даньків В.Й. Когнітивний підхід до оцінки операційних ризиків у контексті підвищення регіональної конкурентоспроможності: монографія. – Ужгород: Карпатська вежа, 2011.

9. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі // Економіка України. – 2007. – №9.

10. Даньків В.Й. До методики визначення сукупного індексу регіональної конкурентоспроможності // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної економіки». – Т: 2. – Николаев: НУК, 2009.

§7

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями. – ETS – № 106. Українська версія.

2. Закон України «Про транскордонне співробітництво», № 1861 -IV від 24 червня 2004 року.

3. Гладкий Ю.Н., Чистобалв А.И. Регионоведение. – Москва, 2003.

4. Кітінг Майкл. Новий регіоналізм в Західній Європі. – Логос, № 6140, – 2003. – С. 67–116.

5. E. Gabbe, «Euregionale grenzüberschreitende Zusammenarbeit auf Kommunalerebene/ – Westfalen (ILS-NRW), Dartmund, 1985».

6. M. Gansena «Border regions: a critique of spatial theory and European case study» – in Annals of Regional, Vol. 11 1997.

7. V. Malchusa «Grenzübergreifende Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Raumordnung mit den Nachbarländern Deutschlands / – Manuskript, Stend, 1999.

§ 8

1. Попович О. Закарпатська автономія: збереження культури чи угорський сепаратизм? // ВВС Україна [Лондон]. – www.bbc.co.uk. – 2012. – 27 березня. – С.6.

2. Угорщина допомагатиме Україні на шляху до ЄС / Закарпатська обласна державна адміністрація [Ужгород]. – www.carpathia.gov.ua. – 2012. – 30 березня.

3. Міщенко Марина. Німецькі експерти побачили в Україні та Угорщині найбільший спад демократії / Український тиждень [Київ]. – tyzhden.ua. – 2012. – 23 березня.

4. Мартин Володимир. Історія антагонізму // Дзеркало тижня / – 2012. – 6 квітня.

5. 5 жінок та 5 чоловіків із Сомалі пробиралися в Словаччину / Державна прикордонна служба України [Київ]. – www.rvvi.gov.ua. – 2012. – 27 червня.

6. У Словаччині затримали «перебіжчиків» із Закарпаття / Karpatnews.in.ua [Ужгород]. – 2012. – 4 квітня.

Розділ 3

§1

1. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2005 році». – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – С. 127-144.

2. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. –С. 455- 462.

3. Експертна доповідь. Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку. – К.: НІСД, 2007. – С.180 - 189, 223 -226.

4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / За ред. З.С. Варналія. –К.: Знання України, 2005. –498 с.

5. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-IV // Урядовий кур'єр. –2005 р. 12 жовтня. – С. 5 –7.

§ 2

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.

2. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М.І.Долішній. –К.: Наук. думка, 2006. –512с.

3. Семиноженко В. П. Технологические парки Украины: первый опыт формирования инновационной экономики / В.Семиноженко // Экономика Украины. – 2004. – № 1. – С.16-21.

4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 576 с.

5. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг. ред. А.Ткачука. – К.: Леста, 2011. – С.38-39.

6. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С.101-102.

7. Кіш Є.Б. Регіональна політика Європейського Союзу / Є.Б.Кіш // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: [Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід]/ С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендбель, І.Студенніков;за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.27.

8. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.98-99.

9. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] /І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009.–520 с.

10. Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці?: матеріали міжнар. «круглого столу» експертів (м.Ужгород, 7-9 листопада 2002 р.) / Нац. ін.-т стратег. досл., Закарпат. філіал; Фонд Фрідріха Еберта, Регіональне бюро в Україні, Білорусі та Молдові; Фонд «Європейський дім»; гол. ред. О.С.Власюк; наук. ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2002. – 180 с.

11. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Випуск

/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», м.Ужгород, 8-9 квітня 2011р.– Ужгород: ЗакарДУ, 2011. – 317с.

12. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) /Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗакарДУ, 2012. – 364 с.

13. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства:навчально-методичний посібник / Н.Г. Діденко, І.Я.Тодоров, О.Р.Чугріна,О.К.Міхеєва; за заг. ред. Н.Г.Діденко. – Донецьк: ДонДУУ, 2011. – 219 с.

14. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.

15. Лендъел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія / М.О. Лендъел. – Ужгород: Мистецька лінія, 2011. – 688 с.

16. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: проект Київського центру Інституту Схід – Захід / С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендъел, І.Студенніков; за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – 72 с.

17. Регіональна політика ЄС після його розширення: аналітичні оцінки / Нац.ін.-т стратегічних досліджень (Закарпатський філіал); Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні; Ред. колегія: О.С.Власюк, С.І.Мітряєва(голов.ред.),В.О.Приходько. – Ужгород: Ліра, 2004. – 244 с.

18. Регіональний розвиток та просторове планування територій: українські реалії та досвід країн Ради Європи: посібник. – Київ, 2009. – 178 с.

19. Семиноженко В.П. Новий регіоналізм / В.П.Семиноженко, Б.М.Данилишин. – К.:Наукова думка, 2005. – 209 с.

20. Симоненко В.К. Регіональна політика: системний підхід / В.К.Симоненко // Економіка України. – 1996. – №6. – 205 с.

21. Сурніна-Далекорей О. Україна – ЄС: історія непростих відносин / О.Сурніна-Далекорей, Н.Гичка // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.129.

22. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / гол. ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2009. – 248 с.

23. Щерба Г. І. Роль єврорегіонів і транскордонного співробітництва у функціонуванні соціального простору в Європі / Г. І. Щерба // Укр. соціум. – 2008. – № 3 (26). – С. 41–53.

§ 3

1. Варналій З.С. Державна регіональна політика потребує узгодженості дій [Електронний ресурс] /З.С.Варналій // Президентський вісник. – 2004. – №4 від 14 квітня. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/prv14042004.htm>.

2. Варналій З.С. Регіональна політика України в контексті розвитку інтеграційних процесів /З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред.З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 603-718.

3. Гриневецький С. Державна стратегія регіонального розвитку: бюрократичний документ чи шлях до консолідації країни? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2006. – № 45 (624). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/55198>.

4. Прес-служба міністра економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=106508 &cat_id=38461.

5. Гриневецький С. Державна стратегія регіонального розвитку: бюрократичний документ чи шлях до консолідації країни? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2006. – № 45 (624). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/55198>.

6. Напрями підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів у контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9_3.htm.

7. Рекомендації учасників засідання круглого столу «Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathia.gov.ua/main/en/news/detail/1105.htm>.

8. Там само.

9. Варналій З.С. Особливості регіональної політики України після розширення Євросоюзу / З.С.Варналій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 116-132.

10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с. – С. 347; 354.

11. Зовнішній борг України перевищив \$126,2 млрд. [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/zovnishniy_borg_ukrayini_perevischiv_126,2_mlrd-99075.html

12. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с. – С. 89-91.

13. Там само. – С.101-102.

14. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки; за ред. О. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.248.

15. Бураковський І. СОТ сказала «так» [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2008. – №5 (684). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/61958/>

16. Варналій З.С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З.С.Варналій // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.461-462.

17. Варналій З.С. Сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики / З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 30-32.

18. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року. – Режим доступу: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component/ukrStateStrategi2012.htm>

19. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.32-34.

20. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред.З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.683-684.

§4

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.607-619.

2. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг. ред. А.Ткачука. – К.: Леста, 2011. – С.10-11, 38-39.

§ 5

1. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. монографія / Єва Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.

2. Кіш Є. Транскордонне співробітництво України у новій системі європейської політики // Соціально-економічні дослідження в перехідний період (Збірник наукових праць)/НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2005.– Вип.2(52). – С.299-308.

3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. European Outline Convention on trans-frontier cooperation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 587 “Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів”.

5. Кіш Є. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у XXI столітті. – Ужгород: Ліра, 2003. – 124 с.

6. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24 червня 2004 року. № 1861-IV.

7. Strategic Development Programme for the Carpathian Euroregion Interregional Association. Hungary, Nyiregyhaza. 2004.

§ 6

1. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

2. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

3. Методика оцінювання роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних галузях економіки та регіонах і відповідної форми звіту / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0913-06>

4. Інвестиційний рейтинг регіонів. – <http://www.ir.org.ua/article.ngo?id=3>.

5. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005р.: Послання Президента України Верховній Раді України. – Київ, 2006. – С.116.

6. Пропозиції до Коаліційної угоди депутатських фракцій у Верховній Раді України V скликання / Національна безпека і оборона.– 2006.– №4.– С.31.

Розділ 4

§ 1

1. Гладкий Ю.Н., Чистобалов А.И. Регионоведение. – Москва: Гарцарики, 2003.
2. Закон України «Про транскордонне співробітництво», № 1861-IV від 24 червня 2004 року.
3. Закарпаття 2000 –2004. Економічне зростання, соціальна стабільність, гуманітарний розвиток. –Ужгород: Видавництво ПП «Шарк», 2004.
4. Európska unie regionum. –Urad pro urealni tiski Európskéch spolcensti, Luctmbugrk, – 2004.
5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. – ETS – № 106. Українська версія.
6. Кіш Є. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у ХХІ столітті. – Ужгород, 2003.
7. Кітінг М. Новий регіоналізм в Західній Європі. – Логос, № 6140, – 2003, – С. 67-116.
8. Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2003 – 2011». – Ужгород, 2003.
9. Мікула Н. Транскордонне співробітництво регіонів України. Стан та перспективи // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки 2006. – Київ, 2006.

§ 2

1. Механізми та інструменти використання переваг інтеррегіонального та транскордонного співробітництва у підвищенні конкурентоспроможності західних регіонів України. Аналітична доповідь. Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові, 2011. – С. 5-6. [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.lviv.ua>

2. Біль М. Транскордонне співробітництво регіонів України в галузі туризму: сучасний стан та основні напрями розвитку //Науковий вісник. --2008. –№ 2. – С. 21-24.

3. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво. - Київ: Крамар, 2011. – 259 с.

4. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.lviv.ua>.

5. Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007р. № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом».

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів» від 29 квітня 2002р., № 587. <http://www.rada.kiev.ua>.

7. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. Прогнозування НАН України. М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

§ 3

1. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.136.

2. Артёмов І.В. Актуальні аспекти єврорегіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки / І.В.Артёмов // Україна та Ви-

шеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.158.

3. З 1 липня українці отримуватимуть візи до ЄС за спрощеною схемою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_z-1-lipnya-ukrajinci-otrimuvatimut-vizi-do-es-za-sproshenoju-shemoju/497185

4. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу / Є.Кіш // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: [Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід]. С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендъел, І.Студенніков; за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.35-36.

5. Кудряченко А.І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці / А.І.Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.44-45.

6. Двостороннє співробітництво «Україна – ЄС» у сфері узгодження стратегічних пріоритетів регіональної політики щодо Меморандуму «Діалог Україна – ЄС» про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва» // Національний Конвент України щодо ЄС. Рекомендації робочих груп / Укр. незал. центр політ. досл.; за заг. ред. В.Луцація, Ю.Тищенко. – К., 2012. – С.94-95.

§ 4

1. Україна і Грузія в контексті політичних, економічних та безпекових трансформацій: наслідки і перспективи: зб. матеріалів міжнарод. наук. конференції (Одеса, 23–24 жовтня 2009 р.) / за заг. ред. О.Воловича. – О. : Фенікс, 2009. – 128 с.

2. Рябоштан Є.В. Східне партнерство – перспективи і загрози спільної зовнішньополітичної ініціативи ЄС

/ Є.В. Рябоштан // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2009. – №6.

3. Україна починає рвать отношения с ЕС: [Електронний ресурс] // Газета «Комментарии». – Режим доступу: <http://comments.ua/?art=1274977777>

4. Україна починає згортати відносини із ЄС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/06/02/198991>

5. Зближення України з Євросоюзом переноситься на невизначений термін: [Електронний ресурс] // Новини України і світу. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/press/28may2010/press_es_print.html

6. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф.Газізуллін, М.М.Гончар, О.В.Коломієць та ін.]; за ред. В.Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2009. – 84 с.

7. Кравчук І.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І.В. Кравчук, М.В. Парапан. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 320 с.

8. Максимова С. Європейський вибір України: досвід євроінтеграції, міфи та реальність / С. Максимова // Юридична газета. – 2008. – № 8. – С. 2-3.

9. Храбан І. Україна на шляху інтеграції у Європейську систему колективної безпеки / І.Храбан // Трибуна. – 2006. – № 3-4. – С. 27.

10. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів [Електронний ресурс] / О. Сушко, Р. Хорольський, О. Шумило та І. Шевляков // Інститут євроатлантичного співробітництва: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://www.ieac.org.ua/pics/content/4/1200562789_ans.doc

11. Україна домовилася зі Словаччиною про скасування плати за довгострокові візи: [Електронний ре-

сурс]. / Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/news/1972869.html>

12. Нова влада обіцяє безвізовий режим і зону вільної торгівлі з ЄС вже до кінця року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.p-p.com.ua/articles/10838>

§ 5

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – С.244-247.

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями. – Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

3. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – С.149-150.

4. Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво як інноваційна форма діяльності органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В.В. Толкованов. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/trpd/2012_10/zmist/R_4/02Tolkovanov.pdf

5. Єврорегіон «Дністер» // Регіональний центр транскордонного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dniester.eu

6. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С.112

7. Піріашвілі О.Б. Розвиток єврорегіонів на території України [Електронний ресурс] / О.Б.Піріашвілі, О.П. Амбросенко, Н.О. Федяй. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2011_3/4_Piriashvili&K.pdf

8. Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2004-2011» [Електронний ресурс] / Портал «Європейський простір». – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/data?t=2&q=453>

9. Кіш Є.Б. Використання механізмів єврорегіонального співробітництва у форматі Вишеградського об'єднання / Є.Б. Кіш, В.І.Ковач // Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – С.68.

10. Діус І.Г. Роль Державної програми сталого розвитку Українських Карпат у системі єврорегіональної співпраці / І.Г.Діус, М.М.Кічковський // Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – С.76-78.

§ 6

1. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-cyfr-y-i-fakty>

2. Чечот В. Розширення Шенгенського простору: політичні і технічні проблеми // Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України: матеріали міжнародного «круглого столу» експертів. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – С.30.

3. Відомості Верховної Ради України - 2008 .– № 10.– С.312.

4. Мітряєва С.І. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС: регіональний аспект // Закарпаття : науково-популярне видання. –2010-2011. – №3. – С. 62-65.

5. Чотирнадцятий саміт ЄС – Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://esbs.kiev.ua/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=468&Itemid=176&lang=uk

6. Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/10481-pro-natsionalniy-plan-z-vikonannya-planu-diy-schod>

7. Президент поставив задачу виконати більшу частину плану по спрощенню візового режиму з ЄС уже в цьому році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.versii.com/news

8. Проект здійснюється за ініціативи Національного інституту стратегічних досліджень, спільно з Дослідницьким центром Словацької асоціації зовнішньої політики у партнерстві з Українським центром незалежних політичних досліджень, за підтримки Словацького фонду розвитку (Slovak Aid).

9. Оцінка наслідків розширення ЄС і прийняття Шангенської угоди країнами Центральної та Східної Європи для України // Перспективні дослідження. – 2011. – № 20 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/32/30ps_ukr_200201_20.pdf

10. Переміщаються по країнам Шангенської зони стає складніше [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/2011/05/13769073.html>

11. ЕС в ближайшее время не либерализирует визовый режим с Украиной? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unian.net/rus/print/436024>

12. Европол выступил против упрощения визового режима со странами бывшего СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://for-ua.com/politics/2011/05/04205012.html>

13. Худицький В.Мсцевий прикордонний рух// Дзеркало тижня. – № 10. – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dt.ua/ECONOMICS/mistseviy_prikordonniy_ruh_u_serednomu_odin_uchasnik_malogo_prikordonnogo_ruhu_peretinae_kordon_bl-98860.html

14. Угода про малий прикордонний рух зі Словаччиною потребує змін [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ua-reporter.com/novosti/100644>

15. Оцінка наслідків розширення ЕС і прийняття Шенгенської угоди дослідження. – № 20.– 2011[Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.icps.com.ua/files/articles/32/30/ps_ukr_200301_20/pdf

Розділ 5

§ 2

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Электронный ресурс]. – Режим доступа 08.12.2012 // www.mon.gov.ua/images/files/.../4455.pdf. – Загол. з екрану. – Мова укр.

2. Закон України «Про транскордонне співробітництво» [Электронный ресурс]. – Режим доступа 08.12.2012 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15/print1352146709979730>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.12.2012 // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_012. – Загол. з екрану. – Мова укр.

4. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.12.2012 // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_194. – Загол. з екрану. – Мова укр.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.12.2012 // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1819-2006-%D0%BF>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

6. Міжнародна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.12.2012 // <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/international-activity/> – Загол. з екрану. – Мова укр.

7. Регіональне та транскордонне співробітництво між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.12.2012 // http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrouint/control/uk/publish/article;jsessionid=1061EA0348D8C040993E3DF13EAF9234?art_id=47149&cat_id=47123. – Загол. з екрану. – Мова укр.

8. Інститут транскордонного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.instc.net/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

9. Суслівська Т.Є. Організаційно-економічні форми інтернаціоналізації університетської діяльності: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 [Електронний ресурс] /Т.Є.Суслівська; ДВНЗ «Київський національний

економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2011. – 22 с.

10. Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України: тенденції, проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу 10.12.2012 // www.nbuv.gov.ua/portal/.../09zvvcpr.pdf.

11. Сорока М.П. Інструменти підвищення ефективності транскордонного співробітництва регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу 15.12.2012 // www.dy.nayka.com.ua/index.php?...1...

§ 3

1. Квіт С. Система вищої освіти наближається до точки саморуйнування / С.Квіт // *Голос України*. – 2010. – 20 берез. – № 50.

2. Отчёт о конкурентоспособности Украины: на-встречу экономическому росту и процветанию / Фонд "Эффективное управление" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.feg.org.ua.

3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – С. 14; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка; відп. за випуск Н.П. Павленко. – К.: ДП „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.

4. Focus on Higher Education in Europe: The Impact of the Bologna Process / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurydice.org>.

5. Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: статистичний бюлетень / Держкомстат України; відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка; відп. за випуск Н.П. Павленко. – К.: ДП „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.

7. Закон України „Про вищу освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. – Paris: OECD Publications, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>; Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: статистичний бюлетень / Держкомстат України; відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. Н.П.Павленко. – К.: Вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.; Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. – Paris: OECD Publications, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document>

10. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г.Осауленка; відп. за

вип. Н.П.Павленко. – К.: вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.; Таланова Ж.В. Досвід Японії для України та Європи щодо організації підготовки фахівців на докторському освітньому рівні /Ж.В.Таланова // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / Випуск 469: Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 216 с. – С. 76–84.

11. Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: стат. зб. / Держкомстат України; за ред. Н.С.Власенко; відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – 366 с.

13. Российская Федерация: Отчёт к Семинару Темпус по университетскому управлению, 1–2 марта 2010 г., Киев / Национ. офис Темпуса в России. Подготовили О. Олейникова, А. Муравьёва, А. Белоцерковский и др. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tempus-russia.ru/>

§ 4

1. Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти «Основні тенденції щодо створення зони європейської вищої освіти» // Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / за редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін. - Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004.- 384с. – С.133–135.

2. Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти» // Вища освіта України і Болонський процес: на-

вчальний посібник / за редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384с. – С.137-139.

3. Спільна декларація «Формування майбутнього» // Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384с. – с. 141-143.

4. Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>

5. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації /В.І.Луговий //Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.

§ 6

1. Горник В. Концепція та система управління інноваційним розвитком промисловості України /В.Горник // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 168–174.

2. Бакуменко В. Інноваційні фільтри в науковому пізнанні суспільних процесів / В. Бакуменко, О. Руденко // Науковий вісник Академії муніципального управління: Державне управління та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 2 (8). – С. 19-27. – (Серія : “Управління”).

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ

ПРО ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ

Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення і функціонування індустріальних парків на території України з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності території, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури.

Розділ I

Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

1) вибір території для індустріального парку - комплекс організаційно-правових, планувальних та інших дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо пошуку, викупу, відведення і встановлення в натурі (на місцевості) вільних від забудови або забудованих земельних ділянок, призначених для створення індустріального парку;

2) здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку - господарська діяльність учасників, керуючої компанії, ініціатора створення на умовах договорів про створення та функціонування індустріального парку та/або про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

3) індустріальний (промисловий) парк (далі - індустріальний парк) - визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у

межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

4) ініціатор створення індустріального парку (далі - ініціатор створення) - орган державної влади, орган місцевого самоврядування, який згідно з Конституцією України здійснює право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділений повноваженнями розпорядження землею, а також юридична або фізична особа - власник чи орендар земельної ділянки, яка може бути використана та пропонується ним для створення індустріального парку;

5) керуюча компанія індустріального парку (далі - керуюча компанія) - створена згідно із законодавством України юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та вибрана відповідно до цього Закону, з якою ініціатором створення укладений договір про створення та функціонування індустріального парку;

6) облаштування індустріального парку - виконання згідно з умовами договору про створення та функціонування індустріального парку та відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» комплексу робіт і послуг з підготовки земельних ділянок, а також проектування, будівництва, реконструкції, ремонту та облаштування об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури чи інших об'єктів керуючою компанією та/або ініціатором створення індустріального парку за рахунок бюджетних, власних, запозичених або інших коштів з метою створення належних умов для здійснення учасниками господарської діяльності;

7) уповноважений державний орган - центральний орган виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами;

8) учасник індустріального парку (далі - учасник) - суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, зареєстрований на території адміністративно-територіальної одиниці України, в межах якої розташований індустріальний парк, який згідно із законодавством набув право на земельну ділянку у межах індустріального парку та уклав з керуючою компанією договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку відповідно до концепції індустріального парку.

Стаття 2. Законодавство про індустріальні парки

1. Законодавчу основу для створення і функціонування індустріальних парків становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, цей Закон, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», інші законодавчі акти України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору України.

Стаття 3. Сфера дії Закону

1. Цей Закон поширюється на відносини, що виникають у зв'язку із створенням, функціонуванням та ліквідацією індустріальних парків на основі використання його учасниками земельних ділянок, природних ресурсів, май-

на і цілісних майнових комплексів для здійснення господарської діяльності.

2. Дія цього Закону не поширюється на діяльність суб'єктів господарювання, які не відповідають вимогам цього Закону.

Стаття 4. Основні засади створення і функціонування індустріальних парків

1. Створення і функціонування індустріальних парків на території України здійснюються на таких засадах:

1) вільного доступу до інформації про можливість використання земель для створення індустріальних парків;

2) конкурентності у виборі керуючої компанії на землях державної та комунальної власності;

3) гарантування прав на земельні ділянки у межах індустріального парку;

4) державної підтримки створення індустріальних парків;

5) державного стимулювання залучення інвестицій в індустріальні парки.

2. Функціональне призначення індустріального парку визначається концепцією відповідного індустріального парку.

3. Особливості правового регулювання залежно від функціонального призначення індустріального парку та відповідні зобов'язання ініціатора створення та керуючої компанії індустріального парку визначаються договором про створення та функціонування індустріального парку.

Розділ II

Право на створення індустріальних парків

Стаття 5. Право на створення індустріальних парків на землях державної і комунальної власності

1. Право на створення індустріальних парків на землях державної і комунальної власності мають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які згідно

з Конституцією України здійснюють право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділені повноваженнями розпорядження земельними ділянками, а також орендарі земельних ділянок, які згідно з цим Законом відповідають вимогам щодо використання їх для індустріального парку.

Стаття 6. Право на створення індустріальних парків на землях приватної власності

1. Право на створення індустріальних парків на землях приватної власності мають власники чи орендарі земельних ділянок, які згідно з цим Законом відповідають вимогам щодо використання їх для індустріального парку.

Стаття 7. Особливості створення індустріальних парків на орендованих землях

1. На земельних ділянках, які передані в оренду, індустріальні парки можуть створюватися з ініціативи орендарів після внесення відповідних змін до договору оренди земельної ділянки та прийняття орендодавцем рішення про погодження концепції індустріального парку.

Розділ III

Вибір, використання та облаштування індустріальних парків

Стаття 8. Вимоги до земельної ділянки у межах індустріального парку

1. Земельна ділянка, використання якої планується для створення та функціонування індустріального парку, може розташовуватися у межах або за межами населених пунктів і повинна відповідати таким вимогам:

1) належати до земель промисловості;

2) бути придатною для промислового використання з урахуванням умов та обмежень, встановлених відповідною містобудівною документацією;

3) площа земельної ділянки або сукупна площа суміжних земельних ділянок повинна становити не менше 15 гектарів та не більше 700 гектарів.

Стаття 9. Умови використання земельної ділянки у межах індустріального парку

1. Використання земельних ділянок у межах індустріального парку на землях державної чи комунальної власності здійснюється з додержанням таких умов:

1) строк використання земельної ділянки у межах індустріального парку повинен бути не менше 30 років з дня прийняття рішення про створення індустріального парку;

2) використання земельних ділянок у межах індустріальних парків повинно відповідати санітарно-епідеміологічним та екологічним вимогам.

Стаття 10. Вибір території для індустріального парку

1. Вибір території для індустріального парку на землях державної чи комунальної власності здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування з урахуванням вимог цього Закону.

2. Вибір території для створення індустріальних парків на землях державної чи комунальної власності здійснюється за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів, а також за рахунок залучених інвестицій, коштів приватних інвесторів та з інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 11. Правові форми та порядок використання земель у межах індустріальних парків

1. У межах індустріального парку використання учасниками земельних ділянок може здійснюватися у правових формах, передбачених Земельним кодексом України.

2. Керуюча компанія, що у встановленому законом порядку набула право оренди на землі індустріального пар-

ку, передає у володіння та користування земельні ділянки (суборенду) з правом їх забудови учасникам відповідно до земельного законодавства України.

3. У разі якщо на одну земельну ділянку у межах індустріального парку претендують два і більше потенційних учасників, керуюча компанія зобов'язана провести конкурс з вибору учасника з урахуванням концепції індустріального парку.

4. Земельна ділянка із земель державної чи комунальної власності, вільна від забудови, у межах індустріального парку надається керуючій компанії на умовах оренди у встановленому законодавством порядку.

5. Якщо індустріальний парк створюється на землях приватної власності, права на земельні ділянки можуть передаватися учасникам індустріального парку ініціатором його створення у формах та в порядку, передбачених законодавством.

6. Якщо ініціатором створення індустріального парку виступає орендар земельної ділянки, ця земельна ділянка або її частини передаються ним у суборенду безпосередньо учасникам відповідно до земельного законодавства України.

7. Земельні ділянки надаються учасникам для будівництва та обслуговування об'єктів нерухомості, необхідних для здійснення господарської діяльності.

8. Кошти, одержані від продажу земельних ділянок державної і комунальної власності на території індустріального парку, зараховуються до відповідних бюджетів у порядку, передбаченому Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Стаття 12. Джерела фінансування облаштування індустріального парку

1. Джерелами фінансування облаштування індустріального парку можуть бути кошти державного та місцевих

бюджетів, виділені в порядку та обсягах, передбачених законодавством, кошти приватних інвесторів, у тому числі залучені за моделлю державно-приватного партнерства, залучені кошти, включаючи кредити банків та інших фінансово-кредитних установ, кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Розділ IV

Порядок та умови створення індустріальних парків

Стаття 13. Ініціатори створення індустріальних парків

1. Ініціаторами створення індустріальних парків можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні або фізичні особи, які мають право на створення індустріальних парків на землях державної, комунальної чи приватної власності згідно з цим Законом.

Стаття 14. Створення індустріального парку та включення його до Реєстру індустріальних парків

1. Рішення про створення індустріального парку приймається ініціатором створення на основі затвердженої згідно з вимогами цього Закону концепції індустріального парку. Індустріальний парк створюється на строк не менше 30 років.

2. Ініціатор створення протягом трьох календарних днів з дня прийняття рішення про створення індустріального парку зобов'язаний подати до уповноваженого державного органу копію рішення про створення індустріального парку та концепцію індустріального парку.

3. Інформація про створені індустріальні парки є публічною, доступ до неї забезпечує уповноважений державний орган.

4. Рішення про створення індустріального парку є підставою для укладення договору про створення та функці-

онування індустріального парку між ініціатором створення та керуючою компанією індустріального парку.

5. Для надання державної підтримки, передбаченої розділом VIII цього Закону, уповноважений державний орган створює та веде Реєстр індустріальних парків, до якого за заявою ініціаторів створення включаються індустріальні парки. Індустріальний парк може бути внесений до Реєстру індустріальних парків за умови, що у його межах відсутній цілісний майновий комплекс, який дозволяє здійснювати виробництво продукції.

6. Державна підтримка надається ініціаторам створення, керуючим компаніям та учасникам індустріальних парків, включеним до Реєстру індустріальних парків.

***Стаття 15. Перелік документів
для включення індустріального парку
до Реєстру індустріальних парків***

1. Для прийняття рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків ініціатор створення подає до уповноваженого державного органу такі документи:

- 1) заява про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків;
- 2) рішення ініціатора про створення індустріального парку;
- 3) концепція індустріального парку;
- 4) витяг з Державного земельного кадастру щодо земельної ділянки та правовстановлюючі документи на розташовані на ній об'єкти нерухомого майна;
- 5) найменування керуючої компанії та учасників (за наявності).

Стаття 16. Рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків

1. Розгляд заяви та доданих до неї документів ініціатора створення здійснюється уповноваженим державним ор-

ганом протягом 30 календарних днів з дня їх надходження. За результатами розгляду уповноважений державний орган приймає рішення про включення або вмотивовану відмову у включенні індустріального парку до Реєстру індустріальних парків.

2. Рішення про відмову у включенні індустріального парку до Реєстру індустріальних парків не обмежує можливість повторного звернення ініціатора створення до уповноваженого державного органу з питання включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків.

3. Прийняття рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків здійснюється в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

4. У рішенні про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків зазначаються:

- 1) назва індустріального парку;
- 2) ініціатор створення індустріального парку;
- 3) строк, на який створено індустріальний парк;
- 4) місцезнаходження, площа та кадастрові номери земельних ділянок, на яких створено індустріальний парк.

5. Уповноважений державний орган зобов'язаний протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків письмово повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації про ініціатора та керуючу компанію і учасників такого індустріального парку.

Стаття 17. Концепція індустріального парку

1. Ініціатор створення індустріального парку зобов'язаний розробити і затвердити концепцію індустріального парку, в якій зазначаються:

-
- 1) назва індустріального парку;
 - 2) ініціатор створення індустріального парку;
 - 3) мета, завдання створення та функціональне призначення індустріального парку;
 - 4) місце розташування та розмір земельної ділянки;
 - 5) строк, на який створюється індустріальний парк;
 - 6) вимоги до учасників індустріального парку;
 - 7) орієнтовні сумарні обсяги споживання енергоресурсів, води тощо;
 - 8) план розвитку індустріального парку;
 - 9) орієнтовні ресурси (фінансові, матеріальні, технічні, трудові, природні тощо), необхідні для створення та функціонування індустріального парку, очікувані джерела їх залучення;
 - 10) організаційна модель функціонування індустріального парку;
 - 11) очікувані результати функціонування індустріального парку;
 - 12) інші відомості на розсуд ініціатора створення.

2. Концепція індустріального парку затверджується ініціатором створення такого парку шляхом прийняття відповідного рішення.

Стаття 18. Вибір керуючої компанії індустріального парку

1. Вибір керуючої компанії індустріального парку, створеного на землях державної чи комунальної власності, здійснює ініціатор створення такого парку на конкурентних засадах шляхом організації і проведення відкритого конкурсу в порядку, визначеному цим Законом.

2. Якщо земельні ділянки, призначені для створення індустріального парку, перебувають у приватній власності, керуюча компанія визначається ініціатором створення самотійно.

3. Якщо ініціатор створення є орендарем земельної ділянки, керуюча компанія такого парку визначається ним за погодженням з орендодавцем.

Стаття 19. Організація і проведення конкурсу з вибору керуючої компанії індустріального парку

1. Організація і проведення відкритого конкурсу з вибору керуючої компанії здійснюються ініціатором створення.

2. Ініціатор створення індустріального парку:

1) затверджує умови конкурсу з вибору керуючої компанії;

2) утворює конкурсну комісію, затверджує її склад та порядок роботи;

3) готує конкурсну документацію;

4) публічно оголошує відкритий конкурс з повідомленням у засобах масової інформації;

5) визначає порядок сплати реєстраційного внеску, розмір якого не може перевищувати одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

6) письмово підтверджує надходження заявок на участь у конкурсі;

7) забезпечує претендентів необхідною інформацією (документами) для підготовки пропозицій для участі у конкурсі;

8) приймає рішення про допущення (недопущення) претендентів до участі у конкурсі з обґрунтуванням причин у разі відмови;

9) повідомляє претендентів про допущення (недопущення) до участі у конкурсі.

Підставою для недопущення претендента до участі у конкурсі з вибору керуючої компанії може бути неподання у заявці на участь у конкурсі необхідної інформації, подання її в неповному обсязі або подання неправдивої інформації.

3. Інформація про оголошення конкурсу з вибору керованої компанії повинна містити відомості щодо:

- 1) суб'єкта, який є ініціатором створення індустріального парку;
- 2) концепції індустріального парку;
- 3) умов конкурсу, затверджених ініціатором створення;
- 4) земельної ділянки, на якій передбачається створення індустріального парку;
- 5) об'єктів, розміщених на земельній ділянці (перелік, характеристики тощо);
- 6) строку, на який створено індустріальний парк;
- 7) органу, до якого слід звертатися за додатковою інформацією;
- 8) розміру реєстраційного внеску.

Реєстраційний внесок сплачується шляхом безготівкового перерахування коштів на поточний рахунок ініціатора створення індустріального парку та використовується на організацію та підготовку проведення конкурсу.

За зверненням претендента ініціатор створення надає йому необхідну додаткову інформацію про концепцію індустріального парку, земельну ділянку та розташовані на ній об'єкти.

4. Заявки на участь у конкурсі подаються протягом 30 днів з дня його оголошення.

Заявка на участь у конкурсі повинна містити:

- 1) повне найменування претендента, його місцезнаходження;
- 2) бізнес-план індустріального парку;
- 3) відомості, які підтверджують можливість претендента забезпечити належне функціонування індустріального парку, наявність досвіду, можливостей технологічного та організаційного забезпечення такої діяльності;
- 4) інші відомості, передбачені умовами конкурсу.

5. Заявки, документи та матеріали, подані претендентами, розглядаються протягом 30 днів з останнього дня, встановленого для подачі заявок.

Конкурсна комісія розглядає заявки, подані претендентами, допущеними до участі у конкурсі, документи та матеріали з пропозиціями щодо умов створення індустріального парку, визначає їх відповідність умовам конкурсу, готує висновки щодо визначення кращих умов створення та функціонування індустріальних парків.

6. Заявки на участь у конкурсі, отримані ініціатором створення після закінчення строку подачі, не розглядаються.

7. Переможцем конкурсу визнається претендент, який запропонував кращі умови створення та функціонування індустріального парку відповідно до умов конкурсу.

8. У разі якщо заявка на участь у конкурсі надійшла лише від одного претендента, він може бути визнаний переможцем конкурсу за умови забезпечення реалізації визначених ініціатором створення умов конкурсу, а конкурс вважається таким, що відбувся.

9. На підставі висновків конкурсної комісії ініціатор створення протягом десяти днів з останнього дня, встановленого для розгляду заявок, приймає рішення про переможця конкурсу.

10. Повідомлення про визначення переможця конкурсу надсилається переможцю не пізніше п'яти днів з дня прийняття рішення.

11. Ініціатор створення укладає договір з переможцем конкурсу про створення та функціонування індустріального парку після погодження всіх умов договору, але не пізніше десяти робочих днів з дня визначення переможця конкурсу.

Стаття 20. Конфіденційність конкурсних пропозицій

1. Інформація, що міститься у конкурсних пропозиціях учасників конкурсу з визначення керуючої компанії для

створення та функціонування індустріального парку, є конфіденційною і не підлягає розголошенню стороннім особам та іншим учасникам.

2. Результати оцінки конкурсних пропозицій учасників конкурсу не підлягають розголошенню до укладення договору про створення та функціонування індустріального парку, крім випадків, передбачених законом.

Розділ V

Договір про створення та функціонування індустріального парку

Стаття 21. Укладення та строк договору про створення та функціонування індустріального парку

1. Договір про створення та функціонування індустріального парку укладається між ініціатором створення та вибраною згідно з цим Законом юридичною особою, яка після підписання цього договору набуває статусу керуючої компанії.

2. Строк договору про створення та функціонування індустріального парку встановлюється в межах терміну, на який створено індустріальний парк.

3. Строк договору може бути змінений за згодою сторін у межах терміну, на який створено індустріальний парк. Після закінчення строку договору він може бути продовжений на строк, визначений сторонами.

4. Форма типового договору про створення та функціонування індустріального парку затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інвестиційної діяльності.

Стаття 22. Істотні умови договору про створення та функціонування індустріального парку

1. Істотними умовами договору про створення та функціонування індустріального парку є:

-
- 1) предмет договору;
 - 2) строк договору;
 - 3) кадастрові номери, місце розташування та розміри земельних ділянок, на яких створено індустріальний парк;
 - 4) порядок та умови облаштування індустріального парку;
 - 5) порядок та умови здійснення наукової діяльності у межах індустріального парку;
 - 6) порядок та умови залучення учасників;
 - 7) порядок та умови надання учасникам прав на земельні ділянки та об'єкти у межах індустріального парку;
 - 8) порядок та умови надання послуг та прав користування інженерно-транспортною інфраструктурою;
 - 9) порядок та умови страхування керуючою компанією активів ініціатора створення, отриманих у користування;
 - 10) правовий режим майна, створеного керуючою компанією у межах індустріального парку, а також переданого для використання майна, що є власністю ініціатора створення;
 - 11) склад та порядок надання керуючою компанією звітності ініціатору створення та уповноваженому державному органу;
 - 12) порядок набрання чинності цим договором, але не пізніше дня підписання цього договору.
2. Зміни до договору про створення та функціонування індустріального парку вносяться за взаємною згодою сторін.
3. Реорганізація керуючої компанії - юридичної особи не є підставою для розірвання договору про створення та функціонування індустріального парку.
4. Невід'ємними частинами договору про створення та функціонування індустріального парку є:
- 1) рішення про створення індустріального парку;

-
- 2) концепція індустріального парку;
 - 3) бізнес-план індустріального парку.

Стаття 23. Припинення договору про створення та функціонування індустріального парку

1. Договір про створення та функціонування індустріального парку припиняється у разі закінчення строку, на який його було укладено, якщо сторони не уклали угоди про його продовження у межах терміну, на який створено індустріальний парк.

2. Договір про створення та функціонування індустріального парку може бути припинено достроково у разі:

- 1) істотного порушення однією із сторін своїх зобов'язань за договором;

- 2) ліквідації керуючої компанії за рішенням суду, в тому числі у зв'язку з визнанням її банкрутом.

3. У разі припинення договору про створення та функціонування індустріального парку керуюча компанія зобов'язана повернути ініціатору створення земельні ділянки, не відчужені у власність учасників, а також об'єкти права власності на умовах, зазначених у договорі. Якщо керуюча компанія допустила псування земельної ділянки ініціатора створення, погіршення стану/знищення об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури та/або іншого майна ініціатора створення, розташованого у межах індустріального парку, вона зобов'язана відшкодувати йому збитки, якщо доведено, що це сталося внаслідок дій або бездіяльності цієї компанії.

4. У разі припинення договору про створення та функціонування індустріального парку в межах строку, на який створено індустріальний парк, ініціатор створення проводить вибір керуючої компанії згідно з цим Законом.

5. У разі дострокового припинення договору про створення та функціонування індустріального парку після під-

писання нового договору керуюча компанія зобов'язана протягом п'яти робочих днів підписати договори про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку з усіма учасниками на умовах, які не погіршують становище учасників порівняно з попередніми договорами.

6. У період між днем припинення договору про створення та функціонування індустріального парку та днем підписання договорів між керуючою компанією та учасниками про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку статус учасників індустріального парку залишається незмінним.

Стаття 24. Набуття та втрата статусу керуючої компанії індустріального парку

1. Юридична особа набуває статусу керуючої компанії з дня укладення договору про створення та функціонування індустріального парку. Ініціатор створення зобов'язаний протягом трьох робочих днів письмово повідомити уповноважений державний орган про набуття юридичною особою статусу керуючої компанії. Якщо індустріальний парк включений до Реєстру індустріальних парків, уповноважений державний орган зобов'язаний протягом трьох робочих днів письмово повідомити про набуття юридичною особою статусу керуючої компанії центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації.

2. Юридична особа втрачає статус керуючої компанії з дня припинення договору про створення та функціонування індустріального парку. Ініціатор створення зобов'язаний протягом того самого дня повідомити уповноважений державний орган про втрату юридичною

особою статусу керуючої компанії. Якщо індустріальний парк включений до Реєстру індустріальних парків, уповноважений державний орган зобов'язаний протягом того самого дня повідомити про втрату юридичною особою статусу керуючої компанії центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації.

Розділ VI

Основні права та обов'язки ініціатора створення, керуючої компанії індустріального парку, повноваження уповноваженого державного органу

Стаття 25. Права та обов'язки ініціатора створення індустріального парку

1. Ініціатор створення має право:

1) здійснювати контроль за дотриманням керуючою компанією умов укладених договорів;

2) надавати керуючій компанії право на облаштування індустріального парку та/або управління (експлуатацію) об'єктами, що розміщені у межах індустріального парку;

3) вимагати від керуючої компанії дотримання концепції індустріального парку та виконання умов договорів, укладених з ініціатором створення;

4) щокварталу отримувати від керуючої компанії звіти про функціонування індустріального парку;

5) вимагати від керуючої компанії усунення порушень, допущених нею у процесі функціонування індустріального парку;

6) вимагати від керуючої компанії відшкодування збитків у разі погіршення стану об'єктів або псування земель-

ної ділянки індустріального парку, яке сталося внаслідок дій або бездіяльності керуючої компанії;

7) здійснити викуп майна керуючої компанії у межах індустріального парку у разі дострокового розірвання договору про створення та функціонування індустріального парку в першочерговому порядку;

8) за зверненням керуючої компанії здійснювати заходи щодо розширення меж індустріального парку, якщо в межах наявної території неможливо розмістити нових учасників.

2. Ініціатор створення зобов'язаний:

1) здійснити облаштування індустріального парку відповідно до умов договору про створення та функціонування індустріального парку;

2) надати керуючій компанії та/або учасникам права на земельні ділянки, наявні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури та інші об'єкти, розміщені у межах індустріального парку;

3) зберігати комерційну таємницю керуючої компанії;

4) не втручатися в поточну господарську діяльність керуючої компанії та учасників;

5) розглядати пропозиції керуючої компанії щодо надання згоди на здійснення невід'ємних поліпшень його майна, переданого у користування керуючій компанії;

6) здійснювати контроль за дотриманням концепції індустріального парку;

7) у разі відсутності керуючої компанії щокварталу подавати уповноваженому державному органу звіти про результати функціонування індустріального парку;

8) при укладенні договору про створення та функціонування індустріального парку передбачити в його умовах використання в діяльності, пов'язаній із створенням та функціонуванням індустріального парку, працівників

- громадян України, у тому числі звільнених у зв'язку з ліквідацією державного або комунального підприємства, майно якого надано в користування керуючій компанії.

3. Ініціатор створення має також інші права та обов'язки, передбачені договором про створення та функціонування індустріального парку і законодавством.

**Стаття 26. Права та обов'язки керуючої компанії
індустріального парку**

1. Керуюча компанія має право:

1) здійснювати господарську діяльність відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом;

2) з урахуванням вимог земельного законодавства передавати учасникам у суборенду надану їй в оренду земельну ділянку або її частини у межах індустріального парку з правом забудови;

3) створити умови для підключення (приєднання) учасників до інженерних мереж та комунікацій;

4) вимагати розірвання договору у разі порушення ініціатором створення умов договору і відшкодування збитків, завданих невиконанням умов договору;

5) на продовження строку договору у разі виконання його умов;

6) на отримання плати за вироблені товари (роботи, послуги) згідно з умовами договору;

7) залучати на контрактній основі до виконання робіт та надання послуг у межах індустріального парку третіх осіб;

8) щокварталу отримувати від учасників звіти про виконання умов договору, якщо інше не передбачено договором;

9) ініціювати розгляд питання стосовно розширення меж індустріального парку у разі, якщо у межах наявної території неможливо розмістити нових учасників.

2. Керуюча компанія зобов'язана:

1) виконувати умови договору про створення та функціонування індустріального парку;

2) здійснити облаштування індустріального парку відповідно до умов договору про створення та функціонування індустріального парку;

3) забезпечувати виконання бізнес-плану індустріального парку;

4) залучати учасників індустріального парку та укласти з ними необхідні договори;

5) самостійно або за дорученням учасників одержувати дозволи та погодження в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, у тому числі для здійснення будівництва об'єктів виробничого призначення, інших об'єктів, необхідних для здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку, представляти інтереси учасників у відносинах з дозвільними органами, службами, підприємствами, установами та організаціями;

6) звертатися за узгодженням невід'ємних поліпшень майна, переданого ініціатором створення у користування керуючій компанії;

7) утримувати у належному стані передані за відповідними договорами земельну ділянку, інженерно-транспортну інфраструктуру та інші об'єкти, розміщені у межах індустріального парку, та забезпечувати належні умови їх використання;

8) після закінчення строку, на який було укладено договір, передати земельну ділянку разом з об'єктами інфраструктури, що розташовані на ній, ініціатору створення, якщо інше не передбачено договором;

9) щокварталу подавати ініціатору створення та уповноваженому державному органу звіти про функціонування індустріального парку;

10) зберігати комерційну таємницю ініціатора створення.

3. Керуюча компанія має також інші права та обов'язки, передбачені договором про створення та функціонування індустріального парку і законодавством.

Стаття 27. Повноваження уповноваженого державного органу

1. Уповноважений державний орган:

1) щокварталу отримує від керуючої компанії звіти про результати функціонування індустріального парку;

2) звертається до органів державної влади, підприємств, установ та організацій щодо вирішення питань, пов'язаних із створенням та функціонуванням індустріальних парків;

3) забезпечує сприятливі умови для створення та функціонування індустріальних парків;

4) веде Реєстр індустріальних парків;

5) здійснює моніторинг функціонування індустріальних парків;

6) забезпечує інформаційну та консультаційну підтримку ініціаторів створення і керуючих компаній та в інший спосіб сприяє залученню учасників;

7) забезпечує доступ до публічної інформації, пов'язаної з діяльністю індустріальних парків;

8) інформує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації про ініціаторів створення, керуючі компанії та учасників індустріальних парків у випадках, передбачених цим Законом;

9) забезпечує надання керуючим компаніям та ініціаторам створення - суб'єктам господарювання за рахунок

коштів, передбачених Державним бюджетом України на відповідний рік, безвідсоткових кредитів (позик), цільового фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків.

2. Уповноважений державний орган здійснює також інші повноваження, передбачені законом.

3. Формування державної політики щодо створення і функціонування індустріальних парків здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інвестиційної діяльності.

4. Реалізація державної політики щодо створення і функціонування індустріальних парків здійснюється центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами.

Розділ VII

Господарська діяльність у межах індустріального парку

Стаття 28. Умови здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку

1. Ініціатор створення, керуюча компанія, учасники здійснюють свою господарську діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Податкового кодексу України, Земельного кодексу України, інших законодавчих актів, а також положень цього Закону, концепції індустріального парку, затвердженої ініціатором створення, договору про створення та функціонування індустріального парку, договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку.

**Стаття 29. Набуття статусу учасника
індустріального парку**

1. Суб'єкт господарювання набуває статусу учасника з моменту:

1) укладення з керуючою компанією договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

2) набуття права на земельну ділянку у межах індустріального парку.

2. Керуюча компанія зобов'язана протягом трьох робочих днів письмово повідомити уповноважений державний орган про набуття суб'єктом господарювання статусу учасника та зробити відповідний запис у переліку учасників.

3. Якщо індустріальний парк включений до Реєстру індустріальних парків, уповноважений державний орган зобов'язаний протягом трьох робочих днів з дня надходження від керуючої компанії відповідного повідомлення письмово повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації про набуття суб'єктом господарювання статусу учасника.

**Стаття 30. Договір про здійснення господарської
діяльності у межах індустріального парку**

1. Договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку укладається між керуючою компанією та суб'єктом господарювання, який має намір набути статус учасника індустріального парку.

2. Істотними умовами договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку є:

1) види діяльності, роботи, послуги, які здійснюються за умовами договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

2) переважне використання праці працівників - громадян України;

3) умови, обсяги та порядок створення і поліпшення об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури та інших об'єктів на земельній ділянці учасника;

4) строк дії договору;

5) інвестиційні зобов'язання учасника;

6) фінансові відносини сторін;

7) відповідальність за невиконання сторонами зобов'язань;

8) порядок продовження і припинення договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку;

9) права та обов'язки сторін;

10) порядок вирішення спорів між сторонами.

3. Об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури індустріального парку та інші об'єкти, розташовані у межах індустріального парку, які надані керуючій компанії у користування (управління), учасникам у власність не передаються.

4. Учасник не має права передавати третім особам свої права та/або обов'язки за договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку.

5. Договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку припиняється у разі закінчення строку, на який його укладено, якщо сторони не домовилися про інше.

6. Договір може бути припинений достроково у разі:

1) істотного порушення однією із сторін взятих на себе зобов'язань за договором;

-
- 2) ліквідації учасника;
 - 3) ліквідації керуючої компанії.

7. У разі ліквідації керуючої компанії статус учасників залишається незмінним до підписання договорів про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку між новою керуючою компанією та учасниками у межах строку, на який створено індустріальний парк.

Стаття 31. Втрата статусу учасника індустріального парку

1. Суб'єкт господарювання втрачає статус учасника з дня припинення договору, укладеного з керуючою компанією, про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку та/або припинення прав на земельну ділянку у межах індустріального парку.

Статус учасника зберігається у разі, якщо новий договір про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку укладається цим учасником у зв'язку з припиненням договору про створення та функціонування індустріального парку, а також у разі ліквідації керуючої компанії.

2. Керуюча компанія зобов'язана протягом одного робочого дня з дня втрати суб'єктом господарювання статусу учасника письмово повідомити про це уповноважений державний орган та зробити відповідний запис у переліку учасників індустріального парку.

3. Якщо індустріальний парк включено до Реєстру індустріальних парків, уповноважений державний орган зобов'язаний протягом одного робочого дня з дня надходження від керуючої компанії відповідного повідомлення письмово повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну

політику у сфері митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації про втрату суб'єктом господарювання статусу учасника.

4. Суб'єкт господарювання, який втратив статус учасника, здійснює свою господарську діяльність, у тому числі в межах індустріального парку, на загальних засадах.

5. Втрата суб'єктом господарювання статусу учасника не обмежує його права на набуття такого статусу в майбутньому.

Стаття 32. Правовий режим майна учасників господарської діяльності у межах індустріального парку

1. Створені керуючою компанією у межах індустріального парку об'єкти інфраструктури належать керуючій компанії на праві власності, якщо інше не передбачено договором про створення та функціонування індустріального парку. Використання таких об'єктів здійснюється відповідно до договору про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку між керуючою компанією і учасником.

2. У разі відчуження земельної ділянки у власність учасника розташовані на ній об'єкти інфраструктури не передаються у власність учасника, якщо інше не передбачено договором про створення та функціонування індустріального парку.

3. У разі припинення діяльності індустріального парку правовий режим майна ініціатора створення, керуючої компанії, учасників індустріального парку визначається відповідно до вимог законодавства і договору про створення та функціонування індустріального парку.

Стаття 33. Облік та звітність учасників господарської діяльності у межах індустріального парку

1. Суб'єкти господарювання, які отримують державну підтримку відповідно до цього Закону, зобов'язані вести

відокремлений бухгалтерський та податковий облік господарської діяльності у межах індустріального парку.

Розділ VIII

Державне стимулювання індустріальних парків

Стаття 34. Державна підтримка облаштування індустріальних парків

1. Державна підтримка облаштування індустріальних парків може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством.

2. Уповноважений державний орган, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад у порядку, передбаченому законодавством, щороку подають пропозиції до проекту Державного бюджету України та проектів рішень про відповідні місцеві бюджети щодо фінансової підтримки облаштування індустріальних парків.

3. До пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту не залучаються ініціатори створення - суб'єкти господарювання та керуючі компанії індустріальних парків у разі будівництва об'єктів у межах індустріальних парків.

4. З метою державної підтримки створення та функціонування індустріальних парків керуючим компаніям та ініціаторам створення - суб'єктам господарювання за рахунок коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, надаються безвідсоткові кредити (позики), цільове фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків.

**Стаття 35. Державна підтримка керуючих компаній
індустріальних парків**

1. Керуючим компаніям надається державна підтримка, передбачена цим Законом та іншими законодавчими актами України.

**Стаття 36. Державна підтримка учасників
індустріальних парків**

1. До пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту не залучаються учасники індустріальних парків у разі будівництва об'єктів у межах індустріальних парків.

Розділ ІХ

Ліквідація індустріальних парків

**Стаття 37. Підстави для ліквідації
індустріальних парків**

1. Індустріальний парк ліквідується у разі, якщо:

1) протягом одного року з дня прийняття рішення про його створення не укладено договір про створення та функціонування індустріального парку;

2) протягом трьох років у межах індустріального парку не здійснюється господарська діяльність його учасниками.

Стаття 38. Порядок ліквідації індустріальних парків

1. Рішення про ліквідацію індустріального парку приймається ініціатором його створення.

2. Ліквідація індустріального парку не є підставою для ліквідації керуючої компанії чи учасників, вони можуть продовжувати свою діяльність як суб'єкти господарювання на загальних засадах.

3. Ліквідація керуючої компанії державної чи комунальної форми власності здійснюється в порядку, визначеному законодавством.

4. У разі ліквідації індустріального парку права на земельні ділянки, не відчужені у власність керуючої компанії або учасників, передаються ініціатору створення.

Розділ X

Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через місяць з дня його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Земельному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 3-4, ст. 27):

а) доповнити статтею 66-1 такого змісту:

Стаття 66-1. Землі індустріальних парків.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АРТЬОМОВ Іван Володимирович – кандидат історичних наук, професор кафедри міжнародного права, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

ВАРНАЛІЙ Захарій Степанович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ГОБЛИК Володимир Васильович – кандидат філософських наук, докторант Інституту регіональних досліджень Національної академії наук України

ДИНИС Георгій Георгійович – кандидат юридичних наук (міжнародне право), зав. кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету

ДІУС Наталія Олександрівна – аспірант, провідний спеціаліст Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

ЄВТУХ Микола Борисович – доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

КАМПОВ Лідія Василівна – аспірант Закарпатського державного університету

КІШ Єва Бернатівна – доктор історичних наук, професор кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОВАЧ Вікторія Іванівна – аспірант Національної академії аграрних наук України

ЛЕНДЬЕЛ Мирослава Олександрівна – доктор політичних наук, професор кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЛУГОВИЙ Володимир Іларіонович – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України

ОЛЕКСИК Хома Михайлович – кандидат історичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, заступник

декана юридичного факультету Закарпатського державного університету

ОФЩИНСЬКИЙ Роман Андрійович – доктор історичних наук, професор кафедри історії України ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОЛЮЖИН Михайло Михайлович – доктор філологічних наук, професор, проректор Закарпатського державного університету

ПРИХОДЬКО Володимир Панасович – доктор економічних наук, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді

ПУГАЧЕВСЬКА Катерина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами Мукачівського державного університету

П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОВТ Олександр Семенович – здобувач Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України

РОМАН Світлана Петрівна – науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України (Ужгородське відділення)

РУДЕНКО Ольга Мстиславівна – доктор наук з державного управління, доцент, директор Інституту глобальних стратегій управління Національного університету «Острозька академія»

ТАЛАНОВА Жанна Василівна – кандидат наук з державного управління, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

ТЕРЕНТЬЄВА Наталія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти НАПН України

УСТИЧ Сергій Іванович – кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту транскордонного співробітництва, Надзвичайний і Повноважний Посол

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ARTYOMOV Ivan – PhD in History, professor of international law, director of the Institute of European integration studies Transcarpathian State University

VARNALIY Zachariy – Doctor of Economic sciences, professor, deputy director of the National Institute of Strategic Studies

HOBLYK Volodymyr – PhD, post-doctoral student of the Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

DYNYS Georgiy – PhD in Law (International Law), Head of the Department of International Law and International Relations of the Transcarpathian State University

DIUS Natalia – post-graduate student, senior specialist of Training and Research Institute of European integration research of the Transcarpathian State University

YEVTUH Mykola – Doctor of Paedagogical sciences, professor, academician-secretary of the department in NAPS of Ukraine

KAMPOV Liliya – post-graduate student of the Transcarpathian State University

KISH Yeva – Doctor of History, professor of the department of Hungarian History and European Integration SHEE «Uzhhorod National University»

KOVACH Victoriya – post-graduate student of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

LENDJEL Myroslava – Doctor of Political Sciences, professor of Political Science and Public Administration SHEE «Uzhhorod National University»

LUGOVYJ Volodymyr – Doctor of Paedagogical sciences, professor, vice-president of NAPS of Ukraine, director of the Institute of Higher Education NAPS of Ukraine

OLEKSYK Homa – PhD in History, professor of the department of civil law subjects, associate dean of the law faculty of the Transcarpathian State University

OFITSYNSKYI Roman – Doctor of Historical sciences, professor of the department of History of Ukraine SHEE «Uzhhorod National University»

POLIUSHYN Mykhailo – Doctor of Philology, professor, vice-rector of the Transcarpathian State University

PRYKHODKO Volodymyr – PhD, senior researcher associate, Regional Branch of the National Institute of Strategic Studies in Uzhgorod

PUHACHEVSKA Kateryna – PhD, assistant professor of the department of management and administration of economic processes Mukachevo State University

PYASETSKA-USTYCH Svitlana – PhD, associate professor SHEE «Uzhhorod National University»

ROVT Oleksandr – researcher of the Institute of World Economy and International Relations of the National Academy of Sciences of Ukraine

ROMAN Svitlana – research associate of the Institute of World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of Ukraine (Uzhgorod Branch)

RUDENKO Olga – Doctor of Public Administration, associate professor, director of the Institute of Global Strategies Management, National University «Ostroh Academy»

TALANOVA Zhanna – PhD in Public Administration, associate professor, post-doctoral student of the Institute of Higher Education of the National Academy of Paedagogical sciences of Ukraine

TERENTJEVA Nataliya – PhD in Paedagogical sciences, associate professor of the Institute of Higher Education, post-doctoral student in NAPS of Ukraine

USTYCH Sergiy – PhD, associate professor, director of the Institute of Transborder cooperation, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador

Наукове видання

**ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

*За загальною редакцією
кандидата історичних наук І.В. Артьомова*

Комп'ютерний набір: Н.О. Діус
Коректура: Л.І. Середа, О.І. Гурчумелія, Т.М.Алексеева
Верстання та дизайн обкладинки: А.І. Бродич

Підписано до друку
Гарнітура Palatino Linotype
Обл.вид. арк. 23, 8. Умов. др. арк. 26,6
Тираж 100 прим.

Віддруковано в МПП «Гражда»
Свідоцтво про державну реєстрацію видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія 3т № 22 від 1 вересня 2005 р.
88000, м. Ужгород, вул. Орлина, 1,
т./факс (0312) 61-51-81

Т 65

Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія / За заг.ред. І.В. Артьомова. – Ужгород: МПП «Гражда», 2012. – 520 с.

ISBN 978-966-176-118-5

У колективній монографії досліджуються нормативно-правові та методологічні засади транскордонного співробітництва як напряму євроінтеграційних процесів в Україні, а також важливого чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності. Розкрито механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у прикордонних регіонах України в умовах реалізації її євроінтеграційних прагнень, проблеми оцінювання ефективності цих зв'язків і багато інших питань, пов'язаних із досліджуваною тематикою.

Видання здійснено в рамках виконання НН Інститутом євроінтеграційних досліджень ЗакДУ науково-дослідної роботи «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

ББК 67.5 (4Укр)+66.011.3
УДК 341 (477): 327